Štúdie: F. Votruba, K portrétu S. H. Vajanského. V. Petrík, Obraz predprevratovej spoločnosti v Jégého diele.

Rozhľady: P. Pešta, Ze vztahů Františka Táborského k literárnímu Slovensku. J. Minárik, Z knižníc a archívov v Maďarsku. B. Truhlář, Listy Petra Jilemnického Anselme Döhringovej-Laurinovej.

ARCHÍV KRITIKA GLOSY

1

číslo • ročník VI • 1959

Slovenská literatúra

časopis Slovenskej akadémie vied

OBSAH

SLOVENSKÁ LITERATÚRA
ČASOPIS SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED V BRATISLAVE
ROČNÍK VI, 1959 — ČÍSLO 1

Vydáva
VYDAVATEĽSTVO SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED V BRATISLAVE

Redakcia: Bratislava, Klemensova 27

Vychádza štvrťročne raz. Ročné predplatné Kčs 28,—, jednotlivé číslo Kčs 7,—
Rukopis zadaný v decembri 1958, vytlačené v marci 1959
Vytlačila Pravda, vydavateľstvo ÚV KSS, závod Žilina
Povolené výmerom PIO 7 293/50-III/2 — X—50449
Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky prijíma každý poštový úrad a doručovateľ.

SLOVENSKÁ LITERATÚRA

ČASOPIS SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

ROČNÍK VI, 1959

Vydáva

VYDAVATEĽSTVO SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED V BRATISLAVE

SLOVENSKÁ LITERATÚRA

ROČNÍK VI 1959 ČÍSLO 1

FRANTIŠEK VOTRUBA

K PORTRÉTU S. H. VAJANSKÉHO*
(1847—1916)

Svetozár Hurban (v literatúre a novinárstve Vajanský) narodil sa v roku, keď sa začali otriasať a prašťať bašty feudalizmu už i v hospodársky zaostalom Uhorsku. Toho roku slovenský poslanec za mesto Zvolen Ľudovít Štúr v pamätnej reči vo feudálnom sneme v Bratislave hrmel proti poddanstvu a za „oslobodenie úbohého poplatného (poddanského) ľudu. — — Jarmo otroctva znáša každý" — hovoril — „kto druhému na osoh musí robiť a zdierať sa — — Či taký človek, čo cez celý svoj život takmer vždy len druhým na prospech robotuje a ktorému sa miesto odmeny od každého ešte opovrhovanie dostáva, hovorím: Či taký človek má vlasť? Či nemôže sa stať mrzkým nástrojom proti slobode, ktorá sa rodí v našej otčine?" A preto treba zrušenie poddanstva poctivo uskutočniť. Spupná však bola ešte vtedy 22. decembra 1847 šľachta, a sám vodca radikálov v sneme Kossuth mu zakričal, že „trpieť je fatum ľudu". Ale Štúr dobre chápal zmýšľanie i hospodárske založenie doby. O pár mesiacov vypuklo revolučné hnutie v Paríži, v marci 1848 sa vzbúrila Viedeň. A ešte v ten istý mesiac smrteľne vydesená uhorská šľachta v bratislavskom sneme vyhlasovala, že sa vzdáva i privilégia bezdaňovosti a iných nadpráv a že pristáva na zrušenie poddanstva. Pravdaže iba tak, že sa jej za to zaplatí z krajinskej kasy.

A práve v rok narodenia Vajanského otec jeho Jozef Miloslav Hurban, spoluzakladateľ spisovnej slovenčiny, v literárnom almanachu (Nitra IV, 1847) ústami hrdinu svojej rozprávky vyhlasoval: „Hjaja, keby sme viacej mužov sociálnych mali — — hneď by to ináč išlo. Ale to je ten nerozviazaný chlp, že doteraz skoro napospol sa len teológovia mali k národnosti slovenskej, a z teológa nikdy nepovstal reformátor sociálny". Všetky „pohyby sveta terajšieho — — všetko toto viacej alebo menej len zo svetských hláv pochodí. — — A náš život slovenský najväčšmi zato kuľhá, že ho doteraz skoro sami teológovia opatrovali; oni nám kníh a ideálov všeslovanských nastavali, takže ak sú knihy, plány, ideály šťastie národov, my Slováci by sme veľmi šťastní národ boli!" Preto neslobodno sa spokojovať „s celou našou len teologickou národnosťou. — — A ja to smelo opakujem, že pokým Slováci nedostanú na čelo génia sociálneho, do toho času budú vždy v národnosti svojej len nedochôdčence!" (str. 90—92).

* Doteraz nepublikovaná stať F. Votrubu o Vajanskom pochádza asi z roku 1952. Reaguje v nej čiastočne na heslo Vajanskij vo Veľkej sovietskej encyklopédii (2. vyd. zv. 7, str. 73). Stať je dokladom vyhraneného stanoviska Fr. Votrubu, nezmeneného ani po niekoľkých desaťročiach od času polemík hlasistov so S. H. Vajanským.

A tak aj sám J. M. Hurban čoskoro potom svoju verejnú činnosť odteologizoval. Na zhromaždeniach ľudu ním v okolí zvolávaných hlásal rečové i hmotné práva ľudu. Pálili sa potupné trestné „dereše“ pri speve pesničiek, ktoré sám zložil a manifestovalo sa za práva slovenského národa. Najvýraznejšie sa to stalo na schôdzi 10. mája 1848 v Lipt. Sv. Mikuláši. Tu sa požadovalo okrem ústavných, občianskych i jazykových slobôd i právo autonómneho usporiadania Slovenska v rámci štátu. Ale buržoázno-feudálny šovinizmus maďarský sa aj v novej, samostatnej uhorskej vláde v osudovej chvíli postavil proti jazykovým právam Slovákov a ostatných národností. Vo vleku feudálnej ideológie zdôraznil jednorečovosť štátu a prišiel s Nemaďarmi do konfliktu, ktorého habsburská reakcia potom bezohľadne zneužila proti maďarskej revolúcii. Na slovenské skromné žiadosti odpovedal nový režim štatáriom. Pôvodcovia zhromaždenia si len útekom za hranice zachránili životy a pred Hurbanovou farou v Hlbokom bola postavená šibenica. Žena s deckom sa uchýlila na Moravu. Štúr a Hurban sa medzitým zúčastnili pražského júnového povstania, potlačeného Windischgrätzovým cisárskym vojskom. Nádeje zobudil až volený ústavodarný viedenský snem, ktorý medziiným 7. septembra zrušil roľnícke poddanstvo. Vo svojom pokračovaní v Kroměříži (od 22. novembra 1848) pripravoval demokratickejšiu a radikálnejšiu ústavu, ako bola nová uhorská. Sem sa obracali aj slovenské nádeje. Ale viedenská vláda, ktorá čakala svoje víťazné vojská z Talianska, spupne rozohnala 7. marca 1849 tento snem, samovoľne podstrčila svoju „ústavu“, nikým a ničím nezaručenú (ináče ani nikdy uskutočnená nebola) a ukázala svoju despotickú, reakčnú tvár. Bol koniec ústavnosti, koniec slobôd, koniec nádejí. Revolúcia v Uhorsku, vedená vládou s župami, bola v plnom rozbehu. Slováci zostali aj po 7. marci 1849 naďalej na protimaďarskom fronte, nepochopiac falošnú viedenskú hru. Stali sa takto pomocníkmi habsburskej reakcie, o ktorú sa opieralo všetko spiatočníctvo Európy. A maďarská revolúcia aj napriek tomu, že na svojom rozhodujúcom pravicovom krídle nemala zmysel pre slobodu svojich národov, i pri svojom v zásade štátoprávnom zápase musela získať sympatie Európy, lebo v prípade úspechu bola by podlomila hlavnú silu reakcie v strede Európy, cisársku viedenskú moc. Udusenie maďarskej revolúcie vojskami „žandára Európy“ cára Mikuláša pri Világoši so svojimi následkami dosvedčuje, že reakčné sily Európy dobre chápali zmysel týchto zápasov.

Zo slovenského povstania (od septembra 1848), ktoré vo svojom *východisku* a cieľoch bolo demokratické a pokrokové, dá sa ospravedlniť a oceniť len a len časť z toho času, keď i Slováci podľa účinkovania ústavodarného snemu vo Viedni a najmä v Kroměříži mohli právom veriť a úfať, že tu budú zaručené väčšie slobody, viac práv a spravodlivosti ako v uhorskej vláde, uhorskom sneme a v uhorských feudálnych pomeroch. Aj výhľad na to, že by sa Slovensko mohlo stať oddelenou korunnou krajinou (ako Morava atď.) sprvoti zavážil. Ale keď ústavné možnosti boli 7. marca 1849 zahubené a nahradené despociou vlády a vojska, bola každá solidarita s Viedňou hodná odsúdenia. A tak sa slovenské povstanie napriek pokrokovému východisku stalo skutočným pomocníkom despotizmu a reakcie.

To všetko boli veci, ktoré otec Vajanského, predný dejateľ slovenského povstania 1848-49 nepochopil alebo nechcel pochopiť až do konca života. Neotrasne veril v dobré úmysly dynastie, znovu a znovu obracal svoje nádeje k panovníkovi, nerúc do ohľadu ani Bachov režim, ani obnovu uhorskej ústavnosti, ktorú ovládlo zlovestné spojenectvo buržoázie s feudálnou mocou, ani rakúsko-uhorské

vyrovnanie roku 1867, ba ani pád Matice a vzdelávacích ústavov slovenských. Rastúci cirkevný i politicko-spoločenský konzervativizmus, ktorý sa u J. M. Hurbana od bachovskej éry stupňoval až do krajnosti, bol živnou pôdou, v ktorej sa tieto dynastické nádeje udržiavali.

V takýchto a v podobných názoroch dlho rástol a vychovával sa i Hurbanov prvý syn, Svetozár. Keď Vajanský spomínal r. 1875 fakt, že František Jozef I. nedbal, že so zhabanou Maticou slovenskou vláda konfiškovala i jeho tisíc zlatých, ktoré dal Slovákom pre Maticu, písal — takto: „Čo je slovenské, to nemá ochrany ani pred sudcom, ani pred zákonom, ba ani Jeho Jasnosť Cisára Pána nešanuje bezumný fanatizmus a hádže po svätej Jeho osobe hrubé urážky. V menoslove Matice skvie sa meno pána Kráľa, ktoré nedotknuteľné meno muselo spolu s inými vandrovať do Pešti po kontrolu Szaparyho, ktorý dnes je, zajtra ho niet." (Národnie noviny r. VI, č. 6.) — Z iného citu vyšla po dlhých rokoch rozpomienka na okupáciu Hercegoviny (1878) a na jeho žaláre: „Slúžil som kráľovi, verndlovku nosil — — Pomáhal ujarmiť bratov, nevoľný pomocník katov — —

Za verným príkladom veľkého otca
veril som na slovo jasného Vodca [t. j. kráľa],
hej, háj!

Zato mi svobodu vzali,
Segedín, Vacov mi dali!!
hej, háj!"

To vychodí síce z iného naladenia, pravda, ale aj tu vidí Vajanský vinníka nie v panovníkovi, ale v uhorskom režime. Pestovanie dynastických náklonností a „homagiálnej úcty" i naďalej patrilo k hlavným úlohám Národných novín, lebo pre nich konzervativizmus, panovník, dynastia, trón predstavovali čosi stabilného, bezpečne spoľahlivého vedľa „šumichrastu" takého alebo inakého parlamentu, ústavy atď. To platilo u Vajanského i vtedy, keď už redakcia mávala viac na mysli Petrohrad ako Viedeň, lebo si pamätala, že roku 1849 cár Mikuláš pre obranu panovníckej legitimity podporoval Habsburgovcov.

Z rodinných dokladov hurbanovských vychodí, že doma videli vo Vajanskom básnika už temer od detstva. Ale aj keď ho akoby k tejto úlohe predurčovali, uplatňoval sa v poézii pomerne neskoro, podobne i v beletrii. Školské roky prežil na gymnáziu v Tešíne, v Oberschützene, v Stendale a posledný rok v Banskej Bystrici. Okrem čítania najviac formoval jeho náhľady dlhý pobyt v starolutherskom pruskom Stendale. Ako syn čestného doktora jenskej univerzity (doktorát J. M. Hurban dostal za knihu proti únii luthersko-kalvínskej a za zásluhy v tomto boji), našiel tam Vajanský bezplatné umiestenie a z rešpektu k otcovi býval vítaný v predných rodinách mesta. Podobne boli v Nemecku školené i Vajanského sestry. Silná krajinská cirkev pruská patrila k najortodoxnejším v Nemecku a mala tam značný vplyv na spôsob rodinného a spoločenského života. Mladý študent nachodil tu potvrdenia mnohých názorov, ktoré si prinášal z domu. Za vojny roku 1866 boli pruské školy zatvorené — Svetozár skončil poslednú triedu gymnázia v Banskej Bystrici.

Keď sa dostal roku 1867 na právnickú akadémiu do Bratislavy (vtedy Pressburgu), našiel tu mesto síce nemecké, ale podliehajúce maďarizmu, najmä školami a mladým dorastom. Ukázalo sa, že tento pobyt, štúdium a prešporská spo-

ločnosť mali na mladého právnika veľmi významný vplyv. Bolo tam vtedy na štúdiách i dosť mladých ľudí z maďarskej a maďarizujúcej sa džentry, vedúcich náročný spôsob života, smelých, zakladajúcich si na panských mravoch a na formálnych predpisoch spoločenského života. Bolo tu i mnoho inej mládeže, ochotne napodobujúcej alebo napodobovať chcejúcej takýto životný štýl a jeho bezduché, ale i v buržoázii cenené formy a formality, alebo aspoň tento panský „Umgang mit Menschen". V neskorších Vajanského novelách sa zreteľne ukazuje, akú cenu týmto spoločenským vzťahom prikladal a ako ich rešpektoval. Z prešporského prostredia „vyššej" spoločnosti si vybral roku 1875 i ženu, Nemku, dcéru predsedu sedrie (Krajského súdu) Dobrovicsa. Viedla ho k tomu úprimná náklonnosť. Spisovateľka Elena Šoltésová, ktorá dovidela do slovenských životných pomerov omnoho hlbšie a bezpečnejšie ako jej polorealistická idealizujúca beletria a poznala i Vajanskovcov v Martine zblízka, pri ženbe Vajanského zdôrazňuje, že „ku tomu však pridružil sa i radostný *triumf*, že on, Slovák, v neslovenskej spoločnosti za menejcenného považovaný, získal i pre seba i pre svoju národnú vec ušľachtilú dušu z tamtej, seba za povýšenú považujúcej spoločnosti" (Živena 1921, 37). V slovenskom prostredí v Martine sa Hurbanova manželka naučila po slovensky a bola cez celý život príkladne solidárna so všetkým myslením, cítením a konaním manželovým. Pravda, strata sluchu v mladých rokoch ju osobne od spoločenského a verejného života vzďaľovala. V živote bola manželovi veľkou oporou a usilovala sa i splniť jeho túžbu, aby sa prekladmi dostal do nemeckej literatúry (na posilnenie protiváhy voči moderným smerom, ako Vajanský omnoho neskoršie zdôrazňuje v novele z tešínskeho prostredia *Husľa*).

Keď Vajanský po neúspechu v advokácii (v Skalici a inde), pre svoju slabú výrečnosť i pre nechuť k „advokátskemu kupčeniu" a po vojenskej službe pri okupácii Bosny a Hercegoviny zakotvil roku 1878 v Národných novinách, prestávalo sa postupne myslieť na to, že tento hlavný slovenský orgán, ktorý vznikol roku 1870 presťahovaním Pešťbudínskych vedomostí do Martina, v svojom programe sa s rozhodnosťou vyhlásil za časopis slobodomyseľný a že hneď za tým si dával za úlohu demokraticky prístupným slohom zakotviť v širšej verejnosti a rozmnožovať svoj vplyv. Za Vajanského redigovania Národnie noviny boli písané výlučne pre inteligenciu štýlom málo prístupným a neľudovým a aj preto počet odberateľov nedosahoval ani poltisíca pre celé Slovensko. Za dlhé roky boli ponosy na Vajanského, ako najmä v politických úvodníkoch obracia záujem verejnosti priveľmi k zahraničnej politike a k medzinárodným otázkam i vtedy, keď sa tam nič podstatného nedeje. Zdôrazňovali sa v nich najmä skutočné a často i zdanlivé záujmy ruskej zahraničnej politiky, otázky vojenskej ruskej moci a cárskeho vplyvu, a vyčerpávalo sa pritom mnoho energie i primnoho miesta v skromných, tri razy týždenne vychodiacich novinách (dva razy po dvoch listoch, na nedeľu o troch listoch neveľkého formátu). Keď mladšie pokolenie na prahu 20. storočia posudzovalo nezrovnalosti, písalo sa v novom Hlase oprávnene i toto: „Nech sa len dačo šuchne v Číne, v Japonsku, v Indii, v Turecku, na Balkáne alebo vo Francúzsku, už sa sypú dlhé články cez celé dni, týždne a mesiace... čitateľ musí zabudnúť na všetky domáce slovenské biedy, musí potlačiť svoje slovenské, krivdou pobúrené city a hľadať úľavu na zelených brehoch Gangu alebo ohlúšať ich v štrngote cudzích zbraní a v hrmení diel. V tomto punkte Národnie noviny nemajú páru v celej Európe, lebo nenájdete v žiadnom malom, utlačenom národe takého časopisu, ktorý by sa na úvodnom mieste za-

oberal cudzími potrebami a cudzím prospechom alebo neúspechom, ako sú naše Národnie noviny. Táto dobrovoľná služba cudzím záujmom robí na nás taký dojem, akoby všetky zahraničné ministerstvá sveta mali tlačovú filiálku v T. S. Martine, akoby Národnie noviny úmyselne fumigovali náš slovenský kraj a jeho záujmy“ (Hlas I, 129).

V prvých rokoch nového storočia Vajanský, opierajúc sa najmä o reakčnú tlač ruskú, odpovedajúcu i jeho vlastnému konzervativizmu a jeho názorom spoločenským, postupne ešte zosilňoval svoj nápor, a to tým viac, keď v čase rusko-japonskej vojny revolučné akcie proletariátu nadobúdali veľké rozmery a ich tlak podlamoval spupnosť cárskej reakčnej moci.

Národnie noviny vyše tridsať rokov (od roku 1881 až do vojny) prijímali z ruských vládnych peňazí podporu, vyprostredkovanú profesorom Lamanským, ktorá od roku 1885 bola ustálená na 5000 rubľov (6000 zlatých) ročne. Vyplácalo ju osobne ruské vyslanectvo vo Viedni. Lamanskému nebolo v úradných kruhoch ruských ťažko preukazovať, že slovenský verejný život, keďže sa odrážal v novinárstve a verejných prejavoch, má (na rozdiel od českých pomerov, plných buržoázneho liberalizmu, pokrokárstva a socialistických pohybov) konzervatívny základ, zakotvený i v názoroch a literárnej tvorbe redaktorov hlavného orgánu, a že ruskou podporou sa tento vplyv upevní.

Predkladá sa neraz otázka, či by ráz a smer Národných novín bol demokratickejší a progresívnejší, keby stáli úplne na vlastných nohách. Je to márna otázka. Vajanský bol konzervatívec nielen rodinnou výchovou, silným vplyvom pruskej školy a rodín, medzi ktorými tam žil, vplyvom prešporskej spoločnosti na právach a inde, vplyvom otcovho príkladu a činnosti, ale i vlastným osobným založením, podľa ktorého formoval i ďalšie svoje názory a konanie. Ruský príspevok stačil podľa odhadu asi na to, že mohol uhradiť celý tlačiarsky účet. A tak predplatky s inzerciou tak-tak uhrádzali ostatné potreby. Ale malé, veľmi neľudovo písané noviny (tri razy týždenne; spolu i s inzerátmi mali 14 strán), vydávané vo vidieckom mestečku bez zpravodajstva a informácií z politického diania nemohli nahradiť denník. Skutočne platiacich odberateľov bolo sotva štyristo a v tom malo mimoriadne veľký podiel kňazstvo oboch konfesií a cirkevné učiteľstvo. (Literárne Slovenské pohľady zápasili o jestvovanie s tristo—štyristo predplatiteľmi.) Vajanský so svojimi druhmi dôsledne držal sa názoru, vysloveného r. 1897 v *Náladách a výhľadoch* (str. 12), že národ — to je vlastne inteligencia: „My sme v národe našom novotvorbou, no z neho vyšlou. My nie sme politickou stránkou, my sme národom, pars pro toto, tak ako sa povie hlava, namiesto celý človek.“ A inteligenciou boli mu predovšetkým „lateineri“, ľudia aspoň so strednou latinskou školou. Jeho úvodníky až tak sa hemžili cudzími slovami a grécko-rímskou mytológiou a inou cudzou učenosťou. Ľudovému čitateľovi boli neprístupné i touto formou, i materiálom, ktorý ho nemohol zaujímať a ešte i vysokou predplatnou cenou. A tak sa stalo, že slovenské mestá po roku 1900 zaplavovali vládne maďarské grajciarové Slovenské noviny a rozšírili sa po všetkých krajoch i bez agitácie.

Tak čitateľstvo Národných novín tvorilo len malú menšinovú spoločnosť. Ale Vajanskému práve na nej a len na nej záležalo, aby ju držal vo svojom názorovom okruhu a v odpore proti všetkému, čo prinášali meniace sa výrobné a sociálne pomery. Politická pasivita (Slováci od roku 1881 za dvadsať rokov ani len nestavali kandidátov do parlamentu; prvých poslancov tam poslali až r. 1901) túto politickú nečinnosť a letargiu len podporovala. Vládna maďarská strana

(liberálna) cez celé dlhé desaťročia vyhrávala poslanecké mandáty bez volebného boja. Nemohlo byť ináč, lebo taká politika a taká žurnalistika, ktorá úplne zanedbáva styk s ľudom, s masami, nemyslí na ich záujmy a nebojuje o ne a za ne, nezakoreňuje sa v tejto živnej pôde, nečerpá z nej silu a nepôsobí zas naopak na ňu — to nie je a nebola politika, ale takrečeno iba intelektuálska hra na politiku.

Hnutie Hlasu urobilo tu prvý raz v slovenskom živote prielom do konzervatívnej koncepcie slovenského verejného diania, predstavovaného inteligenciou a meštiactvom a do monopolného postavenia Národných novín v tvorbe verejnej mienky. Podobne sa menili aj literárne pomery, kde dovtedy spolu s Národnými novinami neodvolateľne rozhodovali Slovenské pohľady. V Hlase (I, str. 9—12) v Besede literárnej vyšiel i povestný rozbor politických osnov poézie Vajanského, ktorá obracala všetok záujem na nádejné blízke oslobodenie pomocou cárskeho vojska a na budenie a upevňovanie predstáv, že politika samodržavia, pravoslávia a ruskej národnosti (rusifikovania) má prvoradý záujem o Slovákov a o Slovensko, podobný ruskému záujmu o Balkán a „Zlatý Roh". V článku Hlasu sa pripomína, ako v pomstychtivej nenávisti k maďarskému národu ako celku je koncipovaná báseň (vo *Veršoch* z roku 1890) *Biblia sacra,* v ktorej poet hovorí:

„— — rád hľadím v knihu patriarchov,
kde hnevy chrlia na rodných a blízkych,
kde prorokujú vrelý kúpeľ v krvi,
tam skazu mestu, tam smrť zlého kráľa,
i vidia, jak sa *celý národ váľa*
ta v hroznú priepasť, i drobí sa v mrvy.

Na rovné viny rovná kliatba sluší —
vrah náš, že spáchal judských zlostí sumu:
i vidím plameň, smrť a hory rumu,
i čujem nárek — a *teším sa* v duši."

Článok hovoril ďalej: „Podobne veští *Príde surma* a iné, teda starozákonnú semitskú krvilačnosť, náruživý krik pomsty, rozrumené, horiace krajiny, more horúcej krvi, oko za oko, zub za zub — —"

Kritik v tomto výklade spomína, ako dávnejšie naši starkí „pri malej fajočke a dobrom vínku rozbesedovali sa o vysokej politike: zjednotili sa Italci a Nemci; oslobodili Srbov a Bulharov; dostane sa i nám — —". Dajú nám slobodu, samosprávu „úrady, školy, majetok, všetko, čo nám prichádza právom ľudským i božským!". I to bol fatalizmus, keď tí starkí krotko snívali o lepšej budúcnosti. „Nový básnik náš tvrdo a ostro jediné spasenie národa vzýva v krvavých katastrofách vonkajších. Aký to rozdiel! — A predsa jadro je to isté. I naši starí, i nový básnik úfajú sa spáse národa — bez vlastnej jeho zásluhy a práce. Len forma sa premenila: tam fatalizmus kresťanský, tu turecký" (t. j. u tých starkých). To bol blesk z jasnej oblohy. Vajanský stŕpol. Stŕpol a navždy zanevrel na toto hnutie náruživým hnevom, ktorý trval až po hrob. Tu bola najhlbšia, nikdy nezaceliteľná trhlina medzi ním a mladším progresívnym pokolením. Treba len pomyslieť, že päťdesiatročný básnik, ktorého poézia, novely, romány, kritiky, úvahy, novinárske články prijímané boli doteraz všade s chválou a uznaním tak doma, ako za hranicami, podrobený bol v svojej poézii rozboru tak ostrému, a to práve v oblasti, na ktorej si najviacej zakladal. Nebol to hnev osamelého

básnika, ale hnev vedúceho publicistu v národnom orgáne, sudcu a autority v literatúre, spisovateľa omnoho čítanejšieho a hľadanejšieho, ako bol napr. Hviezdoslav, a najzávažnejšieho činiteľa kultúrneho života. Tu, v tomto trojstránkovom článku, ktorého autorom bol Jaroslav Vlček (označený vtedy literou k.), bol hlavný, nevysychajúci zdroj básnikovej horkosti a zloby a temer všetkého, čo sa zo stĺpcov Národných novín, Vajanského básní a ešte i z románu *Kotlín* na hlavy hlasistov a každého mladšieho pohybu znieslo. I s Hviezdoslavom sa Vajanský temer úplne rozišiel, keď sa Hviezdoslav nechcel účastniť literárne v kampani proti Hlasu.

Vajanský bol presvedčený, že pôvodcom, organizátorom a hlavným fundátorom hlasistického hnutia bol profesor Masaryk. Na spôsoboch, rôznorakosti, charaktere a početnosti útokov, posmeškov, nadávok pri každej vhodnej alebo nevhodnej príležitosti Vajanským hromadených, dá sa usudzovať, ako hlboko sa cítil zasiahnutým. Zdalo sa mu, že vplyv Masarykov a jeho orgánov je slovenskému konzervativizmu ďalej nebezpečný, najmä keď mladí podrobovali ostrej kritike i Vajanského publicistiku i prózu *(Pančavu)*, a vniesol svoje najosobnejšie útoky i do poézie. Kritickorealistickému spisovateľovi Jankovi Jesenskému, ktorého by chcel ochrániť od realistických nebezpečných „-izmov“, venuje báseň *Hôrny ohník*, kde o Masarykovi píše:

Cudzí chlap sa ku nám plúži,
lieta krajom vábi, šudí,
že za groše vrahom slúži,
nebadá, len sám kto blúdi.

Nebadá, bo vidieť nechce,
jak chlap trávi jedom mládež,
nepočuje, jak sa rehce,
keď už spáchal svätokrádež.

Je to až mánia u Vajanského, vidieť v každom, kto ináč zmýšľa a cíti ako on, podplatenca, čo za judášske peniaze „vrahom slúži“. Na Masaryka okrem všetkého iného chystal za tri roky aj inú odvetu: svoj román *Kotlín*. Tu pod priezračnými menami skarikoval spolu s Masarykom vedúcich členov Hlasu, prilepujúc ich mená na románové figúry pováh a skutkov nízkych, zbabelých a nečestných. A v básni, pridanej do nového vydania knihy *Spod jarma* (1905), vyhlasuje (o hlasistoch) v básni *Tieseň* (*Verše I*, 194):

Ja nikdy zúfalstva som nepel pieseň — — —
Až dnes sa na mňa desná ťarcha roní — — —
vrah neľaká ma, ja sa *svojich* bojím:
zem chcú mi podryť, na nejž sväte stojím!
Tú svätú zem — — fľak hyzdí zrady.
Pramene — — cynicky špiní hlupcov bľabotanie — —
Kde čerpať vieru v budúcnosť potomstva,
keď v *svojich vidím zárod vierolomstva!!*

Takto a podobne Vajanskému do básní, spievajúcich o svätých citoch žertvy pre národ, lásky k ľudu a starosti o národnú existenciu vpadajú verše osobnej nenávisti a odvety, dôvažky novinových polemík a výpadov.

Vo vlastnej tvorbe literárnej — v rozprávke, novelistike, v románoch, v kresbách z ľudu atď. — vedľa hojnej a vplyvnej činnosti publicistickej a spomenutej literárnokritickej práci Vajanský kládol väčšiu váhu na prózu ako poéziu, najmä na svoje romány (*Letiace tiene, Suchá ratolesť, Koreň a výhonky, Kotlín*). Tu ho okrem menších kresieb z ľudu zaujímal predovšetkým problém „suchej ratolesti", t. j. odrodilého zemianstva najmä v statkárskej vrstve. „Vajanskému — tak písal o ňom r. 1907 kritik z mladšieho vtedajšieho pokolenia — bol náš malý slovenský svet priúzky. Spoločnosť slovenských miest a mestečiek a salónov bola mu malicherná a do hlbokosti slovenského žitia, ta, kde v tupom nepovedomí čušal vtedy slovenský ľud, do tých ďalekých a temných slovenských chalúp, ta Vajanského zrak málo prenikal. Vajanský si *vybásnil svoj zvláštny slovenský svet,* alebo aspoň *tvoril si v duchu taký, akým by ho on chcel mať:* rátal na dejinnú šľachetnosť slovenskej zemianskej krvi: on vtedy nevidel v pomaďarčenej džentry nepriateľa slovenského ľudu, ale dúfal, že zo zemianskych kúrií budú môcť byť ešte ohniská slovenskej národnosti, lebo jeho básnický duch nerozpoznal tú *hospodársku* a *sociálnu priehlbeň, ktorá zíva medzi ľudom a medzi pánsko-zemianskou kastou,* politizujúcou a maďarizujúcou jedine kvôli klasovému prospechu —" (Slovenský týždenník, Vianoce 1907). Podobné hlboké rozpory a deformovanie pohľadu na životné javy nájdeme i v iných úsekoch jeho činnosti a názorov. Je charakteristické, aké rozporné stanovisko zaujal Vajanský napr. i k nacionalisticko-šovinistickým kruhom. Orgán mladých Hlas takto komentuje jeho reč k porotcom v Budapešti pri jeho známom procese roku 1903:

„U nás... náš hlavný národný orgán (Národnie noviny) dávno akosi zvláštne žiali nad prenasledovaním Slovákov maďarskými *nacionalistami.* Tento žiaľ bol markantne vyjadrený pri príležitosti, keď socialisti peštianski prekazili demonštráciu proti vojenským predlohám, usporiadanú kossuthovskou frakciou. A tu náš orgán upomína maďarských šovinistických nacionalistov na nebezpečenstvo, ktoré hrozí všetkým nacionalistom sveta od *rudej internacionály.* Ešte markantnejšie vyrazil túto myšlienku p. Svet. Hurban Vajanský pri svojej poslednej pravote v Budapešti. Napomínal maďarských porotcov, že sú tiež nacionalisti a že on ako nacionalista zaslúžil by od všetkých čestných *maďarských nacionalistov* nie odsúdenie, ale *pomoc,* lebo i on bojuje proti domácemu internacionalizmu a proti bezkonfesionalizmu, ktorý bol ozaj cudzím človekom zanesený do sŕdc slovenskej inteligencie. Tento fakt, že Slovák, národovec, spisovateľ, ako sám pred súdom hovoril, uznaný, hľadá ochranu u nacionalistov iného národa, a že žaluje a obviňuje svojich rodákov pred súdom, zaslúži zaznačenia a uváženia."

Vtedy slovenskí sociálni demokrati nemali ešte svojho novinárskeho orgánu, aby sa v ňom ozvali. Ale Hlas sám ďalej proti Vajanskému dôvodil: „Nám Slovákom musí, keď nie zdravý rozum, tedy aspoň zdravý pud diktovať, že naši spojenci nemôžu byť a nikdy nebudú v tábore maďarských nacionalistov... To sú všetky parlamentné strany: liberálna, ľudová i obe neodvislé. — — Rozumná výhodná aliancia je možná len so stranou sociálno-demokratickou, ktorá je oproti národnostiam najspravodlivejšia, ktorá nikoho neprenasleduje preto, že je takej alebo onakej národnosti, ale bojuje za právo všetkých ukrivdených a zavrhnutých. My Slováci nemáme ani šľachty, ani vysokého kléru, ani veľkopriemyslu... sme národom biednym, sme proletármi krajiny, a nič prirodzenejšieho, ako spojovať sa s proletármi ostatných národností Uhorska. — — A dnes

je už vôbec prekonané stanovisko písať o sociálnej demokracii s takým dešpektom, ako to je ešte u nás vo zvyku. Pravda, zarytému nacionalistovi je ona červeným súknom, je studenou sprchou na jeho hlavu, vášňami boja rozpálenú.“

Vajanský bol spisovateľ slovenského nacionalizmu v celom jeho dosahu, ale i v celom jeho úzkoprsom obmedzení. Prijímal v svojej tvorbe danú hospodársku a sociálnu skladbu uhorskú. Obracal voči nej dôrazne jediný postulát: aby bola slovenská, rečove spravodlivá. On sa vedel oduševniť ešte i za feudála tereziánskej i staršej doby, keď mu nerušil túto predstavu a veršoval o ňom: „Nuž driemeš, ľud môj ... v chate jarmo tlačí väz. Zámky sú v zrúcaninách, ale:

tam býval síce *tyran* tvojím vládcom,
bral desiatky, *hnietol ťa* a *bil*,
no predsa nebol tvojho ducha zradcom,
tvoj jazyk ľúbil, tvojím mravom žil ...(!)

Vajanský ako znalec a milovník výtvarného umenia si vysoko cenil najmä architektúru a kaštiele, i paloty zemianske budili i z toho ohľadu jeho záujem. Život v týchto kúriách skrášľoval a zjemňoval si v svojich predstavách čítaním Turgeneva a Tolstého. Žiadalo sa mu i na slovenskej pôde rozložiť a rozvinúť čitateľom také obrazy zložitého okázalého života, a to bez ohľadu na skutočnosť v slovenskej forme. Neuvažoval nad tým, že i Turgenev i Tolstoj realisticky zobrazovali skutočný život, svoje životné, osobné skúsenosti, ako ho sami poznali. A nemyslel ani na to, že u ruských realistov je to už obraz minulosti, že so zosilneným nástupom buržoázie, priemyslu, robotníctva atď. všetko nadobúda novú podobu i nové a nové formy života, takže svet zemianskych prežitkov je nie hodnota života, ale kuriózum, odsúdené na zánik. K tomu si Vajanský neuvedomil ešte jedno: že ten zemiansky panský svet nemal skade poznať, nerozumel mu, že to, čo o ňom píše, sú a budú iba jeho odmocnené predstavy a pomysly, a že celé to kaštieľové slovenčenie a jeho obsah sú iba poveterné fantázie. Vajanský i v teoretických výkladoch na svoju obranu dôvodil, že i tie kaštiele a ľudia v nich sú skutočnosti slovenského života práve tak ako dedinské chalupy a že preto ich právom predstavuje.

Obrancovia jeho beletrie dokladajú, že Vajanský postavou bohatého zemana Lutišiča (v *Kotline*) a na iných miestach sa zreteľne vyslovil, že „suchá ratolesť“ zemianska nechce sa dať naštepiť na slovenský kmeň. Ale hlavný koreň veci a jadro sporu pri Vajanskom je inde. Je v tom, čo nám zo zemianskeho sveta Vajanský podáva a čo si na ňom cení a chváli, čo do slovenského života odtiaľ vnášal. Na tom záleží, aké životné a mravné skúsenosti odtiaľ čerpal, čoho sa poznávaním tohto života dotvoroval alebo čo získaval tým on alebo jeho čitatelia. Dôležité je, čím to obohacovalo náš život, čím to prehlbovalo naše poznanie, našu vôľu k pravde a spravodlivosti. Dôležité je i to, či poznávanie a zobrazovanie týchto skutočností je správne a pravdivé a aké sú spisovateľove konečné súdy a hodnotenia. Ale každý hlbší pohľad do Vajanského tvorby ukázal a ukáže, že tento fiktívny alebo dakde i nefiktívny a polozemiansky svet a jeho životný obsah tak, ako ho zobrazuje, je necenný, prázdny a neželateľný i vtedy, keď nám ho jeho literárne diela chcú podávať ako príklad a vzácnu životnú skúsenosť. Ľudské vzťahy a mravné hodnoty ľudí v týchto dejoch sú vnútorne nepravdivé. Sú v zajatí falošných a nespravodlivých konvencií a predsudkov, ktoré autor neraz s dôverou predstavuje ako vysoké príkazy mravné, alebo ako potrebný

vzor a zákonník spoločenských vzťahov. Nimi u Vajanského trpia najmä postavy ženské. To všetko ani nie je odraz skutočného života, dotvorený a premietnutý prizmou básnickej duše do typickosti. A práve tak nie je to želateľná, z horúcej túžby skrslá realizovaná vzácna predstava umelcova, v pevnom rámci reality ďalej tvoriaca. Je to schematické preberanie zväčša prázdnych, už neživotných foriem, neprekonaných a nenaplnených novým spravodlivejším životným obsahom. Tu nestačili spisovateľovi tvorivé sily. Tu ho zradili prekonané spoločenské a životné názory, ktoré ho vábili v rokoch mladosti. Hodnoty a klady Vajanského (pokiaľ ich jeho práce majú) sú charakteru nie básnicky tvorivého, ale publicistického, takého, akým sa vyznačujú jeho eseje, články kultúrnopolitické a literárne, rozpomienky a úvahy nad slovenským životom, — toho všetkého, čím Vajanský skutočne silne žil.

*

Poézia Vajanského, zaberajúca tri básnické zbierky, *Tatry a more*, 1880 (resp. 1879), *Spod jarma*, 1884 (v druhom rozmnoženom vydaní 1905), *Verše* 1890, novšie pozostatky, zhrnuté až v Zobraných dielach s druhou a treťou zbierkou do *Knihy veršov I*, je literárna produkcia, ku ktorej viedlo autora predovšetkým napnutie vôle, vonkajší zámer a snaha i veršom vysloviť pomysly, city a vznety predovšetkým politické, národno-záchovné, nacionálno-polemické i protesty proti krivdám verejným i osobným, trpkosti nad zneuznávaním vlastných zásluh i ťažkostí osobného jestvovania atď. Nie je to tvorba, ktorá vyviera z vrenia a vlnenia vnútorného života citového a obrazného, tvorba, ktorá by chcela vyspievať vnútorný i vonkajší život duše, vonkajšie citové skúsenosti v duši prežité a plnosť životných zážitkov, ako to vidíme napr. u Hviezdoslava. Je zaujímavé, ako túto stránku Vajanského básnickej činnosti veľmi správne vystihol jeho mnohoročný verný druh a spoluredaktor J. Škultéty: „Svetozár Hurban je dávno uznávaným básnikom, no on pestuje poéziu, povedal by som nie pre poéziu, *nie tak z potreby duše siaha* k lýre, ako viac na spôsob starozákonných prorokov, pohnutých a rozplamenených nešťastnými udalosťami v svojom národe. Jeho inšpiruje pohľad na slovenský národ: od slovenskej radosti alebo starosti a bôľu rozzvučí sa jeho lýra. Svetozár Hurban, hoci (t. j. Škultéty) neľúbi porovnávať, je podobnejší Mickiewiczovi než Puškinovi, Slowackému, Hviezdoslavovi, básnikom z potreby duše.“ (Slovenské pohľady 1905, 634.) Vajanskému je poézia akoby sprievodkyňou a zmocneným, ináč zabierajúcim doplnkom jeho publicistiky od horúcich vyznaní lásky k národu až po invektívy voči nepriateľom a pošklebné veršované pamflety. Pre povahu publicistických kvalít poézie Vajanského všimnime si predovšetkým básní, písaných v živom vzťahu k Rusku a ruskému národu.

Tieto básne idú čiastočne po líniách, ktoré pevne vyznačila už slovenská minulosť. Príchylnosť slovenská k Rusku a Rusom má staré a mocné korene, zjavnejšie najmä od tých čias, keď ruské vojská v Napoleonových vojnách víťazne prechodili Európu a keď horiaca Moskva ukázala svetu obetavosť národa v boji proti nepriateľovi. K Rusku obracal svoje nádeje i slávny Šafárik (ospievaný Ševčenkom) a v nesmrteľnom predspeve Kollárovej *Slávy dcery* básnik vyzýva: „K obloze, Tatry synu, vznes se, vyvýše pohled, / neb *raději k velikému přichyl tomu tam se dubisku* (t. j. k Rusku), jenž vzdoruje zhoubným a dosávade časům.“ Je známe, s akým horúcim citom a radosťou privítal v svojom príbyt-

ku básnik Ján Hollý predného učenca Srieznevského, keď zbadal, že je to Rus, a ako vtedy jeho oduševnenie priamo neznalo medzí. A celé Štúrovo pokolenie sa obracalo k ruskému národu od mladosti. Znamenitý Sládkovič korí sa v básni *Duchu Puškinovmu*. Poet-revolucionár Kráľ pri smrti Kollárovej priamo veštecky hovorí, že z ruského východu príde sociálna obnova sveta. A tak rad-radom. Keď po roku 1860 prišli časy Matice slovenskej, zo sympatií s národom ruským tlačili matičné publikácie svoje tituly i ruskou azbukou. A city pre Rusko sa dvíhali, keď navzdor Európe v tureckých vojnách Rusi oslobodzovali slovanské národy na Balkáne. Pravdou je, že literárny úspech prvej básnickej knihy Vajanského *Tatry a more* z roku 1879, po rusko-tureckej vojne závisel od toho, že bola živým výrazom práve týchto citov. Zbierka budila nádeje Slovákov, že nie sú na svete sami a že i tu skončí sa nesloboda. Bola to sprievodná nóta k tomu, čo Vajanský ako redaktor písal a naznačoval v hlavnom slovenskom orgáne, v Národných novinách.

Povedať treba, že i Vajanský pripomínal národu predovšetkým vonkajšiu, mocenskú, hmotnú silu Ruska, ruského štátu, a početnosti jeho slovanského národa, sledujúc, aby dodal dôvery klesajúcim, strachujúcim sa o slovenské jestvovanie. Takto zuní Vajanského poézia i neskoršie. V básni *Povedomie* (*Verše I*, 134) hovorí: „Ja som pyšný, že som Slovák: / moje plemä ladné *stomiliónov duší čita, / nad polsvetom* vládne. / So slovenskou rečou prejdeš / štyri čiastky sveta: / jeden brat môj palmy sadí, /druhý večné vidí ľady, / tretí morom lieta.“ A v *Polárnej piesni* (*Verše I*, 165) obzerá šírosť ruského sveta až ďaleko na východ a na sever, zisťujúc, že „Slavian drží zemeguľu za hlavu“. A odtiaľ díva sa na juh: Čo si videl, duch môj? Toľko, že je „Slavian rozprestretý po pol svete: Slávske slovo hučí na severe, / — — do neznámych končín rúbe dvere. / Nieto hraníc víťaznému letu: a ty, synku, čo pod Tatrou stojíš, ty sa o to tvoje slovo bojíš?!!“

Takto a podobne obracia Vajanský pozornosť národa k ruskej veľkosti, rozsahu, hmotnej sile. V básni, v Petrohrade písanej, *Na Jelaginskom ostrove* (*Verše I*, 178), hľadiac na more, ktoré už-už zamrzne, žiada si ruský vojnový výboj na juhu: „Tá túžba ťahá, volá Boh, hľa, nezamrzá Zlatý Roh!“

Treba zdôrazniť, že toto je len jedna stránka politického a národného vzťahu poézie Vajanského k Rusku a ruskému národu. Celkom ináč zuní jeho struna, keď si všíma vnútropolitické pomery v Rusku. Podobne ináč píše o nich v svojich článkoch novinárskych. Ale pozastavme sa napred pri záujme Vajanského o kultúrne a najmä literárne veci ruské. V nej ctil, obdivoval a propagoval predovšetkým Turgeneva a z neho najviac sa učil. Román *Otcovia a deti* dal mu impulz, aby i v slovenských pomeroch zobrazil spor dvoch pokolení. Vyšiel mu z toho v tomto ohľade iba pamflet *Kotlín*. I Puškin bol básnikom jeho srdca. Tolstého *Vojne a mieru* a *Anne Karenine* venoval v obšírnych výkladoch mimoriadnu pozornosť, rovnako aj iným popredným ruským realistom. Pozornosť k ruskej literatúre, svojím spôsobom ohraničená, začína sa u nás Vajanským a Škultétym. Časove ju možno vymedziť od Puškina po Čechova. Ďalší záujem o ruský literárny život doniesol Hlas a jeho družina: Makovický, Houdek, Jesenský, Škarvan, Tajovský atď.

Treba si všímať, že vo veľkých ruských spisovateľoch-realistoch, s ktorými Vajanský usilovne zoznamoval našu verejnosť, zdôrazňované bolo vždy to, čo bolo v Rusku akosi oficiálne uznávané alebo oficiálne dopúšťané, proti čomu nič nemalo ani Novoje Vremia, ani Moskovskije Vedomosti, ani Katkov alebo Bure-

nin. Mlčalo sa u nás o veľkých spoločenských kritikoch (s výnimkou Bielinského) Černyševskom, Dobroljubovi, Gercenovi, Pisarevovi (ich zásady začali neskoršie aplikovať stúpenci Hlasu a Slovenského obzoru), v poézii Nekrasova a obchádzal sa pravý zmysel diela Saltykova-Ščedrina. Keď Tolstoj v neskorších rokoch postúpil k dôraznej kritike spoločnosti a verejných pomerov ruských, keď ozval sa svojím *Listom k duchovenstvu* atď. a keď reakcia svetská i cirkevná túžila vykonať na ňom pomstu alebo aspoň zneuctiť ho pred národom, razom pohaslo i v Národných novinách oduševnenie nad literárnou tvorbou Tolstého a písalo sa o ňom ako o nepriateľovi. Vajanský napísal proti nemu i úvodník *Tolstoj čo bludár.* A Gogoľ? Prijímal sa smiech jeho *Večerov na Dikaňke,* jeho herojský *Táras Bulba.* Ale keď prekladateľ z kruhu Hlasu prišiel s ochotou dodať slovenský text Gogoľových *Mŕtvych duší,* bol odmietnutý. A keď iný šíriteľ ruskej literatúry uverejnil o Gogoľovi článok, ktorý nezapadal do tohto rámca, v Martine hneď uverejnili ako protiváhu text z vybraných Gogoľových listov k priateľom, práve ten, ktorý podľa zásluhy tak tvrdo odsúdil Bielinskij.

Mnoho objasňuje nám tu i Vajanského poézia. V sonete *Rusku (Verše I,* 281) sa poet hnevá: „Hlas synov tvojich raní srdce — — jak Lazar ukazuje chrasty i ten, kto slávu tvoju hrdo peje! I Gogoľ tvoj sa z bôľov tvojich smeje“ a Puškin túži do vlasti svojho deda (t. j. do Afriky) a „lučavku do žita Tolstoj leje...“ To nech prestane: „Smiech britký zmĺkni, Satyr strať sa v lese! Bôľ, *skry sa* v hĺbku gigantických stínov —“ a miesto toho nech moria hučia slávnou hymnou a jasným spevom ruských synov nech otriasa sa zem. Takto prichodí sa k požiadavke konvenčného optimizmu, i keď sa má ona uplatniť na úkor pravdy. A keď básnik postál v zamyslení pred pomníkom spevca slobody Puškina v Moskve? Spomínal, ako mu Onegin tiché noci búril, ako ho obájila nežnosť Táni, ako mu Fontan šepotal a poltavský boj mysľou zúril. Myslel i na Petra na bojišti, na nevské vlny a sväté múry Kremľa. „Svet citov, bariev v slokách tvojich žije, plá náruživých ohňov plamä večné, jak hudba sfér znie hlahol sladkých zvukov...“ Takto sa do zbežného estétskeho zjednodušenia zúžila slovenskému poetovi tvorba géniova, granitový základ všetkého najvzácnejšieho, čo v literatúre vyslovil ruský národ. (Sonet *Pred pomníkom Puškinovým v Moskve, Verše I,* 263.) Báseň ku stej ročnici narodenia Puškinovho zachytáva iba gesto aktuálnej dennej protimaďarskej politiky (za rámcom témy osobnú ponosu), ktorá bez súvisu s Puškinom má byť štylizovaná do osobnej drámy: Zunia ti, ruský poet, pocty veľkého národa i prívety z celého sveta: „I ten, kto z nás, tvojich bratov, živú kožu derie a meno Rusi s jedom vyslovuje mongolským (t. j. Maďar), biednym, hlasnejšie ťa bude chváliť, než brat tvoj rodný, olúpený... Čo ty (t. j. Vajanský), syn Tatry, spevec msty a bôľu, skuvaný, opustený celým svetom, čo pridáš k piesni hlučnej, jubilejnej? Niet hlasu. Jazyk schne na ďasne, slychy plameňom horia, ruka ohnivami lomcuje, klesá! More, more šumí, vyschýňa ručaj opustený v púšti!“

*

Nebolo ešte kriticky zisťované, v akej miere je Vajanský v štúdiách a článkoch o ruskej literatúre závislý od svojich predlôh a čo vychodí z jeho osobnej príchylnosti a prežitku nad dielami a zmyslom konania veľkých ruských tvorcov. Inak, napr. v štúdii *Umenie v živote národov (Zobr. diela X,* T. S. M. 1912) v svojich výkladoch preberá rad-radom celé pasáže i z diel, ktoré sú svetonázorove úplne protichodné. Napr. do pasáží z diela Hypolita Tainea *Filozofia umenia*

vkladá svoje zdôraznenie náboženstva v umeleckej tvorbe (porov. W. Bobek, *Vajanský o umení*, Bratislava 1937, 44—56). V opise tvorby B. Björnsonovej prejíma zas názory dánskeho historika literatúry G. Brandesa, i keď inde nie je k tomuto „náročnému židkovi“ veľmi vľúdny.

Základnú dôležitosť v pomere Vajanského k Rusku a k ruskej literatúre i verejnému životu má tá skutočnosť, že tu spisovateľ a publicista prijíma, zdôrazňuje a kladne hodnotí všade to, čo stojí a rozvíja sa na pozíciách a v rámcoch oficiálnej štátnosti, cárskeho režimu, daných mocenských pomerov politických a sociálnych, alebo čo sa týmto pomerom nevzpiera a im neprotirečí. V dobe, keď si v Rusku výrobné sily a výrobné prostriedky nevynucovali urýchlené zmeny v sociálnom usporiadaní, keď nástup proletariátu v rámci buržoázneho vývinu neuplatňoval sa s toľkým dôrazom, postrádajúc ešte organizovanosti a útočného elánu, komentoval Vajanský a jeho orgán verejné a literárne pomery ruské nebojovne a bez tvrdého osobného zaujatia. Najviac, že slovenskú verejnosť napr. ubezpečoval, že väznený Černyševskij má sa vlastne znamenite, že roľníctvo, ošudené pri „oslobodení“, je spokojné so svojím stavom, že hnutie ukrajinské je vlastne západná zradná intriga a že všetko zlé v Rusku zaviňujú Židia. Tí že by chceli vzbúriť národ a podvrátiť silu ruského štátu. Ale keď mladšia ruská literatúra začala v svojich prenikavých dielach stavať pred oči verejnosti tieto rastúce spoločenské rozpory, stupňovanú neznesiteľnosť policajného režimu, zúriaceho, že národ, masy už nemlčia, ale chcú svoje práva, keď ostrá kritika odhaľovala korupčnosť a prehnilosť vládnej sústavy, despocie cárskej i cirkevnej, rástlo a šírilo sa dráždivé znepokojenie i vo Vajanskom. Veľké nebezpečenstvo pre ruskú štátnosť videl v požadovaných reformách, v nespokojnosti bezprávneho a vykorisťovaného robotníctva a vo „spupnosti buntujúceho študentstva“, spupnosti, ktorá ozaj otravuje celé mladé pokolenie. Strachom ho napĺňovala predstava, že by mal byť v Rusku samoderžavný cársky režim nahradený konštitúciou, voleným snemom a ústavnou vládou. A kde podľa neho boli hlavní a najväčší vinníci? Tam, skadiaľ vychodili najúčinnejšie vplyvy na inteligenciu, najmä na mladú, v novej literatúre, v tajnej tlači, v nelegálnych krúžkoch i agitácii a v dvíhajúcom sa socialistickom hnutí. Ťu všade šípil rozvrat i zradu a veril svojím reakčným novinárskym, knižným a iným informáciám tým skôr, že značné zmeny v domácom slovenskom živote s nástupom mladších protichodných síl budili poplach v slovenskej konzervatívnej verejnosti. Ba i preklady z ruského spisovateľa, ktorého Vajanský považoval i medzi ostatnými nebezpečnými za hlavu „rozvratu“, Maxima Gorkého, zjavovali sa v slovenskej tlači. A tak útoky v Národných novinách zameral Vajanský predovšetkým proti nemu: „O nafúkanej sláve škriblera M. Gorkého bola už príliš dlho reč. Zjavil sa, napísal niekoľko drzých vecí, nie bez talentu (ale hlavná ich vlastnosť je drzosť a bezceremónnosť) a už zatienil . . . celú ruskú a čiastočne i vôbec európejskú literatúru. To, čo iným čestným spisovateľom dalo sa iba za desaťročia veľkej serióznej práce, duchovných múk, pán Pieškov (Gorkij), ničomu sa nenaučivší samouk, dosiahol hravo. — Pustý, nemravný, podlý chlap stal sa miláčkom ľudí za novotami posadlých“ atď. A naostatok sa mu pripisuje, že za svoje diela dostal mnoho peňazí preto, že „klebetil a pľul na veľký slaviansky národ“ a že takú zradu bolo treba zaplatiť(!).

Zloba Vajanského proti progresívnym silám spoločenským v Rusku stupňovala sa najmä od vypuknutia rusko-japonskej vojny (od februára 1904 do augusta 1905), ktorá tak úžasne odhalila prehnilosť a korupčnosť ruského despo-

tického režimu a ukázala hlinené nohy veľkej samoderžavnej modly, ktorej Vajanský s urputným odhodlaním slúžil. Videl, že týmto otrasom stupňuje sa odvaha a elán revolučného hnutia v Rusku, mobilizujú sa sily proletariátu k osloboditeľskému zápasu.

Keď sa rozvinuli akcie za ústavu a parlamentarizmus a pribúdalo zvestí, že cár povolí tomuto nátlaku, zveršoval v Národných novinách Vajanský (podľa predlohy časopisu Novoje vremia) verše s titulom *Ako by vyzerala konštitúra v Rusku:*

V nižnej snemovni pánov bratov
päťstošesťdesiat deväť sedí deputátov:
Sedem zemänov-konzervátorov,
sedemnásť študentov-agitátorov.
(Tí prví z vládneho povolenia,
tí druhí od veľkého neučenia.)
Štvorka profesorov-anarchistov,
dvadsať akvokátov-aféristov,
traja Arménci, veľkí kmíni,
jeden Fín a traja Gruzíni,
dvaja Poliaci, traja Nemci,
a na pomoc ešte cudzozemci:
Masaryk, Hilsner, Dreyfus, Šóbri,
to parlamentu nadľudskí obri...
Nech v Európe pokrok vidia,
ostatných päťsto — samí Židia.

Prameň z časopisu Novoje Vremia si Vajanský doplnil, lebo ruský vládny orgán nevedel o smrteľnej nenávisti Vajanského k Masarykovi, ktorého považoval za pôvodcu slovenskej progresívnej opozície i podporovateľa socializmu, ani o Masarykovom boji proti rituálnej povere v procese Hilsnerovom v Polnej. Podobne meno maďarského zbojníka Šobriho núkal ruskej dume Vajanský z vlastnej horlivosti. Ináče profesori, „buntujúci" študenti, novinári atď. boli stálymi predmetmi jeho hnevu. V Národných novinách (18. 3. 1905) hromží, že i tí profesori zaujali sa za požiadavky ruského robotníctva (i za 8 hodinovú prácu a mzdovú nápravu). Načo? Veď v Putilovských závodoch majú dennú mzdu 1 až 6 rubľov, majú byty, ženy, deti... „Páni teoretici a profesori, žurnalisti, agitátori, antikristi a prepadnutí filozofi, koketujúci so socializmom — oslovuje ich Vajanský — vy ste ohavní podliaci a infámni huncúti!" — A inde zatým zas ten burič a vyvolávač nespokojnosti Gorkij (Národné noviny 20. 5. 1905) a jeho činnosť: Robotníci buntujú — to je otvorená zrada, a veru inde, nie v Rusku, v ktorom sa takých Gorkých a iných buntujúcich kšeftárov dotýkajú len v rukavičkách, tam by takých pánov pekne-krásne povešali na prvé vŕby.

Za najúspešnejší prostriedok protisocialistickej a inej agitácie považoval narážky a výklady v tom zmysle, že je to všetko hlavne podvratná práca židovská, veď nie darmo Marx a Lassalle boli Židia. V Rusku (podľa výkladu Národných novín 26. 1. 1905) všetky podvratné pohyby oddávna osnujú Židia. Tomuto židovsko-anarchistickému štvaniu darí sa len teraz hnať týchto robotníckych chudákov na krvavú jatku. Oni majú všetku zodpovednosť.

Keď Vajanský na liečení v Karlových Varoch roku 1906 stretával rusko-židovských pacientov, búril sa jeho hnev bezprostredne. Z vtedajších skúseností a dojmov pripomína, ako pri pomníku Petra Veľkého ľutoval, že mohutný pa-

novník je kamenný a nemôže sa rozmáchnuť proti tomu, čo zlého sa deje, lebo vtedy „Tvoje hrozné slovo zvrátilo by umy, nebolo by treba liberálnej dumy. Dobre, svätý krížu (t. j. pri pomníku), rozpínajže ramä, bo len milosť Božia slávske putá zláme." A na prechádzke v kolonáde najviac ho búri hovor ruských Židov. Znovu zdôrazňuje, že vraj oni sú pôvodcovia a hlavní podielnici každého ľudového úsilia a revolučných pohybov. Tu zas jeden robí ruské vresky. Zalepené oči, nosisko jak sova, kričí celý v ráži: niet už Dubasova!

Naši budú v Dume, / budú ministrami,
z Kremľa narobíme / samé khóšer krámy.
S trónu nebeského / sosadíme Boga,
z Chrámu Spasiteľa / bude synagoga,
Židule sa pýšiť / budú ako morky,
cáricou je Sára, / *cárom bude Gorkij.*

A tak bude židovstvu slúžiť celý ruský národ. Až Slovanstvo takto padne, „celá zemeguľa na cesnak sa zmení". Tento text zatriedil si Vajanský i do Zobraných spisov (*Verše I,* 206-7).

Medzitým v Rusku premien pribúdalo. Hnevy Vajanského (od jesene 1905) proti prvej a druhej zákonodarnej gusudarstvennej dume, zastupujúcej majetné vrstvy, ale požadujúcej i rozsiahle vyvlastnenie pôdy, zatíchli, keď obe boli rozohnané, a tretia duma (1907—1912) ďalším veľkým okyptením volebného práva stala sa doménou reakcie a nástrojom obnovenej samoderžavnej ľubovôle. Triumfovala statkárska trieda, cirkevná hierarchia, veľký kapitál, byrokracia a čierne sotne. Ale staré pomery sa neobnovovali. Keď koncom roku 1912 Vajanský vypravil sa ostatný raz do Ruska, nenašiel tam už dôsledky týchto víťazných triumfov. Priateľa a protektora, profesora Lamanského našiel v ťažkej chorobe. Stretával sa s neistotou: „Ale nálada — písal Škultétymu (A. Mráz v monografii o Škultétym, str. 108) — je ohromne deprimovaná" a to i v Slav. obščestve. „Len silní duchom nedešperujú, ale tých býva vždy málo. Samo sebou sa rozumie, že prichodilo boriť sa s nechuťou, čo i predĺžilo pobyt a uvalilo na dušu ťažké somnenie... Starí sa pominuli, nových niet. *Nové prúdy.*" I noviny tým novým prúdom podľahli, iba Novoje vremia ešte sa drží, ale ľudovejšie Večerné vremia pláva pomali tiež do vôd jevrejstvujúcich (židovštiacich). I vplyv a rozšírenie tlače vzrástlo: „Novín je tu ako piesku morského, čo je sčiastky pokrok, ale vari k zlému. Len *izvoščíci* ostávajú tí samí, milí, úslužní, pritom povedomí a hrdí na Rusko. Milí sú i *vojaci* — tam niet ani jedného profesorského malodušníka. I *duchovenstvo* je rad-radom na strane dobra a čistoty verejnej. Len aby čert pobral profesorov a žurnalistov!"

S touto depresiou vrátil sa Vajanský v zime 1913 domov. Pocítil a videl, že ten starý, reakčný svet, ktorého ideálom bolo už od dôb S. S. Uvarova „samoderžavie, pravoslávie a národnosť" (t. j. poruštovanie), kde vo verejnom živote rozhodovali ešte anatémy Svätého synodu a predovšetkým vševládna polícia — že ten starý svet práska v svojich základoch a prichodia sily nové, a to tak v Rusku, tak aj doma. A ťažké tie obavy potvrdili mu udalosti svetovej vojny, v ktorej vo veľkom zármutku a bezútešnosti v lete 1916 zomrel.

VLADIMÍR PETRÍK

OBRAZ PREDPREVRATOVEJ SPOLOČNOSTI V JÉGÉHO DIELE

Tematicky obsiahla Jégého tvorba dlhý časový úsek. Od čias Veľkej Moravy cez 16. a 17. stor. prechádza autor dejinami až do prítomnosti. Osobitné miesto v jeho tvorbe zaberajú práce s predprevratovými námetmi. Jégé vstúpil do literatúry koncom osemdesiatych rokov minulého storočia umeleckým zobrazením svojej súčasnosti. K tejto tematike sa vrátil až koncom dvadsiatych rokov tohto storočia, keď mal za sebou celé desaťročie tvorby historických povestí a románov. Mal vážny úmysel podať čo najúplnejší obraz tohto obdobia. Autorov vzťah k zobrazeným faktom je od začiatku rovnaký.

Obraz predprevratovej spoločnosti sa v Jégého povojnovom diele skoncentroval v podstate do románu *Cesta životom.* Aj v románe *S duchom času* sa stretávame so zvyškami tejto spoločnosti. Tu však položil autor hlavný dôraz na generáciu, ktorú formujú už poprevratové spoločenské pomery, a jeho jediným zámerom je ukázať nevyhnutnosť prispôsobenia sa príslušníkov zemianskych vrstiev zmeneným podmienkam. Ani v tomto románe, ani v niekoľkých humoristických rozprávkach (*Katechizmus, Páni sa bavia* atď.), napísaných v období po vyjdení *Cesty životom,* nepridal Jégé nič k charakteru predprevratovej spoločnosti, ako ho vykreslil v románe *Cesta životom.* Do tohto románu vložil svoje bezprostredné životné skúsenosti. Patrí k umeleckým vrcholkom jeho tvorby. Je sýtym realistickým obrazom predvojnového života a zároveň najúplnejším vyjadrením autorovho životného presvedčenia. Aby sme obraz spoločnosti, ktorý vykreslil v tomto románe, správnejšie pochopili, musíme objasniť aj ideové hľadisko, z ktorého Jégé skutočnosť videl a zobrazil.

I

ŽIVOTNÁ FILOZOFIA

Román *Cesta životom* vzbudil začiatkom tridsiatych rokov zaslúženú pozornosť našej kritiky. Aj keď sa mienky v jeho hodnotení rozchádzali, ani jeden z kritikov mu neuprel závažnosť v kontexte súčasnej literatúry. Andrej Mráz správne vystihol kľúčové postavenie románu v Nádašiho tvorbe, keď napísal: „Myslím, že je toto najtypickejším jeho dielom a najbezpečnejšie nám otvára i cestu k poznaniu autorovej osobnosti i okolnosti, ktoré spolupôsobili na utváranie jeho myšlienkového sveta, ktorého bohatý obraz dáva vo svojej plodnej literárnej činnosti v posledných rokoch."[1] V *Ceste životom* sa v koncentrovanej podobe

[1] Andrej Mráz, *Romány a ich autori,* Slovenská prítomnosť literárna a umelecká, 1931, 80.

a v znásobenej miere sústreďujú podstatné Jégého náhľady na život, na svet, na človeka. V hlavných črtách nachádzame tu celú Nádašiho životnú filozofiu. Závery z nej platia viac-menej na celú Jégého tvorbu. Mal v podstate vyhranený názor na život a spoločnosť, ako ho nemal, zdá sa, ani jeden z našich povojnových prozaikov, vyjmúc Jilemnického a Kráľa.[2] Ale nevybudoval si nijaký uzavretý svetonázorový systém. Jednotlivé prvky z neho vypúšťal a nové priberal podľa potreby. Aj v samých základoch je jeho filozofia, ako ukážeme neskoršie, protirečivá.

Vychádzajúc z analýzy Nádašiho životného presvedčenia, vyhlasovala kritika *Cestu životom* za najpesimistickejšiu slovenskú knihu a jej autor dostal punc „naturalistu". V tejto súvislosti píše Štefan Krčméry: „Pero naturalistovo je v tomto románe kruté a atrament čierny. Povedal by si: na dno duše básnikovej nasadalo priveľa pesimizmu. Ale pripomeň si, že veľa černe bolo u neho všade."[3]

Predovšetkým z jeho filozofie, obsiahnutej v *Ceste životom*, dedukoval Pavel Bujnák svoje náhľady na charakter Nádašiho tvorby a načrtol profil spisovateľa ako významného slovenského naturalistu: „Svetový náhľad naturalizmu, povedzme naturalizmu Nádašiho, aby sme ďaleko neodbočovali, je pravou protivou náhľadu romantizmu a realizmu (Vajanského a Kukučínovho). Podľa realizmu realitou je svet, príroda a človek v nej. Človek je odvislý od prírody, pohybuje sa podľa rozkazov prírody okolo seba, je lútkou spoločnosti a koná vždy s ohľadom na okolie, prírodu, spoločnosť. Podľa naturalizmu Nádašiho jedinou realitou je človek pre seba; príroda okolo neho jestvuje pre neho, v spojení s ním len dotiaľ, kým žije. Tak nejako to vyslovuje Nádaši v románe *Cesta životom*, že hlavnou osobou som ja, a celý svet jestvuje, má význam pre mňa, len dokým trvá moje ja, len dokým zo sveta má moje ja nejaký osoh alebo škodu. Teda v realizme: príroda a v nej sa uplatňujúci človek, v naturalizme: človek a jeho príroda, jeho najvlastnejšia nátura, a svet len ako milieu tejto nátury, len ako pódium, na ktorom sa prejavuje. Realizmus maľuje, fotografuje človeka v prírode, naturalizmus rozoberá človeka samého a podáva jeho prírodopis."[4]

Bujnákovo ponímanie naturalizmu a realizmu nezodpovedá dnešnému stavu literárnovedného skúmania. Jeho realizmus preceňuje vplyv prostredia na činnosť charakteru (človek sa pohybuje podľa rozkazov prírody, je lútkou spoločnosti), ba prejíma význačný znak naturalizmu (fotografuje človeka v prírode). Takto definovaný realizmus neobsahuje práve podstatnú črtu, ktorá ho odlišuje od naturalizmu, a to — výber typických faktov.

Rovnako Bujnákovmu vymedzeniu naturalizmu, aj keď obsahuje závažný prvok i z hľadiska dnešného chápania naturalizmu — asociálnosť postáv (človek pre seba, prírodopis človeka), chýbajú ďalšie prvky naturalistickej literárnej metódy. Napr. požiadavka prísnej atendenčnosti, nesúdenia skutočnosti, prísne objektivistického zaznamenávania jej jednotlivých faktov atď.[5]

---

[2] „Hádam máloktorý z našich spisovateľov tvorí tak programovo a cieľavedome ako Jégé. On bezpečne a dôkladne domyslí svoju tému a vie si ju odôvodniť i svojou skúsenosťou a filozofickým náhľadom." Andrej Mráz, *Umelec a jeho dielo*, Národnie noviny, č. 93, 1930, 2.

[3] Štefan Krčméry, *Stopäťdesiat rokov slovenskej literatúry II*, Martin 1943, 201.

[4] Pavel Bujnák, *Ústredný problém u Jégé-Nádašiho*, Elán, č. 6, 1931, 3—4.

[5] „Propaganda o »nevmešování se« do života společnosti je úhelným kamenem naturalistické estetiky." A. I. Burov, *Marxisticko-leninská estetika proti naturalizmu v umění*, Praha 1951, 21.

Jégého zainteresovanosť pre a proti je všade živá a otvorená. Väčšina hrdinov jeho kníh priamo hlása, ako treba žiť, čo je dobré a čo je zlé. Literatúra je pre Nádašiho nástrojom výchovy. Tak si ju formuluje aj vo vlastnom literárnom programe. Novšia kritika vyvrátila aj bez podrobnejšieho konkrétneho rozboru Nádašiho diela podstatnú časť starších názorov na jeho tvorbu. Kým napr. Štefanovi Krčmérymu, ale hlavne Bujnákovi, išlo predovšetkým, ba vari výlučne len o vyabstrahovanie autorovej filozofie a určenie jeho umeleckého profilu (ako naturalistu), usilovali sa neskorší kritici nájsť v Jégého tvorbe práve tú inú realitu, nielen realitu „človeka ako takého". František Votruba bystro postihol, že závažnosť *Cesty životom,* lebo o tú nám predovšetkým ide, je práve v tom, že je verným realistickým dokumentom, obrazom života určitých spoločenských vrstiev, najmä vrstvy statkársko-džentríckej v jednom období. Týmto objektívne platným obrazom života ostáva *Cesta životom* i napriek tomu, že Jégé vniesol do viacerých postáv zvonka svoju vlastnú skeptickú filozofiu: „Osobitný význam má Nádašiho román *Cesta životom,* jedineóné dielo svojho druhu. Tu konečne po celom polstoročí dostala slovenská literatúra zas bezpečný a spoľahlivý výklad a obraz toho, ako až do konca prvej svetovej vojny žila, márnotratníčila a spupne s ľudom zaobchodila tá trieda, ktorá tu samovoľne bez veľkých premien vládla od samého stredoveku... Sila knihy nie je ani v umeleckom podaní, ani v neobyčajnej príťažlivosti dejov, alebo vo význame románových dejateľov, ale v reálnom, z dlhoročných skúseností čerpanom zobrazení a opísaní, ako táto „suchá ratolesť" od rokov zmýšľa, cíti a koná, čím sa zaoberá, akú to vlastne spoločnosť tvorí a ako skutočne žije alebo živorí."[6] Všetko toto sa tu podáva a zobrazuje, ako zdôrazňuje Votruba, „s neúprosnou pravdivosťou". Teda literárny historik zisťuje, že *Cesta životom* má svoju „objektívnu realitu", zobrazuje výsek života v jednom historickom období a v určitom spoločenskom priereze. Táto realita sa podáva neúprosne pravdivo, čiže realisticky. Charaktery majú svoje sociálne rodokmene a pevné postavenie v spoločenskom rebríku. Nie sú mysliteľné bez prostredia, ktoré ich obklopuje. Ich podstatným znakom je, že sú typmi, odpozorovanými zo života. Teda nie ľudia o sebe, ale ľudia so spoločenským kontextom „svet, príroda a človek v nej" je predmetom *Cesty životom.*

Autor zaujal voči zobrazenej vrstve statkársko-zemianskej a malomeštiackej záporný postoj. Keďže tieto vrstvy zohrali objektívne v našich národných dejinách negatívnu úlohu, je realizmus *Cesty životom* z tohto hľadiska realizmom kritickým.

Cestu životom začal písať Nádaši r. 1928. Knižne vyšla o dva roky neskôr v Knižnici Slovenských pohľadov za redaktorstva Štefana Krčméryho, ktorý bol Nádašiho poradcom v literárnych otázkach. Obdobie dvadsiatych rokov je najplodnejšie v Jégého tvorbe. V ňom sa naplno rozvinuli jeho tvorivé schopnosti. Dosiahol značné literárne úspechy. Historické romány *Adam Šangala* (1924) a *Svätopluk* (1928) postavili Nádašiho bližšie do stredu literatúry. Stal sa uznávaným spisovateľom v historickom žánre. Koncom dvadsiatych rokov sa posúvajú jeho záujmy od minulosti k súčasnosti. Výsledkom je *Cesta životom,* román z blízkej a pre autora ešte živej minulosti, a knihy *Alina Orságová* (1934) a *S duchom času* (1937), kotviace problematikou už bezprostredne v prítomnosti.

Medzi všetkými Nádašiho románmi má *Cesta životom* zvláštne postavenie. Jednak tým, ako zistil Andrej Mráz, že najbezpečnejšie otvára cestu k poznaniu

---

[6] F. Votruba, *Úvod k Adamovi Šangalovi,* HK, Martin 1952, 13—14.

autorovej osobnosti, a jednak tým, čo zasa zdôraznil František V o t r u b a, že sa v nej najplnšie odrážajú dlhoročné autorove skúsenosti a poznatky, ako ich za štyridsať rokov vstrebával do seba v prostredí, v ktorom žil a pôsobil. To sa odrazilo v náplni románu, ktorý je priam nabitý životnými realitami.

Obraz, ktorý autor vytvoril v *Ceste životom*, nesiaha do prítomnosti. Deje knihy začínajú kdesi na konci storočia a končia krátko po roku 1918. Je teda azda *Cesta životom* románom historickým? Domnienku podopiera táto skutočnosť: témou románu sú v podstate život a mravy statkársko-zemianskej vrstvy, teda tej vrstvy, ktorá už v období písania románu nejestvovala ako celistvá spoločenská skupina. Národno-demokratická revolúcia r. 1918 ju zbavila výsadného spoločenského postavenia a v podstate ju rozbila. Po roku 1918 prestala mať táto vrstva rozhodný vplyv na riadenie verejných vecí v štáte a na rozhodovanie o ostatných spoločenských skupinách. V podmienkach buržoáznej republiky boli jej zvyšky, ako zvyšky minulej epochy feudálnej, odsúdené k asimilácii.

Z tohto hľadiska je dôležitý aj postoj, ktorý autor voči nej zaujal. *Cesta životom* je „drsným" účtovaním s minulosťou. S tým, čo bolo a čo sa viacej nikdy nevráti. To je pevným presvedčením autora. Odmietanie minulosti našlo svoj výraz v samom tkanive románu. Z *Cesty životom* cítiť, že autor priamo nenávidí postavy džentríkov a statkárov. Uvádza ich sústavne do takých situácií, ktoré nabádajú aj čitateľa, aby ich nenávidel.[7] Možno predpokladať, že autor mal aj pred vojnou k spoločenským skupinám, ktoré zobrazil (pozri jeho predvojnovú tvorbu), v podstate ten istý postoj. Ale predsa, čas, ktorý pochoval navždy tieto vrstvy, umožnil autorovi vysloviť jednoznačnejšie súdy pri hodnotení javov skutočnosti.

Aj keď tieto momenty hovoria za historický román, najdôležitejší fakt pre túto kvalifikáciu chýba: *Cesta životom* nie je rekonštrukciou, akou je *Svätopluk* alebo *Adam Šangala*. Autor pozná obdobie, ktoré zachytil — z autopsie, prežil tú epochu ako jeden z jej súčasníkov. Preň bola táto epocha najživšou prítomnosťou. Dôkazom toho, že v ňom žila i ďalej, že ju nosil v sebe, je nakoniec aj sám román. Zúčtoval s ňou tak, že o nej napísal.

Nádašiho odmietanie životného štýlu a poslania spoločenských vrstiev, ktoré v *Ceste životom* zobrazil, ovplyvnilo aj konkrétny obraz života v románe, ktorý je vykreslený „čiernym atramentom" (Krčméry). Tu nejde len o logické, rozumové odmietanie, ale o citový moment. O fakt, že Nádaši, ako sám priznáva, „nenávidel" predstaviteľov vládnúcich tried, ktorých portréty vykreslil. Táto nenávisť je jedným zdrojom toho tzv. „pesimizmu" *Cesty životom*. Druhým je Nádašiho náhľad na človeka („veľa černe bolo u neho všade" — Krčméry). Preto treba predovšetkým skúmať Jégého svetonázor a jeho odraz v *Ceste životom*. Pritom však treba mať stále na pamäti, že Nádašiho skepticizmus a jeho citové odmietanie určitých javov skutočnosti sú vzájomne podmienené. Nádašiho životná filozofia vyrástla nielen zo súvekých európskych myšlienkových prúdov, ale v závažnej miere aj z analýzy domácej skutočnosti. Ba zdá sa, že táto bola primárna. Nádašiho skúsenosti a poznatky o človeku (dôležité je, že vyrastal v prostredí úpadkových feudálnych vrstiev džentrícko-statkárskych), priťahovali ho k myšlienkovým prúdom, ktoré zodpovedali jeho poznatkom z vlastnej skúsenosti.

*

[7] „Vo mne vzkypí zlosť, kedykoľvek si pomyslím na výčiny ľudí, ktorých som zobrazil v svojom románe." Interview A. Mráza s L. Nádašim, NN, č. 93, 1930, 2.

Citový moment, ako jedna z hybných síl pri tvorení, viedol autora k takému výberu faktov, ktoré v plnej miere odhalili morálnu tvár príslušníkov statkársko-zemianskych vrstiev a prehnitosť systému, ktorý vytvárali, s ktorými stál a s ktorými sa aj zrútil. Ale interpretácia týchto faktov je v mnohom ovplyvnená Jégého životnou filozofiou. Ktoré sú jej charakteristické znaky?

Východiskovým bodom je Jégého názor na človeka. Na túto otázku dáva odpoveď každé jeho dielo a neustále sa k nej vracia aj vo svojich kritických článkoch. V prednáške z roku 1921 nazval Nádaši človeka (nie náhodou, aj keď ironicky) „kráľom zverstva", čiže, myslené do slova — posledným článkom vývinovej línie. Postrehol totiž, že aj ľudský jedinec má svoju praehistóriu, ktorá výrazne poznačila jeho dnešnú podobu. Rodí sa „s neodtajiteľnými duševnými a telesnými vlastnosťami nielen svojich rodičov, ale aj svojich dedov . . . príroda uspela uložiť na priestranstvo tak ukrutne malinké, že koniec ihly je proti nemu ohromný (bunka), všetky vlastnosti rodičov, ba i trest vlastností zozbieraných z pokolenia na pokolenie od našich prarodičov od Adama a Evy."[8] Nádaši vyvinul veľa úsilia, aby odhalil toto dedičstvo minulosti v súčasnom človekovi. Už jeho literárne prvotiny z deväťdesiatych rokov minulého storočia (Vada, Kúra, Omyl, Nero atď.) sú toho názorným príkladom. Pod uhladeným spoločenským povrchom jednotlivých postáv odkrýva Nádaši veľa spojív s minulosťou. V čom vidí „dedičnú zaťaženosť" dnešných ľudí? Predovšetkým v prevahe pudového chovania nad rozumovým. Okamžitá pudovo-citová reakcia prepuká v ľuďoch obyčajne v chvíľach hnevu alebo lásky (autor vedie svoje postavy zámerne do takých situácií), vtedy z nich spadne háv spoločenskej konvencie a civilizáciou naučených manier a objaví sa ich prirodzenosť. V tejto prirodzenosti človeka odhaľuje Nádaši veľa živočíšneho egoizmu („málo je dobrých"), ktorý je najbežnejšou pohnútkou ľudských činov. Proti nemu bojuje Jégé celým dielom a vytyčuje dve požiadavky. Jednak požiadavku mravnosti[9] a jednak požiadavku altruizmu. K tomuto poznatku dospel Jégé logickým uvažovaním, nie metafyzickou vierou. Zo štúdia histórie, filozofie, literatúry a životných skúseností vyplynul mu záver: bez mravnosti by ostalo ľudstvo v bahne odvekej živočíšnosti. Ak chce ísť dopredu, musí premáhať pudy a nízke city (to je mravnosť) vôľou, podmienenou rozumom. To je už vyššia múdrosť.[10] Človek obdarený vyššou múdrosťou, premáhajúcou pudy, ženúce k nemravnosti, povznesený nad bezvládnu masu — to je Jégého ideál a vo väčšine prípadov aj kladný hrdina. Z tejto charakteristiky je zrejmé, že je to hrdina-individualista, nedôverujúci rozumu masy. Stojí nad ňou, vedie ju, lebo ona je neschopná viesť. Len málo jedincov sa vie povzniesť nad masu a uplatniť zdravý rozum.[11] (V mene mravnosti odsúdil Jégé ženskú emancipáciu, vedúcu podľa

---

[8] Prednáška MUDr. Ladislava Nádašiho, župného hl. lekára, prednesená 18. t. m. na večierku venovanom týždňu nemluvniat. Naša Orava, č. 27-8, 1921, 2.

[9] Mravnosť nesplýva Nádašimu s kresťanskou morálkou. Aspoň nie vždy. Neodvodzuje ju zo zachovávania prikázaní a vyvarovania sa posmrtných trestov: „. . . mravnosť, totižto opanovať sa, je nevyhnutne potrebné, aby ľudstvo napredovalo na ceste polepšenia svojho stavu i vtedy, keď nepočíta na odmenu v raji, alebo na trest v pekle." Jégé, SP, č. 1—2, 1927, 124.

[10] „Ľudia hrešia pre trošku pôžitku, ktorý dáva život. A čo môžu za to, že sú sprostí a že nemajú vyššej (podč. V. P.) múdrosti, ktorá nás jedine vedie (tiež nie neochvejne) cestou mravnosti." Jégé, *Zásady pani Gagačkovej*, SP, č. 1, 1929, 22.

[11] „Len kto prebojoval so sebou ťažké duševné boje vie, čo znamená premôcť silný cit. Ako málo je ľudí, ktorí to môžu urobiť." Jégé, *V čom je radosť života*, SP, č. 3, 1931, 143.

neho k voľnej láske. Vytvoril si kladný ideál ženy, obdarený tradičnými vlastnosťami vzornej domácej panej.)

Z požiadavky mravnosti vyplynula Jégému druhá požiadavka: nezištnosť, altruizmus, práca v prospech celého kolektívu. Kým prvá smeruje do vnútra človeka, k jeho zušľachteniu, druhá podmieňuje jeho vzťah k okoliu. Primárna je však prvá, druhá z nej len vyplýva. Nemravní chcú nadarmo meniť spoločenský poriadok, ak v ňom ostávajú nemravnými: to je základná myšlienka viacerých Jégého prác. Podľa neho nezáleží tak na spoločenskom systéme, ako skôr na ľuďoch, ktorí v ňom žijú a ktorí ho vytvárajú. Ide mu predovšetkým o nápravu človeka, nie systému. To neznamená, že je spokojný s akýmkoľvek spoločenským poriadkom. Jeho dielo je protestom proti spoločenským výsadám i proti sociálnemu útlaku. Nechce však rúcať systém, len zušľachťovať ľudí a v rámci daného spoločenského systému uskutočňovať pomocou nich rôzne reformy. Je teda za aktívny zásah do skutočnosti. Vytyčuje zásadu: bojovať za nápravu pomerov, ale zároveň rešpektovať človeka.[12]

Pri zasahovaní do praxe nevylučuje násilie. V *Svätoplukovi* stvoril obraz geniálneho reformátora, ktorý presadzuje svoje zámery skoro bez výnimky násilím. Pravda, k drastickým opatreniam je Svätopluk donucovaný okolnosťami, dobou, ktorá často nepoznala iné metódy. Ale násilia sa nezrieka ani jeho novodobý hrdina. Martin Prus, hrdina poviedky *Dedinský notár* („... bol taký silný mužský ako jeho otec a zdedil i jeho prudkú, násilnú povahu. Lenže jeho životné ciele neboli sebecké, vzdelávaním, vlivom matky, mnohým čítaním sa prebil k úplne opačnému chápaniu životných úloh") je presvedčený spolu s autorom: „Každý nech bojuje vo svojom okolí, nakoľko je v jeho moci, proti nerestiam, strpčujúcim život, keď treba i násilím."[13]

V ďalšom vymedzuje hranice tomuto násiliu a určuje bližšie jeho charakter: „Ja nemám možnosti, ani vôle vraždiť — hovorí Martin — ale neposlušné alebo zlé dieťa musím i trestať a hlúpeho človeka nepresvedčím, toho musím prinútiť k tomu, čo mu je na osoh."[14]

Z citovaných slov vidieť pomer medzi „vyššou múdrosťou" obdareným jedincom a kolektívom. Je to pomer otca k deťom. Násilie si Nádaši redukuje na otcovskú prísnosť, ktorá trestá, pretože si uvedomuje celý dosah činov dieťaťa. Určitý súvis Jégého názorov so sociálnou revolučnosťou nemá hlbší podklad. Jégé veril v postupné zlepšovanie životných podmienok a bránil evolúciu voči revolúcii. Bol presvedčený, že zlepšovanie osudov ľudstva, t. j. sociálny pokrok, uskutočňuje sa výlučne cez zlepšovanie hospodárskych pomerov, racionalizáciou výroby: „A pritom je očividná jediná spása ľudstva len v pokroku vedy a techniky. Či kráča ľudstvo v týchto smeroch napred pomocou kapitalistického individualizmu, či komunistického kolektivizmu je jedno: napred m u s í ..." (podčiarkol autor).[15] Jégé uprednostňoval technický pokrok pred hocijakými sociologickými náukami.

[12] Tieto názory vyhraňoval si Nádaši už v Detvane v bojoch proti Tolstého filozofii pasívnej rezistencie. Ostro vystupoval proti prívržencom Tolstého (Makovický, Škarvan) a nazýval ich názory „wertherovským blúznením". Neskoršie v recenzii Škarvanovej knihy *Zápisky vojenského lekára* (SP, č. 9, 1926, 568-71) napísal: „Ľudia bojujú za nápravy svojich pomerov: je to i našou povinnosťou. V tomto boji je zaiste najprimeranejší ten spôsob, ktorý s čím najmenším poškodením svojich bližných vykoná najlepší obrat k lepšiemu." (Str. 569.)

[13] *Dedinský notár*, SP, č. 6—8, 1927, 374-5.

[14] Tamtiež, 375.

[15] J é g é, DAV, Slovenské pohľady, č. 5, 1925, 325.

Dospel k poznatku: filozof hlása idey a život ide svojou cestou ďalej. („Mnoho si rozmýšľala o živote — hovorí Vetrovský Aline Orságovej — a život sa vyviňuje ponad doktríny, často i proti ním.“) Zavrhoval všetky filozofické sústavy bez okamžitého praktického dosahu. Jeho hrdinovia sú ľudia činu. Náplňou ich života je riešenie naliehavých sociálnych či hospodárskych potrieb pre dobro všetkých. Za najväčší nedostatok Reymontových *Sedliakov* vyhlasuje Jégé neprítomnosť elementu, ktorý by uvedomele vytrhal dedinský kolektív z bahna predsudkov a sociálnej tiesne, ktorý by ho viedol dopredu: „Ale niet v obci človeka, ktorý by mal čo i len tušenie, že treba sústavne pracovať a pozdvihnúť opustený ľud.“ (SP, č. 4, 1927, 273. Recenzia spomínanej knihy.)

Zhrnieme: Jégé je presvedčený, že ľudia sú v podstate zlí, odovzdaní vášňam a osobným chúťkam, bez ohľadu na potreby a snahy kolektívu. Dospel k názoru, že tento stav ľudstvu neprospieva a bráni mu v napredovaní. Zistil, že cestu mu ukazujú osvietení jednotlivci. Presvedčil sa o tom intenzívnym štúdiom svetových dejín, filozofie a umenia. Predlžuje si tento poznatok do prítomnosti a naraz pociťuje potrebu hlásať ľuďom nevyhnutnosť ďalších apoštolov, lebo sú potrebnejší ako kedykoľvek predtým. Hrdina jeho poviedky či románu je moderný osvietenec a humanista, pokračovateľ v tradícii nositeľov svetla a kliesniteľov ciest. Nesie svetlo pre všetkých, ktorí sú prístupní mravnému očisteniu. Jeho heslom je ľudskosť aj v neľudskosti. Bojuje proti triednej diferenciácii: „Najvšeobecnejší, všeľudský náhľad humanistický je u našich spisovateľov bielou vranou. Ľudia sú im dobrí, alebo zlí podľa stavu, alebo politického presvedčenia. Ako by nebadali, že sú ľudia vlastne rovnakí a že sa nachádzajú dobrí a lotri v každom stave a s každým presvedčením.“[16]

Toto je jedna Jégého ideová línia. Druhú určuje sám život. Nevypočitateľnú, zdanlivo nezmyselnú kľukatú cestu, ktorá často kríži plány, prekračuje doktríny, rúca predsavzatia. Nádaši si ju veľmi dobre uvedomuje. Zo zrážky jeho vlastnej filozofie (akokoľvek prihliadajúcej na nevypočitateľný tok života) a života ako takého rodí sa u Jégého fatalizmus, agnosticizmus, relativizmus, náboženská viera atď. Jeho vlastný svetonázor logicky vyplynul z poznatkov o živote a je vecou rozumu, život sa neriadi rozumom jednotlivca a predsa má svoju zákonitosť, smer i cieľ. Jégé túto zákonitosť iba tuší, vlastným rozumom ju nemôže preniknúť. Uvedomuje si, že človek nie je slobodný v rozhodovaní. Jeho konanie je determinované okolnosťami a môže aj za tých istých podmienok vyvolať tisíc rozličných následkov. Často je len impulzom k povíchrici, ktorá zaburáca nezávisle od ľudskej vôle: „Udalosti potom šli svojím tempom, určeným ľuďmi. Predbežne. Lebo prišli i také, ktoré im neboli celkom po vôli.“[17] Predvídať tieto udalosti, ich priebeh, smer, cieľ sa absolútne nedá: „Nikto nevie vopred povedať, ako sa človečenstvo bude ďalej vyvinovať a aký smer ono vezme. To nepodlieha výpočtu. Nevypočítame ani toku prírody, ani náhleho obratu, ktorý vše dal a môže zase dať ľudstvu veľký génius. Všetko závisí od tak mnohých, nepredvídaných udalostí, že prorokovať niečo je síce možné, ale asi sotva s akou-takou istotou, že sa proroctvo i splní.“[18] Je celkom zbytočné uvažovať, pátrať po príčinách, lebo ľudský rozum nestrhne rúško z týchto tajomstiev: „Otázka nie je rozlúštená, a možno ani nikdy nebude, či nám Bohom daná duša, či životná skú-

---

[16] Jégé, *Osobné poznámky*, Elán I, č. 8, 2.
[17] Jégé, *Páni sa zabávajú*, SP, č. 4, 1938, 197.
[18] Jégé, *Glosa k literárnej tvorbe*, Slovenské dielo I, č. 1, 1929, 49.

senosť a naša vôľa diktuje naše myšlienky a skutky.“[19] Pre praktický život nie sú potrebné. Nepomáhajú nám lepšie žiť.

Z týchto pochybností sa zachraňuje Jégé zavše príklonom k náboženským princípom. Ale ani k týmto nemá vyhranené stanovisko. Jégé nebol veriacim kresťanom. (Je skeptický i voči pravdám Písma: „... náš mravný život riadi... desatoro božích prikázaní, ktoré neviem pred koľko tisíc rokmi doniesol Mojžiš z hory Sinai, kde mu ich nadiktoval Boh na základe starodávnych, možno Sumermi vymudrovaných zákonov.“ (J é g é, *Fatum libelli,* Slovenské smery 1934-35, 97.) Požiadavka potreby viery v živote človeka vyplynula u neho nie zo skúmania náboženstva, ale skutočnosti. Ak sa dovoláva viery, uplatňuje skoro bez výnimky utilitaristické stanovisko: náboženstvo je potrebné, bez viery v nesmrteľnú dušu by bol život človeka (najmä v nešťastí a zúfalstve) pustý, bez perspektív a bez východiska: „Úbohá, modlila sa. Ozaj v čom nájde v podobnej tiesni útechu a povznesenie človek bez Boha? V povedomí, že je zverom bez duše a že i jeho milí sú zvermi a konajú podľa toho?“[20]

Jégé sa snaží rozumom presvedčiť, že náboženský prejav u človeka je trváci zjav (ide tu o pocit, nie o náboženskú podstatu), tiahne sa cez dejiny ako červená čiara. Ale neskúma jeho pôvod ani korene. Akoby sa obával, že sa dostane do rozporu s vlastnou filozofiou (a naozaj nie je ďaleko od toho, aby sa jeho hrdina nestal kresťanským racionalistom). Stačí mu zistenie, že náboženstvo jestvuje a že v určitých podmienkach je užitočné. Práve preto je tu, že je užitočné.

Vysoko si cení mravný význam náboženstva. Bez úvah o jeho podstate prijíma mnohé mravné princípy kresťanstva. Zásadu „miluj blížneho svojho“ považuje za jediný možný princíp spolužitia v ľudskom spoločenstve. Stavia si ju ako postulát. Jeho hrdina prichádza k presvedčeniu: „Vtedy sa vryla do mojej duše tá jediná pravda, ktorá by mohla spasiť človečenstvo, t. j.: „Miluj blížneho svojho.“[21] Pritom celé jeho dielo nás presviedča o tom, že skôr nenávidel ako miloval. Tento cit ho viedol k analýze a negácii, nie k syntéze a kladnému oceňovaniu.

Hoci Nádaši vyrástol z pozitivistického racionalizmu a inklinoval k materializmu, nevedel v sebe prekonať idealistické náhľady a v poznaní sveta ostal na polceste. Bránila mu v tom iste aj triedna obmedzenosť a izolovanosť od tých spoločenských vrstiev, cez ktoré išiel spoločenský vývin dopredu.

Súhrn Jégého zásad a požiadaviek na človeka vytvára z neho destilát rozumových cností, skoro bez citových prejavov. Tento bezkrvný ideál človeka sa zrodil z nesprávneho hodnotenia jednotlivých stránok ľudskej psychiky. Rozumové konanie považuje Jégé za najvyšší prejav ľudskej povahy. Citovo pudové reagovanie na skutočnosť je podľa neho nižším prejavom ľudského ducha. Ale oba spôsoby sú vlastné každému jednotlivcovi. Všetci sa majú snažiť dosiahnuť rozumom kontrolované konanie a podriadiť mu aj svoje city. Vášne, city, pudy stavia Jégé príkro do protikladu s rozumom. Celá jeho tvorba potvrdzuje zásadu, že vášne a city sťŕhajú človeka dolu (mohli by sme povedať, že sú nerozumné), rozum ho dvíha hore. Preto sa treba ovládať. Ako vidieť, Jégé precenil záporný vplyv vášní a citov na ľudské počínanie. Oddelil ich od rozumovej zložky a to mu zabránilo vidieť ich kladné pôsobenie pri pozitívnych ľudských činoch.

---

[19] J é g é, *Magda Marošová,* SP, č. 6, 1933, 328.
[20] J é g é, *Magda Marošová,* SP, č. 6, 1933, 333.
[21] J é g é, *Dedinský notár,* SP, č. 6—8, 1927, 374.

Toto rozdeľovanie uplatnil Jégé v značnej miere aj v konkrétnom zobrazení života vo svojich poviedkach a románoch. Preto jeho láska častejšie šliape po ľudskosti, ako dvíha ľudskosť do výšok. Je prízemná, najtelesnejšia aká môže byť, alebo na druhej strane preduchovnelá, neľudská.

Jégého skeptický pohľad na človeka ovplyvnil aj kompozíciu jeho jednotlivých diel. Čerň života zaberá priveľa plochy, preto ju vyvažuje svetlosťou, ktorú vnáša doň zvonku. Markantne sa to odráža na charaktere postáv, najmä jeho historických noviel a románov. Na jednej strane ľudské zviera (Tomajka, Matúš Čák), na druhej romantický rojko (Julián, rytier Donč a i.). V románoch a poviedkach zo súčasnosti nevidieť to tak zreteľne. V rekonštrukcii minulosti mohol svoje náhľady na človeka a na dejiny uplatniť Jégé naplno. V tematike zo súčasnosti ho skutočnosť sama na mnohých miestach korigovala. Aj tak kladní hrdinovia jeho posledných románov (Vetrovský, Danko) sú len schémy, nositelia autorových vlastných náhľadov.

*

Pri skúmaní odrazu Jégého filozofie v románe *Cesta životom* nás nesmie pomýliť vyhlásenie autora, ktorým poprel v knihe jej prítomnosť. V rozhovore s Andrejom Mrázom, z príležitosti vyjdenia *Cesty životom*, Jégé povedal: „Vyše tridsať rokov pôsobím už v tomto kraji. Na široko-ďaleko okolo Dolného Kubína niet vari človeka, ktorého by som osobne nepoznal. Tak sedliakov, ako obchodníkov, remeselníkov a inteligentov. A táto moja znalosť ľudí nie je povrchná. Veď ako lekár mal som a mám príležitosť nazrieť hlbšie do života ľudí okolo mňa. Oj, poznám všetko. Netreba sa balamútiť frázami o dobrote človeka a sentimentálnymi výlevmi o jeho statočnosti a bezzištnosti. Verte mi, málo je dobrých.

Ale môj román nebazíruje na tomto presvedčení. Nevkladal som do neho svoje náhľady, ale som verne kreslil a zobrazoval život. A ten život bol taký pred vojnou medzi maďarským úradníctvom, ako je popísaný v románe *Cesta životom*. I mnohé príhody a udalosti v ňom zobrazené sa skutočne stali. Tí ľudia, ktorých som si vzal na mušku a o ktorých sa hovorí, že sú v mojom románovom spracovaní skreslení, boli ozaj i v živote takými. Takí zvrhlí, zlí, sobeckí materialisti a pôžitkári. Žili len hriešnym radovánkam, demoralizovali verejne a nerestne spoločenský život tak hrozne, že si vy to ani predstaviť neviete.“[22] V citovaných Nádašiho slovách je skryté protirečenie. Jégé je v podstate spisovateľ-moralista. Analyzuje život človeka, spoločenskej vrstvy, aby z toho vyvodil morálne ponaučenie. Táto zásada sa stala súčasťou jeho tvorivého zámeru. Buduje na nej každé svoje dielo. To znamená, že sa v žiadnom prípade neodlučuje (ani nemôže odlúčiť) od vlastných náhľadov, vlastnej filozofie. Jeho životná filozofia a životné fakty, to jest zobrazená skutočnosť, navzájom sa podopierajú.

Vrstvy statkársko-zemianske pred vojnou životným štýlom i egoistickým svetonázorom utvrdzovali Jégého v skeptickom náhľade na človeka. Preto je ich obraz v románe *Cesta životom* verný, realistický. V tomto ohľade má Nádaši pravdu, keď tvrdí, že ľudia, ktorých si vzal na mušku, boli v živote takí, ako ich kreslil. Ale zmysel všetkých ich činov, odôvodnenie týchto činov, ide vždy len cez autorovu filozofiu.

Všimnime si bližšie, ako rozmýšľali jeho hrdinovia. Názory jednotlivých postáv

---

[22] A. Mráz, *Umelec a jeho dielo*. Rozhovor so spisovateľom Nádašim-Jégé. NN, č. 93, 1930.

sa nápadne približujú v základnej otázke, ktorú si rieši aj autor: čo je človek? V podstate ide len o obmenu názorov autora, ktoré vyslovil aj mimo literárnej tvorby:

Svoreň: „. . . videl som, čo tovaryši vyčíňali s učňami i prešla mi všetka vôľa byť takým utrápeným tvorom. Presvedčil som sa i o tom, akým surovým, ukrutným zverom je človek, keď môže popustiť úzdu svojim chúťkam proti bezbrannému." (*Cesta životom*, vydanie z roku 1943, str. 37; všetky ďalšie citáty z toho istého vydania.)

Búroš: „. . . i dnes tvrdí, že v ľuďoch sú zverské pudy omnoho silnejšie ako altruistické, a že ich len silná spoločenská organizácia drží v medziach tak zvanej ľudskosti." (Str. 39—40.)

Lipnický: „. . . ľudia si urobia o človečenstve vysoké predstavy, nepočítajúc s tým, že sú nie takí. Nech sa pokladajú za takých zverov, ako sú v skutočnosti, a nebudú toľko šomrať na seba. Sme egoisti, hľadáme svoje pohodlie a svoj pôžitok i s nespravodlivým ukrátením blížneho, ak to môžeme urobiť beztrestne, a basta." (Str. 165.)

Magda: „Gentlemana nie to robí, že nevie byť surový, ale že nechce, že sa opanuje. V spodine našej duše je bahno nie lepšie, ako v duši najostatnejšieho mestského apača." (Str. 209.)

Príkladov, aj keď nie takých výrazných, dalo by sa citovať viac. Poznatok, že človek je v podstate zviera, vyslovujú osoby bez ohľadu na to, či patria medzi kladné alebo záporné. Rozdiel je len v tom, že niektorí z týchto hrdinov to schvaľujú a podľa toho sa aj chovajú (Lipnický), i iní (Búroš) proti tomu celý život bojujú.

Obraz zemiansko-statkárskej džentry podáva sa tu teda cez prizmu autorových morálnych a sociálnych zásad. Pritom jeho zásady a zásady tejto spoločenskej skupiny sa diametrálne rozchádzajú. Odtiaľ vyplynulo ostré a nekompromisné odmietnutie týchto zobrazovaných tried. Preto neobstoja predpoklady, že nenávisť Jégého voči vládnúcej vrstve (väčšinou inonárodnej) sa napája z akéhosi nacionálneho prameňa, ako to bolo bežné u väčšiny predvojnových slovenských spisovateľov. Tento fakt správne postrehla už staršia literárna kritika: „Mylné by bolo nazdávať sa, že tento základný postoj Jégého k jeho osobám a obnaženie všetkej surovosti, akou človek žije, zavinený bol tendenciou, ktorou by autor prípadne chcel ukazovať hriechy maďarského panovania u nás a dokumentovať, že pád onoho poriadku bol nevyhnutný. Nevysvitá to z Jégého románu. Takéto ponímanie a pretraktovanie životných zjavov má korene v Jégého osobnom založení, priblížiť sa a odhaliť všetky priepasti zla a malicherností, akými žije hodná čiastka ľudí."[23] *Cesta životom* nie je román s tendenciou nacionálnou, ale morálnou a čiastočne sociálnou. Jégé odsudzuje vládnúce vrstvy nie ako Slovák, ale predovšetkým ako humanista a demokrat. Nenávidí príslušníkov vládnúcej vrstvy nie ako Maďarov a maďarónov, ale ako bezcharakterných poživačníkov a egoistov, zneužívajúcich národné cítenie a reč slovenského ľudu, a nemorálnych vykorisťovateľov a príživníkov, osobujúcich si rozličné práva len z titulu zemianskeho rodokmeňa. Toto zistenie neupiera Jégému národné uvedomenie, ktoré v románe otvorene hlása ústami lekára Búroša. Chce len na pravú mieru priviesť fakt, že národnostný problém je u Jégého odvodený z princípu morálneho a de-

---

[23] A. Mráz, Jégé: *Cesta životom*, SP, č. 8, 1930, 570.

mokratického. Jégé odsudzuje Maďarov a maďarónov v *Ceste životom* len preto, lebo považuje za nemorálne utláčanie človeka človekom, triedy triedou.

Z analýzy jestvujúcich pomerov vyplynul Jégému poznatok o priorite stavovských (čiže sociálnych) otázok pred nacionálnymi. Vyslovil to ústami Svoreňa takto: „Presvedčil som sa, že stoličných pánov omnoho väčšmi rozčulovalo, keď počuli, že niekto hlása socialistické zásady, ako národnostné. Cítili, že je pre nich pálčivejšia otázka privilégií zemianskych, ako národnostných. A mali pravdu. Veď im išlo o národnosť najmä preto, lebo Maďari utláčali národnosti najmä preto, aby ich udržali v poddanstve pánov. Búroš bol raz verejne vyložil v kasíne, škriepiac sa s celým tam zídeným panstvom, že hlavný cieľ maďarizovania je udržať pospolitosť v sprostosti, lebo s maďarčinou, nabitou im v škole do hlavy, zabudnú za rok-dva i všetko, čo sa v tej reči naučili, následkom čoho zostanú hlúpi a spôsobilí na opanovanie pánmi." (Str. 126.) Už fakt, že Jégé kládol do súvislosti otázku sociálneho útlaku s otázkou nacionálnou, pričom podriadil druhú prvej, priblížil sa pravde. Ďalej sa za toto zistenie nedostal. Bránila mu v tom jeho filozofická orientácia, ktorá mu zakrývala oči pred triednosťou skutočnosti.

Intenzívnym štúdiom histórie ľudstva dospel Jégé k poznatku o postupnej demokratizácii spoločenského života a odbúravaní priehrad medzi spoločenskými skupinami! „... nehľadiac na množstvo technických vynálezov, aký ohromný je pokrok i v spoločenskom ohľade! Ľudia, stavy, sa neuveriteľným spôsobom priblížili k sebe. Nahliada sa všeobecne, že majetkové a spoločensky skromnejšie postavené triedy sú nielen na to na svete, aby sa vykorisťovali a slúžili za stroje, prípadne za požitkové články pre triedy mocnejšie, ale, že sú to ľudia, majúci tiež nároky na radosti života a že je povinnosťou zámožných tried im k tomu dopomáhať nielen z ohľadu spravodlivosti, ale i cieľuprimeranosti."[24]

Aký záver vyvodil Jégé z poznatku, že spoločenské skupiny sa v priebehu dejín zbližujú? Dospel k presvedčeniu, že toto zbližovanie je nielen osožné, ale aj potrebné. Neodvoláva sa už len na spravodlivosť (nerobí si o ľuďoch žiadne ilúzie), ale skôr na cieľuprimeranosť. Poznáva, že spoločnosť, rozdelená na triedy od seba oddelené a antagonistické, je prekážkou rýchlejšieho nepretržitého vývinu, u neho skoro vždy výlučne chápaného ako technický pokrok, ktorý považoval za podstatný prvok zlepšovania nielen hmotnej, ale aj sociálnej úrovne ľudstva.

Roztrieštenosť záujmov a antagonizmus spoločenských skupín v súčasnosti považoval Jégé za semenisko všetkého zla a horlí za „kolektivizmus". V recenzii o Sigrid Undsetovej rozoberá kolektivistické snahy katolíckej cirkvi a socialistov. Aj jedny aj druhé sú, podľa neho, odsúdené k neúspechu, pretože nezahrnujú do plánu všetkých, sú výberové. Katolícka cirkev sa stará len o svojich veriacich, socialisti len o robotníkov. „Pri takýchto pomeroch sa ťažko rodí kolektivizmus — pokračuje Jégé — ktorý by mal už raz bezrozdielne do jedného tábora zohnať ľudstvo, aby ono stavalo jednomyseľne chrám svojej spokojnosti a svojho blaha."[25] Sám neverí, že sa raz ľudstvo „skolektivizuje" bez zvyšku. („Bohužiaľ, nepadajú rozdiely stavovské nikde ... a nepadajú ani náboženské a tobôž už naskrze nemôžu padnúť ani národnostné." (Tamže, 242.) Predsa však považuje ten stav za žiadúci a dosiahnutiahodný.

Cesty, ako ho dosiahnuť, primýšľa si Jégé v zhode so svojím humanisticko-

---

[24] Jégé, *Sigrid Undsetová*, SP, č. 4, 1929, 241.
[25] Tamže, 242.

reformistickým svetonázorom. Pri preklenutí sociálnej priepasti medzi zámožnými a nezámožnými triedami má byť iniciatíva na strane tried zámožných. Je ich povinnosťou pomáhať nemajetným. Pohnútkou už nie je láska k blížnym, ale nevyhnutnosť v záujme vlastného blaha. Egoizmus triedy sa má zmeniť na všeobecný altruizmus, lebo dobro pre všetkých vráti sa osobitným prídelom aj zámožným triedam. Podrobne rozobral Jégé tieto otázky v románe *S duchom času*. Tam naznačil konkrétne cesty tohto zbližovania tried.

Pri usilovnom hľadaní sociálnych riešení Nádaši sústavne popieral možnosť nastoliť pokrok revolučnou cestou. V *Ceste životom* sa hlása: „Šľachetné idey razia si cestu miernym konaním a presvedčovaním, surové bezohľadným násilím a hatením odporu ľudskou krvou a žalostnými slzami." (Str. 252.)

Dobročinnosť, sociálna výpomoc z aspektu vlastného prospechu, to všetko sú metódy buržoázneho reformizmu, ktoré majú predĺžiť život jestvujúcej spoločenskej formácie. Niet pochýb o tom, že Nádaši mal vo svojej koncepcii riešenia sociálnych otázok na mysli predovšetkým dobro tých, ktorí jestvujúcim stavom vecí trpeli. Jeho „nadstranícka" pozícia viedla však jeho myslenie takým smerom, že nevdojak vyjadroval záujmy tých, ktorí boli príčinou všetkého sociálneho zla. Jeho teória spoločenskej harmónie pramenila z neznalosti podstaty buržoázneho zriadenia a v danej spoločenskej situácii bola prijateľnejšia pre vládnúce vrstvy ako pre masy vykorisťovaných.

*

V obrysoch sme načrtli to, čo nazývame Jégého životnou filozofiou. Svoj vzťah k svetu si budoval Nádaši v období, keď nebol literárne činný (zhruba prvých dvadsať rokov XX. stor.). Keď vstúpil po prevrate znovu do literatúry, prichádzal už s vyhraneným vzťahom k najrozličnejším skutočnostiam, mal odpovede na celý komplex otázok, s ktorými zápasila povojnová literárna generácia.

Pri skúmaní koreňov Jégého názorov na človeka a na spoločnosť ťažko uvádzať mená filozofov, ktorí naň priamo vplývali. Nádaši sa nikde na nikoho neodvoláva a nezaujíma k žiadnemu filozofickému systému priamo kladný alebo záporný postoj. Staršia literárna história pri tejto príležitosti spomína, že predovšetkým pozitivizmus vplýval na Nádašiho. Pritom sa myslí na pozitivizmus v širšom zmysle, na filozofický prúd, ktorý staval na racionálnych poznatkoch, ktorý využíval výsledky prírodných vied a bol všeobecným obrodným hnutím druhej polovice devätnásteho storočia, nahrádzajúcim metafyzické povery exaktnými pravdami. Uplatňoval sa v najrozličnejších oblastiach a dal vznik mnohým spoločenským vedám. Tento mohutný mysliteľský prúd prenikol koncom storočia aj do Čiech a česká realistická škola (Masaryk, Herben) je v mnohom jeho rezultátom. S pozitivistickými myšlienkami sa zoznamoval Jégé ešte ako pražský študent.

Okrem pozitivizmu bola prameňom Nádašiho filozofie história. Názory na človeka preberal často, ako sa sám priznával, až z gréckej a rímskej klasickej literatúry. Na základe štúdia týchto prameňov dospel k názoru, že človek sa vlastne vo svojej podstate nemení. Rovnako starý, ako aj moderný človek ostáva v zajatí odvekej živočíšnosti, ktorú len kryje spoločenským vystupovaním a rozličnými konvenciami. Tento pesimistický poznatok o človeku protirečil pozitivistickému optimizmu, ktorý si Jégé osvojil, ale on ich dokázal spojiť. Predsa tu však ostal rozpor, a to rozpor medzi obrazným, umeleckým poznaním sveta, a logickým, rozumovým poznaním, čiže v podstate medzi jeho filozofiou a umením. Jeho filozofia je optimistická, lebo Jégé dôveruje vývinu, jeho umenie je

pesimistické, lebo nedôveruje človeku. Pesimizmus jeho literárnych diel vyvažuje len optimistická filozofia, ktorú do nich vkladá. Z nedôvery v živého človeka sa zrodil Jégého ideálny hrdina.

Ak sme povedali, že Jégé dôveruje vývinu, neznamená to, že dôveruje hotovým filozofickým koncepciám a ich pozitívnemu vplyvu na ďalší vývoj. Z týchto dôvodov ani nepreberá nijakú filozofickú koncepciu do všetkých dôsledkov, ani si nebuduje nový systém. Eklekticky preberá určité princípy a tak sa dostáva často do protirečenia so samým sebou. Na jednej strane je za aktívny zásah človeka do skutočnosti, na druhej strane oddeľuje spoločenský vývin od vôle ľudí, ich snáh a zásahov. Prijíma názor, že jestvujú sily mimo ľudskej vôle a ľudského rozumu, ktoré ovplyvňujú konanie jednotlivca i spoločnosti. Vývin má vlastné zákonitosti, rozumom jednotlivca nepostrehnuteľné, ktoré nemožno predvídať. Tu sú v Jégého filozofii dvierka pre metafyzické prvky. Tieto vystupujú v jeho diele raz otvorenejšie, raz skrytejšie, ale prekonať ich nevedel.

II

SKUTOČNOSŤ A DIELO

Témou románu *Cesta životom* je život a mravy statkársko-zemianskej džentry v období od konca 19. stor. až do začiatku dvadsiatych rokov tohto storočia v stoličnom slovenskom mestečku, ktoré nazval autor Stráňovom. Sú všetky dôvody predpokladať, že ide o Dolný Kubín, kde autor poznal život z vlastnej skúsenosti. Sám pochádzal z Dolného Kubína a hneď po skončení pražských štúdií sa tam osadil ako lekár. V Dolnom Kubíne žil nepretržite až do svojej smrti r. 1940.

V citovanom interview s Andrejom Mrázom sa sám odvoláva na to, že postavy, ktoré v *Ceste životom* zobrazil, poznal z bezprostrednej blízkosti pri vykonávaní svojich lekárskych povinností. K podobnej téme nepristupoval Jégé prvý raz. Roku 1889 vyšla v Slovenských pohľadoch jeho dlhšia satirická novela *Výhody spoločenského života*. V nej namieril ostrie satiry do tých istých radov, ktoré tak jednoznačne odsúdil v *Ceste životom*. Výhody spoločenského života sa líšia od *Cesty životom* jednak tým, že sú satirou (ktorá v závere prechádza do zhovievavého úsmevu), a tým, že podávajú obraz života v úzkom časovom priereze. *Cesta životom* je prísnym denníkom o hriechoch džentry v období vyše štvrťstoročia.

Ak chceme podrobnejšie skúmať Nádašiho pomer k predvojnovej skutočnosti, musíme aspoň zhruba načrtnúť spoločenskú situáciu v rokoch, ktoré zahrnul do *Cesty životom*. Jeho postoj je podmienený predovšetkým vzťahom k jednotlivým triedam a spoločenským vrstvám. Aké bolo spoločenské rozvrstvenie u nás v tomto období a aký bol vzájomný pomer medzi jednotlivými spoločenskými skupinami? Je známe, že „Uhorsko nastúpilo cestu kapitalistického vývinu v podmienkach veľmi ťažkých prežitkov feudalizmu v poľnohospodárstve a v politickom živote krajiny“.[26] Z toho vyplýva, že Uhorsko bolo prevažne agrárnou krajinou so silnou vrstvou privilegovaných šľachtických a zemiansko-statkárskych vrstiev, ktoré mali rozsiahlu politickú moc, a s prevažnou väčšinou roľníctva. Od konca

[26] M. Gosiorovský, *Dejiny slovenského robotnického hnutia (1848—1918)*, 1956, 19.

storočia bola na prudkom vzostupe vrstva priemyselnej buržoázie, ktorá si vynútila od štátu všemožnú podporu pri zakladaní nových závodov a tovární. S rastom priemyslu rástla aj robotnícka trieda, nový a neskoršie rozhodujúci činiteľ v dejinách nášho národa. Proces triedneho uvedomovania sa robotníctva prudko napredoval i napriek rozličným prekážkam. Slovenská robotnícka trieda bola triedou národne utláčanej menšiny, preto „v slovenskom robotníckom hnutí popri všeobecnom probléme boja proti kapitalizmu a silným pozostatkom feudalizmu hrala významnú úlohu aj otázka boja za národné oslobodenie".[27] Práve v tomto bode skĺzavalo slovenské robotnícke hnutie často na pozície slovenskej buržoázie. Príčin bolo viac. Slovenské robotníctvo bolo počtom slabé a grupovalo sa väčšinou z maloburžoáznych a roľníckych vrstiev, takže vlieklo so sebou i veľa prežitkov a nevedelo vždy odolávať tlaku buržoáznych myšlienok.

Rastom priemyslu rozmnožovali sa aj u nás rady buržoázie, ktorá mala v mnohom ohľade iný program ako stará, spätá s feudálnymi prežitkami. Koncom minulého storočia sa dve protikladné tendencie v tábore našej buržoázie vyhranili a vznikli dva samostatné tábory — konzervatívny martinský a pokrokovejší hlasistický. Politickým výrazom konzervatívneho krídla našej buržoázie bola Slovenská národná strana. K týmto dvom krídlam slovenskej buržoázie sa pridružilo neskôr aj tretie klerikálno-ľudácke.

Privilegované vrstvy, ako živé dedičstvo feudálneho spoločenského systému, negrupovali sa u nás do nijakých táborov. Chránení uhorskou štátnosťou nepotrebovali zvláštny politický program. Ony fakticky vládli a predstavovali v krajine uhorskú štátnu moc. Z titulu výsadnej triedy obsadzovali všetky významnejšie byrokratické funkcie od ústredných úradov až po županstvá a nemilosrdne prenasledovali a vykorisťovali ľud. Boli nielen jeho priamym vykorisťovateľom, ale aj vynášateľom ortieľu. Táto bašta reakcie už dávno hospodársky upadala, ale politickú a verejnú moc si uchovávala veľmi žiarlivo. Zadĺžené veľkostatky a zemianske kúrie skupovali zbohatlíci z nižších kupecko-obchodných vrstiev. Nikde nebolo stopy po intenzívnom hospodárení. Chabé pokusy o zvyšovanie výnosov hospodárstva nešli cestou racionálneho pokroku, ale zvýšeným vykorisťovaním pracovnej sily. Statkári často nútili ešte aj v tomto období sedliakov zadarmo pracovať na svojich poliach. Práca mala v mnohých prípadoch poddanský charakter.

Statkársko-zemiansky konzervativizmus v záležitostiach ekonomicko-hospodárskych bol aj prejavom životného pocitu „panskej" triedy v štádiu neodvratného odumierania. Pocit exkluzívnosti len zvyšoval egoizmus zamianstva. Hradba, aj keď v skutočnosti vetchá a popraskaná, ktorou sa táto vrstva oddelila od slovenského ľudu, ba aj od buržoázie, znižovala na minimum všetky vyhliadky, že by sa mohla stať vedúcou silou v našom národnom oslobodení. Vedomie spolupatričnosti s privilegovanými vrstvami maďarskými bolo tak hlboko vkorenené v každom jej príslušníkovi, že len mizivý zlomok percenta našich zemanov si uvedomoval slovenskú príslušnosť. Táto vrstva bytostne neuznávala slovenský národ, nikdy nenadobudla slovenskú tvár. Preto nemohla nikdy v našich národných dejinách suplovať úlohu buržoázie v otázke národného oslobodenia. Ak sa aj napriek tomu tábor národnej konzervatívnej buržoázie, vedený Vajanským, spoliehal v tomto ohľade na naše zemianstvo, bol to len výrazný príklad politickej a ideovej krátkozrakosti tohto tábora. Nič nebolo vzdialenejšie snahám našich zemian-

[27] Tamže, 12.

sko-statkárskych džentríkov ako dobro slovenského ľudu. Kým voči národnostnej otázke ostávali apatickí, veľmi pozorne striehli všetky svoje stavovské výsady a veľmi citlivo v tomto smere reagovali na všetky nárazy zvonka. Nie nacionálne, ale sociálne heslá, heslá o sociálnej rovnosti ich znepokojovali najviac. Považovali ich za bezprostredný útok na seba.

Toto je zhruba obraz spoločenskej situácie u nás na prechode 19. a 20. storočia. Do prvej svetovej vojny vzostupnú tendenciu malo iba robotnícke hnutie. Robotníctvo sa aktívne zúčastnilo na našom národnom oslobodení a jasne dokázalo, že v modernej dobe iba ono je rozhodujúcim činiteľom dejín. Rastom priemyslu postupne rástla aj buržoázia. Privilegované vrstvy hospodársky odumierajú, ale odškodňujú sa politickou mocou, ktorá má v ich rukách výsadné postavenie. Túto moc využívajú na konzerváciu vlastného postavenia a na nemilosrdné potieranie všetkých úsilí namierených k jeho povaleniu. Bez hospodárskej moci, ktorá sa stále zmenšuje, je aj likvidácia ich politickej moci len otázkou času. Končí buržoáznodemokratickou revolúciou r. 1918.

*

Ktoré z týchto politicko-sociálnych faktov našli miesto v Jégého románe *Cesta životom?* Jégé si vybral zo skutočnosti len ohraničený úsek, ktorý aj skúsenostne prežil. Jednako, je výsadou umenia, že v časti postihne celok, a preto aj *Cesta životom* má širšiu platnosť ako úzko krajovú, oravskú. Odráža sa v nej v istom zmysle celý náš predvojnový život.

V strede románu sú zemiansko-statkárske vrstvy a vrstvy malomeštiackoproletárske. Obraz života dokresľujú: vrstva slovenskej inteligencie, dedinský ľud a remeselnícki zbohatlíci. Ak hlavný konflikt v našej predvojnovej spoločnosti tvoril protiklad: ľud na čele s robotníckou triedou proti všetkým skupinám buržoázie a privilegovaným vrstvám, hlavným konfliktom v románe *Cesta životom* je protiklad: vzdelaná demokratická buržoázna inteligencia na jednej strane a zemiansko-džentrícke skupiny na druhej strane. Feudálne prežitky sa tu kritizujú z hľadiska buržoázno-demokratického. A keďže väčšina konfliktov sa rieši na rovine morálnej, stojí tu proti sebe zemiansky egoizmus a humanistický demokratizmus.

Dej prvých častí románu *Cesta životom* sa odohráva na dedine. Hrdina románu, ktorý je zároveň rozprávačom, prežíva svoje detstvo u starých rodičov, žijúcich neďaleko Stráňova, jeho rodného mestečka. Autor nielen kreslí život nášho dedinského ľudu, ale zaujíma k nemu pomer, vyslovuje o ňom svoju mienku, zasväcuje nás do svojich úvah o ňom. Život na oravskej dedine je veľmi ťažký. Neúrodná pôda, namáhavá práca, hlad a choroby sú stáli činitelia, ktorí formujú charakter dedinského človeka. Výrazná črta, ktorou sa vyznačuje Jégého dedinčan, je určitá forma fatalizmu, vyjadrená ľudovým „pán boh dal, pán boh vzal". Sedliaci prijímajú všetky radosti (tých je málo) a starosti (tých je veľa) bez dlhého uvažovania tak, ako idú za sebou, ako nevyhnutnosť: „Dedinčania vôbec nenesú život ťažko. Sú veľmi blízki filozofovi, ktorý povedal, že len ten sa môže pokladať za šťastlivého, kto môže povedať: „Vitaj mi život so všetkým, čo donášaš, a vitaj mi i smrť so všetkým, čo zatajuješ!" (Str. 10.)

Toto podriaďovanie sa okolnostiam ich v žiadnom prípade nevháňa do pesimizmu. Naopak, vždy veria v zlepšenie životných podmienok. Táto viera ich prenáša cez ťažkosti života a dáva im radovať sa aj z maličkostí bezprostrednou, čistou detskou radosťou. Ba je čosi detského podľa Jégého aj v každom ich po-

činaní. Ako by im chýbalo hlbšie uvažovanie o veciach, ktorého výsledkom by bolo rozumné počínanie vo všetkých okolnostiach. Ako bezprostredne sa chovajú, tak bezprostredne uvažujú a konajú, neveľmi sa starajúc, aké dôsledky budú mať ich činy na ďalekú budúcnosť. Jégé vyjadruje s tým vo všetkých prípadoch svoju nespokojnosť, ba z tónu, aký používa, vidieť, že ho tento spôsob života dráždi. Lekár Búroš popudlivo reaguje napríklad na skutočnosť, že na dedine prichádzajú deti na svet „ako pán boh dá“, bez akéhokoľvek uvažovania rodičov, či im budú môcť dať všetko, čo im patrí. Mladý Svoreň spomína na jednu návštevu Búroša pri chorej starej materi a na jeho rozhovor so starým otcom: „Vy starý trúp, mali by ste mať rozum! Načo sú vám detiská? Máte ich len aby vám mreli. Nemáte sami čo jesť s deťmi a plodíte nových hladošov! A biednej žene nedáte pokoja! Hanbite sa.“ — Ňaňo sa škrabal za uchom. — „Ja za to nemôžem. To je Pán Boh na vine.“ — „Netárajte také sprostosti! Vy ste zver bez rozumu a uvaľujete svoju hlúposť na Pána Boha! Hanbite sa!“ (Str. 17.)

Z drsných slov lekára Búroša, za ktorými sa skrýva autor, vyciťujeme nielen odpor, ale priamo nenávisť voči takému spôsobu života. Problém nekontrolovanej populácie trápi Jégého ustavične. Nastoľuje ho vo väčšine svojich dedinských próz. To dáva vznik domnienke, že Jégé-lekár videl v obmedzení pôrodov jeden z prostriedkov, ako vytrhnúť dedinský ľud z bahna a chorôb hmotného nedostatku.

Prisatým k prírode a riadiacim sa jej nevypočitateľnými chúťkami, ťažko bolo dedinským ľuďom držať v sebe mravné zákony a neprekračovať ich. („Ech, ono je len ťažšie byť statočným človeku chudobnému, ako biskupovi alebo direktorovi banky.“) Jégého dedinčania často nerozoznajú svoje od cudzieho a berú bez výčitiek svedomia a strachu o nesmrteľnosť svojej duše v nedostatku tam, kde toho býva viac: „Medzi najprvotriednejšie rozmary patrilo, keď sme išli v temnejšie noci s kárami v čas kosby obilie kradnúť. Čo mal chudobný človek robiť. Úroda bola planá, zárobku nebolo ani toľko, čo by si fajku tabaku kúpil: neostalo iné, ako pomáhať si, ako si mohol, ak si nechcel hladom kapať. A veru neboli tie podujatia bez nebezpečenstva. Koľko ráz sa stalo, že kradošov zbili až do smrti. Ľudia bránili svoj majetok, ktorého zväčša nemali tiež nazvyš, kolmi, sekerami, nožmi, ba i strelnou zbraňou.“ (Str. 11—12.)

Táto činnosť sa stávala časom návykom hlboko vkoreneným do charakteru dedinčanov. Preto sa krádež nepovažovala za prečin voči dákemu mravnému poriadku, ale iba za nutnosť, za východisko z núdze, za prirodzenosť. Táto prirodzenosť narážala však občas (najmä keď sa kradlo zo štátneho) na hranice zákonov. A tu sa aj trest prijíma ako nutnosť, ako prirodzenosť. Platí zásada: ak ťa pri krádeži nechytia, je dobre, ak ťa chytia, je prirodzené, keď za to pôjdeš sedieť, alebo zaplatíš pokutu. Teda ako zákony prírody, tak aj zákony spoločnosti prijíma Jégého dedinský človek ako niečo nemeniteľné, ako osud, na ktorý sa nedá ľudskými silami vplývať. Tak sa dostávame k novému prvku dedinského charakteru — k pasivite. Proti krutosti prírody bráni sa dedinský človek apatickosťou, prispôsobením sa okolnostiam, nie odporom, vybičovaním vlastného úsilia. Práve tak proti krutosti spoločenského poriadku bráni sa pasívnym poddávaním sa (tak to menej bolí), nikdy nie revoltou. Tento povahový prvok poddajnosti prejavuje sa u dedinského človeka skoro v každej oblasti života. Tu pramení aj jeho nacionálna ľahostajnosť a podliehanie inonárodnému živlu. V súvislosti s voľbami do parlamentu vyslovuje Nádaši ústami Svoreňa takýto názor na náš dedinský ľud: „Naši sedliaci mali nepatrné národnostné povedomie; dosiaľ

ho v nich nebol vzbudil nik. Keď si sa poniektorého z nich spýtal, či je Slovák a či Maďar odvetil ti akosi neiste: „Veď som vari Slovák, či čo?" — nemajúc ani najmenšieho povedomia, čo to znamená, že je Slovák, čo by z toho malo vyplývať pre jeho život a správanie sa." (Str. 232.)

Jégého nedôvera v ľud, ktorá vyplynula iste aj z jeho vlastnej skúsenosti, nútila ho skepticky posudzovať nádeje, že práve náš ľud je zárukou do budúcnosti a nútila ho hľadať východisko inde.

Pasívne prijímanie všetkého a uspokojovanie sa so všetkým odzbrojovalo snahy dedinského ľudu zlepšiť si životné podmienky vlastnými silami a odsudzovalo ho k neplodnému rojčeniu o krajšej budúcnosti: „Najväčšia ich túžba bola dostať sa do Ameriky. To bolo ich eldorádo: všetky sny o blahobyte a šťastí sa viazali k tomu. Sami si nemohli pomocť a vtedajšej vláde na pozdvihnutí ich hmotných pomerov nezáležalo. Nádej, že sa dostanú raz do Ameriky, im osladzovala horkú biedu. Ňaňo často napínal svaly na chudých lícach, prežierajúc sliny a tešiac sa, že však i na nich spŕchnu americké toliare a vtedy si i on bude môcť pomastiť svoje vpadnuté brucho." (Str. 15—16.)

Keď poznáme Jégého názory na prácu, na ľudskú aktivitu, ktorú neustále zdôrazňuje ako protiklad pasívnej rezistencie, dochádzame k záveru, že aj táto výrazná črta dedinského človeka — plané rojčenie, vzbudzuje v ňom odpor.

Jégého názory na dedinského človeka ukazujú na niektoré styčné body s hlasistickým programom. Hlasisti tiež usilovali o racionalizáciu dediny, hlásali osvetu proti tme povier. Ale Jégého pomer k dedine bol o toľko ľahostajnejší, o koľko menej zámerov mal s naším dedinským ľudom. Hoci bojoval (aj ako verejný činiteľ) všemožne a úprimne za udomácňovanie pokroku na našich dedinách, vždy bol presvedčený, že impulzy ku všetkým zmenám, aj sociálno-spoločenským, budú vychádzať odinakiaľ. Jégé bol presvedčený, že dejiny nerobia masy, ale osvietení jednotlivci — géniovia. („Nevypočítame ani toku prírody, ani náhleho obratu, ktorý vše dal a môže zase dať ľudstvu veľký génius.")

V ľude nachádzal Jégé vlastnosti, ktoré odmietal a proti ktorým bojoval. Pritom mal ľud rád. Ale jeho láska mala charakter rodičovskej lásky k nezbedným deťom. Prechádza ponad ich činy s úsmevom, ale občas aj s drsným pokarhaním.

V Jégého románe je len málo zmienok o tej zložke našej spoločnosti, ktorá bola pred vojnou jej kvasom — o robotníckej triede. Vysvetlenie je pomerne prosté: v spoločnosti, ktorá autora obklopovala a ktorá sa stala prototypom spoločnosti v jeho románe, nebolo robotníkov. Ale román *Cesta životom,* ako román tendenčný, preniknutý skrz-naskrz filozofiou autora, zaujímajúci stanovisko k všemožným otázkam spoločnosti, neobišiel ani otázku robotníckeho hnutia a socializmu. Tu treba mať na zreteli skutočnosť, že *Cesta životom* vznikla koncom dvadsiatych rokov, keď problémy robotníckeho hnutia a socialistické ideály boli skoro ustavične na programe dňa.

V dlhšej pasáži porovnáva Jégé život roľníka na dedine a robotníka v meste. Z tohto porovnania sa dá dosť spoľahlivo určiť Jégého pomer k robotníckej triede: „Jedny prázdniny som, ako už dorastajúci chlapec, skoro celé strávil pri starých rodičoch. Bol to hotový majáles, ktorý mi urobil zrozumiteľným až hodne neskoršie v živote rozdiel medzi beznádejným, v temných uliciach a brlohoch sa míňajúcim živorením fabrických robotníkov a omnoho rozmanitejším žitím sedliakov, ktorí ináč stoja na nepomerne nižšej úrovni životných potrieb.

Na dedine má každý dych, každý posunok matky-prírody svoje dráždivé nervy občerstvujúce krásy . . . O pekných slnečných dňoch, ich ránach a večeroch vie

každý spievať pesničku. Ale i mučenie horúcich omnoho trápnejšie tlačí telo — dušu hoci i vo veľkých sieňach moderných fabrík, ako v širokom poli, kde je skoro vždy aspoň vetríkom miernené. Život roľníkov sa strakatie rozličnými prácami podľa období roka, mestský robotník má uhnetenú dušu obrazmi bez farby a rozmanitosti. Mnohí roľníci znášajú s úsmevom biedu, pre ktorú by sa fabrický robotník búril, a i najväčšia strata, ktorú zaviňuje smrť, je na dedine zmiernená toľkými srdečnými ba humorom plnými črtami, toľkou oddanosťou do vôle božej, že sa odoberie i takýmto úderom veľká čiastka bôľu a beznádejnosti." (Str. 9—10.)

Toto porovnanie nie je celkom správne z historického hľadiska. Jégé porovnáva situáciu na dedine niekedy z konca storočia so situáciou proletariátu koncom dvadsiatych rokov tohto storočia. Vidieť to z druhej citovanej vety z narážky na „veľké siene moderných fabrík". V období, keď písal Jégé svoju knihu, boli aj pomery na našich dedinách trochu iné. Iste tam bolo menej patriarchálnych prežitkov, ku ktorým patrila aj fatálna ľahostajnosť a pasivita.

Tendenčná zaujatosť Nádašiho voči robotníckemu hnutiu (vyzbrojenému revolučnými heslami) núti ho ospravedlňovať na dedinskom človekovi aj tie vlastnosti, proti ktorým inde bojuje. Ak hovorí, že na dedine sa žije často oveľa horšie ako v robotníckom prostredí a ľudia sú spokojní, vyplýva z toho len jeden záver: že robotnícka trieda nemá právo na nespokojnosť, na štrajky, na boj za hospodárske a sociálne požiadavky. Odrazu Jégé sympatizuje s nedostatkom aktivity na dedine. Vieme, že chce dobro pre všetkých, presvedčil nás o tom často už predtým. Zdá sa, že v pomere k robotníckemu hnutiu hralo u neho úlohu odmietanie metód, akými toto hnutie bojovalo za zlepšenie životných podmienok. Bol presvedčený, že pokrok príde aj bez hlučného (ako sa mu zdalo) dožadovania. Preto schvaľoval skôr vyčkávanie dediny, ako aktívne, bojovné a revolučné vystupovanie robotníctva. Už ako redaktor Našej Oravy vystupoval Jégé proti revolučným snahám robotníctva. Roku 1922 prináša Naša Orava nepodpísaný úvodník (podľa všetkých znakov Jégého), v ktorom sa brojí proti štrajkom. Autor v nich vidí bezohľadnosť a egoizmus robotníckej triedy, neohliadajúcej sa na „všeobecné dobro". Píše: „Ale baníkom je všetko jedno. Môže prasknúť celá republika, len keď oni majú svoj zbytok." (Naša Orava č. 6, 1922.) Ako vidieť, Jégé nesprávne posudzoval úsilie robotníckeho hnutia, ktoré hospodárskymi zbraňami bojovalo za svoje politické práva, za socialistickú republiku. Proti nemu bránil Jégé republiku buržoáznu.

Jégého pomer k robotníckej triede neurčovali skúsenostné prežitky. O robotníckej triede, o socializme sa dozvedal z tlače a z kníh, ktorými sa obklopoval v dolnokubínskej izolácii. Preto v jeho diele chýbajú živé postavy robotníkov. K otázkam robotníckeho hnutia sa vyslovuje Jégé-ideológ, nie Jégé-umelec. Skôr sa mu podarilo zobraziť vplyv socialistických myšlienok na maloburžoázne vrstvy po vojne, kryjúce za socialistické heslá vlastné záujmy (pozri novelu *Zásady pani Gagačkovej).* Ale ani v tomto prípade sa nemožno ubrániť dojmu, že sa autor snaží zosmiešniť nielen pokrivenú formu, ale aj samu podstatu socialistických ideí.

V románe *Cesta životom* skúša Magda svojho muža Svoreňa, či je dosť vzdelaný a rozhľadený po svete. Začína otázkou, čo je socializmus: „Povedz mi teda, čo je to socializmus?" — pýtala sa s pohŕdavým úsmevom moja zlatá ženička. — „Socializmus je nadrapovanie sa robotníkov, ktorí by chceli byť tiež pánmi." — „No čosi je vo veci. Ale ktoré sú ich požiadavky a aspoň najhlavnejšie zásady?"

Rozmýšľal som trochu. „Neviem." — „No vidíš, a si doktor in politicis a pomerne vysoký stoličný úradník." (Str. 213.)

Svoreň je džentrík, záporná postava, ale v tejto časti románu (ako to vyplýva z kontextu) je to Magda, ktorá tlmočí autorove názory. Magda pripúšťa, že v Svoreňovom výroku je časť pravdy. A to si myslel aj Nádaši. Tento výrok nás znovu utvrdzuje v domnienke, že Jégé chápal robotnícke hnutie a jeho ideály ako prejav egoizmu triedy, ktorá sa chce povzniesť vyššie na úkor ostatnej spoločnosti, nie ako prejav úsilia jednej triedy vymaniť celú spoločnosť z područia druhej triedy, zrušiť všetky formy vykorisťovania.

Ak je týmito časťami románu vrastená *Cesta životom* do prítomnosti a autor polemizuje so súčasnými názormi, jej ťažisko je predsa len v zobrazovaní predvojnového života a jeho predstaviteľov. To sú predovšetkým zemiansko-statkárske vrstvy. Na ne je namierený hlavný smer Nádašiho útoku.

Výsadné postavenie zemianstva v predvojnovej spoločnosti sa začalo narúšať hospodárskym úpadkom. To však len zosilnilo jeho stavovské sebavedomie. Zemani cítiac, že strácajú majetkovú prestíž (všetci zemianski hrdinovia Jégého sú zadĺžení, ich „hra na pánov" pohlcuje celé majetky), vystupňovali úsilie ešte viac sa dištancovať od ostatných vrstiev a zdôrazňovali navonok svoju stavovskú prestíž. Nakoniec zemiansky rodokmeň bol jedinou vecou, na ktorej si mohli zakladať.

Charakteristická je z tohto hľadiska scéna z *Cesty životom:* „Raz v kasíne poznamenal Búroš, ktorý sa ta raz-dva do roka zatratil z nejakej príčiny v rozhovore so sirotským prézesom Barnássym, že je on práve taký pán, ako i on, na čo Barnássy prekvapene s otvorenými ústami zamĺkol a len o hodnú chvíľu sa spamätajúc zvolal „No to už nie!..." Lipnický hrajúci ferblu, hodil karty na stôl a zvolal, keď Barnassy mlčal, rozhorčene: „No, to už nie! Maga nem úr! Vy ste nie pán. Len zeman môže byť pánom. Každý nezeman je len sedliak, hoci by chodil i v najčernejších nohaviciach a mal peňazí plné sýpky." (Str. 73—74.)

Pozícia, z ktorej Nádaši kritizuje, zračí sa v Búrošovej otázke pri škriepke v kasíne: „V čom váži vaše zemianstvo? Vediete nás azda mravnosťou, múdrosťou alebo panskými gavalierskymi spôsobmi?" (Str. 75.)

Nádašiho ostrá kritika zemianskych vrstiev vyrástla z poznatku, že tieto vrstvy nie sú už v žiadnom ohľade schopné viesť ostatný ľud a predsa ho vedú. Celý román je vlastne len starostlivo poskladaná reťaz o vyslovene negatívnej úlohe, ktorú zohralo zemianstvo voči národnému kolektívu v tomto období. Na mnohých príkladoch odhaľuje Jégé jeho protiľudovosť, morálnu prehnitosť, protinárodnú zaujatosť, absolútnu nespôsobilosť riadiť verejné veci a podrobuje ostrej kritike celý spoločenský systém, ktorý ono podopieralo, i životný štýl, ktorý vytvorilo.

Jeho dôkladnú kritiku ladila miestami do satirickej polohy skutočnosť, že naši zemani často len „hrali" pánov a pritom „im slama trčala z lakýrok". Vždy, keď sa autor dotkne tejto stránky života našich zemanov, srší výsmechom: „Pri obede rozpovedala (t. j. Magda) svoju mienku o Lipnickom. Je to akési nikdy nie poriadne umyté prasa. Chodí ani handrár. Nemá pochopu, že sa nechty čistia a strihajú. Keď ide do mesta, oblečie si vždy málo nosený oblek, na ktorom vidno všetky skladacie zhyby. Nohavice má vždy alebo pridlhé, alebo prikrátke a trčia mu z nich nad topánkami tkanice zo spodných nohavíc. Fúzy si vymastí do špica ani hajdúch, spod nich sa mu vyvaľuje hrubá spodná pera. Zuby má nanič, zafajčené, nikdy neumyté. A táto maškara, pravda, pritom do krajnosti namyslená na svoje panstvo, ovešaná starými nevkusnými prstenčiskami a reťazami, správa

sa všade s neokrôchanou prepotentnosťou, namýšľajúc si, že je vo svojom stoličnom dome, kde každého podľa svojej vôle, môže sekýrovať.

Smial som sa a dal jej za pravdu. Bol to viac-menej typ našich džentríkov, s výnimkou tých, ktorí svoje majetky premárnili v Pešti a vo Viedni, ba i v Paríži, ktorí si zasa zahrávali na gentlemanov v spôsobe šatstva a správania, kým ich niekto nepoškrabal." (Str. 211—212.)

Títo ľudia sa štítivo odťahovali od všetkého nezemianskeho, stavali barikádu medzi sebou a ostatným svetom. Mnoho miesta venuje Jégé práve tejto skutočnosti. Znovu a znovu konfrontuje zemianske vrstvy s ľudovými a odhaľuje ich protiľudový charakter:

„— Váš pán tesť, pán prísediaci, sa tiež nemôže od toho odučiť, aby hnal dedinčanov na svoj majetok pracovať práve tak, ako za časov poddanstva," — poznamenal medzi rozhovorom Búroš.

To ma pohlo... — To je tak, milý doktor, — riekol župan, rozšuchujúc si fúzy, — vy sa do toho nerozumiete. Keď dedinčania trochu pomôžu jednémudruhému z nás, je to len v poriadku. Veď musíte uznať, že ozaj zadarmo udržiavame poriadok medzi tou chasou. Toho gazdu čert nevezme, keď dva-tri dni do roka pracuje so svojim záprahom na panskom.

Búroš podotkol:

— Zaiste nahliadam všetko. Keď môžu obchodníci čakať do nekonečna na vyplatenie svojich účtov, krčmári zadarmo predávať nápoje a štát roky odkladať inkasovanie daní, tak môže i gazda niečim prispieť k blahobytu pánov úradníkov. Pravda, len stoličných."(Str. 135.)

Spoločenské vedomie zemianskych vrstiev, ich životnú filozofiu, charakterizuje prepiaty egoizmus triedy, ktorá všetko zúžitkúva pre seba. Jej zištné ciele bez ohľadu na záujmy ostatných spoločenských vrstiev odhalil autor v cynickej spovedi starého Lipnického: „Čože je stredobod človeka na svete? Každý musí nahliadnuť, že jeho vlastné ja. Svet jestvuje tak dlho, kým žijeme, ani pred nami a ani po nás ho niet. Každý chce, aby mu na svete bolo dobre, jeho blaha sa týkajúce okolnosti ho zaujímajú najväčšmi. Povedzme si pravdu: ľahšie prenesiem, keď môj priateľ stratí tisíc korún, ako keď ja stratím sto. Ľahšie prenesiem hoc i smrť dobrého priateľa ako svoju hoc i ľahšiu chorobu. Vďačne obetujem blahobyt a pokojný život cudzieho človeka, aby som za to získal i menšie pohodlie alebo výhodu. Keď nemusím, neurobím ani kilometer cesty v záujme iného, i keby som mu tým umožnil postavenie domu. Moje pohodlie je najvyšší cieľ môjho života, ostatok je všetko lož, humbug, klamstvo. V politike sledujem tie isté ciele. My Maďari chceme pomaďarčiť všetky ostatné národnosti v našom štáte, lebo si myslíme, že tak by on bol silnejší a vymohol by si skorej výhody od druhých štátov, z ktorých by sme my mali osoh. Že takto odierame národnosti nestatočným spôsobom o ich právo, to je nám vedľajšia vec. Predovšetkým nám ide o nás samých, o pánov. My chceme dobre a pohodlne žiť, ostatní nech drhnú a hynú v biede, špine, len keď je nám dobre. Robíme umelé rozdiely medzi sebou a tými otrokmi rečou, stavom, zákonom, každým možným spôsobom, aby sme ich čím dokonalejšie utlačili." (Str. 163—164.)

Ako vidieť, egoizmus jedinca prechádza tu v egoizmus triedy. Najprv som stredobodom všetkého ja — a potom ide predovšetkým o nás, o pánov. Aj Lipnického fráza o Maďaroch vzťahuje sa len na pánov. V tejto súvislosti nás však záujíma bezprostrednejšie pomer zemana k ostatnému svetu, ako ho vytýčil vo svojej spovedi starý Lipnický. Nielenže tu nejde o nijaké stotožnenie sa so zá-

ujmami ostatných spoločenských skupín, ale nemožno hovoriť ani o vedomom priblížení sa k záujmom nezemianskych vrstiev, úsiliam ľudu, ako si to chceli nahovárať niektorí naši buržoázni ideológovia na čele s Vajanským. Ide tu o číry triedny antagonizmus, pričom trieda zemanov a statkárov je triedou vládnúcou, čo si veľmi dobre uvedomuje, a preto vedome nemilosrdne vykorisťuje a utláča všetkými spôsobmi široké masy ľudu a zaujíma nepriateľský postoj aj k drobnej buržoázii. Na upevnenie svojich mocenských pozícií používa všetky prostriedky. Robí rozdiely medzi sebou a medzi ostatnými „otrokmi" — rečou, stavom, zákonom. Z nich sa rodí aj triedny a národnostný útlak. Dôležité je, že autor postrehol ich vzájomnú spojitosť a podmienenosť. Prišiel k poznatku, že aj národnostný útlak má triedny pôvod a podstatu, je len jednou z foriem triednej nadvlády. Zbadal ďalej, že vládnúca trieda si svoje zištné ciele legalizuje. Stará sa, aby boli chránené zákonom. Je to cenný poznatok, ktorý dovoľuje Nádašimu kritizovať nielen vládnúce skupiny v predvojnovom polofeudálnom Uhorsku, ale aj celý vládnúci systém, ktorý tieto vytvorili pre vlastnú ochranu.

Nádašiho zemani nielenže nemajú nijaké národné povedomie slovenské (hoci často nevedia ani dobre po maďarsky), ale sú priamymi nositeľmi myšlienky odnárodňovania. Otvorene vystupujú proti používaniu slovenčiny na školách: „Maďarská reč je štátna a slovenčina štátu nepriateľská", hovorí jeden z nich a prirovnáva ju k „zbojníckej hatmatilke", nedôstojnému argotu, ktorý nemôže slúžiť za prostriedok dorozumievania.

Ako Nádaši ustavične spája otázku odnárodňovania s otázkou sociálneho útlaku vidieť aj z tejto scény:

„— Ale veď my Slovákov neutláčame! Koľkí z nich majú chlieb od štátu a koľkým dávame i my statkári, — bránil sa Dežo.

— Pospolitosti dáte chlieb sluhov, lebo nemôžete bez nich žiť, ale zato sa musia zriecť svojho presvedčenia, — smial sa Lúčka. — Rád by som vidieť, ako by ste hvízdali, keby sa niektorý hajdúch opovážil hlasovať proti vláde, alebo, Dežo môj, keby sa opovážil nebozkať každý deň ruku tvojmu otcovi alebo hlavnému slúžnemu. Môžeš to tajiť? Dežo mlčal, Búroš, hľadiac naň ostro, riekol:

— A prečo ich nútite bozkávať ruky? Prečo staviate, vy zemani, medzi sebou a nami hrádze, ako by ste boli celkom iné tvory ako my prašivci? Či nielen preto, aby ste nás mohli utláčať a nad nami panovať?" (Str. 117.)

*

Najľahšie sa odnárodňovali slovenské maloburžoázne vrstvy, aspoň v tom období, kým hospodársky rástli. Ak ich okolnosti hodili späť medzi proletariát, našli znovu aj svoju materinskú reč.

Typom, v ktorom Nádaši sústredil podstatné črty slovenskej maloburžoázie pred vojnou, je Svoreňov otec, krajčír v Stráňove. Kým dostáva panské objednávky, je Maďarom, len čo sa však presvedčí, že „páni zemani" veľmi ľahko platia sľubmi a veľmi ťažko peniazmi, „prejde" nazad k Slovákom: „Nuž všetci páni dali u mňa robiť, pravda, väčšinou na úver. K tomu žiadali i to, aby som bol i dobrým Maďarom. Pre mňa, myslel som si, ja vám budem čím chcete, len zaplaťte." Keď neplatili, zmenil presvedčenie: — „Už len aby som im urobil naprotiveň, stal som sa takým Slovákom, že len tak hučalo." (Str. 24.)

Nacionálna ľahostajnosť ženie i naďalej Svoreňa raz proti prúdu oficiálnej národnostnej politiky, raz dolu prúdom, podľa materiálnych výhod.

Pomaďarčovanie určitých slovenských vrstiev sa spájalo s preberaním životného štýlu maďarónskej džentry, ba bolo v skutočnosti len jeho dôsledkom. Znamenalo „popanštenie“ sa jednotlivca alebo spoločenskej vrstvy: „Mohol byť otec storáz Slovákom“ — hovorí o krajčírovi jeho syn — zabúdal na všetky ústrky a prenasledovania, keď si pomyslel, že jeho syn si vezme panské dievča a bude bývať v kaštieli!“ Nacionálny problém mal vo väčšine prípadov hlboké sociálne korene. Nádaši to vystihol a tak jeho boj proti zemianskej džentry z demokratických pozícií bol zároveň bojom Slováka proti odnárodňovaniu, proti nútenému aj dobrovoľnému odlivu slovenskej krvi do cudzieho mora. K uvedomelým národným snahám ľudu staval sa Nádaši skepticky, proti zemianskym džentríkom z celej duše bojoval, malomeštiakmi opovrhoval a nedôveroval ani rýchlo sa vzmáhajúcej slovenskej remeselníckej buržoázii. Videl v nej len otroka mamonu s uzučkým horizontom zveľaďovania majetku, do ktorého nepreniklo nič z celonárodných potrieb a úsilí. V románe zastupuje túto spoločenskú vrstvu „virilista, majiteľ mnohých domov a pozemkov, mäsiarsky majster Tomaga“. Kapitola, v ktorej prichádza na scénu, len tak srší autorovým výsmechom a opovrhovaním: „Prišli sme pred železné dvere magazína, z ktorého išiel zápach na spadnutie. Bol to sklad na kože. Nechcelo sa nám vojsť dnu, i zavolali sme zvonku, pozrúc do vnútra ... Videli sme, čo porábal pán Tomaga v tom pekelnom zápachu. Stál pred úzkou doskou, trčiacou z veľkej hŕby kožiek, s ťažkou palicou v ruke. Z druhej strany jeho paholok tiež takým drúkom búchal po kožiach, následkom čoho potkany utekali z nich po doske. Tomaga vyšiel. Bol a páchol ako šarha ... hovoril pomaličky, skandujúc každú slabiku: „Hľa, komu sa nelení, tomu sa zelení. Keď sa nebudeme rušať, tie zvieratká nám pekne-rúče zožerú celý osožtek.“ ... A priblížil sa celkom k nám. Mimovoľne sme zvraštili tváre, tak šeredne páchol a utiahli sa o krok od neho. — Posmrdkávam, posmrdkávam! Veru verím. Ale peniažteky za kožtičky voňajú, tie by sa veru zišli do ferbličky, veru verím.“ (Str. 100—101.)

Celý obraz akoby symbolizoval špinavo zarobené peniaze a prenášal časť zápachu i na triedu, ktorú reprezentuje Tomaga. Umeleckým obrazom tohto sveta vyjadril autor nesúhlas a odpor k vrstve zámožných slovenských meštiakov. Tento odpor sa v scéne ďalej stupňuje, ako Nádaši odhaľuje na Tomagovi negatívne vlastnosti jednu za druhou. Prízemný materiálny egoizmus rozvíja ďalej: „Pán nech je pánom. Vidia, ja som mohol svojho Ondriška tiež dať vyučiť za pána. Hoci sú i ťažké časy, ale by sa ešte len ktorýsi ten krajciarik našiel na trovy. Ale nie! Keď si z remeselníckeho rodu, buď remeselníkom! A môj Ondrejko je mäsiarom, a dosť dobre sa mu darí, dosť dobre, chvála Bohu. Už si i on postavil domček, veru postavil.“ (Str. 102—103.)

Pripútanie syna k otcovskému remeslu je u Tomagu motivované (okrem toho, že je neschopný štúdia) úsilím ďalej bohatnúť. Byť pánom, to znamená len jedno: rozhadzovať otcom nadobudnuté peniaze. Tomaga to ešte nechce pripustiť. Slovenská buržoázia chce ešte ďalej rásť, ani druhá generácia nesmie zastaviť jej postup. Nakoniec z nej predsa len bude „panská“ trieda, aj keď s inými vlastnosťami ako súčasná zemiansko-džentrícka. Tomaga sa opovržlivo vyjadruje o „panských“ záhaľkách, z jeho slov vyznieva nielen averzia voči životnému štýlu súčasnej džentry, ale i pocit prevahy príslušníka nastupujúcej triedy voči príslušníkom triedy, ktorá zostupuje z arény dejín. Tomaga dobre vidí, že práve tento životný štýl signalizuje neodvratný pád, že má všetky znaky rozkladu. On a jeho trieda nemá zatiaľ štýl. Ale má už silné hospodárske pozície, ktoré

vyrvala práve odstupujúcej triede. Ešte nenapodobňuje pánov (a tu je priepasť medzi skutočnou buržoáziou a malomeštiakmi, ktorí najprv preberajú „panské“ maniery), ešte smrdí kožkami a vytrvalo bije všetkých potkanov, ktorí by chceli zožrať jeho majetok. V tom je reálna záruka, že si raz bude môcť vymeniť smradľavú zásteru za navoňaný frak a dovoliť synom utrácať na ferbličkách a po krčmách celý majetok.

Hospodársky silnela táto trieda často priamo za podpory štátu. Tu pramení jej vlažnosť k národnostnému problému a pasivita na poli národného uvedomovania: „... však oni boli s mojím otcom vždy dobrý kamaráti“ — hovorí mladý Svoreň Tomagovi. „Bol som, kým sa tak neodvrátil od poriadnych ľudí a nepopanslávčil“ — odpovedá Tomaga. (Str. 103.) Iný živnostník, krčmár David Glasner, tú istú vec formuluje takto: „... môžem ja ako obchodník stavať sa proti vrchnosti, ktorej podporu stále potrebujem? Môžeme to urobiť? Bože, akí blázni by sme boli.“ (Str. 112.)

Ako vidieť, nerobil si Jégé o našej predvojnovej buržoázii žiadne ilúzie. Podľa neho nebola vodcom ani ľudu, ani národa. Ľahostajná ku všetkému, čo prevyšovalo jej zištné ciele, nemohla nikoho viesť. A ak si aj z času na čas osvojovala vedúcu úlohu, vtedy len obliekala do národného programu svoje vlastné hospodárske záujmy.

V súhlase so svojím svetonázorom opieral sa Nádaši najviac o riedke rady našej predvojnovej buržoáznej inteligencie, ktorá sa nedala zlákať výhodami a neprešla do maďarského tábora. Táto aspoň dokázala, že má chrbtovú kosť. Aj tu teda uplatňuje Jégé morálne hľadisko. Vyslovuje domnienku, že len nezištní jedinci sú schopní pracovať v záujme kolektívu, národa. Takých však bolo málo. Aj mnohí z inteligentov, ktorí si udržiavali slovenské povedomie, žili neužitočným životom džentríkov: „V meste bolo niekoľko povedomých slovenských inteligentov. Bohužiaľ, nemožno tvrdiť, že by slovenskosť ich bola pozdvihla vysoko nad úroveň maďarských pánov.“ (Str. 65.) Tu je zdôraznené, že slovenskosť nestačí, ak človeku chýba pocit potreby pomáhať ostatným. Nielen morálka, ale aj altruizmus.

V románe vystupujú len štyria slovenskí inteligenti, ktorých trápi osud ľudu a ktorí mu pomáhajú. Je to predovšetkým lekár Búroš, advokát Lúčka, ev. farár Drobniak a učiteľ Dludík. Okrem Búroša sú to len epizodické postavy. Jégé ich kreslí ako národovcov, ktorí sa starajú o pozdvihnutie národného povedomia v dedinskom ľude, a osvetových pracovníkov, bojujúcich proti negramotnosti. O návšteve u farára Drobniaka hovorí mladý Svoreň: „Musel som počúvať dlhé reči o rozličných prenasledovaniach cirkvi Maďarmi a o tom, ako Dludík vyučuje večer dospievajúcu mládež i gazdov a čo rozpráva z politiky. Daromné rozprávky ma naskrze nezaujímali, ale musel som predstierať záujem o ne, keď som chcel čakať na Ilonu.“ (Str. 86.)

Ak si odmyslíme cynický tón maďarónskeho džentríka, akým bol Svoreň, napovedajú nám jeho slová zistenie, že farár Drobniak sa staral o slovenských ľudí predovšetkým ako o svojich cirkevníkov, ako o príslušníkov istého cirkevného ovčínca. Svoreň pravidelne navštevoval Drobniakovcov a Drobniak hovorieval najčastejšie o „prenasledovaniach cirkvi Maďarmi“. V podtexte vyciťujeme autorov nesúhlas s delením ľudí na vierovyznania, ktoré stoja často proti sebe a ktorých pastieri majú starosť len o vlastné ovečky a osud ostatných ich nezaujíma. Obraz slovenskej predprevratovej farárskej inteligencie dokresľuje Jégé v postave katolíckeho dekana Kanderu, ktorý boj za sväté veci cirkvi nadraďuje

všetkým sociálnym, národným, dokonca i mravným otázkam. Kandera odmieta hlasovať pri stoličných voľbách na mladého Svoreňa nie preto, že je maďarón a džentrícky ľahtikár, ale preto, že si chce vziať za ženu dcéru evanjelického farára: „... máme podporovať predovšetkým konajúcich svoju povinnosť v každom ohľade" — hovorí Svoreňovi, t. j. i povinnosť príslušníka cirkvi. Z ďalšieho rozhovoru sa dozvedáme, že ide často len o formálnu stránku veci. Cirkev dokáže podporovať aj „nehodných", ak je to pre ňu výhodné. Dežo Lipnický, ktorý kortešuje u Kanderu s mladým Svoreňom, nad tým sa pozastavuje: „Nech ráčia odpustiť, pán farár, ale barón Ervin Wunda, ktorý svojho otca s nabitou flintou naháňal po celom dome a pre trochu raždia v treskúcej zime zobliekol starú ženu donaha, takže od prechladnutia za dva dni zomrela, nie je práve vzorom šľachetnosti a plnenia kresťanských povinností a jednako bol vyznačený na ich návrh tým, že ho vyslali v mene našej cirkvi na katolícky kongres do Pešti." (Str. 110.) Kandera sa zmôže len na slová: „... drží s nami a preto sa mu odpúšťa mnohé previnenie." A ďalej: „... Musíme bojovať za svätú cirkev so zbraňou akú máme: keď niet meča ostrého a jasného, musíme upotrebiť i meč štrbavý a zakalený." (Str. 110.)

V zobrazení farárskej inteligencie vystihol Jégé úzku obmedzenosť obrodných snáh mnohých jej predstaviteľov, uspokojujúcich sa záležitosťami cirkevnými. Z týchto dôvodov mohla táto inteligencia len v malej miere napomáhať národný vývin a prispieť k národnému osamostatneniu. Ak na poli národného uvedomovania predsa len zohrala aj pozitívnu úlohu, sociálny pokrok išiel už úplne mimo ňu. Najmä katolícka cirkev sa vždy riadila záujmami vládnúcej triedy a na jej predstaviteľoch budovala svoju cirkevnú moc. Spomínaný barón Wunda nereprezentoval na sjazde svoju cirkev preto, že bol katolík (veď ani nebol dobrý katolík), ale predovšetkým preto, že bol barónom, predstaviteľom privilegovanej triedy, ktorá mala v rukách aj svetskú moc v predvojnovom Uhorsku. Toto neustále ľpenie predstaviteľov cirkví na hospodársky a politicky silných triedach (aj ev. cirkev si zakladala predovšetkým na svojich zemianskych údoch) samo osebe vylučuje cirkvi z účasti na dejinnom sociálnom procese. Jégé ako odchovanec humanistických ideí vedel sa v románe povzniesť nad cirkevné hľadiská a vrhnúť kritický pohľad na jej predstaviteľov.

Takéto je rozvrstvenie obrazu spoločnosti v *Ceste životom.* Obraz doby dopĺňa rad reálnych faktov a skutočností, ktoré sa naozaj stali a ktorý pojal autor do svojej knihy. Uvedené fakty pripútavajú deje tejto knihy ku skutočnosti.

V súvislosti s prenasledovaním slovenských študentov maďarskými úradmi uvádza Jégé prípad „k-ského" gymnázia, v ktorom obvinili osem slovenských žiakov zo stykov s cárskym Ruskom a vyhodili zo školy. Svoreň, ktorý predtým študoval na tom istom gymnáziu, rozpráva: „Nuž, počul som, že sa schádzavali, rečnili si, učili sa slovensky, písali si s Martinčanmi a že sa našla u jedného z nich podobizeň ruského cára s jeho vlastnoručným podpisom. Hovorili, že dostávali i ruble pod rukou." (Str. 67.)

Prípad, o ktorý tu ide, bol jedným z dlhej série šikanovania slovenských študentov v 80.—90. rokoch. Bolo to obdobie veľkého náporu vládnúcich vrstiev proti prejavom slovenského nacionalizmu. Slovenskí študenti boli vylučovaní zo stredných škôl pri sebamenšom prejave národného povedomia. Pritom sa trestné sankcie proti nim odôvodňovali často fantastickými prečinmi, napr. stykom s ruskými agentmi, špionážnou činnosťou atď. Roku 1886 vylúčili v Levoči 11 slovenských žiakov, pretože si vraj niektorí dopisovali s ruským cárom. Roku 1894

vylúčili z gymnázia v Kežmarku štyroch žiakov z toho istého dôvodu. V *Slovenských študentských tragédiách* sa o tom hovorí: „Kežmarok žil v povedomí nebezpečného tajného spiknutia. O panslavistických orgiách a korešpondovaní s ruskou vládou, cárom, o ruských rubľoch sa rozprávalo medzi profesormi práve tak, ako medzi predavačkami prekypujúcimi vlasteneckým maďarským citom. S tým sa v Kežmarku vstávalo i líhalo. Z obžalovaných slovenských študentov sa urobili významné osobnosti, ktoré podkopávali štát..." (*Slovenské študentské tragédie*, II, 70—71.) Rovnako verne a s podrobnou znalosťou konkrétnych faktov zobrazuje Jégé v románe priebeh jedných volieb. Volebné metódy, ktoré zachytil a opísal, presne zodpovedajú skutočnosti. Porovnajme si pre ilustráciu opis volieb za Rakúsko-Uhorska, ako ich priniesol časopis Naša Orava, s obrazom volieb v *Ceste životom*. Autor článku spomína, ako sa volilo na Orave r. 1906: „Ako to bolo u nás v Orave? Županskí úradníci ponavštevovali všetky fary oravské... Pisári a úradníci rozbehli sa po okrese, takže kancelárie ostali prázdne. Na voľbe niektorí úradníci strkali a kopali do tých, ktorí sa im nepoddali. Komisie pripustili k hlasovaniu najprv tie obce, ktoré hlasovali na Zajáka (vládny kandidát)..." A ďalej: „Pred komisiami pokračovali s nimi (t. j. so slovenskými voličmi, V. P.) ako so zločincami..."[28] Vládnúce triedy Uhorska vypracovali zložitý systém volebných obmedzení a prekážok, aby zabránili prejaviť sa skutočnej vôli ľudu. Ale volebné praktiky ďaleko prekonali všetky zákonné obmedzenia uhorských volieb. Už sám fakt, že nešlo o tajné hlasovanie, ale o hlasovanie verejné a len v okresných strediskách, vylučoval spravodlivosť a objektivitu. Dával nepreberné pole možností volebnej mašinérii vplývať na priebeh volieb, usmerňovať ich v záujme vládnúcich tried. Okrem toho práve volebné zákony sa pravidelne obchádzali a prekračovali. Proti vôli národnostných menšín stála tu idea jednotného uhorského štátu a homogénneho uhorského obyvateľstva, ktorá nesmela byť voľbami ohrozená. Preto sa vládnúce vrstvy postarali o neregulárnosť volieb, najmä v krajoch s nemaďarským obyvateľstvom. Pomocou podkupných stoličných úradníkov a priamym nátlakom zhora vedeli vytvoriť vo voľbách také ovzdušie, aké sami potrebovali.

Všetky tieto skutočnosti verne zachytil Jégé v románe *Cesta životom*. Župan Rátonyi Kázmér poúča predsedov volebných okresov: „Vyložil nám, že vláda žiada od nás, aby sme urobili všetko, čo je v našej moci, aby vládni kandidáti prešli... Tu netreba pokračovať pribojácne. Použite násilia, útokov, odnímania hlasov, zavierania nepohodlných kortešov pod akýmikoľvek zámienkami... Vytrepať reminentného voliča je dovolené, len nie tak, aby utrpel telesnú chybu." (Str. 231.) Poučení úradníci správajú sa v predvolebnom boji presne podľa inštrukcií. Rovnako v priebehu volieb sa všemožne starajú „podporovať" vládneho kandidáta: „Porobili sme predpísané poriadky a začali o ôsmej ráno voľbou v troch miestnostiach. Najprv odhlasovali obyvatelia sídelného mestečka, niektoré obce, v ktorých Formay (t. j. vládny kandidát, V. P.) mal väčšinu, takže okolo desiatej viedol silne, Bartoš mal len niekoľko hlasov... Po jedenástej sa začali valiť ľudácke dediny a tu začala pracovať hlasy ničiaca mašinéria. Každého voliča sme examinovali na jeho meno i vek. Ak sa v niečom pomýlil, nebol jeho hlas uznaný za platný... Dôverníci, chtiaci protestovať, boli surovo zahriaknutí a zastrašení, takže o krátky čas sa neopovážili otvoriť ústa.

K tomu sa pridružil nárek a krik bitých a trýznených ľudí. V pitvoroch

[28] Naša Orava, roč. III, č. 6, 1920.

a chodbách, do ktorých vychádzali odbavení voliči, sa zišla jeunesse dorée panákov a džentríkov, a tí úbohých o právo hlasovacie olúpených ľudí ťali, zauškovali a kopali pri asistencii žandarmérie, ktorá dávala pozor, aby niektorý zdivený, smelší sedliak neodplácal panákom rovnakou mierou.“ (Str. 241—242.)

Porovnanie spomienky na voľby v časopise Naša Orava a Jégého obraz volieb sa skoro dôsledne kryje. Špecifické obrazné vyjadrenie ustupuje tu priamemu zachytávaniu faktov, ktoré ešte zvyšuje dojem pravdivosti a bezprostredného súvisu so skutočnosťou. Obraz volieb, ako konkrétnu spoločenskú situáciu, nepoužil autor len na odhaľovanie nových čŕt svojich charakterov, ale aj ako typickú ukážku predvojnového života, ako charakteristický moment na dotvorenie doby, dobového ovzdušia. Uzemnil tak deje svojho románu v rámci konkrétnej skutočnosti.

Ako ku každému faktu, i k voľbám zaujal Nádaši vyhranené stanovisko. Vyslovil ho ústami mladého Svoreňa, ktorý prichádza nakoniec k názoru, „že vyvolenie akéhosi Formayho do snemu nestálo za útraty a trýznenie toľkých zavedených ľudí. Najmä, keď sa neskoršie dokázalo, že néppártisti (ľudáci) neboli ani o zblo statočnejší, ako munkapártisti (strana práce). Ich jediná zásluha bola, že doniesli do volieb nové heslá, ktorými práve tak klamali svet ako ich protivníci. Ako vždy u nás, ruvali sa medzi sebou len páni. Kto vyhral, to bolo pre blaho krajiny vedľajšie, keďže to boli vždy len páni, ktorí všetci šli len za cieľom upevnenia svojej nadvlády.“ (Str. 248—249.)

V posledných vetách prejavil Jégé znovu vlastnú nedôveru k politickým snahám a k ich praktickým dôsledkom vôbec. Tým zotrel aj správny postreh o protiľudovosti dvoch maďarských strán, o ktorých je v knihe reč. Posledné vety citovaného úryvku sa, ako vidieť, vzťahujú aj na povojnovú skutočnosť. Jégého nedôvera v politiku je stála. (O voľbách v buržoáznej republike napísal novelu *Katka volí,* kde vyslovil podobné názory.)

Uvedené skutočnosti podopierajú mienku kritiky (Votruba), že pri *Ceste životom* ide o skutočne závažný dokument života a mravov predvojnovej slovenskej spoločnosti a v mnohom o dokument predvojnovej doby vôbec. Nemožno poprieť, že *Cesta životom* je zaujatím vzťahu k dobe, k spoločnosti. Je jasným vyslovením sa za alebo proti určitým javom skutočnosti. Je analýzou nielen pohnútok ľudských činov, ale v závažnej miere aj analýzou spoločenských síl v predvojnovej spoločnosti. Je odrazom života, má teda objektívnu poznávaciu platnosť.

Autorov zámer ukázať, ako sa žilo u nás pred niekoľkými desaťročiami, konkrétne ako a čím žili určité spoločenské vrstvy pred vojnou, ovplyvnil aj výber a spôsob konkretizácie jednotlivých charakterov. Jégého postavy sú spoločenskými typmi, reprezentujúcimi isté spoločenské skupiny. Ich úlohou je odhaliť sa v diele ako predstavitelia triedy, nie ako autonómne charaktery. Tak Svoreňov starý otec je dedinský chudák, ktorý rozmýšľa a koná ako dedinský chudák. Proti nemu stavia autor zámožných gazdov Pipána a Zelinu. Obaja sú „drhloši“ — to je typický znak ich vrstvy. Jégé ich rozlišuje len vonkajškovo: jeden si rád vypije aspoň na jarmoku, druhému sa aj pri týchto zriedkavých príležitostiach vidí ľúto vyhadzovať peniaze na pálenku. Virilista Tomaga je výrazným „exemplárom“ remeselníckej buržoázie. Autor ho individualizuje jazykovými prvkami, ktoré dokresľujú Tomagu ako spoločenský typ. Séria zemiansko-džentríckych charakterov odhaľuje podrobne život a mravy privilegovanej triedy. Životný pocit všetkých je totožný. A všetko to, čím sa líšia, nepoužíva autor na prehĺbenie a dokreslenie postáv, ale na prehĺbenie a dokreslenie charakteru triedy, ktorú

reprezentujú. Preto ich čitateľ neodsudzuje za ich činy vzhľadom na ich vlastné charaktery, ale vzhľadom na ich spoločenské postavenie, za to, že sú príslušníkmi istej triedy. To je nakoniec aj autorov najvlastnejší záujem. Ich konanie nevyplýva bezvýhradne z logiky ich charakteru, ale skôr zo zaradenia v spoločenskom rebríčku. Preto nezáleží veľmi na tom, ktorý z nich sa priznáva ako románová postava k svojim názorom a ktorý koná. Práve tak rozmýšľa a z tých istých pohnútok by mohol konať každý z nich. Závažné je len to, čo sa hovorí a ako sa koná. A tým sa odhaľuje trieda, nie jednotlivec. Starý Lipnický sa spovedá z vlastnej filozofie, z vlastných názorov na život a na svet. Nie je dôležité, že je to práve on. Neodkrýva tým vlastný egoizmus, ale egoizmus svojej triedy, vlastný všetkým jej príslušníkom. Hocktorého z nich mohol autor postaviť pred čitateľa s podobnou úlohou, aby ju odrecitoval.

Všetko, čo mohol autor na rozlíšenie skupiny džentríkov nájsť, bol ich osobný výzor a niekoľko osobných záľub: „Sme my len panská spoločnosť! — Sme, — smial sa Dežo. — Keď Barnássy prehrá päťdesiat zlatých, plače ako úľ. Keď vyhrá toľko, nesprace sa do kože od radosti. Hlavný župan prehrá chladnokrvne, po pansky, hocijakú sumu, ale hneď si vypožičia viac ako prehral. Latróczy ťa vyzve na duel, keď sa opovážiš od neho vyhrať. Hrajú sa s každým konským a svinským kupcom, u ktorého cítia groš. Naozaj sme my páni!“ (Str. 107.)

Táto charakteristika potvrdzuje predtým vyslovený názor, že individuálne rozdiely dokresľujú nie samotné postavy, ale triedu, ktorú reprezentujú. Autor to zdôraznil aj zvolaním mladého Lipnického „takí sme my páni“. V skratke odhalil tu jednu podstatnú črtu našich zemianskych vrstiev: prázdne predstieranie veľkopanských manier, veľkohubé potrimiskárstvo, vonkajšie chvastúnstvo a „panské“ spôsoby.

Na dokreslenie predvojnových pomerov používa autor vo viacerých príkladoch autonómny príbeh, nesúvisiaci s dejom a vložený doň zvonka. Tak sa v dlhom príbehu dozvedáme o Guzyho návšteve istého ministerstva v Pešti a o tom, ako tam prekabátil niekoľko vysokých úradníkov. Rovnaký charakter má vyprávanie o hlavnom slúžnom Szökem a richtárovi. Ale ani v jednom ani v druhom prípade nezáležalo autorovi natoľko na hlbšom prekreslení jednotlivých charakterov, ako skôr na dokreslení ich spoločenského profilu: Szökeho ako „vzorného úradníka dnešného režimu“ a Guzyho ako úradníka šikovne využívajúceho svoje vlastné postavenie na nezákonné obohacovanie sa. Šlo mu i o rozpovedanie príbehu samého, pre jeho typické vlastnosti, dokresľujúceho ovzdušie doby. (Szöke nadáva richtárovi vo vlastnej kancelárii, ukazujúc na obrazy na stenách: „Tu je, vidíš, Jeho Jasnosť pán kráľ, tu je tvoj Boh: Pán Ježiš Kristus a tu som ... ja tvoj hlavný slúžny. Týchto troch musíš poslúchať ... Jeho Jasnosť kráľa môžete oklamať, ten je ďaleko, i tvoj Pán Boh je nie náhlivý, ale ja som tu a pozbieram vás hneď.“ (Str. 136.) Guzyho príbeh je zasa typický príbeh podplatenia úradníka kvôli licencii a šikovného manévrovania medzi rozličnými vplyvmi na ministerstve. Scénu použil autor zároveň na odhalenie skorumpovaných pomerov na najvyšších byrokratických fórach, kde sa veci neposudzujú podľa spravodlivosti, ale podľa výšky úplatku.

Podobne bez vnútorného diferencovania zobrazil Jégé aj tábor slovenskej inteligencie. Rozdiely medzi Búrošom a Lúčkom sú iba vonkajškové a autor ich odhaľuje priamo v charakteristike: „Títo dvaja boli úprimní priatelia, hoci sa ich náhľady v mnohom rozchádzali. Búroš bol pokrokár, cholerik, mnoho hovoril a nebral veľmi ohľad, či sú jeho reči komu milé. Lúčka bol konzervatívny, málo-

vravný, veľký silák a dobrák . . . Búroš čítal mnoho, všetko, čo mu prišlo do rúk, Lúčka nič okrem Národných novín a Pesti Hirlapu. Búroš bol stále medzi ľuďmi, Lúčka nikde nechodil.“ (Str. 65.) Na takejto všeobecnej charakteristike buduje svoje deje, ktoré síce súhlasia s charakteristikou, ale ju ďalej nerozvíjajú.

Všetky tieto momenty *Cesty životom* poukazujú na výraznú tendenciu románu, na úsilie autora odvracať sa od charakterov k situácii, pomerom. Teda nie charakter „sám osebe“, ale predovšetkým obraz doby a charakter len potiaľ, pokiaľ je nositeľom dobových tendencií. Životnosť charakterov sa meria v tejto knihe životnosťou názorov, ktorých sú nositeľmi.

Tieto vývody podopierajú ďalšie momenty. Autor sa uspokojuje nielen veľmi skromnou charakteristikou jednotlivých postáv, ale oživuje ich a privádza na scénu len vtedy, keď chce na konkrétnom prípade ukázať vlastnosti triedy, do ktorej patria. To mu stačí a s postavou sa viac nestretneme. Nerozohráva medzi svojimi hrdinami konflikt, ktorý by sa zauzľoval a rozuzľoval, pričom by na ňom mali podiel všetky zúčastnené osoby. Román je len sériou k sebe okrajovo priliehajúcich príhod, ktorých jediným cieľom je z rozličných strán osvetliť predprevratové obdobie a výsadnú triedu, ktorá mu vtláčala svoju vlastnú pečať. Jediným spojivom všetkých príbehov je osoba rozprávača Svoreňa. Svoreň sa aktívne zúčastňuje na mnohých príbehoch, o ktorých je reč. V rovnakej miere je na mnohých miestach iba pasívnym zaznamenávateľom udalostí, ktoré sa stali a ktoré nemajú priamy súvis s ním samým, ba ani s hlavnými zúčastnenými osobami. Autor často uvádza do príbehu nové postavy, ktoré žijú len v ňom a končia s ním. Príbeh má vlastný začiatok, rozvíja sa a končí. Je uzavretým celkom. Charakteristická je z toho hľadiska digresia o župankinom pohrebe a o novej županovej svadbe, o klamaní druhej manželky a rozvode. Po prečítaní príbehu dospejeme k presvedčeniu, že župan Guzy je bezcharakterný človek. Ale autor to odhalil už niekoľkokrát predtým. Teda ide tu len o prehĺbenie tejto známej črty na jednom z charakterov, nie o obohatenie charakteru o novú črtu. To nie je autorov zámer. Príbeh je svojím spôsobom typický pre obdobie, ktoré autor zobrazuje. Ako Guzyho cesta na ministerstvo do Pešti i jeho špekulácia so svadbou vrhá svetlo na dobu, na pomery, ktoré umožňovali, ba priam vytvárali takéto aféry. Čo sa týka Guzyho, hlavného hrdinu týchto afér, k jeho osudu je autor ľahostajný, on chce len presvedčiť čitateľa, že „boli takí ľudia“, a to príslušníci výsadných vrstiev, ktorí páchali takéto výčiny. Ani v prípade Guzyho, ani v prípade ostatných postáv dokresľujúcich dobu nepoužíva Jégé v plnej miere to, čo nazývame autorským výmyslom. Životné osudy týchto postáv sú vytvárané charakteristickými príbehmi, mohli by sme povedať dobovými udalosťami, ktoré sa možno odohrali práve tak, ako o nich hovorí autor. Samy postavy majú príliš konkrétne vzory v skutočnosti, než aby si autor konštruoval ich vlastné životy. Preto ho ani netrápi problém, odkiaľ má začať rozprávať o postave, kadiaľ ju viesť vzhľadom na jej vlastný charakter, aby dospela k určitému koncu. To všetko je už dané predtým, kdesi v živote. Napr. Guzy skončí v blázinci. Ale tento jeho osud sa v ničom nedotkne podoby života vykresleného v knihe. Nie je výsledkom vnútorných zákonitostí, ktorými sa riadi tento život, nič nenaruší, nič nepotvrdí, je faktom vonkajším a nepodstatným. Podobne je to s ostatnými postavami.

Čo sme dosiaľ povedali o Jégého hrdinoch, platí aj o jednej z hlavných postáv, lekárovi Búrošovi. Dôležité sú v knihe jeho názory. Jeho život len potiaľ, pokiaľ je naplnením jeho názorov.

Ak Búroša vykreslil Nádaši len zvonka a chápeme ho predovšetkým len na

pozadí jeho svetonázoru, cez ktorý sa odhaľuje, postavou Svoreňa vytvoril autor charakter s najintímnejším vnútrom. Tu autor hlboko začrel do ľudskej psychiky, aby sa dohmatal primárnych pohnútok ľudských činov. Determinovaný vlastnou filozofiou, ale aj na podklade skúseností odhalil v postave Svoreňa to živočíšne v modernom človekovi, to, čo ho spája s obdobím divošstva, čo drieme v najhlbšom vnútri každého človeka prikryté pláštikom civilizácie a spoločenských konvencií. V tejto postave sa najplnšie prejavil Nádašiho skeptický vzťah k človeku. Bujnák mal na mysli predovšetkým charakter Svoreňa, keď definoval Jégého tvorbu ako „prírodopis človeka". V tejto práci sme sa však snažili ukázať, že *Cesta životom* je nielen prírodopisnou štúdiou, že Bujnákov jednostranný záver skresľuje a ochudobňuje Jégého umenie, ktoré si kládlo vyššie ciele. Už na začiatku sme spomenuli, že táto kniha má v Nádašiho tvorbe osobitné postavenie aj preto, lebo sa v nej v najväčšej miere prejavujú Nádašiho osobné prežitky a vlastné skúsenosti z jedného obdobia jeho života. Ba možno tvrdiť, že Jégé napísal túto knihu preto, lebo zažil tie skutočnosti, ktoré v *Ceste životom* zobrazil. Potvrdzuje to aj jeho zaujatosť a neobjektívnosť voči faktom zobrazovanej skutočnosti, snaha „vyporiadať sa" so zažitou minulosťou.

Osobné zažitie, autopsia, vedie Nádašiho pero bezpečne a neomylne vpred. Celé dielo je nasýtené životom a dobou. Autor nikde neskĺzne do vykonštruovanosti, schematickosti, nepravdivosti. Mocným dychom valí sa nahá skutočnosť, často surovo drsná, neotesaná, vybuchujú city, vášne, plazia sa nízke pohnútky. Ak je nejaká kniha v našej literatúre neliterátska, tak je to *Cesta životom.* Niet tu nič falošne znejúceho, nadneseného, hlučne patetického, prifarbeného, autorom úmyselne korigovaného, politerátšteného. Sila tejto knihy je v sile života, ktorým je napojené jej tkanivo až do tých najmenších kapilár. A hoci Jégé na mnohých miestach len ilustruje dobu a v odťažitých príbehoch približuje nám jej pach, predsa ani na okamih nezabudneme, že je to ilustrácia zažitá. Za komentárom referenta čnie obrovitá silueta autora, vrhajúca na všetko vlastný tieň. Nič nie je nepoznačené charakterom Jégého, jeho všadeprítomnosť je hmatateľná. A ak tu niet štylistickej jednoty, ak chýba umelecká rovnorodosť, je tu ako monolyt homogénna ideová pozícia autora, ožarujúca všetko rovnakým svetlom.

Prítomnosť autora, neodmysliteľná od jeho vlastných skúsenostných prežitkov, predpokladá nevyhnutne aj mocný citový vzťah ku skutočnosti — čiže moment subjektívnosti v umeleckom diele. Ťažko nájsť v slovenskej literatúre epochy kritického realizmu dielo bojovnejšie sa vyrovnávajúce so skutočnosťou, ako je *Cesta životom.* Jégé je „zaujatý účastník" svojej doby, súdiaci a odsudzujúci, vyzývajúci k náprave, predkladajúci riešenia. Neservíruje, pasuje sa so životom jednotlivca i spoločnosti. Je všetkým možným, len nie indiferentným súkromníkom. Spisovateľ v ňom prerastá v tribúna, ktorého pália problémy najrozličnejšieho druhu. Zahľadený do najskrytejších miest ľudského vnútra prenáša súdy o prestavbe celej spoločnosti. Jeho psychologické pitvanie jednotlivca (Svoreň) nie je samoúčelné, odtrhnuté od problémov vonkajšej skutočnosti. Je len východiskovým bodom, z ktorého odvíja vlastné teórie o polepšení života celého ľudstva.

Najpriliehavejšou formou vyjadrenia citovej zaujatosti voči objektívnym skutočnostiam je forma rozprávania v prvej osobe. Tento spôsob vylučuje objektivitu a nezaujatosť, ktorá viac-menej charakterizuje autorskú reč väčšiny našich realistických spisovateľov. Tu aj prostý opis vyjadruje vzťah, je zaujatím postoja. Táto forma zobrazuje život spod zorného uhla čitateľovho vnímania. Je jednou

z najsugestívnejších a najmarkantnejšie sa v nej zračí, na rozdiel od iných foriem poznávania, špecifickosť literatúry. Miesto súdu — charakter, najvnútornejšie videný a podaný. Nie charakter — figúrka, ale človek v najskrytejších chvíľach, keď je len sám sebou a ničím iným, keď prestáva brať ohľad na vonkajšie momenty a úprimne prezrádza svoju prirodzenosť.

Snahou Jégého i predtým bolo prichytiť svojich hrdinov v ich najskrytejšej intimite a postava Svoreňa z *Cesty životom* je v tomto ohľade akýmsi vyvrcholením. Obnažuje sa pred nami z najtajnejších pohnútok a tají pred čitateľom len to, čo zatajuje sama pred sebou.

V súhlase s vlastnou teóriou (málo je dobrých) má i jeho hrdina negatívny charakter. V jeho vykreslení zračí sa autorova bezpečná znalosť ľudských slabostí. Akokoľvek nesúhlasíme so Svoreňovým počínaním, ohromujúco cítime, že všetko, čo je v ňom, je aj kdesi v nás samých, aj keď len v zárodku. Svoreň — to je suma všetkého nízkeho a slabého v nás. Je zápornou odpoveďou na všetko, čo nás tlačí a bolí.

Tento moment robí z *Cesty životom*, ktorá je verným dokladom života istých spoločenských vrstiev v istom období, umelecké dielo prekvapujúcej intenzity, ktoré spontánne strháa čitateľa a mocne útočí na jeho myslenie a cítenie. Bytostne zaujať môže len silné umenie, umenie v pravom slova zmysle, nie ilustrácia.

Pri skúmaní Jégého názorov na človeka nemožno sa ubrániť dojmu, že sa formovali ako antitéza k určitým, vtedy u nás zaužívaným názorom. Z toho vyplýva, že celé Jégého dielo má polemický ráz. Búra ustálené názory a hodnoty nielen spoločenské, ale aj literárne.

Jégé sa umelecky aj ideove formoval koncom minulého storočia, keď v našej literatúre popri prvých výhonkoch realistickej prózy bujnela pseudoromantická, idylizujúca literatúra, charakteristická sentimentálnym vzťahom ku skutočnosti. Nádašiho prvotiny vpadli do tejto literatúry ako disharmonický akord. Základným tónom všetkých jeho poviedok bol nie súcit, ale výsmech z tých vlastností, nad ktorými plakala podstatná časť našej literatúry. Papierového kladného hrdinu nahradil vypočítavým džentríkom, veľmi životným, ktorý bez škrupúľ prezrádza vlastnú nízkosť. Je to akýsi antihrdina, podopierajúci autorovu tézu, že ľudia sú v živote oveľa skôr šikovní darebáci ako statoční ľudia. V týchto hrdinoch má pokrvných predkov slaboch a renegát Svoreň, ktorého Jégé povyšuje na typ predprevratového Slováka. A na tomto stojí celý román *Cesta životom.*

V tridsiatych rokoch nevyzrel však autor len umelecky. Vyzrel aj jeho pomer k predmetu zobrazenia — k človeku. Miesto úškľabku bije Jégé s celou vážnosťou a sústredene do všetkého podlého v ľuďoch, chce vzbudiť k istým veciam odpor, ba priam nenávisť. Kým v prvých novelách je to pohľad viac-menej nezúčastneného, v *Ceste životom* prijíma Jégé všetky problémy za svoje. Uvedomuje si spoločenskú zodpovednosť spisovateľa.

V *Ceste životom* rad osôb vyhlasuje, že človek je v podstate zviera. Túto myšlienku, ktorej otcom je sám autor, musíme chápať v kontexte s ostatnou literatúrou, aby sme ju pochopili v správnych rozmeroch. *Cesta životom* je v mnohom ohľade negatívom len preto, že okolo nej bolo veľa pozitívov, skresľujúcich život v opačnom smere. A tak táto základná myšlienka, z ktorej vyrastá nielen *Cesta životom,* ale aj celá Jégého filozofia, znie správnejšie, že človek je často aj zviera. Keby to autor nechápal takto, dostal by sa do rozporu sám so sebou a nebol by vládal stvoriť pozitívny ľudský typ. A to nie je pravda. Jeho kladný hrdina intenzívne bojuje za zlepšenie životných podmienok.

PAVEL PEŠTA

ZE VZTAHŮ FRANTIŠKA TÁBORSKÉHO K LITERÁRNÍMU SLOVENSKU

Jedním z významných průkopníků česko-slovenské spolupráce je František Táborský (1858—1940). Je znám jako básník, překladatel ruské poesie, znalec umění slovanských národů, pedagog a kulturní organisátor. Významnou složku jeho činnosti tvoří práce o Slovensku a pro Slovensko. Táborský vystupoval od konce let sedmdesátých neúnavně při každé příležitosti, aby mohl prospět slovenské věci, ať to bylo na poli organisačním, ať v oblasti politické nebo kulturní. Chtěl bych v tomto příspěvku připomenout alespoň dva méně známé úseky zájmu Táborského o Slovensko: jednak rané styky mladého studenta s předními slovenskými pracovníky v sedmdesátých letech minulého století, jednak jeho pozdější práce seznamující české čtenáře se slovenskou literaturou.

1

Soustavný zájem Fr. Táborského o Slovensko se rodil ve vlasteneckém prostředí olomouckého Slovanského gymnasia, kde studoval v letech 1870—1878. „Na našem olomouckém gymnasiu cítili jsme velice živě se Slovenskem. Přirozená nám byla jednota s ním. Dálo se to bez cizího popudu, samo sebou" — vzpomíná Táborský po letech.[1]

Tento cit samozřejmě nevytryskl z ničeho; byly tu jistě předpoklady a vlivy, které jej podněcovaly a podporovaly. Profesoři gymnasia Jan Ev. Kosina, Jan Havelka, Vincenc Prasek, Josef Sytko a jiní vychovávali studenty ve vlastenecky uvědomělé občany a vytvořili na škole značně svobodné ovzduší, příznivé novým snahám.[2] Ve škole i v tisku živě připomínali mládeži říši Velkomoravskou, jejíž součástí bylo Slovensko. Svobodomyslné moravské studenty pobuřoval útisk, jemuž byl v sedmdesátých letech vystaven slovenský lid. Šířil se mezi nimi také zájem o Slovanstvo; podněcoval jej především o tři roky starší druh Táborského, záhy zemřelý Hynek Babička. Jestliže se slovansky uvědomělí studenti zajímali o Rusy, Poláky a Jihoslovany, jak by mohli zapomínat na slovanský národ nejbližší, jehož sama existence byla ohrožena! A byl to právě Babička, kdo obracel pozornost mladé generace k Slovensku a vedl ji k přímému poznání jeho potřeb. Jistou úlohu zde hrálo i to, že mnozí olomoučtí studenti

[1] *K jubileu našeho gymnasia. Památník šedesátého výročí českého gymnasia v Olomouci 1867—1927*, Olomouc 1927, 102—111; citát na str. 105.

[2] Přehledně o tom viz u Zd. Nejedlého, *T. G. Masaryk I, 2*, Praha 1931, 120 n.

pocházeli z východní Moravy a příchylnost k Slovensku jim byla tedy něco zcela samozřejmého. To platí i o Táborském, jehož přibližoval k Slovensku též původ z pomezí Valašska (z Bystřice pod Hostýnem), které považoval za přirozené pojítko Čech se Slovenskem.

Maďarská persekuce, která vyvrcholila v letech 1874—1875 zavřením tří gymnasií a Matice slovenské a příkrým prohlášením ministerského předsedy Kolomana Tiszy v pešťském sněmu, že slovenský národ neexistuje, přiměla tehdy mnohé slovenské pracovníky, aby hledali oporu a posilu v českých zemích.[3] Jozef Miloslav Hurban se rozhodl obnovit almanach Nitra a vyzval k spolupráci i české spisovatele. S pochopením se setkal zvláště u mladé moravské generace, u tzv. Mladé Moravy, kterou tvořili především brněnští a olomoučtí studenti, sdruživší se r. 1876 kolem almanachu moravské omladiny Zora.

Nitra nesplnila naděje, které v ni Hurban kladl. Neodpovídala již novým požadavkům slovenského národního života a přehlížela výdobytky poesie štúrovců. Stojí proto na okraji slovenského písemnictví.

Poněkud odlišně je třeba hodnotit účast Mladé Moravy na obou posledních ročnících Nitry. Mladí studenti posuzovali věc z jiného hlediska. Neviděli v Hurbanovi představitele konservativismu mezi Slováky, nýbrž především symbol slovenských osvobozeneckých snah a vůdčího bojovníka z roku 1848. Jistě jim byla sympatická též základní idea obnoveného almanachu Nitra, že Češi a Slováci tvoří jeden národ. A na svou účast v Nitře hleděli jako na aktivní příspěvek k posílení vztahů mezi Čechy a Slováky a podporu slovenského obranného úsilí.

Již do šestého ročníku Nitry (1876) přispělo svými literárnimi výtvory několik mladých Moravanů (Jan Herben, Jan Nečas aj.). Mezi předplatiteli je jmenován i Táborský, žák šesté třídy českého gymnasia v Olomouci, který tehdy ještě na veřejnost literárně nevystoupil. (Jako zvláště zasloužilí příznivci Nitry jsou označeni mimo jiné Hynek Babička a jeho bratr Antonín.) Brzy nato však Táborský debutoval několika básněmi v Zoře (1876) a do sedmého ročníku Nitry zaslal Hurbanovi své příspěvky.

K účasti Táborského na posledním ročníku *Nitry* se nám zachoval zajímavý dokument: dopis z 13. ledna 1877, v němž Táborský píše Hurbanovi o svých příspěvcích a podává k nim výklad.[4]

Převážná část dopisu se týká znělkového věnce *Ozvěna*, který Táborský poslal do Nitry. Hurbanovi se zdál nejasný poslední verš ve třinácté znělce a první verš ve znělce čtrnácté a Táborský mu široce vysvětluje jeho smysl. Táborský označuje své znělky za „vzpomínky blouznivého mládí, jaké snad každý mívá, a jimž nelze se ubrániti". Potom vyličuje Hurbanovi vznik XIV. znělky: „Znáte snad, Vašnosti, Rusavu čili Rotálovice za Hostýnem. Tam v tom malém kostelíku vzala původ čtrnáctá znělka. Napsal jsem ji, jak jsem to pocítil. Avšak vylíčiti všechno péro nemůže." Žádá Hurbana, aby — přijme-li do Nitry jeho cyklus — otiskl všech patnáct znělek, poněvadž toho nezbytně vyžaduje znělkový věnec.

Táborský se dále zmiňuje o básních, které Hurbanovi zasílá s tímto dopisem; jde o báseň *Matce*, „napsanou své ubohé, neštěstím, chudobou stížené matce",

---

[3] O reakci české veřejnosti na zavření slovenských škol viz ve studii Františka Bokese *Slovenské školstvo a česko-slovenská vzájomnosť v rokoch 1848—1918*, sborník *O vzájomných vzťahoch Čechov a Slovákov*, SAV, Bratislava 1956, 204—217.

[4] Dopis je uložen v archivu Matice slovenské v Martině.

a o „maličkou fantasii“ *Na poli Moravském.* Nabízí se Hurbanovi, že by mu mohl poslat ještě další báseň, *Z Balkánu.*[5]

V závěru se Táborský dotýká Hurbanových stížností na nepříznivé kritiky na Nitru. Souhlasí s ním, že „jsou ve mnohých skutečně nejapné výčitky a poznámky. Vtipy kritice nepomohou a dílu posuzovanému ještě méně... Chyba jest to, že naše kritiky bývají anonymní, od nepovolaných napsány.“[6]

Znělkový věnec *Ozvěna* Hurban v Nitře neotiskl;[7] snad se mu zdál příliš subjektivní a málo odpovídající zaměření almanachu. Před milostnými znělkami dal přednost vlasteneckým a historisujícím básním *Na poli Moravském* a *Na Hostýně* a synovskému vyznání *Matce;* byly uveřejněny pod pseudonymem Fr. Hostivít.

Táborský a jeho druhové se neomezovali jen na styky s Nitrou a s jejím redaktorem Hurbanem, nýbrž snažili se sledovat celou soudobou slovenskou literární produkci. Táborský, který si zamiloval záhy básně Sládkovičovy, byl horlivým propagátorem slovenské literatury na olomouckém gymnasiu. Jak sám vzpomíná,[8] získal jako sextán na Slovanském gymnasiu dvacet devět odběratelů časopisu Orol. Tento časopis četl s opravdovým zájmem; je to vidět z toho, že v říjnu 1877 si stěžoval redaktoru Orla A. Truchlému-Sytnianskému, že studenti olomouckého gymnasia nedostali dosud 9. číslo „milého našeho »Orla«“.[9]

2

Roku 1878 pozval Táborského Hynek Babička, aby se s ním a s přítelem Vítězslavem Houdkem vypravil o prázdninách na Slovensko. Mladá trojice se vydala do Kraľovan, do Dolního Kubína a okolí a potom dále do Tater. Na této cestě Táborský poznal slovenský lid, jeho život, písně a kroj, krásnou přírodu i neutěšené poměry kulturní a politické. V Kubíně se Táborský spřátelil s Jaroslavem Vlčkem, chystajícím se do Prahy na universitu. Zvláště však na něho zapůsobilo setkání s Pavlem Országhem-Hviezdoslavem a s rodinou jeho tchána, seniora Samuela Nováka.[10]

František Táborský navštěvoval Slovensko i v dalších letech. Při druhé cestě r. 1879 se seznámil s jasenovským učitelem Matějem Bencúrem — budoucím Martinem Kukučínem. Na srpnové slavnosti Živeny v Martině, na níž byl spolu s Ad. Heydukem, R. Pokorným, Jos. Úlehlou a Fr. Bílým, poznal pak řadu slovenských národních pracovníků.

Osobní poznání Slovenska utvrdilo v Táborském jeho lásku k slovenskému lidu a k zemi pod Tatrami. Odrazilo se to záhy v řadě básní pojatých r. 1884 do

---

[5] Báseň *Z Balkánu. My sopka jsme!* byla otištěna v Koledě II, 1877, č. 9, 133; Hurban o ni zřejmě zájem neprojevil.

[6] S kritiky Nitry se Hurban vypořádává ve svých *Nápisech* v VII. roč. Nitry.

[7] Otištěn byl v Zlaté Praze I, 1884, 58—59; knižně ve sbírce *Básně,* Praha 1884.

[8] *K jubileu našeho gymnasia. Památník šedesátého výročí českého gymnasia v Olomouci 1867—1927,* 105. — *Ze studentských cest před půlstoletím,* Praha 1933, 34.

[9] Korespondenční lístek Táborského A. Truchlému-Sytnianskému z 18. října 1877 je uložen ve Slovenském národním múzeu v Martině.

[10] Na tuto cestu vzpomíná Táborský v *Momentkách ze starého Slovenska,* Slovenská miscellanea, Bratislava 1931, 85—90.

sbírky *Básně,* kterou vřelými slovy přivítal Svetozár Hurban Vajanský.[11] Táborský rozvinul rovněž horlivou činnost propagační a organisační na podporu slovenských snah politických i kulturních.[12]

Zájem Táborského o slovenskou kulturu zůstal stále hluboký. Zajímavé svědectví o tom podává i jeho knihovna, kterou odkázal filosofické fakultě Masarykovy university v Brně.[13] Najdeme v ní nemalý počet knih slovenských autorů — zvláště z období obrozenského, štúrovského a nástupu realistické generace — a prací o Slovensku a slovenské literatuře.

Vztah Táborského k slovenskému písemnictví nebyl jen pasivní, čistě čtenářský. Táborský propagoval v českých zemích slovenskou literaturu a upozorňoval na významné umělecké zjevy. Tak např. roku 1880 na slavnostním večeru Moravské besedy v Praze přednášel o Andreji Sládkovičovi; Táborský byl hlavním organisátorem této slavnosti, kterou — podle olomouckého Našince — „po prvé takto ve velkých rozměrech dán v Praze výraz myšlénce vzájemnosti československé".[14]

Sládkovičovi věnoval Táborský rovněž dva články v Našinci. V prvním[15] píše o vlivu, kterým na Sládkoviče zapůsobili Kollár a Štúr, a nazývá Sládkoviče básníkem, jakého Slovensko nemělo a dosud nemá. Hodnotí pak jeho dílo, plné hlubokého citu a čistého zápalu, i básníkův nezlomný a ryzí charakter a vyzývá českou mládež, aby mu věnovala větší pozornost.

Ve druhém článku[16] vypráví rozechvěně o Sládkovičově pohřbu v dubnu 1872 a o vzpomínkové slavnosti, kterou uspořádali ve výroční den Sládkovičova úmrtí přátelé a studenti u jeho hrobu a na níž promluvil básník Ján Botto. V závěru Táborský vyjadřuje pevnou víru v slovenský lid: „A ten lid že nemá budoucnosti? Ten křišťálový pramen ve studnici hluboké a pevné že nepřátelstva slunce vysuší? Nevěříme!"

Z ostatních básníků Štúrovy generace ocenil Táborský vřele Jána Botta[17] a Janka Krále. Vyzdvihuje mužnou ustálenost a výraznou kresbu postav v Bottových básních, které jsou mu jakoby „jedna píseň národní". Zvláště vysoko — kromě *Smrti Jánošíkovy* — staví jeho balady, vyznačující se jadrnou úsečnou mluvou a živým dramatickým dialogem. Ve svém nadšení dokonce prohlašuje, že Botto ve svých baladách dosáhl takové umělecké síly, že v české literatuře se jim vyrovná jen Erbenova *Kytice* a některé balady Nerudovy.

---

[11] *Básně Františka Táborského,* Slovenské pohľady IV, 1884, 576—582. — Srov. též článek Františka Tichého *František Táborský a Slovensko,* Slovenské pohľady XLIV, 1928, 120—123.

[12] Srov. Jan Herben, *Pro slovenskou propagandu,* sborník *František Táborský, hrst statí a přátelských vzpomínek k jeho sedmdesátce,* Praha 1928, 70—72; Josef Rotnágl, *K sedmdesátinám Františka Táborského,* tamtéž, 73—75; Jan Kabelík, *František Táborský a Slovensko,* Bratislava II, 1928, 257—259.

[13] Srov. článek Jiřího Krystýnka *Odkaz Františka Táborského filosofické fakultě Masarykovy university v Brně,* Valašsko VII, 1958, č. 1—2, str. 8—9.

[14] *Slavnostní večer Sládkovičův* v Moravské besedě v Praze dne 2. bř. t. r. Našinec 7. března 1880.

[15] *Vzpomínka na Ondřeje Sládkoviče.* Našinec 21. března 1880.

Táborský recensoval též knihu Jana Jakubce *O životě a působení Jana Kollára* a jeho *Výbor z Kollárových básní I* (Národní listy 23. 6. 1893), nepřináší však ve stručné recensi nic nového.

[16] *Feuilleton,* Našinec 25. dubna 1880; přetištěno v knížce *Ze studentských cest před půlstoletím,* Praha 1933, 50—54, pod názvem *Na hřbitově radvanském.*

[17] *Ján Botto,* Našinec 6. června 1880.

Roku 1893 přivítal Táborský vydání *Veršů Janka Kráľa.*[18] Rozepsal se nejdříve o Kráľově životě, o jeho „generálním podivínství" a zálibách a zhodnotil pak jeho poesii těmito slovy: „Kniha ryzí poesie, sešit znamenitých, vysoce poetických skic, většinou tu nepropracovaných, tu nedopracovaných . . . V prvním díle většina básní je povahy, řekl bych, ženské. Duše dětská z nich mluví, povaha měkká, srdečná, teplá; naivnost dětská, která vedle nejjemnější něhy vyplácne i banálnost. Ale v ovzduší, v němž poesie ta vyrůstala, i ta banálnost je přirozená. Uchvátí vás podivně krásná, líbezná a lahodná melodičnost, svrchovaně poetická líčení přírody, nálady skvostně vystižené, všude ryzí, původní tón a hluboký, jemný cit básnický." Táborský považuje Krále za jednoho z nejnárodnějších básníků slovenských, který znal poesii slovenského lidu jako nikdo jiný. „V něho ona se vtělila, v něm nalezla půdu nejlepší: sterým květem v něm rozkvetla, sterými zvuky se rozzvučela, sterými jiskrami rozsršela. V duši jeho vyperlí se motiv písně prostonárodní, on jej zachytne a hned z duše propouští duhovou šňůru perel sourodých. On vystihl, jako nikdo jiný, prvky poesie lidové, ty přetajemné záchvěvy duše prosté, a dovedl je též umělecky zpracovávati." Táborský zvláště vyzdvihuje to, že Janko Kráľ je „nenávistníkem poroby jako druh jeho v sousedství nepřátelském, Petőfi, ale nepěje pomstu — syn utiskovaného, ujařmeného lidu volá po lidskosti".[19]

Z prací Fr. Táborského o slovenské literatuře je nejzajímavější úvaha *Z literatury slovenské,* otištěná v Národních listech ve dnech zahájení zemské jubilejní výstavy r. 1891.[20] Je věnována současné slovenské tvorbě.

Táborský zde nejdříve píše o těžké situaci, v níž žijí Slováci, kteří jsou zbaveni všech vzdělávacích prostředků, nemají středních ani obecných škol, ani svých zástupců a obhájců na sněmu. Na perspektivu Slováků se dívá značně pesimisticky: „Léta plynou, desítiletí ubíhají a poměry se nemění, nezlepšují . . ."

Je zcela přirozené, že taková situace není příznivá pro rozkvět slovenské literatury. „Ale zato poměry takové rodívají znamenité jednotlivce; z bolestí a muk národních rodívají se nejšlechetnější duchové jako tajemné jiskry, jež masy na pohled v resignaci umrtvělé rozplamení neb aspoň oživí."

Takovými životodárnými nositeli jsou podle Táborského ve slovenské literatuře V a j a n s k ý a H v i e z d o s l a v. Jejich dílo přirovnává ke květu, „z něhož cítiti vůni rodného kraje jeho, v jehož barvách a tvaru možno vystihovati charakter národní a z něhož vyzařují všecky snahy a tužby, zápasy a svízele, vášně a muky, jež jsou údělem národu".

Táborský se zmiňuje i o básnických sbírkách Vajanského *Tatry a more* a *Spod jarma,* za mnohem významnější však označuje jeho novely. Umělecky nejvýše staví *Besedy a dumy,* „vrchol a květ činnosti Vajanského, jež budou vždy čítány k nejlepšímu, co novelistika západoslovanská vytvořila". Nadšeně hodnotí *Letiace tiene a Suchú ratolesť* a dodává: „Neviděti-li z toho všeho, jak Vajanský jistou a smělou rukou sahá vždy do pravého, do víru života, jak až ke kořeni prozírá, kde červ hryže a síly ubírá, jak ke příčinám proniká a následky ukazuje. Nikoliv kronikářem, byť vtipným a zajímavým, on je filosofem, lékařem, obhájcem i soudcem, je učitelem a vždy umělcem . . ."

---

[18] *Verše Janka Kráľa,* Národní listy 22. září 1893.

[19] Po letech se Táborský k J. Kráľovi vrátil v článku *K. H. Mácha a Janko Kráľ,* Věstník Radhoště XI, 1936, č. 2.

[20] Národní listy 16. května 1891, III. příloha.

Pasáž o Vajanském uzavírá Táborský poznámkami o jeho sbírce *Verše.* Líbí se mu, jak v ní mužný duch hovoří o lásce k národu takovým způsobem, že přes stálé opakování tématu není sbírka nikdy nudná. Znepokojuje jej však to, že v některých verších se básníka pro zdánlivou bezvýslednost všeho jeho snažení a konání zmocňuje únava, mdloba, zoufalý smutek (báseň *Pax detestata*). „Aj, cože, sokolíku, křídla věsíš?" volá Táborský. A své úvahy uzavírá tím, že není třeba klopit hlavu; záchranu vidí v drobné práci národní.

V zásadním hodnocení Vajanského se Táborský shoduje s ostatními českými i slovenskými kritiky let osmdesátých a devadesátých. Projevuje se to především v přeceňování umělecké hodnoty próz Vajanského a v důvěře ve spolehlivost jeho zobrazení slovenského života. S tím se setkáváme např. rovněž ve Vlčkových Dejinách literatúry slovenskej, vyšlých krátce před vznikem článku Táborského (1890).

Kritičtější je Táborský k tvorbě P. O. Hviezdoslava, který je mu druhým milým zjevem na Slovensku. Nazývá jej nádherným květem slovenského citu a mysli a jeho básnické nadání považuje za nevyčerpatelné. Obdivuje sílu, volnost a lehkost jeho myšlenek a básníkovo umění tvořit postavy s plnou živoucí plastičností. Konstatuje, že Hviezdoslav je právě ve stadiu krystalisačním. „Jest na cestě státi se hotovým mistrem, dovede-li se vší přísností a bezohledností na sebe vztáhnouti Goethovo ‚in der Beschreibung zeigt sich der Meister', dovede-li tak všude dbáti zákona prostoty, jak ho dbal na počátku a na konci ‚Eža Vlkolinského'."

Táborský se rozepisuje o této Hviezdoslavově výpravné básni, kterou označuje za nejlepší jeho epické dílo po *Hájnikově ženě.* Je přímo nadšen, jak Hviezdoslav zobrazil kus prostého života s prostinkým dějem, ale ve své prostotě bohatým a uchvacujícím. Za pravé perly označuje začátek básně, líčení úmrtí starého zemana a jeho pohřbu, svatodušního rána, postavení máje před okna Žofčina, roztržky matky se synem: „to vše s plastikou přímo mistrnou podáno, několika črty, ale jak výraznými; to vše je ulito jako zvon". Čtenářovo srdce si podmaňuje rovněž zakončení, vyprávějící o tom, jak vnuk zadrží babičku, vracející se s pole, zajde s ní do jejího domu a vymámí na ní jablíčko. Začátek a konec básně nazývá Táborský „mluvou veliké duše básnické"; nepochopitelné je mu však, „proč mezi ty dva kusy pravé poesie Hviezdoslav vložil folkloristickou časť nemírné délky, přehnaného koloritu, kde nános barev zdá se mi podoben plastické mapě; míním dlouhatánský popis svatby se všemi těmi zvyky, obřady, popěvky atd., což všechno dohromady jsou přece jen formality, jimž srdce neotvírá bránky své. Jsou zlé to tetky, všechny ty formality; na konec porodí vždy jen nudu". Uznává, že tyto věci nelze ani z umění naprosto vyloučiti; musí však být podřízeny hlavnímu ději, jak je tomu v Mickiewiczově *Panu Tadeáši* nebo v Puškinově *Evženu Oněginovi.* Hviezdoslav měl podle Táborského věnovat místo raději vylíčení vnitřních muk a neklidu matčina i synova; tím „stalo by se dílo Hviezdoslavovo opravdovým skvostem". K zobrazení lidových zvyků, dodává, je vhodnější próza.

V závěru článku se Táborský zmiňuje o třetí naději slovenské literatury, o mladém K u k u č í n o v i, který je „rozmilý genrista, obdařený zdravým, srdečným, jasným humorem". Upozorňuje pak na orgán literárního Slovenska, na Slovenské pohľady, „měsíčník velmi pečlivě a čiperně redigovaný", a srdečně je doporučuje pozornosti českého čtenářstva.

K Hviezdoslavovi se Táborský ještě nejednou vrátil. Přednášel o něm např. na slavnostním večeru Československé jednoty 11. února 1909 a později na Hviezdoslavově večeru, pořádaném Jednotou kostnickou 2. února 1920 v Praze. Roku 1918, kdy se blížilo naplnění jeho dávného snu o společném státě Čechů a Slováků, napsal o Hviezdoslavovi článek do časopisu Cesta.[21] Ten pak k sedmdesátým narozeninám velkého slovenského básníka v přepracované a rozšířené podobě vydal knižně.[22] Informuje tu nejprve české čtenáře o společenské situaci na Slovensku, z níž vytryskla Hviezdoslavova poesie, která sílila a povzbuzovala; poukazuje rovněž na to, jak k národnímu probuzení studenta Pavla Országha a ke zrození básníka Hviezdoslava přispěly básně Sládkovičovy. Zabývá se pak především Hviezdoslavovou lyrikou, z níž za nejsilnější verše pokládá žalmy a hymny. „Velikého hoře slovenského básníkem jest Hviezdoslav. Ale on jest více. Z jeho zbožné pokory s v í t í zároveň jeho neoblomná víra v pravdu a dobro, ve spravedlnost a lidskost a v jejich vítězství... Nehořekuje on jenom, ale také chce sílit, sílit. Jest básníkem víry a síly." Táborský se raduje z toho, že se Hviezdoslav dočkal splnění svého snu, a vyslovuje víru v budoucnost Slovenska: „Mnoho čisté krásy duševní vydalo již Slovensko spoutané a mnoho jí, doufáme, vydá Slovensko osvobozené."

3

Povšimněme si ještě, jak se Táborský díval na tzv. slovenskou otázku. Musíme přitom postupovat historicky, vycházet ze situace doby, kdy se názor Táborského na tento problém utvářel. Je současně třeba, abychom si uvědomili, že postoj jednotlivých skupin české a moravské společnosti k Slovensku byl různý, nejednou zcela protikladný.

V pracích Táborského a jeho druhů bychom sice našli výroky o „bratrském národě" apod., nemůžeme však těmto slovům přikládat dnešní plný význam; Táborský ještě pokládal Slováky za zvláštní část českého národa, uznával však jejich osobitost. Táborský vyšel z názorů pokrokové generace sedmdesátých a osmdesátých let a v podstatě si je uchoval po celý život. Příslušníci Mladé Moravy považovali v poměru ke Slovákům za svou povinnost napravit nedorozumění zaviněná generací starší, a proto odmítali stanovisko konservativců v Čechách i na Moravě, kteří odsuzovali stále ještě Štúrovu „odluku"; v protikladu k nim hájili právo Slováků na spisovný jazyk. Roku 1880 napsal Táborský nebo někdo z jeho nejbližšího okruhu, že „nikdo nedovede si představiti, by např. básně Sládkovičovy, Chalupkovy (‚Mor ho'), Bottovy aj. psány byly češtinou, nebo kdyby v povídkách, zobrazujících lid slovenský, hovořili Slováci po česku".[23] Odvolává se přitom i na Němcovou, která ve svých pohádkách v přímé řeči ponechala slovenštinu. Tuto zásadu uskutečnil Táborský později i ve svém díle. Roku 1927 vydal rozsáhlou epickou báseň *Legenda staronová,* v jejímž 8. zpěvu, odehrávajícím se na Slovensku, jsou dialogy podány slovensky. Svou touhu po

---

[21] *Hviezdoslav. Cesta I,* 1918, 9—11.
[22] *Hviezdoslav.* Praha 1919.
[23] V *Praze* dne 29. března. (Národní divadlo. — Československá bibliotéka. — Výstava národních krojů. — Úmrtí H. Babičky.) Našinec 2. dubna 1880.

československé jednotě symbolizuje Táborský v tomto díle vzájemnými sňatky mezi Čechy a Slováky.

Doklady česko-slovenské jednoty hledal Táborský i v minulosti. Za první světové války, v době zápasu o vytvoření státu, který by spojil Čechy a Slováky, napsal Táborský do časopisu Národ článek,[24] ve kterém připomíná, jak slovenští studenti založili r. 1833 Zbor učenců řeči československé prešporský a r. 1836 vydali tiskem své Plody, do nichž přispělo sedmnáct mladých autorů. Obsáhle cituje z řeči, kterou na první schůzi této společnosti proslovil dvaadvacetiletý Michal Miloslav Hodža a jež byla proniknuta myšlenkou těsné vzájemnosti Čechů a Slováků.

Pěkný příklad česko-slovenské spolupráce našel Táborský i ve svém rodném kraji, ve valašské vesnici Rusavě. Psal o tom několikrát,[25] naposled v závěrečné kapitole své knihy *Rusava* (1928). Vypravuje o činnosti slovenského pracovníka Daniela Slobody, který byl v letech 1837—1888 evangelickým farářem na Rusavě. Díky tomu se Rusava, ležící nedaleko uherských hranic, stala v některých obdobích významným střediskem slovenského osvobozeneckého hnutí. D. Slobodu navštěvoval jeho tchán Samuel Jurkovič a švagr Jozef Miloslav Hurban. Když pak na jaře 1848 musil Hurban před pronásledováním od Maďarů uprchnout, našel útulek na Rusavě; tam se znovu uchýlil po porážce slovenského dobrovoleckého sboru v září 1848 s celou řadou dalších uprchlíků, takže tu mohl konat dokonce „přehlídky" svého vojska. Tyto události dokumentuje Táborský dopisy S. Jurkoviče, D. Slobody, J. M. Hurbana a jinými dobovými doklady. V závěru pak vzpomíná na poslední návštěvu Hurbanovu na Rusavě, když r. 1883 slavil Sloboda 50. výročí svého kněžského působení, a zvláště na jeho ohnivý proslov nad sklenkou vína z roku 1848.

V představách Fr. Táborského o řešení slovenské otázky zůstalo snad mnoho romantického, nemůžeme mu však upřít poctivou snahu nalézt nejlepší cesty ke sblížení a pevnému spojení obou národů.

*

Mnoho by bylo možno psát o básních Táborského, bouřících se proti útlaku slovenského lidu i zjasňovaných vírou v jeho zdravé síly. Nepřehledná je jeho drobná práce v organisacích, které věnovaly svou činnost podpoře slovenského hnutí. Stojí za zmínku, že Táborský, člověk tichý a plachý, předsedal mohutné pražské manifestaci proti krveprolití v Černové u Ružomberku r. 1907 a v úvodním proslovu slíbil Slovákům, že Čechové nikdy nedopustí, aby se stalo skutkem heslo maďarských šovinistů „Vyhubit!"

Avšak i z toho, co jsme uvedli v tomto článku, jasně vyplývá, že Táborský tíhl k Slovensku od raného mládí a toužil přispět k jeho osvobození. Jeden z prostředků k tomu viděl v podpoře slovenských literárních snah a v přibližování děl slovenských básníků české veřejnosti, v níž se snažil probudit aktivní zájem o život utiskovaného bratrského lidu. Vřele ocenil štúrovské básníky, vyzdvihoval Vajanského a zvláště přilnul k Hviezdoslavovi, i když mu zprvu adresoval slova

---

[24] *Před osmdesáti lety.* Doklad k jednotě československé. Národ I, 1917, 229—231.

[25] *Slovenský Pathmos,* Národní listy 25. prosince 1926; *U Hurbanovy studánky na Rusavě,* Bratislava II, 1928, 497—504; *Rusava.* Život valašské dědiny. Olomouc 1928, 129—143 (obsahově shodné s článkem v Bratislavě II).

přísné kritiky. Ačkoli toužil po nejtěsnější jednotě Čechů a Slováků, cenil si osobitostí slovenského lidu; jednota česko-slovenská neměla vést k jejich setření, naopak, měla umožnit jejich nerušený rozvoj. Můžeme proto jistě právem zařadit Františka Táborského mezi nejupřímnější obránce práv Slováků a průkopníky česko-slovenské vzájemnosti na poli společenském i kulturním.

JOZEF MINÁRIK

Z KNIŽNÍC A ARCHÍVOV V MAĎARSKU

Štúdium pracovníkov Ústavu slovenskej literatúry SAV v maďarských knižniciach a archívoch sa už pomaly stáva tradíciou. Rôzne archívy a knižnice v Maďarsku navštívil niekoľkokrát dr. J. Mišianik a dr. M. Cesnaková-Michalcová, ktorá o svojej študijnej ceste referovala v článku *Z maďarských knižníc a archívov* (Slovenská literatúra č. 4, roč. III, 1956, 460—467). Autorka si tu všímala predovšetkým divadelný materiál, o nedivadelnom literárnom materiáli referovala len zbežne. Cieľom môjho článku je informovať verejnosť najmä o starých tlačiach a literárnom archívnom materiáli, ktorý som prezrel na svojej študijnej ceste v máji 1958 v niektorých maďarských knižniciach a archívoch.

V Budapešti som sa sústredil najmä na štúdium starých tlačí zo 17. stor., ktoré zachytil K. Szabó v II. zv. *Régi magyar könyvtár* (Budapešť 1885) a K. Szabó a A. Hellebrant v III.$_1$ zv. tej istej bibliografie starých tlačí (Budapešť 1896). Tieto knižné jednotky poznáme zväčša len podľa titulov, a preto podávam ich stručné charakteristiky. Najviac knižných jednotiek je v Országos Széchényi Könyvtár. Ich signatúry vynechávam, pretože sa zhodujú s menovanou bibliografiou K. Szabóa a A. Hellebranta. Z poézie na prvom mieste stoja príležitostné verše, ktoré sú inšpirované protitureckým bojom. Verše v tlači A. Cebania *Salutaris adversus animae pestem officina* (Bardejov 1616) obracajú sa v duchu uhorského vlastenectva a náboženskej didaktickosti dosť suchým básnickým štýlom na obyvateľov Panónie, aby zanechali konfesionálnu revnivosť a zjednotili sa pri obrane vlasti proti Turkom. O tureckom nebezpečenstve, ťažkom položení cirkvi, túžbe po pokoji a rôznej aktuálnej tematike hovoria verše a epigramy neraz charakteru humanistickej školskej poézie v knihe H. Trusia *Schediasmata, sive lusus poetico-extemporanei* (Levoča 1662). Najrozmanitejšie druhy veršových hračiek písaných podľa stredovekých školských poetík a s ozvenami na rímskych básnikov predstavuje aj tlač M. Tarnócziho *Antiglypice metrica tornate enucleata* (Levoča 1643).

Početne väčšiu skupinu tvoria pohrebné verše. V jednolistovej tlači *Epicedion* S. Creutzera spája harmonicky osobné momenty s reminiscenciami na antických básnikov, *Epitaphium* J. Raduchia zachádza do rétorickej mnohovravnosti (Bardejov 1618). Kniha P. Fradelia *Musa pulla* (Praha 1618) obsahuje typické pohrebné smútočné verše samého autora a jeho vrstovníkov (napr. J. Jessenius hovorí o smútku, proti ktorému niet lieku). G. Pistorius v básni *Lacrumae ploratae* (Levoča 1622) píše bombastické a antikizujúce panegyrikon na nebohého, no otriasajúcimi realistickými obrazmi opisuje vojnové hrôzy. O neúprosnej smrti antickými obrazmi a jednoduchým štýlom uvažuje *Lessus*

(Bardejov 1636). Priemerné smútočné verše, prezrádzajúce školskú učenosť, antické štylistické záľuby a len málo individuálnych čŕt obsahuje zbierka *Honores exequiales* (Trenčín 1642). Typický pohrebný žalospev, ktorý štylisticky stavia najmä na slovnom opakovaní najrozmanitejšieho druhu, predstavujú J. Meltzellove *In illustres et beatos manes Illieshazianos lachrymae* (Trenčín 1648). Verše M. Gažúra *Lachrymae super immaturum, piissimum tamen obitum spectabilis ac magnifici domini Pavli Ostrozith* (Trenčín 1652) vyzdvihujú málo zaujímavým spôsobom dobré vlastnosti nebohého a nápadne zdôrazňujú jeho vernosť k habsburskému domu. *Mnema funereum* (Trenčín 1656) od toho istého autora má opäť panegyrický ráz a z formálnej stránky charakter školskej poézie.

Početne bohatšiu skupinu predstavujú gratulačné svadobné verše. Zaujímavá je básnická skladba J. Bocatia *Anser nuptialis* (Košice 1618), ktorá má formu eklogy. V rámci rozhovoru štyroch furmanov-vojakov, pomenovaných podľa riek Tisa, Bodrog, Váh a Orava a osviežujúcich sa v noci pri ohníku chlebom, bryndzou a muštom, uplatňuje autor svoje panegyrikon z príležitosti sobáša I. Thurzu. Z ľudového života čerpá vlastne len idylické rámcovanie, pretože osoby idyly sa vyjadrujú elegantnou humanistickou latinčinou, humanisticky myslia a prednášajú oficiálnu gratuláciu v mene autora. Typické oslavné verše, zachádzajúce v heroizovaní oslávenca do krajnej mnohovravnosti, sú bezpochyby hexametre J. Wolphia *Sacrum nuptiale* (Košice 1626). Hračkárske „centon", t. j. báseň zloženú z úryvkov rozličných Vergiliových veršov, predstavujú gratulačné verše J. Erythraea *Cento Virgilianus* (Košice 1626). Zbierka priemerných gratulačných veršov *Votivae acclamationes nuptiarum festivitati* (Levoča 1642) obsahuje dosiaľ nikde neuvádzané príležitostné verše J. Jakobea. Gratulačné distichá *Epos hymenaeum* (Trenčín 1649) neznamenajú žiadny odklon od typickej príležitostnej svadobnej poézie (napr. verše J. Sinapia a D. Krmana). M. Gažúr v tlači *Enneas diversi generis epithalamiorum* (Trenčín 1649) zdôrazňuje napr. cenu dobrej manželky. Jeho verše sú však zväčša poetické hračky (napr. pertextum votivum, dodecagrammaton). Svadobné verše v knihe *Fabriciorum ternio diis bene faventibus felici hymenaeo* (Trenčín 1651), hoci sú pod vplyvom Vergilia a Horatia, vymykajú sa dosť nápadne zo súvekej schematickej svadobnej poézie (napr. emocionálne distichá M. Fabricia o manželskej láske). Naproti tomu zvyčajný ráz majú gratulačné verše v knihe *Applausus hymenaeus* (Wittenberg 1652), ako svedčí napr. verš Z. Kalinku, a v nemeckej tlači *Freudenkräntzlein* (Wittenberg 1652), kde sú aj verše slovenských autorov (Milochovský, Ladiver a i.). Podobne možno charakterizovať i verše v sborníčku *Colossi hymanaei* (Trenčín 1655), ktorý podľahol v značnej miere humanistickej poetike a antickým autorom (napr. verše E. Ladivera, J. Lániho a M. Gažúra) a verše v tlači *Vota collegarum, fautorum, amicorum in festivitatem nuptialem* (Levoča 1658), kde sú aj skladby prešovských Slovákov, napr. J. Rosaidesa, ktorý sa podpísal ako slovenský kazateľ v Prešove. Podľa toho J. Jakobeus už nebol prešovským kazateľom, možno bol už r. 1658 mŕtvy. V literatúre sa uvádza rok jeho úmrtia 1660.

Je dosť zvláštne v našej literatúre, že básnických skladieb, ktoré sa zaoberajú vyslovene náboženskou tematikou, je tu dosť málo. A. Taganius v skladbe o páde prvých rodičov *Elegia de lapsu primorum parentum tristissimo* (Bardejov 1617) tematicky i myslením kotví v kresťanstve, štýlom v antickej literatúre, najmä vo Vergiliovi. No cez klišé získané humanistickým školením preniká svojské poetické stvárnenie témy. Vyspelou veršovou formou sú napísané krátke každo-

denné modlitby *Vzdychání nábožná*, ktoré sú prídavkom Komenského prekladu Baylyho knihy *Praxis pietatis* (Trenčín 1641). D. Pribiš v *Katechizme D. M. Luthera* (Levoča 1634) uverejnil silne slovenčiace, neumelo zveršované modlitby a vieroučne i sociálne motivované piesne. Dikciou, vyšperkovanou rímskymi klasikmi, oslavujú Krista verše M. Gažúra *Pia simul et exquisita... meditatio* (Trenčín 1651).

Najmenej básnických skladieb, nepočítajúc do toho príležitostné protiturecké verše, zaoberá sa vyložene občianskou tematikou. J. Okoliczna̋i zveršoval priemerne „rythmis vulgaribus" v knihe *Tripartiti operis iurium consuetudinariorum regni Hungariae compendium* (Bardejov 1636) svojou nenávisťou k nevoľníkom smutne preslávený Werbőcziho zákonník Tripartitum. J. Kalinka v hexametrickej básni *Justa cygnea* (Trenčín 1638) podáva svoj zveršovaný životopis. Holé životné fakty pretavuje do vznešeného štýlu a zložitých obrazov, pričom zachádza neraz až do grotesknosti. Báseň je zakončená prostejším panegyrikom autorovho syna Joachima. Obe básne majú veľa cenných rodinných a spoločenských údajov. Do zbierok knižnice pribudli aj dve tlače J. Jakobea, dosiaľ známe len ako unikátne, a to *Lacrumae gentis Slavonicae* (Levoča 1642) a *Pascha lachrimosum* (Levoča 1643). Obe skladby sú zavedené pod jednou signatúrou (RMK II. 624), pretože *Lacrumae* sa omylom považujú za druhú časť tlače *Pascha*.

Veršované tlače v počte značne ustupujú prozaickým dielam, a to najmä pohrebným rečiam a kázňam, a školským dišputám a dizertáciám. Zvláštnu kategóriu tvoria pohrebné reči a kázne českých exulantov, ktorí zvyčajne vydávali svoje kázne z príležitosti úmrtia tej istej osoby v spoločných sborníčkoch. V sborníčku *Paraclesis Christiana, aneb Kresťanské potěšení v zármutku* (Trenčín 1637) má dve kázne J. Stephanides a po jednej kázni J. Hodík, T. Sopotius a A. Wolfius. Stephanidesove kázne zdôrazňujú posmrtný život a nebeské radosti. Štylisticky čerpajú z biblie a antických autorov. Hodíkova utešujúca kázeň je na úrovni rozvláčnych teologických výkladov. Štylisticky sa opiera o bibliu. Hromadí s obľubou i barokové a naturalistické obrazy. Sopotiova kázeň má najmenej schematický, pozemskejší, ľudskejší prístup k tematike smrti. Aj jej slovakizovaný jazyk má veľmi blízko obrazmi, exemplami a prirovnaniami k ľudovej predstavivosti a jazyku. Wolfiova kázeň je typická teologická kázeň o posmrtnej blaženosti podaná nevýrazným štýlom. Podobné kázne obsahuje aj sborníček *Lachrymae Boczekianae abstersae, Promluvení pohřební k setření slzí líce jimi svlaženého osušení* (Trenčín 1639). Hodíkova kázeň sa čiastočne zbavuje teologického zamerania v motívoch i štýle. Hovorí napr. o nedocenenej obetavosti matiek pri výchove detí, používa exemplá z ľudového života, spestruje svoj štýl didaktickými veršami a pod. Jednoducho podáva neoriginálne teologické myšlienky Stephanides, Wolfius a J. Romenec, z ktorých posledný sa najviac oprosťuje od biblického štýlu, používajúc realistické a naturalistické obrazy. Sborníček J. Hodíka *Kázání pohřební* (Trenčín 1639) obsahuje Hodíkovu kázeň, ktorá je vlastne temer doslovným plagiátom kázne A. Socovina z roku 1617, ďalej Sopotiovu myšlienkove schematickú kázeň so vzdialenými sociálnymi tónmi a bezfarebným, neosobným štýlom a napokon nie veľmi odlišnú Wolfiovu kázeň podanú suchým jazykom, v ktorom sa sem-tam blysne barokový naturalistický obraz. Kniha je zakončená formálne vyspelými a pesimisticky ladenými distichami J. Heliadesa. Samostatne vydaná kázeň E. J. Mezříckeho *Honor exequia-*

lis, aneb Kázání pohřební (Trenčín 1658) hovorí dosť sviežim individuálnym štýlom so sklonom k barokovým obrazom a rýdzou češtinou o smrti význačných ľudí ako o predzvesti budúcich nešťastí. Myšlienkove i štylisticky typickou náboženskou kázňou je kázeň D. Malatidesa *Ultimus lachrimabilis et flebilis honor: Poslední slzavá a plačtivá služba* (Trenčín 1658).

Kázne slovenských autorov majú veľa spoločného, no i odlišného s kázňami exulantov. Pohrebná kázeň I. Abrahamidesa *Oratio exequialis* (Levoča 1617) podáva v panegyrickom rúchu a klasickým humanistickým štýlom humanistické myšlienky svojho pôvodcu, napr. o vznešenosti, ktorá nepramení vo vznešenom pôvode, ale v ušľachtilých mravoch. *Kázání pohřební* E. Lániho (Praha 1617) sa sústreďuje na opísanie ideálu dobrej vrchnosti, ktorá má pomáhať poddaným a nie ich utláčať. Pravda, podľa Lániho pochádza vrchnosť od boha, a preto ju poddaní musia poslúchať. Kázeň má málo panegyrických čŕt, je viac humanistickou úvahou o ideálnej vrchnosti, s čím korešponduje aj prísne racionálne zameraný štýl. V Lániho knihe je i spomínaná kázeň A. Socovina, ktorú plagizoval Hodík. Kázeň je zaujímavá zo štylistickej stránky, pretože sa hemží ľudovými obrazmi a exemplami. Panegyricky a biograficky je zameraná pohrebná reč R. Hrabecia *Oratio funebris* (Košice 1623). Niet v nej temer náboženských prvkov. Autor sa vyjadruje vznešenou rečou a zložitou humanistickou vetou. Typická panegyrická, ba až pochlebnícka je pohrebná reč E. Ursina *Laudatio funebris* (Košice 1626), ktorej mnohovravný štýl zachádza až do falošných emocionálnych efektov. Preto osobné a spoločenské fakty dosť zanikajú pod nánosom formálnych prostriedkov. Pohrebná kázeň Joachima Kalinku *Lemma funereum* (Trenčín 1637) je v podstate nábožensko-didaktická próza, v ktorej autor uvažuje o nábožensky chápaných cnostiach a ľudskom živote. Kompozične sa drží verne kázňovej schémy. V jazyku napodobňuje hovorový štýl so sklonom k jednovetnej konštrukcii a nominálnej vete, pričom ho nadmerne spestruje biblickými citátmi. Oveľa zaujímavejšia je Kalinkova česká kázeň *Verus mundus vere piae et mundae matronae, to jest: Pravá ozdoba pravé pobožné a čistotné matrony* (Trenčín 1648), ktorá je dôležitá z hľadiska prijímania folklórnych prvkov do literatúry. V tejto mravnonáboženskej kázni, v ktorej autor preberá dobré a zlé vlastnosti žien, sú vo forme exempiel zachované niektoré prejavy ľudovej slovesnosti a zprávy o rôznych folklórnych prejavoch. Napokon v tejto kázni, ktorá sa najviac priblížila ľudovej slovesnosti, je aj veľa zaujímavého materiálu pre výskum ľudových štylistických prostriedkov. V sborníčku kázní *Vale Tranoscianum, aneb Kázání pohřební dvoje* (Trenčín 1637) je kázeň M. Smrtníka a J. Lochmanna. Smrtníkova kázeň hovorí málo o Tranovského živote a veľa všeobecne o ľudskom utrpení. Vyznačuje sa pokojným biblickým slohom. Lochmannova nábožensko-didaktická kázeň komplikovanejšou vetou a bezfarebným štýlom, zriedka osvieženým ľudovejším zvratom, podáva závažné dáta z Tranovského života. Panegyricky zameraná pohrebná reč A. Curtia *Oratio funebris* (Trenčín 1649) je napísaná živým, individuálnym a veľmi vytríbeným expresívnym slohom, ktorý prezrádza dôkladné humanistické školenie. Najviac pohrebných kázní sa zachovalo od S. Chalupku. Kázeň *Threnus domus Guzithianae, to jest: Plač domu Guzicovského* (Trenčín 1641) snaží sa byť myšlienkami i štýlom ľudovejšou, menej teologickou kázňou. Hovorí napr. o nenahraditeľnosti matky pri výchove detí, používa v silne slovakizovanom jazyku ľudové sentencie, obrazy a pod. Má záľubu i v barokových básnických

obrazoch. Celkove je však Chalupka slabým štylistom. Pekné myšlienky a úprimný cit vyjadruje neuhladeným slohom. Tradičné biblické náboženské myšlienky rozvádza Chalupka o niečo umnejším štýlom, lepšie stavanou vetou a prostými emocionálnymi obrazmi v kázni *Idea Zittkio Johannea, to jest: Obraz pamětný Jana Zittkia* (Trenčín 1655). Ďalšia Chalupkova kázeň *Slzavé kvílení vdov a sirotků, to jest: Kázání pohřební* (Trenčín 1658) pokračuje v línii prvej kázne. Je to vlastne žalostná elégia o rozlúčke milujúcich sa manželov a ťažkom osude vdovy. V tejto kázni Chalupka zo všetkých autorov najviac prehovoril prostým nefalšovaným citom o ľudských vzťahoch. Jeho emocionálny štýl je síce pod silnejším vplyvom biblickej štylistiky, no priberá i prvky ľudového štýlu a barokové štylistické prostriedky. Nie je spestrený moralizujúcimi veršíkmi, ako to bolo v obľube u súvekých kazateľov, ale lyrickými veršíkmi, ktoré už možno považovať za prejavy ľúbostnej poézie. Napokon Chalupkova kázeň *Kázání pohřební* (Trenčín 1659) hovorí o deťoch ako o najdrahšom poklade rodičov, no prízvukuje, že vo vtedajších ťažkých časoch je smrť vykúpením i pre ne. Emocionálny a expresívny štýl je už dosť vyspelý, čo sa prejavuje aj vo vytríbenejšej češtine.

Početné školské dišputy a dizertácie majú rôznu tematiku. Najčastejšie sú vyložene náboženské dišputy a dizertácie. Tak napr. teologická dizertácia D. Remenia a D. Sartoria *Par positionum de universalitate mortis Christi* (Trenčín 1639) polemizuje s kalvínmi a ich dogmami, dizertácia S. Dürnera a J. Keczera *Exercitium scholasticum* (Levoča 1642) rozoberá vlastnosti anjelov a diablov, dizertácia S. Dürnera a A. Alitisa *Exercitium scholasticum, considerans fulmen Eperiense memorabile* (Levoča 1643) hovorí o fyzických a teologických príčinách blesku, dizertácia J. Kuseru a A. Oczovina *Disquisitio mathematico-theologica de computo* (Levoča 1642) sa zaoberá okrem teologických otázok i niektorými fyzikálno-matematickými otázkami, dizertácia E. Binera a H. Trusia *Positiones miscellaneae* (Levoča 1643) vystupuje bojovne proti kalvínom a pod. Pravda, teologické dišputy a dizertácie, ako možno vidieť už z uvedených príkladov, zahŕňajú v sebe neraz i úvahy matematického, fyzikálneho, filozofického a pod. charakteru. Z mravno-náboženského abstraktného hľadiska meditujú napr. o svetskej a božskej spravodlivosti D. Láni a J. Illésházy v dišpute *Disputatio de justitia originali* (Trenčín 1640). Naproti tomu H. E. Biner a A. Keczer v dizertácii *Judex theologico-politicus* (Levoča 1642) filozofujú viac o občianskych cnostiach spravodlivého sudcu.

Veľmi významnú literatúru, hoci na počet dosť chudobnú, tvoria dizertácie historického obsahu. Dizertácia J. Ambrosia *De origine gentis ac regni Hungarici* (Jena 1659) je venovaná maďarským dejinám. Dizertácia J. Fischera *De origine, jure ac utilitate linguae Slavonicae* (Wittenberg 1697) skúma pôvod Slovanov a Slovákov, ich pomenovanie a starobylosť slovanských jazykov, pričom zdôrazňuje právo ich verejného používania a dôležitosť v praktickom živote. Fischerova dizertácia má už národnoobranný charakter a nesie stopy rastúceho národného uvedomovania. Do kategórie historických prác treba započítať knihu D. Frölicha *Der uralte Deutsch-Ungerische, Zipserische und Siebenbürgische Landszmann* (Levoča 1641), ktorá hovorí o nemeckých obyvateľoch Spiša, pričom Slovákov (Slavi, Slowaken) spomína medzi cudzími národmi, ktorí sa vraj v 11. stor. zmocnili Spiša. V duchu prebúdzajúceho sa maďarského meštianskeho vlastenectva o niektorých fázach uhorských dejín hovorí Peter de

R e w a v knihe *De sacrae coronae regni Hungariae ortu, virtute, victoria, fortuna* (Viedeň 1652).

Zriedkavé sú dizertácie a dišputy občiansko-politického charakteru. Dišputa J. R o t l ö b e n a a Z. L á n i h o *Disputatio prima politici discursus de belli causa formali* (Wittenberg 1619) rozoberá formy vojny, jej prostriedky, vedenie a pod. v prípade nutnosti. *Disputationum politicarum tertia de domino et servo, parentibus et liberis* (Rostock 1635) W. W i t z e n d o r f f a a J. P a l u d n i g a sa zamýšľa nad povinnosťami rodičov a nad vzťahom pánov a sluhov, pripomínajúc, že množstvo sluhov býva nebezpečenstvom pre štát, pretože sluhovia môžu podporovať vzbury.

Inauguračná reč S. P o m a r i a *Oratio auspicalis* (Bardejov 1668), prednesená z príležitosti znovuotvorenia prešovského lýcea, obsahuje dáta pre poznanie školského života.

Veľmi bohatá je próza náboženského a teologického obsahu, ako sú napr. polemiky, katechizmy, obradné knihy a pod. Polemický politicko-náboženský charakter má *Querela Hungariae* (Levoča 1619), v ktorej neznámy autor dramatickou a elegantnou latinčinou útočí na Turkov, žoldnierov a katolícky klérus, obviňujúc ho z neporiadkov a zúfalej situácie v Uhorsku. Protikatolícku polemickú knihu predstavujú cirkevné dejiny F. D u c h o ň a *Antithesis veteris et novae ecclesiae ac doctrinae Christo-lutheranae et apostolicae, ac novae Romanae* (Bardejov 1628) a protipázmányovský spis J. H o d í k a *Statera dissertationis cuiusdam papisticae* (Bardejov 1632). Do náboženskej polemickej literatúry možno započítať aj knihu M. K o p c s á n i h o *Narratio rei admirabilis ad Posonium gestae* (Bratislava 1643) a spis Z. L á n i h o *Pseudo-spiritus Posoniensis, aneb Soud o falešném duchu prešpurském* (Trenčín 1643). K o p c s á n i rozprávaním barokovej hrôzostrašnej histórie o zjavovaní ducha meštianskej panne v Prešporku chce v období protireformácie posilniť katolícku stranu a vieru v záhrobie. Príhody boli ako vierohodné schválené vyšetrovacou komisiou a arcibiskupom. Polemicky, no z hľadiska náboženskej viery protestanta sa k týmto príhodám stavia L á n i, ktorý sa snaží dokazovať, že panne sa nezjavoval dobrý, ale zlý duch.

Hojná bola aj náboženská literatúra pre praktické potreby oboch našich cirkví. *Rituale Strigoniense* (Bratislava 1625) P. P á z m á n y a je zaujímavé z jazykového hľadiska (obradné formulky v strednej slovenčine) a z hľadiska poznania barokového myslenia (pasáže o vyháňaní zlých duchov a pritom uznesenia synody o prenasledovaní čarovania, zariekania a pod.). Učebnicu protestantského náboženstva predstavuje *Parva schola* J. S i n a p i a (Trenčín 1658). Modlitebná knižka J. T r a n o v s k é h o *Phiala odoramentorum* (Levoča 1635) obsahuje modlitby, vyznačujúce sa úsilím o samostatné umelecké spracovanie s eschatologickým zanietením. *Homilia de passione Christi in horto* (Trenčín 1637) J. K i r c h e r a je zaujímavá zo štylistickej stránky. Je napísaná prostou, no sviežou rečou, charakterizovanou najmä umeleckým opisom prírody, duševných stavov a dramatickou gradáciou deja. Kázňová téma S. C h a l u p k u *Ne communicaveris peccatis alienis, to jest: Kratičká zpráva* (Trenčín 1651) rozoberá otázku, či možno prisluhovať Večeru Pána ľuďom, ktorí žijú v hneve so svojimi blížnymi. Kňaz nesmie napomáhať takémuto zlu, ba nesmie takéto priestupky odpúšťať ani vysoko postaveným osobám. Z Chalupkových slov vyznieva trpká obžaloba šľachty, ktorá zneužíva svoje postavenie aj v náboženských a cirkevných otázkach. Chalupka i v tejto práci dokazuje, že nevie

pekné a závažné myšlienky vyjadriť peknou a primeranou formou, čo vidieť najmä na rozvláčnych, neobratne stavaných vetách.

V knižnici som preštudoval aj niekoľko školských hier. Dialogická recitácia školského, didaktického zamerania na chválu vzdelania *Statua Minervalis* (Trenčín 1652) od Z. K a l i n k u priberá aj žartovné motívy. Hra A. S a r t o r i a *Theodorus nupturiens* (Trenčín 1654) nie je v knižnici. J. R e h l i n o v o *Gymnasium sapientiae ac virtutum* (Trenčín 1657) v latinskom a paralelne nemeckom texte predstavuje v jednotlivých scénach alegorický boj vzdelanosti a učenosti s nevzdelanosťou a hlúposťou. V hre sa uplatňujú efekty barokovej drámy.

Pre poznanie záujmov, života a myslenia našej spoločnosti v 17. stor. je dôležitá dosiaľ neprebádaná kalendárová literatúra. Kalendár D. F r ö l i c h a *Fasti* (Bardejov 1640) prináša okrem kalendárovej časti historické a kultúrne zaujímavosti. Český kalendár K a l e n d a r i u m (Trenčín 1653) veršom i prózou poúča o planétach, o životospráve, podáva hvezdárske predpovede a pod. Miešajú sa v ňom praktické skúsenosti roľníkov s poverami, folklórom a šarlatánskym predpovedaním budúcnosti.

Ojedinelou skladbou svojho druhu je prozaická morálna satira M. A. C. C u r t i a *Livia, flavia invidia Plutonis gratia comes virtutis* (Trenčín 1661), v ktorej autor satiricky napadá závisť a hrabivosť. Zdôrazňuje, že objaviteľov nových zemí viedla túžba po zisku do vzdialených a neznámych krajín (Vespucci, Kolumbus). Príklady čerpá z antiky a histórie, ba nevyhýba sa ani pekne vyrozprávaným bájkam.

Z rukopisov, ktoré som preštudoval v Széchényiho knižnici, pripomeniem najmä nemecky písaný rukopis *Deductio genealogica familiae Sinapianae* (Quart. Germ. 38), na ktorý upozornil A. T a r n a i v článku *Bél Mátyás ismeretlen művei* (Magyar Könyvszemle LXXI, 1955, 127—128) a po ňom J. Č a p l o v i č v referáte *Belove neznáme diela* (Knižnica X, 1958, 25—30). Tarnai tento rukopis považuje za neznámy rukopis M. Bela, no z rukopisu vysvitá, že jeho autorom je pravdepodobne syn Daniela Sinapia-Horčičku, Ján Sinapius-Horčička, ktorý sa narodil v Lipt. Teplej a v období náboženského prenasledovania odišiel do Sliezska. Rukopis, ktorý pochádza asi zo začiatku 18. stor., prináša cenné údaje o živote a spisovateľskej činnosti príslušníkov rozvetvenej rodiny Sinapiovcov, citujúc mnohé dnes už neznáme pramene.

Staré tlače zo 17. stor. zaznačené v RMK som študoval aj v b u d a p e š t i a n s k e j u n i v e r z i t n e j k n i ž n i c i E ö t v ö s L o r á n d T u d o m á n y e g y e t e m K ö n y v t á r a.* Neoceniteľná pre poznanie zákonov humanistického veršovníctva je poetika A. G r a f f a *Methodica poetices praecepta* (Trenčín 1642, 87). Autor sa opiera najmä o Scaligera, podľa ktorého vykladá zákony a pravidlá veršovania, ako je napr. kapitola o druhoch rýmu, o kvantite verša, o metrike, o štylistických ozdobách a pod. Vážne i žartovné verše na súvekú obľúbenú tému o podagre a epigramaticky vyhrotené verše na rôznu príležitostnú tému, napr. o neekonomickom štúdiu latinčiny, o lekároch, obsahuje kniha neznámeho dobrého veršovníka *Epigrammata quodlibetica* (Levoča 1637, 73). Priemerná veršovaná skladba J. K o v a l s k é h o *Genealogia tabacae genuinis philotabacusis* (Trnava 1651, 116) hovorí v rámci báje štýlom Vergiliovej *Aeneidy* o pôvode, obľube a liečivej moci tabaku. Zvyčajné poetické hračky

---

* V univerzitnej knižnici a v knižnici akadémie vied sú na starých tlačiach signatúry odlišné od signatúr v RMK, preto ich uvádzam v zátvorke za dátom vyjdenia tlače.

predstavujú gratulačné svadobné verše J. Mechanopaea *Joco-seria poetica* (Levoča 1643, 90). Z prozaickej tvorby dizertácia A. Hodíka a E. Lániho *Decas prima breviter exhibens primam mentis operationem logicae* (Trenčín 1639, 82) hovorí o úlohách, predmete a rozdelení logiky, pričom vysvetľuje základné pojmy. O fyzikálno-prírodných javoch hovorí práca A. Graffa *Peripateticum theatrum naturae* (Trenčín 1644, 94). Autor vykladá prírodné javy z hľadiska antického a stredovekého materializmu, tvrdiac napríklad, že „príroda je počiatkom a príčinou pohybu a kľudu". Kniha G. Illésházyho *Viridarium varii generis flosculorum* (Trenčín 1643, 91) je vlastne latinskou didakticko-reflexívnou prózou. Využívajúc dôkladne bibliu a antických a cirkevných spisovateľov, podáva autor svoju životnú, humanisticky a nábožensky ladenú filozofiu a „zlaté pravidlá" do života pre vzdelanecké vrstvy. Pohrebná reč M. Tarnócziho *Clenodium raptum, sed non ereptum* (Trenčín 1653, 125) je typickým panegyrikom, ktorý sa miesto faktov utápa v rétorickom a slovnými hračkami vyšperkovanom humanistickom slohu. *Panegyricus* (Trenčín 1661, 169) M. Institorisa má len málo čŕt pohrebných kázní. Autor sa sústredil na osobný život nebohého J. Institorisa a na jeho literárnu činnosť. Vedel dobre narábať perom a preto vytvoril miestami až beletrizovaný životopis, no neraz uviazol v štylistickej mnohovravnosti.

Staré tlače podľa RMK som si prezrel aj v knižnici Maďarskej akadémie vied v Budapešti Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, kde sú i knihy z bývalej knižnice G. Rátha. Svadobné verše J. M. Zawadského *Ode metatoria* (Bratislava 1611, 592), na ktoré silne zapôsobil Vergilius a Horatius, nie sú len gratuláciou k sobášu Mateja II., ale aj nárekom nad vtedajšou „morálkou" a útokom na protestantov. Typické gratulačné svadobné verše obsahuje knižka J. Wolphia *Sacrum nuptiale* (Košice 1626, 615). Pohrebné verše *Parentalia anniversaria* (Košice 1615, 40) obsahujú básne mnohých autorov, napr. i vyspelé verše J. Bocatia o večnosti umenia. Verše nadaného básnika J. Serpilia *Lessus solamine plenus* (Levoča 1647, 73) ukazujú na Horatiov vplyv a prezrádzajú, že Serpilius mal zmysel pre sociálne motívy, ktorým však dával pečať kresťanskej charitatívnosti a náboženskej elegickosti. Pohrebná kázeň nemeckého kazateľa S. Dürnera *Christlicher Leich-Sermon* (Levoča 1647, 72) ukazuje presvedčivo, že myšlienky a štruktúra literárnych útvarov tohto druhu boli spoločné temer všetkým pohrebným kázňam bez ohľadu na národnostnú príslušnosť autorov.

V Budapešti som navštívil i archív maďarskej ev. a. v. cirkvi Magyarországi Evangélikus Egyházegyetem Levéltára. V kollektáneách J. Šuleka *Collectanea elucubrationem historiae patriae ac directe eclarum ev. Zoliensium concernentia... 1795—1805*, zv. X (sign. V. 41) je napr. *Curriculum vitae Rndi Stephani Pilarikii* (str. 40—43), ktoré predstavuje len stručný výťah z Pilárikovej autobiografie *Currus Jehovae mirabilis*. Zprávy o Pilárikovcoch a rôzne kultúrnohistorické dáta obsahujú aj Šulekove *Ecclesiarum ev. aug. confess. inclyti comitatus Zoliensis fragmenta historica* (sign. IV. e 73, str. 105, 106, 594, 618, 875) a Šulekov odpis *Protocollon sive actorum ecclesiasticorum venerandae quondam fraternitatis status evangelicorum in inclyto comitatu Zoliensi... 1588—1670*, zv. III (sign. IV. e 7, str. 346—347, 355—356).

V štátnom archíve Magyar Országos Levéltár v Budapešti som si preštudoval niekoľko fasciklov podľa starého katalógu *Synopticus extractus elenchi literarum excelsae familiae Illyeshazyanae*, ku ktorému je

priložený katalóg archívu Illésháziovcov, ktorý bol v Kopčanoch, *A köpcsényi levéltárból Körmendre elszállított okiratok jegyzéke.* Našiel som však len materiál pre štúdium dejín našej spoločnosti. Chcem upozorniť najmä na list z r. 1598 z Veľkej Poruby, ktorý je zaujímavý z obsahovej i jazykovej stránky (Lad. XIII, Fasc. 18). Dali si ho spísať tajne porubianski občania, keď ich pán si násilím privlastnil farárske a rechtorské dôchodky: „Toto psanie tajne sme učinili, aby to naveky neskapalo našim cirkevným služebnikom... a tak sme i toto psany pre tu pričinu učinili a tajne pred pány zavreli, ponevadž sme my vlady nemuhli mat (nad) svymi pany." K literárnym dejinám som nenašiel nič ani v *Archivum familiae Rákoczi de Felső-Vadász* (Fasc. II, z r. 1621—1630, Fasc. III, z r. 1631—1632). List Št. Pilárika z roku 1707, ktorý je zaznačený v indexe *Kamarai levéltár — Missiles,* je nezvestný.

V univerzitnej knižnici Egyetemi Könyvtár v Pécsi som študoval materiál podľa katalógu A *püspöki könyvtár régi anyagában elhelyezett kéziratok jegyzéke.* Je tu napr. zbierka kalendárov z 18. stor. (N. IV. 11), vizitácie a štatúty Spišskej Kapituly (MM. I. 2) a mnohé staršie literárne diela našich autorov, ako je napr. J. Bencúr, J. Feješ, F. A. Kollár (*De originibus,* V. VI. 14), J. B. Magin (*Murices* s podpisom autora, X. XI. 29), M. Bel, M. Szentiványi, D. Czwittinger, P. Valaský, P. Doležal (*Gramatica Slavico-Bohemica,* DD. VII. 45), Št. Dubniczay (*Panis quotidianus parvulorum,* V. IX. 26), M. Bahil (*Tristissima facies,* PP. IX. 1). Okrem toho je pozoruhodná *Biblí česká* z r. 1601 (H. VI. 15) a z roku 1540 (CC. IV. 4). V *Miscellaneách* je veľa príležitostných trnavských tlačí (C. VI. 11, A. V. 15, Q. VII. 08, R. IV. 11, S. VII. 4, V. VIII. 5, AA. VI. 1, DD. III. 10, KK. V. 15, V. VI. 7-8 a i.). Z rukopisov treba spomenúť Belov autograf *Comitatus Baranyensis* (E. I. 22), ktorý mal byť časťou ďalších zväzkov Belovho diela *Notitia Hungariae novae.* Fóliový rukopis, ktorý má 83 nečíslovaných strán, má všeobecnú a špeciálnu časť, ako to vidieť aj pri vytlačených zväzkoch. Ku konvolútu tlačí (OO. IX. 39) je pripojený zaujímavý rukopis *Passer profligatus, sive Joannes Vrablanszky,* ktorý pochádza zo začiatku 18. stor. Neznámy autor tu satiricky útočí na latinskú gramatiku J. Vrablanského, ktorá mala vyjsť v Trnave. Vo forme kritiky nedostatkov latinskej mluvnice, ktorá sa nedrží Alvara, napadá autor miestami až drasticky Vrablanského osobu, hrá sa posmešne s jeho menom a cez jeho osobné vlastnosti a meno zosmiešňuje Vrablanského a jeho gramatické pravidlá latinčiny, ako napr. v 29. téze: „Cerevisia Zolnensis non est nomen collectivum et tamen facit multitudinem in stomacho Vrablanszkii; ergo falsum est, quod hoc sit nomen collectivum." Autor vo svojom polemickom zápale používa aj slovenské expresívne výrazy, ako napr. „kiszelicza seu Svain Suppe", „podšity, mechom udereny".

V cirkevnej knižnici Főegyházmegyei Könyvtár v Jágri som si preštudoval niekoľko dišpút o logike (RMK III.1), ktoré boli v jednom konvolúte (8078—132 13605 P. V. 79). Dišputa M. Czabania *Disputatio extraordinaria tertia de praedicabilibus in specie* (Gdansk 1619) rozvíja v podstate tézy aristotelovskej logiky, pričom polemizuje s „vyznavačmi mágie", s tzv. „Rosencrutiánmi". Aristotelovská logika je silne pomiešaná s metafyzikou v dišpute S. Cocavina *Disputatio extraordinaria sexta tum partim in genere, tum in specie trium absolutorum praedicamentorum naturam et conditionem expendens* (Gdansk 1619). Ten istý autor v dišpute *Disputationem logicarum extraordinaria libri tertii. Prima de syllogismo in genere* (Gdansk 1620) rozoberá

vlastnosti rôznych pojmov z logiky (napr. či je konklúzia podstatnou časťou sylogizmu). Napokon dišputa Z. Kalinku *De homine* (Wittenberg 1650) rozoberá z hľadiska teologického rôzne duševné a telesné prejavy. Archívny materiál jágerskej knižnice je zachytený v dvojzväzkovom tlačenom katalógu E. Michaleka *Az Egri érsekmegyei könyvtár szakszerű czimjegyzéke* (Eger 1893). Tak napr. zápisnica Košíc *Protocollum camerae Scepusiensis ab anno 1648* (2405 F 1962 Zz IV. 48) obsahuje veľa cenného historického materiálu. Pre poznanie životných osudov mnohých našich literátov sú dôležité súdne protokoly mimoriadneho prešporského súdu r. 1674 *Acta processus fisci contra praedicantes temporibus Georgii Szelepchényi* (6533 11443 N IV. 15). Okrem toho treba upozorniť na bratislavský Verančičov kódex z roku 1563, A. Szirmayho *Historia comitatus Zempliniensis* I. z roku 1779, čínsko-španielsky slovníček z 18. stor. z knižnice „Adami Pinterich, parochi Lipto-Teplensis", nedatovanú komisionálnu zprávu krajinským stavom v záležitosti inkriminovaného Kollárovho diela *De originibus, Machinae hydraulicae Schemnicienses manu delineatae cum interpretatione germanica,* Rudnayove encykliky z r. 1809 a 1823, korešpondenciu P. Hatalu, Adatok Nyitra, Turócz, Liptó, Árva, Torna vallási viszonyairól 1561, 1613, 1650-ból a na levočskú tlač Komenského *Janua* z roku 1661.

Bohatý študijný materiál je v Sárospataku v knižnici Tiszavidéki Református Egyházkerület Nagykönyvtára. Mnohé tlače, ktoré udáva RMK, sú však už stratené, ako napr. Trajanove *Saluberrimae Pistinienses thermae* (Trenčín 1642). Cenné sú najmä dve vydania Komenského *Schola ludus.* Prvé vyšlo v Sárospataku r. 1656 (FF 229), druhé v Amsterdame r. 1657 (FF 230). Rozdiely medzi oboma vydaniami sú nepatrné (napr. vo venovaniach). Úvodné poznámky o hrách a ich inscenácii sú nezmenené. Veľa cenného rukopisného materiálu je zaznačeného v katalógu *A Sárospataki ref. főiskolai könyvtár kézirattárának alap-cimtára,* ako napr. *Jura civilia et consuetudines liberalium civitatum in regno Hungariae* zo 16. stor. (8), notovaný passionál odpísaný r. 1732 v Rimavskej Sobote J. Osvártom (14), synodálne uznesenia, zákony trenčianskeho bratstva a konzistória zo 16. stor. (22), odpisy Bęlových diel (26 b), Tomka-Saského *Progymnasmata eloquentiae* z roku 1746 (260), *Annotationes in pneumaticam* diktované r. 1654 E. Ladiverom (291, 1-4), *Annotationes in logicam C. Panhameri* diktované Ladiverom (291, č. 5), *Aliae et quidem prolixiores annotationes in logicam* diktované Ladiverom (291, č. 7), Belova *Historia inclyti comitatus Neogradiensis* asi z r. 1730 (375), odpisy Abrahamidesovej pohrebnej levočskej reči z r. 1617 (402, č. 4, 6), excerptá z Rezíkovho *Theatrum* (14), dva odpisy Rezíkovho *Theatrum* z 18. stor. (661, č. 13; 880), Schmalove *Adversaria* (693), Synodi ev. helv. confess. (921), Synodi ev. aug. confess. s muránskymi artikulami z roku 1590 (922), dnes stratené slovenské modlitby zo 17. stor. (1294, 1299), odpis Bahilovho *Tristissima facies* (1878), preklad Komenského rozlúčkovej reči so sárospatackou školou z r. 1654 (1884). Podľa tohto katalógu som preštudoval niekoľko rukopisov. *Kratičká historie o králích uherských k prospechu školské mládeži sepsáná v Bardejove leta 1801* (2600) opisuje na 73 stranách silne slovenčiacou češtinou v katechetickej forme životy a činy uhorských panovníkov. Málo si všíma náboženské boje, viac sa venuje tureckým nájazdom. Celkove je zameraná habsburgofilsky, no popri jozefínskych reformách vyzdvihuje aj Rákócziho zásluhy. *Bohemicum rituale Stephani Sze-*

remlei praeparantis et praeparari curantis Miskolzini in Hungaria anno 1783 (627) obsahuje okrem maďarského textu aj český text. Sú to rôzne modlitby a obradné texty datované a nedatované (napr. modlitba pri založení chrámu vo Veline v župe Baranya r. 1784 alebo nad nemocným v Miškovci r. 1783), ktorých rukopis prezrádza dvoch autorov. Miškovecký autor viac slovakizoval, velinský sa držal biblickej češtiny. V tomto rukopise sú na 22 stranách i latinské *Observationes in linguam Slavonicam,* ktoré predstavujú stručnú mluvnicu češtiny so slovakizačnými prvkami. Textu je tu málo, pretože autor podáva svoj výklad hlavne pomocou tabuliek skloňovania a časovania. Rukopisná 730 stránková *Postila* (800) obsahuje latinské i české slovenčiace kázne, ktoré sú z rozpätia rokov 1641—1650 (napr. kázeň z roku 1648 na chválu sedliackeho stavu, prednesená v prítomnosti kastelána). Kázne sú zaujímavé z jazykovedného hľadiska (napr. slovakizmy rieka, posmieval) a z hľadiska štylistického. Neznámy autor svoj mravno-náboženský text spestruje ľudovými výrazmi a exemplami z ľudového života a rôznymi sentenciami, mravnými poučkami a citátmi z biblie a antických básnikov, rozvádzajúc ich do slovakizovaných veršov náboženskodidaktického a civilného rázu, aké neskôr tvoril samostatne Gavlovič. Napr.: „Kdo chce jednu hodinu honit / dvuch zajacov a jich ulovit: / Niekdy se pozbavi jedneho, / niekdy prijde i o druhyho." Pre poznanie našich prísloví je cenný rukopis *Proverbia* (2542), ktorý obsahuje na 175 stranách latinské i slovenské úslovia, príslovia, sentencie, mravné naučenia a pod. Prameňom prísloví nie sú len stredoveké školské zbieročky, ale vo veľkej miere aj slovenský ľudový porekadlový poklad. Autorom rukopisu, ktorý môže pochádzať z rozhrania 18.—19. stor., je neznámy slovenský učiteľ alebo žiak, ako svedčí žartovný študentský dialóg, ktorý je medzi prísloviami. V knihe *Epigrammatum... Melanchtonis* (1302-HH 529), ktorá vyšla vo Wittenbergu r. 1592, je zapísaných niekoľko veršíkov: latinský o nedostatku mecénov a úcty k umeniam, dva slovenčiace náboženského rázu, dva latinské náboženské, latinská modlitba s prekladom do slovenčiacej češtiny. V zbierke *Kocsi Csergő István kézirása* (403, str. 52-53) je odpis latinského nedatovaného listu J. Simonidesa o nepokojoch (č. 454) a odpis latinského nedatovaného listu T. Masníka o exile (č. 455). Vizitačný protokol z roku 1611 *Liber redituum ecclesiarum comitatus Zempleniensis* (15) má záznamy i zo slovenského územia (napr. na str. 104—105 zo Soli, kde pôsobil Jakobeus). Našich pomerov sa dotýka aj *Protocollum venerabilis tractus Zempleniensis* I.—III. z roku 1629—1645, 1638—1651, 1653—1672 (16, 17, 18). Napr. v III. zv. je záznam o Eliášovi Chalupkovi, ktorý zomrel 18. III. 1655.

V sárospatackom archíve je materiál najmä z 18. stor. Z materiálu z predošlého storočia treba spomenúť napr. odpis Komenského *Didacticorum operum* III. z r. 1654 (Ekl.-L.-Em.-Fol. 32 list, skriňa A, zásuvka II, č. 105).

Zaujímavý materiál je vo vysokoškolskej knižnici v Debrecíne A debreceni ref. főiskola könyvtára. Podľa katalógu rukopisov *(R. Kéziratok I.—II.)* treba pripomenúť Saského *Historia rerum Hungariae* (237), Bencúrove *Adnotationes quaedam in Palmae partem III.-am per F. Bornemiszam Kesmarkini* 1725 (238), *Lexicon alphabeticum nominum, librorum et rerum Hungaricarum* (240), Schmalove *Adversaria* (480), *Stöckelii L. Catechesis pro juventute Bartphen. composita* 1556 (620, č. 5), cyrilské evanjelium (636 a), materiál v záležitosti Martinoviča a i. (681, č. 1—17), Lascoviovo *De homine* (681), odpis Bahilovho *Tristissima* (711), list Ľ. Haana (1552, č. 95—98), kódex z 15. stor. (2096), triedne knihy a kompozičné zošity z ko-

šického gymnázia z roku 1938—1939 (2225—2232). Okrem toho sú tu tri odpisy Rezíkovho *Theatrum* — z roku 1778 (126 a), z roku 1767 (126 b) a nedatovaný odpis (127). K poslednému veľmi nečitateľnému odpisu sú pridané historické doplnky a odpis Lániho knihy *Das Märthyrenthum... oder Historische Nachricht.* Rukopis na 6 stranách *Notata quaedam ex vita pl. rev. dom. Stephani Pilarikii* (709) podáva chybne niektoré údaje zo života Št. Pilárika podľa jeho autobiografie *Currus Jehovae mirabilis. Lexicon alphabeticum nominum, librorum et rerum Hungaricarum* (240), ktoré asi nepochádza od Slováka, obsahuje rôzne náučné heslá s udaním príslušnej literatúry. Spomína sa tu napr. dielo Czwittingerovo, Rotaridesovo (recenzia v *Acta Lipsiensia* z roku 1746 na str. 470 a 569), vysoko sa vyzdvihuje Belovo a Timonovo dielo. Zaujímavý jazykový materiál na 16 stranách prináša rukopis *Miscellanea philologico-historico-critica de linguis Bohemo-Slavica, Polonica, Sorabica, Germanica, Hungarica etc.* z roku 1755 (1034, č. 10). Neznámy autor tu zostavil zoznam koncoviek slovenských miest, uviedol množstvo príkladov, porovnával miestne mená s podstatnými (Betljar — maljar), etymologizoval (*Dobšiná* z poľského *dobže*) a pod. V časti *Miscellanea de lingua Hungarica* z roku 1751, v ktorej porovnáva slovanské a slovenské slová a výrazy s maďarskými, neprestajne zdôrazňuje, že Maďari preberali zo slovanskej a slovenskej slovnej zásoby nové slová a výrazy s pojmami a predmetmi, ktoré dovtedy nepoznali. Odôvodňuje to tým, že Maďari prišli k Slovákom, Slováci mali väčšiu slovnú zásobu a starší jazyk. Svoje tvrdenie podopiera mnohými príkladmi (napr. etymológia maďarského názvu pre pec *kemencze,* ktorý súvisí s kamennými komínmi; nedostatok niektorých druhov zeleniny u Maďarov, ktorí preto „mnoho poljevky hovadzej len s chlebom vymačaju"). Autor sa opiera o literatúru (Horčička, Bel, Doležal, Rosa) a o svoje pozorovania. Okrem správnych postrehov sú v jeho rukopise aj nevedecké názory, ktoré pramenia z idealizovania národnej minulosti. Rukopis je dokladom, že už v polovici 18. stor. rástlo u nás národné uvedomovanie zvýraznené živým záujmom o národný jazyk a minulosť. Bez titulu je *6 stránkový rukopis* (1034, č. 12), v ktorom sa autor vehementne ohradzuje proti hanlivému názvu hontianskych a novohradských Slovákov „Krekáči". Zavrhuje jazykové teórie, ktoré sa snažia odôvodniť tento názov (napr. z infinitívu krekaci, t. j. kričať), a tvrdí, že slovo Krekáč pochádza z maďarského „kerékats", pretože títo obyvatelia vyrábajú vozy a kolesá na vozy (kerék — koleso), ktoré chodia predávať až do maďarských oblastí. Ďalej autor opisuje, čím sa „Krekáči" líšia od ostatných Slovákov a na základe listín a literatúry (Bel, Severini, Bartholomeides) dokazuje, že títo obyvatelia pochádzajú z čias Svätopluka. Z rukopisu, ktorý vznikol pravdepodobne na rozhraní 18.—19. stor., vysvitá, že z autora hovorí viac lokálna hrdosť ako teritoriálne povedomie. Zo zbierok korešpondencie nás zaujme latinský *list M. Insistorisa Mošovského* z roku 1772 o cirkevných pomeroch (607, 48 s), koncept listu *A. Fr. Kollárovi,* v ktorom sa vysoko vyzdvihujú jeho zásluhy na poli právnickej literatúry (607, 58 u), dva vlastnoručne písané *Belove listy* (2271), adresované cisárovi, z ktorých prvý z roku 1737 obsahuje Belovo poďakovanie z príležitosti vyjdenia tretieho zväzku *Notitia* a druhý z roku 1735 z príležitosti vyjdenia prvého zväzku hovorí o ťažkostiach s tlačením tohto veľdiela, a napokon *list prešovského konrektora J. Dolovicena* z roku 1752 (724, č. 9), v ktorom sa hovorí o predaji breuerovskej tlačiarne po veľkom požiari a o knihách, ktoré ostali na sklade (napr. Komenského spisy).

V Debrecíne som študoval i v archíve Tiszavidéki református

egyházkerület levéltára. Podľa katalógu *Miscellanea historico-hungarica* upozorňujem najmä na *Excerpta e tabulario Fraternitatis XXIV. regalium Scepusiensium* G. Mollera z roku 1528 (Tom. II., list 7—9), Buriov rukopis *Micarum historico-chronologicarum et evangelico-Pannonicarum pars* V. — *De Pannonia praecedaneis aliquibus* (Tom. III, 1. 1—394). pohrebnú reč R. Hrabecia z roku 1622 (Tom. V, 1. 405—439), *Diarium Joh. Klein pastoris Kakaslomnicensis* z r. 1674 (Tom. V, 1. 769—779), odpis Rezíkovho *Theatrum* (Tom. V, 1. 712—746), *Ratio complendi reliquos tomos Notitia regni Hungariae Belianae ab ipso authore disposita* (Tom. V, 1. 1—18), list S. Tešedíka z r. 1777 (Tom. VI. 1. 127), výťahy z matrík XXIV. spišských miest z roku 1528 (Tom. VII. 1. 17-53-73), niekoľko listov zo Spervogelovho a Turcovho denníka adresovaných Levoči a Bardejovu r. 1520 (Tom. VIII, 1. 135), list S. Pomaria z roku 1676 (Tom. VIII.) a i.

Na záver tohto prehľadu o slovenskom materiáli v maďarských knižniciach a archívoch vyslovujem vďaku všetkým pracovníkom, najmä zamestnancom budapeštianskych knižníc, knižnice v Pécsi, knižnice v Jágri, knižnice a archívu v Sárospataku a knižnice a archívu v Debrecíne, ktorí mi umožnili so vzácnou ochotou preštudovať v krátkom čase množstvo materiálu závažného pre dejiny staršej slovenskej literatúry.

ARCHÍV

Břetislav Truhlář

LISTY PETRA JILEMNICKÉHO ANSELME DÖHRINGOVEJ-LAURINOVEJ

História listov, ktoré tu predkladáme vo výbere, je zaujímavá. Jedného dňa r. 1956 prišiel k vedúcemu Okresnej knižnice v Semiloch, Karlovi Vrbovi, robotník z bozkovskej továrne na váhy. Priniesol mu na ukážku niekoľko listov, písaných úhľadným písmom. Bol to manžel pani Anselmy Döhringovej, František Laurin. Na niektorých z listov bol podpis Ivoš, na iných Peter alebo -cký, na niektorých Jilemnický. Bola to čiastka rozsiahlej korešpondencie, uloženej na laze Šachovec (Roztoky u Vysokého nad Jizerou). Karel Vrba, semilský znalec robotníckeho hnutia, podal o tejto udalosti zprávu Ústavu slovenskej literatúry SAV.

Po porovnaní a utriedení listov, po rozhovoroch s adresátkou môžeme konštatovať, že nájdené listy sú veľmi dôležité z hľadiska ďalšieho výskumu života a diela Petra Jilemnického. Sú to ľúbostné listy z rokov 1922—1924, z obdobia vojenčenia Jilemnického na Slovensku (prvý list je z 19. mája 1922 — posledný z 1. mája 1924), a niekoľko z nich presahuje až do čias príchodu Jilemnického do Svrčinovca na Kysuciach. Pre literárnu históriu sú tieto listy prekvapením. Ani priatelia Jilemnického, ani otec spisovateľov († 1957) nevedeli o tomto vzťahu.

Listy sú dôležité preto, lebo z obdobia rokov 1922—1924 sa okrem troch listov A. M. Píšovi nezachovali (alebo nie sú zatiaľ známe) iné listy. Zatiaľ je známych 59 listov, písaných väčšinou na osmorkovom papieri. Niektoré z listov majú až dva osmorkové listy. Okrem listov, písaných Anselme Döhringovej-Laurinovej, zachoval sa jeden list sestre, pani Anne Döhringovej, ktorá údajne má dosiaľ päť až sedem listov v Stanovom u Vysokého nad Jizerou. K listom patria aj tri pohľadnice a štyri krátke črty lyrického opisu prírodných krás Banskej Bystrice. Podľa zprávy pani A. Döhringovej-Laurinovej sú ešte niektoré z listov v majetku MUDr. Koldovského v Prahe, u ktorého pani Döhringová v rokoch 1923—1924 bývala. Dva z listov (č. 1 — z Ban. Bystrice, 15. I. 1923, č. 2 — z Ban. Bystrice, 25. V. 1923) boli publikované vo výbere z korešpondencie Jilemnického (*Z korešpondencie*, Slovenský spisovateľ, Bratislava 1957).

Adresátka z pochopiteľných dôvodov tieto listy ukrývala. Až do okupácie o nich vedel málo aj jej muž, keďže boli uložené u adresátkinej sestry. Za okupácie si ich p. Döhringová zobrala k sebe. V tom čase boli taktiež na origináloch listov zmenené a prepísané dáta a na niektorých miestach vyškrtané krstné meno „Elma". Bolo to urobené v čase, keď medzi menami popravených českých vlastencov bolo oznámené aj meno Jindřicha Jilemnického, brata Petra Jilemnického. Aj keď listy boli týmto zásahom trochu poškodené, treba si vážiť to, že v oprávnenej obave pred domovými prehliadkami neboli celkom zničené.

Listy predstavujú pohľad na vývin náhľadov Petra Jilemnického, dávajú zprávy o jeho práci, o jeho postoji k vtedajšej armáde. Tie, ktoré sú písané z Banskej Bystrice, sú vôbec jediným, dosiaľ známym obrazom začiatkov Jilemnického ako komunistu, začínajúceho novinára, ako aj obrazom jeho záujmov čitateľských. Prinášajú zaujímavé poznatky o jeho príspevkoch do časopisov komunistickej strany (Hlas ľudu, Pravda chudoby, Ročenka slovenskej chudoby), upozorňujú na niektoré dosiaľ neznáme rukopisy.

Okrem známych poviedok, ktorých rukopisy má p. Döhringová, ako je *Nedeľa* (Pravda chudoby, V, č. 135, 9. XI. 1926, — č. 138, 16. X. 1929, str. 6), *Prečo som sa stal komunistom?* (Komunistická mládež, I, č. 6, Praha), má p. Döhringová aj poviedku *Povídka o třech* (nie je zistené zatiaľ, kde bola publikovaná). U p. Döhringovej je aj báseň *Mé milé k svátku* (písaná 15. IV. 1923), pripomínajúca verše z rukopisného cyklu *Maják*. Listy priviedli aj k nálezu nových, dosiaľ neznámych článkov Petra Jilemnického. Tak v časopise Bratrství (list československého vojska) bol odtlačený jeho fejtón *Jednou nohou v nebi* (Bratrství, IV, č. 28, Praha, 4. V. 1922, str. 2—3), vtipne pointovaný a dôležitý aj údajmi o Jilemnického pobyte vo vojenskom pľúcnom sanatóriu v Tatranských Matliaroch, kde sa liečil na pľúcny katar od 1. IV. 1922 približne jeden mesiac. Pod dosiaľ neznámou značkou, používanou zrejme sporadicky: -nic-, našiel sa článok *Ze Slovenska* v časopise proletárskych detí Kohoutek (I, č. 6, 15. II. 1923) a niektoré ďalšie (pod značkou: Ký), ktoré bude možné tiež prisúdiť Jilemnickému. Článok v Bratrství je písaný po česky, obrázok *Ze Slovenska,* v ktorom ilustruje Jilemnický detské poznávanie nespravodlivosti sveta bohatých, je písaný taktiež po česky, ale dialógy sú slovenské. Je to dokument o Jilemnického spisovateľskom prechode k slovenčine.

Listy sú zaujímavé z hľadiska pohľadu mladého Petra Jilemnického na život, na lásku, na manželstvo, na pomer k práci. Môžeme v nich pozorovať aj spisovateľov politický rast. Niektoré listy obsahujú aj slová písané azbukou, čo opravuje doterajšie poznatky, že Jilemnický sa začal učiť rusky až na Kysuciach. Učil sa rusky zrejme už v Banskej Bystrici.

Listy prinášajú ďalej zprávy o perzekúcii Jilemnického ako komunistického agitátora v buržoáznej armáde. Taktiež jeho činnosť cvičiteľa vo Federácii robotníckych telovýchovných jednôt nebola vtedajším vojenským pánom po chuti.

Z hľadiska diela Petra Jilemnického odrážajú sa v týchto listoch (ako aj v listoch Eduardovi Urxovi, Fraňovi Kráľovi a i.) zárodky jeho vlastností umeleckých, jeho humor aj láska k prírode. List zo Svrčinovca je vyznaním Jilemnického, výrazom jeho obdivu k slovenskej krajine a prírode. Vzhľadom na iné listy dávajú tieto listy, písané žene, nazrieť hlbšie do citového života mladého spisovateľa.

Vzťah Petra Jilemnického k A. Döhringovej začína pri jednej jeho ceste na dovolenku do Kyšperka. A. Döhringová prichádzala do Kyšperka na návštevu k príbuzným. V máji 1922 sa na púti zoznamujú a zbližujú v kruhu kyšperskej mládeže. Schádzajú sa na miestach, ktorým sa hovorievalo v Kyšperku (dnešný Letohrad) „Pod zahradami". Spievali vtedy obľúbené piesne Holubička, piesne Karla Hašlera Babička, Byl jednou jeden král a i. Spoločný záujem o piesne, o hru na gitare, ktorú aj Jilemnický aj A. Döhringová dobre ovládali, no aj vážnejšie citové momenty (akým bol bôľ nad stratou matiek) spojil citovo týchto dvoch mladých ľudí. Keď Jilemnický odišiel naspäť do Fiľakova, okamžite nadviazal korešpondenciu.

Treba ľutovať, že sa v Jilemnického pozostalosti nezachovali listy od A. Döhringovej. Potom by bol obraz rozvíjajúceho sa vzťahu úplný. Jilemnický prijal po výmene niekoľkých listov pozvanie a navštívil rodisko A. Döhringovej v Jesennom u Semil. Bolo to na jeseň, v októbri 1922. Pri tejto návšteve, pri prechádzkach prírodou Jizerských hôr, utešenými miestami nad riekou Kamenicou, rozvinul sa tento sprvu nesmelý vzťah až k vzájomnému prísľubu manželstva. Pri tejto prvej návšteve — 5. októbra 1922 — navštívili aj divadelné predstavenie v Bozkove, kde ochotnícky dramatický spolok Tyl zohral hru *Zlatý Jiří*. Menami z tejto hry (Katěnka, Ivoš, princeznička, princátko) sa potom v listoch oslovujú.

Po druhý raz navštívil Jesenné Jilemnický na jar 1923. Jilemnický predpokladal, že A. Döhringová sa stane po návrate z vojenskej služby jeho ženou. Ešte zo Svrčinovca volá A. Döhringovú na Slovensko. Azda práve predstava neznámeho, veľká vzdialenosť Svrčinovca od rodných miest spôsobuje u A. Döhringovej negatívny postoj a neskôr odcudzenie.

*

Listy sú uverejnené bez skrátenia, bez podstatných úprav pravopisných (opravujeme len zrejmé chyby). Uverejňujeme výber trinástich listov. Pri výbere nás viedlo hľadisko uverejniť tie listy, ktoré výrazne odrážajú Jilemnického náhľady a city, prácu jeho začiatkov, ako aj tie listy, ktoré majú význam z hľadiska literárneho alebo biografie Petra Jilemnického. Pri výbere sme boli obmedzovaní pochopiteľným prianím adresátky niektoré z listov zatiaľ nepublikovať.

Ďakujeme pani Anselme Döhringovej-Laurinovej, jej manželovi Františkovi Laurinovi, okresnému knihovníkovi Karlovi Vrbovi a archivárovi mesta Semil Rudolfovi Hlavovi za láskavú pomoc pri objasnení jednej z malých, no významných kapitoliek Jilemnického života a diela, za ujasnenie súvislostí, v mnohom dôležitých pre formovanie socialistickej slovenskej literatúry.

1.

Fiľakovo, 12. července 1922.[1]

Milá Elmo!

Děkuji Vám za Váš list. Přiznávám se, že se mi líbil. Jste tak trochu básnířkou a to já u dívek v prvé řadě oceňuji. Nevyčetla jste si to odnikud. Cítíte to podvědomě, instiktivně, vánek hustý vůní roztodivných květů letního večera žene se kolem Vás, a Vy přivíráte mimoděk svoje oči, aby neviděly nic, co by jej mohlo rušit — a šeptáte: večer je pohádka — krásná pohádka, je to kus světa a ten tedy je taky krásný. Nebo v daleké výši čepýří se rozkošně nad Vámi stříbrná oblaka — mávají bílým praporem jako na znamení výsostného míru, a Vy si třeba myslíte: tak s pánembohem, oblaka, s pánembohem, stříbrná oblaka, a uvidíte-li mého milého, tak ho pěkně pozdravujte. —

Na každé věci, která kolem Vás nebo kolem níž Vy míjíte, zavěsíte třepetající se praporeček svých myšlenek o možnosti dobra, o jsoucnosti krásy, a všecky ty věci, zdá se mi, Vás musí milovat a musí na Vás radostně kývat, poněvadž se necítíte tak individuelní, že: kdyby Vás nebylo, nebyly by krásnými, ale že: kdyby těch věcí, co dohromady tvoří životní dění kolem Vás, nebylo, ani Vy nechtěla byste býti. Nevím, rozumíte-li mi dobře. Chci prostě říci, že milujete svět a život. Život v něm. A to je ten nejsprávnější názor, jakým člověku je umožněno sám v sobě zůstat naprosto spokojeným tělesné i duševně. Ať mi k čertu táhnou všichni mravní zákonodarci, kteří nám lineárem vyměřují, do jakých škatulek má člověk zakládat svoje city a v jakých případech je vyjímat. Ach ne, já jsem já a já nejsem mravní zákonodárce, a když mi nějaký teplý, hvězdný večer, jemuž měsíc předsedá jak brunátný buržuj, přismoudne krev, moji divokou krev, vtáhnu chřípím všecko, co stvořil vzduch, a řeknu: žádost krve — víno — snad i děvče, jíž voní ústa přezrálými malinami — a pokorně, oddaně, poslušně vzdám se větru, ať mne tlačí, vzdám se touze, ať mne táhne, kam chce.

Přivírám oči a volám vstříc slunci:

Ať žije život!

Chce se mi života! Všecky ideály lásek, co kvetly jak vybledlé květiny bez slunce, živené nemohoucími vzdechy uplakaných očí — buďte mi sbohem! Já mávám červeným šátečkem všemu co žije, co chce žít, spalováno živelnou touhou lidí z masa a krve.

Dnes v noci odjíždím do Rimavské Soboty[2] a zítra neb pozítřku pojedu od Rim. Soboty směrem k Baňské Bystřici, poněvadž se navždy loučím s Fiľakovem, s maďarskými hranicemi a ohnivými cigány, které jsem měl vždycky tolik rád.

---

[1] — Na ozdobnom dopisnom papieri s rytinou hradu Zborov.

[2] — Jilemnický narukoval k 9. hraničiarskemu pluku v Rimavskej Sobote. Neskôr bol preložený do Fiľakova. Na jar 1922 bol krátko v Ružomberku. Od 1. IV. 1922 bol na liečení v Tatranských Matliaroch. Pravdepodobne v júni 1922 bol preložený do Banskej Bystrice, kde zostal až do konca vojenskej služby. Z B. Bystrice bol niekoľko ráz na krátky čas odvelený do Rim. Soboty.

Budu aspoň ve středu Slovenska — v krásném městě, kde je mnoho dělnictva a čilá politika.[3] Jsem toho všeho příliš žádostiv, než abych mohl zahálet.

Adresu Vám napíši, jakmile se usadím trvale, a doufám, že mi pak brzy odpovíte. —

Zatím Vás upřímně pozdravuji a přeji Vám dobrou noc, vůbec lepší, než jaké prožívám já. Je mi jich tolik, tolik líto. A vůbec mi je mládí líto. Mládí — mládí —.

Jako když položí medu na jazyk, ale vojna ho zhořkne. My nejsme mladí vojáci. Jsme *jenom*[4] vojáci. Puška, řemeny, podkůvky, drsná slova.

Mládí — v koutku, v černém kufříčku zavřené pláče. Není šátečku, jenž by slzy osušil.[5] —

2.

Báňská Bystřice 5./VIII. 22.

Slečno Elmo!

Dříve než lístek, pohled na Vaše rozkošné okolí,[1] došel mi od Vás dopis, a promiňte, že k němu, jakož i ke všem předcházejícím mám jakousi poznámku.

Oslovujete mne: „vážený pane!" atd. — Hned na to zdá se Vám pěknou vlastností, že jsem se tak úzce svým srdcem a jeho láskou spojil s pracujícím lidem a jeho osudy. A teď laskavě uznejte, že ten, kdo chce obětovat veškeré svoje životní úsilí krásnému snu a vyrovnání třídních protiv, kdo si přeje, aby každý jeho čin byl přiložením dobrého obvazu na rány těch, již ne vlastní vinou trpí, ten musí mít více demokratismu v sobě, než aby souhlasil s oslovením „vážený pane!" Nechci, abych byl vážen, mým přáním je býti milován každým, koho potkám. Neboť váženost — to už bývá taková zakulacená vynucenost, ale láska naopak roste radostně, nadšeně, pokorně a — dobrovolně z teplých slov a platných skutků. Slečno Elmo, promiňte mi, oslovujete-li mne jakkoliv, Voloďo, Joko, Peťko, je mi to milé. Ruská jména i láska jsou něžné a vřelé.[2] Ale nikdy už, prosím Vás, u Vás nesmím být „váženým pánem". Poněvadž miluji život, vysoko zdviženou hlavu slunci vstříc a ne poklony a rukavičky.

Tedy tím je vyřízena tato záležitost.

Nazýváte svůj život trpkým. Chápu z toho, že asi je to vyjádřen shon práce. Nacházíte uklidnění v přírodě, připadající Vám velebným chrámem. Mýlíte se, neb lépe řečeno — náš názor se nesrovnává. Nevidím v přírodě chrámový klid, kde jsou studené dlaždice a barevná okna přeměňují vzduch v jakousi nepřirozenou bublinu, již krájejí pomalé kroky dědečků a babiček lysých. V přírodě je úžasný ruch, je tam kvas a žár, každý kvítek, který se naklání nad svým osudem a o jehož terč si nebe svou dlaň opřelo, strávil část, několik nepatrných kalorií zemského tepla, než se ve vlažném vzduchu dovedl objevit jako prostičký zázrak. Všecko, co se tady děje, je podmíněno nějakou obětí tepla neb síly neb hmoty ať už plynné, kapalné či vzdušné, a přehlídnete-li ohromnost a rozmanitost jen kousku přírody, člověk musí mlčet. Myslím totiž, že člověk vždy mlčí, vidí-li něco ohromného. A představíme-li si dále, že každý člověk jest organickou a neoddělitelnou částí všehomíra, přiznáme si, že pracovat jest nutno a radostno, poněvadž jinak ani nemožno žít, jenomže mají pracovat všichni. To je háček v nynější společnosti.

Vaše rodiště je překrásné. Několikrát jsem bral fotografii do ruky a dlouho ji prohlí-

---

[3] — Banská Bystrica bola v tých rokoch centrom slovenského robotníckeho hnutia. Od septembra 1921 pracoval tu ako funkcionár FRTJ a ako redaktor časopisu Spartakus (neskôr aj iných) Klement Gottwald.

[4] — Všetky kurzívované (v orig. podčiarknuté) miesta v listoch zvýraznil P. J.

[5] — Záver listu chýba.

[1] — Ide o pohľadnicu s obrazom Jesenného u Semil, rodiska A. Döhringovej.

[2] — Táto pasáž listu, ako aj slová v iných listoch Jilemnického A. D., písané azbukou, dokazujú, že Jilemnický sa učil rusky už v Ban. Bystrici.

žel. Vzpomínal jsem si při tom vděčně na naše lesy. Slovo — les — má každý vyslovovat tak, aby to bylo tichounce šumivé, důvěrné a aby to celé slovo vonělo prudce pryskyřicí červencových polední. Poněvadž les jest božský.

Napište mi zase brzy něco pěkného, jako když člověk v jarních večerech zaslechne tóny houslí. — A práce budiž Vám radostí, Elmušo!

Ruku vám tiskne Váš

Jký

3.

Báň. Bystrica, 4./IX. 22.

Slečno Elmo,

zdá se mi, že čekáme oba dva docela nesmířitelně, kdo dřív. Kdo dřív začne psát. Ale promiňte — čekal jsem na slíbený dopis, a proto ta moje passivnost, která v naší společné korespondenci zavládla.

Jsem tu stále ve stejném proudu. Činím se seč mohu, útočím stále na civil,[1] ale nechce se mi to nějak dařit. Teď se mi odstěhuje redakce „Hlasu ľudu" i „Pravdy chudoby",[2] a tomu jsem nejméně rád. No — budu posílat jinam nebo za nimi.

Včera tu byla hrozná spoušť, půl Slovenska se tu sjelo na svěcení orelského praporu, řečnili Hlinka, Buday, Mudroň, Tománek[3] atd. — Obrázek z tábora, pro „Hlas ľudu" psaný, Vám zasílám, ale slovensky. Snad Vám to nevadí, já mám skoro radši slovenčinu. —

Krvavý Nero.[4]

Spomínam si — keď som ešte chodieval do strednej školy, otriasal som sa vždy, počúvajúc, jak krvavý Nero kochal sa v Ríme pohľadom na vraždenie a pálenie ľudí, akú radosť mal z toho, že tiekla ľudská krv. Pravda, vraždil a pálil tých, ktorí dľa Kristovho učenia zasievali lásku svým životom, ktorí každého milovali a pre nepriateľov svých žiadali odpustenia. Boli pokorní, a Nero hlásal slávu silných, boli tichí, a Nero miloval hluk a horúcu pieseň nespútaného, víťaziaceho života. Vtedy boly dve osoby: Nero ako samovládca, despota, tyran, a na druhej strane Kristus vtelený do trpiacich a pokorných zástupov.

Hlinka Andrej je Kristus i Nero v jednej osobe. Snáď je len Neronom a za Kristovho zástupcu je omylom vymenovaný. Bo on nehlása pokoru, trpezlivosť, lásku ku svojim nepriateľom, on si praje, aby tie úbohé, vo tme pridržiavané a predsa dobré slovenské duše čistých, silných, krásnych dedín nenávideli, bili, vyháňali svojich blížnych, on si praje, aby jeho rečou rozvášnený ľud prelieval krv svoju aj cudziu a pri tom čítal Evanjelium a denne sa modlil: — a odpusť nám naše viny, ako i my odpúšťame našim vinníkom...

Na banskobystrickom námestí sa pri Hlinkovej reči strhla rvačka. Niekto prejavil neľúbosť nad jeho politikou, ale pretože ľudáci si uzurpovali právo na celičkú nedeľu a kľud v nej a jednostajné zmýšľanie, v okamihu opravili mienku dotyčného človeka palicami (t. j. holemi). A keď už bola rvačka, nuž tedy rvačka, banderium do ľudí

---

[1] — Jilemnický sa stále pokúšal — žiadosťami a intervenciami — o vyreklamovanie z vojenskej prezenčnej služby, ku ktorej cítil odpor.

[2] — V septembri 1922 bola z Ban. Bystrice do Vrútok prenesená redakcia straníckych časopisov Hlasu ľudu, Proletárky, Spartaka (dovtedy v Ban. Bystrici) a Pravdy chudoby (dovtedy v Ružomberku).

[3] — Svätenie orolského práporu (Orol bola katolícka telovýchovná „trucorganizácia" proti Sokolu a proti Federácii robotníckych telovýchovných jednôt) bolo 3. IX. 1922. A. Hlinka, predseda HSĽS, dr. Jozef Buday, farár, senátor HSĽS, dr. Ján Mudroň, advokát v Martine, predstaviteľ HSĽS, Florián Tománek, senátor HSĽS.

[4] — Článok Krvavý Nero je napísaný priam do textu listu. Nevyšiel v Hlase ľudu, ale v Pravde chudoby (III, č. 74, 12. IX. 1922, str. 3). Vo vytlačenom článku sú niektoré nevýznamné zmeny oproti rukopisu.

skočilo na koňoch a bilo — bilo korbáčmi (t. j. karabáči) a trstenicami (rákoskami). Krik, prejav vášne i boľasti. — A v tej dobe Hlinka rečnil, pozerajúc s pózou víťazného Nerona na bijúce sa klbko ľudí i koňov, hovoril a presvedčoval načúvajúcich, že ľudová strana je založená na najkrásnejších kresťanských zásadách, na láske k blížnemu a spravodlivosti a pokore.

A neprišiel nik, kto by mu vzkríknul do tvári, že je falošník, že je podlec a že sám neverí tomu, do čoho ľudí nutí. — — —

Nevím, budete-li rozuměti všemu do detailu. A abyste četla dobře, tož de, te, ne musíte vždy vyslovit jako naše dě, tě, ně. To je hlavní, v čem Češi na slovenčine chybují. — Mám stále hodně práce, takže mi čas ubíhá celkem skvěle. Jsem vždy pryč z kasáren od odpoledne až do čepobití, neboť mám už mnoho známých rodin, s nimiž společně pracuji.[5]

Pište mi brzy! Zdraví Vás mnohokrát

Jký

4.

Baňská Bystrica dne 6. X. 1922.

Slečno Elmo!

Skutečně nevím, na jak dlouho jsem si zasednul k tomuto listu, který má patřit Vám. Vy mi zajisté odpustíte, že tak dlouho Vám zůstávám dlužen odpověď na dopis — a Vy dokonce ještě lísteček jste z Kyšperečka poslala, z toho Kyšperečka, na který neodvratně musím vzpomínat, kdykoliv potřebuji trošku klidu. Proč? Inu, Kyšperk toho klidu má tolik — ať člověk jde do Korýtek, do Pustin, Obory, Špitalského lesa[1] či kdekoliv — ba člověk vyjde na pouhý Kopeček neb do Bažantnice[2] a je mu, jakoby ho někdo hladil a uspával. — Pro mne má cenu kyšperské okolí — velikou cenu.

Teď Vám napíši něco o posledních časech a náladách, které v nich a současně tedy v nás panovaly. —

Nad řekou Hronem, v němž si koupe nohy Baňská Bystrica, zdvihá se vysoký vrch. Bývá na něm v podzimním čase mnoho žlutých skvrn, listí odumírá, všecko smutné, a proto je nahoře Kalvarie s třema kříži. Vrch sám se zove Urpín.

(Promiňte, teď, 7. října 22 o 15. hod. mi došel Váš II. dopis. Ale já večer pokračuji:)

A když tedy ten Urpín počne měnit barvu, to už bývá září na sklonku. A od 1. září třebaže už všecko osmutní, vojáci se rozloží na 2 tábory: veselý a zarmoucený. Ten veselý tábor je tábor všech, kteří zpívají:

Až my naposledy na plac vyrukujem,
panu hejtmanovi za vše poděkujem,
za jeho dobrotu i za jeho zlotu...
anebo:
ten náš starej zupák, ten nesmí umříti,
pro toho si musí čert z pekla přijíti,
přijde pro něj s vozem a praští s ním vo zem...
poněvadž:
za raz jdeme domů, do vojny sto hromů,
v civilu je život veselý!

---

[5] — Jilemnický tu istotne naráža na svoju cvičiteľskú prácu vo FRTJ a na svoje časté návštevy na sekretariáte KSČ v Ban. Bystrici.

[1] — Korýtka, Pustiny, Obora, Špitálsky les sú miesta v lesoch okolo Kyšperka smerom k rieke Orlici.

[2] — Kopeček je vrch pri Kyšperku. Bažantnice — skutočná bažantnica v lese, patriacom bývalému kyšperskému panstvu.

Chápete tu duševní nadějnou náplň, jaká u toho prvního tábora převládala? Moje housle šílely, hrály po všech strunách najednou, řevu bylo bohopustého víc než dost, a hoši v noci po hospodách dokazovali velice pádně Darwinovu theorii, že člověk vzniknul z *opice*. A 20. září se s námi rozloučili, a my, třebaže sesmutnělí, přece tu jedinou radost jsme měli, že už jsme si polovinu vojny odkroutili a na památku té posvátné chvíle způsobem z Rakouska převzatým každý z nás vyzdvihl svůj kufírek do vzduchu a praštil s ním, až se mu všecky útroby zatřásly. To jsme tedy byli na vršku, v kulminačním bodě či jak si to chcete nazvat, a teď už pomaličku špacírujeme dolů. A 1. říjen nám nalil nových sil do žil. Už zas přišla taková prazvláštní indiviua na zdejší kasární nádvoří, bílé katě, ohromné, takže každá nohavice by mohla sloužit českým panenkám za spodničku, ani kraječky nechybí, klobouček jako dlaň a jako zahrádečku, více zeleniny a kvítí než skutečného klobouku, jinde zas cigáni prohýbají se v boku pod dojmem čardáše anebo zpívají, vzpomínajíce svých krásných černých žen, vína, houslí, zpěvu, tance a tichých uherských nocí, zpívali krásnou píseň uherských cigánů o tom, jak život umírá a s ním i láska:

Már nékem lettünd az életen[3] — — —

tak smutně táhnou se ty tóny, že to skutečně srdce jímá. Neboť maďarské písně jsou jedny z těch, které velmi krásně vystihují náladový obsah textu.

A už dojížděly nové a nové transporty, samý černý kufříček, a já si o každém myslím: chlapci, kolik slz maminčiných, kolik slz milenčiných vezete si v nich vedle dvaceti let krásného mladého života, vedle snů bláhových a růžového toužení? A je mi každého líto, líto toho, kdo tiše se do dálky zadíval, i toho, kdo utápí svoji neuvědomělou bolest v neharmonických písničkách vojenských. Co platno? Militarismus československý je toutéž nemravností jako byl militarizmus každého druhého státu, stejné utlouká lidskost, stejně kope a políčkuje sebemenším projevem každého, kdo si sem přinesl trochu lidského citu. —

A bylo jich, Elmo, bylo jich přes tisíc jen u nás. Čím více jich, tím více bolesti, tím více ponížení. Tak. Kdo si to vymyslel, kdo si to jen přeje? Ten moloch, co jako kvočna sedí na svých zlatých pokladech, co se bojí o jeden tisíc korun, zatím co tisíc lidí hladem se zachvívá, ten necitelný bůh těch, kteří znají jen sebe a svoji rozkoš, svoji radost, svoje nemravně se rozkládající žití. Otřásám se odporem při tom — poněvadž sám jsem uniformován jako strážce těch zlatých pokladů, na nichž dosud neuschla drahá krev všeho proletariátu. —

Dnes tedy jsem našel nit k tomuto dopisu, jež včera mi byla hned na první stránce přervána povinností.

Nemáte tušení, co práce jsem měl. Teď už se pomalu dostávám do bývalých kolejí, ač ani tak necítím, že bych k vyhovění svých přání, vyřídit korespondenci a číst, měl dostatečné množství času. Proto já jsem zůstal tak mnohým, nejen Vám, dlužníkem na dopisy i lístky. Dostal jsem od tatínka urgenci, od bratra urgenci, a přece jsem neměl času ani lístečkem se omluvit.

Byl jsem rád, že jste mi zas prohnala trochu moji kytájočku, vždyť už safra musí být zahluchlá od toho času, co jsem se s ní nebavil.

A teď mi odpusťte, že předem jsem Vám toho tolik nažvanil a teď tedy přicházím k věci, která se vlastně týká našich styků. Píšete mi v dnešním dopise mnoho věcí a narážek, na něž si buď sama přejete odpověď, anebo opakem: na něž já mlčet nemohu; a proto začínám:

O Vašem tanci jsem se zde dověděl, poněvadž ten,[4] se kterým jste tancovala první kousek a sólo, patří taky k našemu hraničářskému praporu a takovou náhodou se dostal 5. t. m. sem do Baňskej, a druhý den, včera, odjížděl do Rimavské Soboty na hranice. Ptal jsem se na Vás a tak jsem se vše dověděl. Přál jsem Vám v duchu, že Vám nebylo

---

[3] — Správne: Már nékem letünt az életem... Mne život už pominul...
[4] — Nevedno o koho ide.

smutno v Kyšperku. Že tam tancovala Manka Matyášová,[5] taky jsem se dověděl, ač jsem si to nemohl srovnat v hlavě. Psala mi totiž v září „poslední pozdrav z Kyšperka", že odjíždí do Svitav do kláštera, a tam že už není pro censuru možno, abych jí psal. Tím mi tedy odpadl zas jeden objekt korespondenční; a nijak mne to nezarmoutilo. Mimochodem Vám při tom poznamenávám, že „dušinkami" neoslovuji žádnou pannu v dopise, leda v rozhovoru, pak že jich není tak mnoho, jak si snad myslíte, nýbrž teď už jen láska starodávná z dob, kdy jsem ještě byl před převratem v Doudlebách[6] na velkostatku praktikantem, s níž udržuji měsíc od měsíce naivní vzpomínku na obvyklý pozdrav, jak to už bývá. A pak jste Vy, jíž píši nejraději, poněvadž ze všech, s nimiž jsem až dosud korespondoval, mi snad nejlépe rozumíte a hlavně — nejlépe na dopisy odpovídáte. A toho já si nejvíce cením. —

To, co jsem Vám psal o dovolené, je pravda. Že jsem se bavil s mladými děvčátky — promiňte, tak dalece se omezovat nedám, a pak to nebylo pouze s Mankou, která se z peřinek usmívala, kdy já jako sedmiletý junák už jsem prováděl bohopusté války kamením a podobné vybranosti, ale bavil jsem se s mnoha jejími vrstevnicemi, poněvadž silně inklinuji a sympatisuji s mládím, které se u nich jakžtakž ještě jeví prosto všech předsudků a společenských distinguovaností a norem, tak nepřirozených a proto protivných. S generací mého stáří mne už v Kyšperku nevidí nikdo se zaobírat. — — —

Elmo, v mé představě, jak Vás vidím, jste nanejvýš dobrá a rozumná dívka. Nechápu proto, jak tragicky můžete hned bráti to, co jste se dověděla od jisté dívky, která se ode mne dověděla, která zas řekla, co já jsem řekl atd...

Elmo, Vy nerozlišíte klep od pravdy? Kdybyste znala dobře moje postavení mezi kyšperskou mládeží, které se zdám příliš hrdým, protože mne nezajímá bavit se s nimi o věcech, které jsou nízké úrovně a nebo zas nemají cenu, aby je soudný člověk poslouchal, a kterážto mládež z toho důvodu na mne sočí a shání všemožné věci, zaznamenávajíc je dobře do svých pamětí, aby, překroutivši všechno, potom jimi otravovala tak dobrou a důvěřivou duši jako máte Vy! Mluvím o společnosti dívek, a já přece nebudu mluvit se všemi. Mám k tomu své důvody. Pamatuji se slabě, že něco podobného z hovoru proneslo se mezi mnou, Mankou Matyášovou a Lidkou Zajíčkovou.[7] Ta mi Vás připomněla, nemýlím-li se — ovšem s takovým smyslem, jako bych už potom neměl právo mluvit s kteroukoliv dívkou, mluvím-li s Vámi. Mimo to kladla na naše seznámení úžasnou váhu, a — promiňte, — nikdy nikomu nebudu otevírat dokořán svoje srdce a horečně vykládat: ano, ano, Elmuš je jediná, které si dovedu dokonale vážit a mám ji možná i rád, opravdu rád — znám-li současně, že by to druhý den věděl celičký Kyšperk. Proto jsem to maskoval přirozeně vypadajícím doznáním, že nemohu vzpomínat na dívku, kterou jsem jedenkrát oslovil. — Netušil jsem, že na takovou hloupou vytáčku budou klást takovou váhu a že si to Lidka hned zanese pod číslem jednacím tím a tím do rejstříku pamětihodností, které zaslechla od jakéhosi Jilemnickýho, který tam skoro na všecky ohrnuje nos a o všech má svůj ustálený úsudek.[8]

Prosíte-li mne, abych Vám psal pouze pravdu, je to z důvodu, že mne tolik neznáte. Vše, co jsem Vám napsal, pravdou bylo, vše co Vám dnes píši, pravdou je a vše, co Vám nadále psát budu, zaručeně pravdou bude. Tím se Vám zaručuji, a kdybych Vám jedenkrát docela vážně napsal, že Vás mám bláznivě rád, bude to taky pravda.

Až přijdu na dovolenou domů, což nevím, kdy bude určitě, pak půjdu sám a sám do

---

[5] — Manka Matyášová bola jednou z priateliek A. Döhringovej.

[6] — Jilemnický bol po skončení tretieho ročníka hospodárskej školy v Chrudimi cez prázdniny r. 1918 ako hospodársky praktikant na veľkostatku grófa z Bubna a Litic. Kto bol „láskou starodávnou" nepodarilo sa zatiaľ zistiť.

[7] — L. Zajíčková patrila do okruhu dievčat, s ktorými sa Jilemnický v Kyšperku stretával.

[8] — Jilemnický sa neskrýval — ako je zrejmé aj z iných miest v listoch — s kritikou malomeštiactva, s odporom ku klebeteniu a senzáciechtivosti v kyšperskej spoločnosti.

Pustin, a půjdu tiše, skoro po špičkách, abych nevzbudil melodie Vašich krásných písní, které ještě pod mrtvým listím neslyšně spí. Budu se dívat, která to stráň mohla Vám asi vracet ozvěny směle vyklenutým obloukem, zapadajícím Vám k nohám jako věrný bílý chrt, a na kterých pěšinkách asi zaznamenaly se otisky Vašich střevíčků. Věříte, že bude to krásné odpoledne? Snad už bude sněhový poprašek, vzduch bude vyleštěn a vyčistěn, bude zvonit každým jadrným slovem, které mu pošlu na pospas, a na smrku kdesi bude si mne zvědavě prohlížet starostlivá sýkorka-modřinka, kterých je tam tolik. Hluboké ticho naplní od země až do nebe prostor, bude to jako slovo, které by rádo, ale nemůže být vysloveno, do očí si mi sednou útržky oblohy a já budu docela šťasten. Poněvadž takové chvíle stvořeny jsou jenom proto, aby dávaly štěstí.

Jsem rád, že se Vám tam u nás líbí právě tyto nálady, právě tato zapadlá a zamlklá místa — kdo těmto momentům rozumí, je to totéž, že rozumí mně a proto, Elmo, bylo zbytečné, že jste hořkým aromatem úmyslně prodchla svoje řádky posledního dopisu, jaký, doufám, už víckrát od Vás nedostanu.

Nyní už skončím s tím vědomím, že je mezi námi jasno, na základě pravdy jasno, a že ta nahá pravda bude nadále z našich všech slov patrna, kdykoliv k sobě promluvíme.

Příjměte i můj upřímný a vřelý ruky stisk!

Váš

Jilemnický

5.

BBca 20./10. 22.

Milá Elmuško!

Vy mi zajisté nebudete za zlé mít, že Vás opět bombarduji dopisem. Vždy jsem Vám dosud odpovídal na Vaše listy, ale tentokrát — nuž, tentokrát mám takovou náladu, že sám jsem donucen k Vám několik slov povědět.

Je večer, asi osm hodin, sedím v kanceláři a docela jsa odpoután od zdejší skutečnosti, pluji toužebnými dálkami opit takovou zvláštní chvilkou. — Leží přede mnou překrásná kniha francouzského spisovatele — Charles-Louis-Philipea, a jmenuje se tak prostince: Čtyři příběhy o ubohé lásce.[1] —

Prožívám, ohmatávám všemi smysly a vychutnávám v ní slovo za slovem, poněvadž je to věc jemná a příliš krásná. Zvykli jsme si na krásu prostou, jasnou jak letní nebe, snadno pochopitelnou a vyslovenou, a proto je nám těžko osvojovat si myšlenky tak kombinované v jemných odstínech a zabarveních jako je právě jmenovaná kniha, A co je obsahem té věci? Řeknu Vám jen zkrátka, že filosofuje o tělesné lásce, dokazuje, že není ničeho jiného než láska tělesná, že snem i skutečností jsme k ženě vábeni jen pohlavním pudem a všecky ty ideální ceremonie, kdy člověk se chytá za srdce a nadšeně mluví o věčnosti, jsou pouhou dekorací, aby nám láska jako tělesná příliš nezevšedněla.

Přemýšlel jsem dávno už o té věci a resultát mého přemýšlení byl tentýž. Svrhne-li člověk všecky předsudky, všecky ohavnosti, směšnosti a mrzáctví běžné a užívané a uznávané lidské morálky, dojde přirozeným doznáním si k týmž výsledkům. — Tolikrát do nebes vyzpívaná, tolikrát vychvalovaná a božskou gloriolou ověnčená láska — a přece to není nic jiného než říje jelenů, tokání tetřevů a miliskování se holubů — není to nic jiného než milionkrát denně dokazovaný pud, neodvratná nutnost vrůstu, množení se a požitku. — Ach, pánové, račte zahodit rukavičky, poněvadž to už není tělo. Rukavičky jsou hladká lež.

---

[1] — Charles Louis Philipp, vtedy veľmi čítaný francúzsky spisovateľ (1874—1909). Čtyři příběhy o úbohé lásce (Denník Rogera Jana; Tělo tří pobudů; Jasná láska a nevinnost; Ubohá tělesná láska) spolu s tím Dobrá Magdaléna; Ubohá Marie. (Prel. Jaroslava Votrubová-Koutecká, Štorch-Marien, Edícia Knihy dnešku, zv. 6, Praha 1921.)

Elmuš, je mnoho krásného na světě, ale každý z nás je k něčemu slepým. Lidé mají větší sklon za tím, *co není*, než za tím, co mluví skrytou, ale nad vše jasnou pravdou. — Nejlepší sklon k opravdovému chápání života má proletariát. Bohužel je to zase on, který k tomu má nejméně možností. Uražení a ponížení — jako v Dostojevského románu téhož jména. —

Před několika dny dokončil jsem novou sbírku básní. Nerozhodl jsem se dosud na názvu celé knížky. Bude to patrně „Alarm".[2] Proč? Protože alarmuje chudé celého světa k odboji a revoluci. — Zaslal jsem ji soudr. A. M. Píšovi, který nedávno — druhým svazkem svých básní[3] způsobil rozruch hlavně v měšťáckých kritických lokálkách, poněvadž svým dílkem nepatrným totálně dovršil tvarovou anarchii a dokázal, že v mladých umělcích nynějšího období vře vášnivá vůle hledat východiska z toho nesmyslného a přece k určitému cíli neurčitě se hrnoucího světa. Vrátil mi ji s podotknutím, že je natolik dobrá, aby mohla být tištěna knižně. Zadal jsem ji Rejmanovi[4] v Praze, ale nedoufám vůbec, že se mi podaří brzy sehnat nakladatele. Je to hrozná náhoda a štěstí, uvolí-li se nyní nakladatelství k vydání veršů. — Zatím čekám.

Přijeďte do Kyšperka na Dušičky, přečtu Vám ji celou u nás, v našem vzduchu. — Chtěl a měl bych Vám vůbec mnoho co vyprávět. Doufám, že přijedete. Dá se Vám to mnohém snadněji dělat než mně dovolenou vybojovat. No — za týden už snad budu někde ve Vrútkách.

Promiňte, že jsem Vás dnes snad nudil takovými věcmi. Ale — i kdyby se Vám Nat. z Eschtruthů[5] zdála zábavnější, je to otravná limonáda a nerad bych viděl, abyste četla takové věci. Nemohu prospět Vašemu přehledu po současné tvorbě slovesné. — Oh, — kdybych tak mohl číst s Vámi, všecky krásné věci, co teď vycházejí. Snad později —

Mnoho se na Vás těší

Váš

Jký

6.

Na Nový rok 1923.

Má milá Elmuško!

První den v novém roce...

Dešťové kapky se střásají v tetelivém a nervosním zachvívání po okenních tabulích, a to tedy není zrovna nejpříjemnější začátek, slibující splnění všech růžových nadějí do nastávajícího roku. Déšť — hm — tak trošku ironicky zabarvená událost, která nepřestává...

Byl jsem už ráno ve městě, z průjezdů hospod, které celou noc kypěly životním kvasem a bouří, vycházely mátohy, poněvadž to nebyli lidé. Byl jsem taky včera v jed-

---

[2] — Alarm je titul zbierky veršov, ktorá nevyšla a nie je známa ani v rukopise. Je možné, že je to iný titul zbierky *Pěšinky* (verše z cesty na Slovensko), alebo skôr zbierky *Maják* (verše protináboženského ladenia). Zo slova Alarm urobil neskôr Jilemnický pseudonym Al. Arm, ktorým podpisoval niektoré články v Pravde chudoby a Hlase ľudu. O kladnom posúdení zbierky A. M. Píšom pozri *Z korešpondencie*, listy č. 3, 4, 5, Bratislava 1957.

[3] — A. M. Píša, *Nesrozumitelný svatý*, Praha 1922.

[4] — Nakladateľstvo Pavla Rejmana v Prahe vydávalo komunistickú literatúru. Jilemnického knižka nevyšla.

[5] — Natalia z Eschtruthů, grófka, nemecká meštiacka spisovateľka dievčenských románikov (*Polská krev*, *Husopaska*, *Hazardník* a i. — vychádzali v nakladateľstve Vačlena v Mladej Boleslavi, edícia Lada red. Věnceslava Lužická). Podobná autorka ako Marlittová, Kurts-Mahlerová a i.

nom hostinci, kde je to slovensky upřímné, cigán zná všecky moje nejmilejší písničky, a tak se vždycky přikloní s houslemi ke mně a hraje dojemnou, kterou Ty neznáš a která je krásná:

Oriešky, oriešky, oriešky zelené!
Milovala som jednoho, ale bez nádeje.

Refrain:

Nádeje, nádeje, vy mňa len kojíte,
ale vy mňa s mojím milým nikdy nespojíte.

Svieti mesiac, svieti, ale nič nehreje,
miloval som jedno dievča, ale bez nádeje.
Nádeje, nádeje . . .

Ty cigánské housličky! Kdyby těch nebylo, ztratilo by Slovensko svůj ráz, právě tak jako kdyby z Nechánic za Hradcem se vystěhovali harfenisti. — A když byla půlnoc, světlo pomaličku zhasínalo, a tu primáš Ernö spustil:

Poslední bitva vzplála —
dejme sa na pochod!
Internacionála . . .

a všichni přítomní jen poslouchali. Nebylo opojení vínem — byla střízlivost. Bylo to velebné. — Přišel jsem v jednu hodinu domů, jsa spokojen s tím, že jsem neviděl v Sylvestru nutnost dokazovat Darwinovu theorii, že člověk vznikl z opice. A dnes aspoň s jasnou myslí dívám se vstříc novému roku, čekám, že mi už dopřeje konečně se ustálit na nějakém místečku, začít pracovat a ne mřít, aby člověk mohl být trošku účelně živ, nadiktovat si, co musím nutně vykonat, kolik zábavě a kolik práci věnuji času, řeknu si, že třeba v neděli napíši vždycky pravidelně Tobě dopis, v ten a ten den že mám čekat od Tebe odpověď a tak dále. Pak už to bude docela jinak vypadat. Život nabyde účelnosti.

Myslím, že je nutno, aby si člověk vždy na začátku roku řekl, co bude symbolem celého toho počtu dní, k čemu se ponesou jeho snahy a co chce uskutečnit. Já si myslím tolik: osm měsíců vojny — a pak už zas jenom to, co Ty dávno víš: pracovat k tomu, aby nám oběma bylo dobře, aniž bychom odpírali dobra ostatním. A tato práce bude nejpoctivější a nejlépe uskutečňována ze všech prací, které jsem kdy podnikal. — A co, Káťo[1] moje, co jsi sobě předsevzala Ty? Jakými směry povedou Tě Tvoje dny, v jakém znamení dovršíš činění doby jednoho roku? Mluvila jsi o tom, že půjdeš do světa, a přesto se mi nezmiňuješ ani slovem o ničem jistém. Či zůstaneš doma?. V tomto hleď, abys měla svoji nejvolnější vůli. Ty sama musíš nejlépe vědět, co ve světě chceš, čemu se chceš přiučit a co poznat. A je-li Tvá vůle taková, pak jdi. Ne-li, zůstaň doma.

Čas je takový divný, prší a člověk by nejraději zaspal celou tu nudu, kterou nám nový rok do vínku přináší. Ani knížku žádnou nemám, abych si přečetl něco pěkného.

Máš mi odpovídat už na několik dopisů; prosím Tě, aby ten Tvůj byl hodně dlouhý a zaujímavější než moje poslední asi tři. —

A hodně mnoho mi napíš o sobě.

Líbá Tě

Tvůj

Ivo

---

[1] — Kaťo, Ivo, Ivošek, princátko, princeznička — mená, používané ako podpisy v listoch, sú reminiscenciami na hru Jaroslava Baláka a Bedřicha Vrbského *Zlatý Jiří*. P. J. a A. D. videli túto hru na ochotníckom predstavení v Bozkove u Semil 5. X. 1922.

7.

17. ledna 1923.

Milá Elmušo,

odpusť mi, že Ti dnes posílám dopis v úřední obálce a na docela obyčejném papíře sděluji s Tebou to, co mám na srdci. Je před polednem, chlapci chodí už k mináži,[1] ale já tak jako tak skoro ničeho teď nejím a tak nechávám konservy nebo fazole na pospas těm, kteří chodí dvakrát, a píši Tobě.

Prosbu mám k Tobě tuto: Přikládám poslední číslo „Mládeže komunistické".[2] Dva nejdelší články v něm, označené červeným inkoustem, jsou psány mnou. Nemívám ve zvyku uschovávat si svoje článečky, ale tyto dva bych rád si zachoval, poněvadž nemám ani konceptů rukopisných. A když už tam máš takovou fůru mých dopisů, přilož to k nim anebo založ do „Ročenky slovenskej chudoby".[3]

Ptáš se možná, proč si to neuschovávám sám? Inu, už jsem Ti v posledním dopise psal, že je to nějak zachmuřeno nad celou Evropou,[4] a jak dnes a včera dle docházejících telegramů se žádostmi o dopravu munice na hranice, stálého drnčení telefonu a různých jiných znaků nepravidelného ruchu mohu pozorovat a soudit, nemýlím se možná velmi, povím-li, že to už máme na krku a že třeba už dnes v tiskárně ministerstva nár. obrany zuřivě tisknou vyhlášky mobilisační. Jisté je, že pak na tak známé „nespolehlivé" vojáky, jako jsem já, učinili by kampaň v podobě prohlídek kufrů a kapes, pátrajíce po dokumentech podvratné a komunistické propagandy. Kdyby u mne pak měli najít takové číslo „Kom. mládeže", které je z polovičky psáno mnou — hoj, to by si výskli, poněvadž by si myslili, že je naše drahá ČSR zachráněna. Proto bych Tě prosil, abys to uschovala, stejně to jedenkrát bude nás obou. —

15. t. m. posílal jsem Ti dopis, a hned nato odpoledne došla mi Tvoje urgence, v níž se divíš mému mlčení, poněvadž jsi zvykla ode mne dostávat aspoň týdně dopis. Víš — chtěl jsem Tě trošku potrápit, o tom jsem Tě už zpravil, chtěl jsem Tě dokonce nechat hodně dlouho čekat a pak — asi po čtrnácti dnech — Ti napsat, že — — — že jsem padl. Ano, nesměj se, padl jsem — ale ne na poli cti a slávy, ani snad do náručí jiného děvčátka — brrr — Bůh uchovej! ale že jsem padl — třeba do víru života nebo do návalu práce a podobně. Vidím v duchu, že se hihláš bílými zoubky a že vůbec si myslíš něco o tom, jak by bylo možné, abych svoji Elmuši dovedl tak potrápit. — Nuž — já Ti ale povím a přísahám, že je tomu tak a že bych dovedl i horší věci si vymyslit, kdyby tys byla zlá a dlouho nepsala.

Závidím Ti silně, že se můžeš tak bezstarostně oddat sáňkování. Je to báječně radostný a příjemný sport, ale pro mně nedostupný. Snad až se jedenkrát přece medzinárodní

---

[1] — Mináž je vojenský prídel stravy a iných náležitostí.

[2] — Komunistická mládež, roč. I, č. 6, 10. I. 1923, článok Prečo som sa stal komunistom, podpísaný Jilemnický. Iný podpísaný článok vo všetkých dostupných číslach nie je. V č. 6 je zásadný článok Život R. Luxemburgovej a K. Liebknechta, článok o odsúdení vojaka Richarda Schlegla za rozširovanie komunistického časopisu Vorwärts „Dostal 2 roky ťažkého žalára" okrem prekladov z Liebknechta a šifrou S. Š. (S. Šolc, redaktor Pravdy chudoby) podpísaného článku Zasypaní ohnivou troskou. Jeden z dvoch článkov, asi zásadný článok o R. Luxemburgovej a Liebknechtovi je písaný Jilemnickým. Definitívne možno rozhodnúť, ak sa nájde patričné číslo časopisu alebo rukopisu, ktoré sú údajne ukryté u sestry p. A. D.

[3] — Ročenka slovenskej chudoby — Jilemnický posielal aj rukopisy aj vytlačené články A. D. z obáv pred prehliadkami. V Ročenke slovenskej chudoby z roku 1923 (I. roč.) je na str. 154—157 podpísaný fejtón Nelámaj, netrhaj, nešliap.

[4] — Jilemnický tu myslí najmä na stále pokusy o reštauráciu monarchie v Maďarsku, ktoré boli nebezpečenstvom pre ČSR a najmä pre Slovensko. Ďalej na stálu atmosféru útoku proti SSSR, na fašistický prevrat v Taliansku v októbri 1922, na prípravy francúzskej okupácie Porúria, ktorá bola jednou z príčin neskoršej nemeckej revolúcie. ČSR v tom čase nemobilizovala.

situace uklidní a my se vrátíme spokojeně domů, tak si třeba s toho najvyššího Oravského vršku sjedu dolů bez bázně, že bych se pohmoždil.

Taky jsem dostal včera od bráška pozdrav ze Žiliny. Vyprovázel p. presidenta z Tatr. Lomnice do Prahy.[5] Nevím, proč právě brácha byl k tomu vybrán. Vždyť ho taky znají tak jako mne, jaké máme přesvědčení, třebaže tatínek náš poctivě a věrně odebírá svoji „Národní političku“ na důkaz, že je mírumilovným a loyálním republikánem.

Co jiného bych Ti měl ještě psát? Napadlo nám hodně sněhu, mrzne jen se jiskří, a tak to přece trošku lednově vypadá. Hlavní věc je ta, že se znatelně prodloužil den, což dodává silnou naději na zcela příjemnější časy.

Slečně N. N.,[6] Tvé sestřeničce, kterou osobně už znám, děkuji za extrovní pozdrav. Přece se člověku lépe žije, je-li takovou nepatrností přinucen vzpomenouti si na příjemné chvilky, prožité mezi dobrými a upřímnými Tvými přáteli.

Psal jsem kdysi lístoček pp. Zemanovým,[7] nevím, došel-li až k nim. Vůbec si, Elmo, moc často vzpomínám na všecky, kteří byli zůčastněni na příjemných chvílích, které jsem při svém zájezdu k Tobě zažil. Bože — je už tomu skoro půldruhého měsíce! Ale jen ať to utíká, tím jsme přece sobě blíž, že ano!

Tak teď už skončím s pozdravem na všecky, slečna . . .[8] ať mi taky dá jakýmkoliv způsobem zvědět, kdy do toho konečně už uhodí, abych mohl včas napsat nějakou oslavnou tirádu na plavbu do přístavu manželského, kde je bez bouří a kde se jen vlnky kolébají v taktu naší překrásné znárodnělé písně Šup sem, šup tam, nám už je to fuk.

A když už jsem to všecko odpozdravoval, prosím Tě, abys se nehněvala, že Tě obtěžuji a že Ti taky píši na takovém papíře ohavném, třebaže Tě mám i dále strašně rád.

Líbám Tě mnohokrát a čekám na odpověď.

Tvůj

Ivka

8.

B. B. 10. III. 23.

Milá Elmuško,

zdá se mi, že naše postavení se na válečnou nohu není v nižádném případě zdrávo a prospěšno ani mně ani Tobě. Dnes, kdy Ti mnohokrát děkuji za došlý dopis, ptám se už od rána: Proč si máme vyčítat, proč se máme trýznit? Proč bychom měli zahrocovat věty našich dopisů, když toho není vůbec zapotřebí?

A proto se rozhoduji dnes a zapovídám se, že nikdy už něco podobného činit nebudu. Moje dopisy budou neseny týmž tónem jako dřívější, budu Ti vyprávět o světě a o svém vnitřním i vnějším životě, povídat — neskonale vyprávět a povídat. A tím, že i Ty naladíš svoje dobré srdečko do týchž tónin měkkých, mollových, jak tomu bylo kdysi. Vždyť i tak člověk na své životní cestě pohybuje se obklopen trním a mnoha bolestně

---

[5] — Jindřich Jilemnický, brat Petra Jilemnického, bol prednostom železničnej stanice v Buštine, na vtedajšej Podkarpatskej Rusi. Masaryk bol v Tatrách na neoficiálnej návšteve (od 3. I. 1923—16. I. 1923). Navštívil 11. I. 1923 popradské sanatórium železničných zamestnancov Květnica, kde bol asi J. Jilemnický na liečení. Masaryka sprevádzal na časti cesty do Prahy, 16. I. 1923. Začudovanie Petra Jilemnického je namieste, keďže o jeho bratovi bolo známe, že je komunista.

[6] — Slečna N. N., sesternica A. Döhringovej, Júlie Hnyková, ktorú Jilemnický poznal v Jesennom pri prvej návšteve.

[7] — S rodinou Zemanovcov sa Jilemnický zoznámil pri prvej návšteve v Jesennom. František Zeman stal sa neskôr švagrom A. D.

[8] — Jilemnický pri písaní zabudol meno druhej sestry A. D., Anežky Döhringovej, ktorá sa neskôr vydala za Františka Zemana.

zahrocenými věcmi, proč nechat totéž trní růst v srdci, které přece má být čisté a krásné a svaté, jsouc předurčenou schránkou spasitelské lásky?

Víš, co se mne nejbolestněji dotklo? „I kdybych chtěl, tedy nemohu Tě opustit“ — skutečně jaksi tak jsem to kdysi napsal. Ale ze soucitu? Jak se Ti vylíhla v mozku tato myšlenka, Elmušo? Proč bych měl mít s Tebou soucit, když ho nejsi hodna? Skutečně: soucitu nejsi hodna, ale jistě si v mnohém zasloužíš mého *obdivu!* Eh — co pravím v mnohém: ve všem, poněvadž harmonie duše i těla nikde na mne takovou sugestivní mocí nepůsobila jako u Tebe. Věř, že jsem o Tobě mnoho a mnoho přemýšlel. Vždy, kdykoliv mi přivede před duchový zrak myšlenka Tebe, postavím si Tě do jiného světla a posice a analysuji, pitvám, rozebírám. Hodně podrobně, ale to už mi snad odpustíš. Chci Tě tak poznat do poslední částečky hmoty a do posledního nejprimitivnějšího projevu duše. Poněvadž je to nanejvýš nutno v našem případě, chceme-li svoje životy vésti společnou pěšinkou. Že ano!

No vidíš — a teď mi to připadá tak ubohé, co jsme si v posledním čase vypověděli. Hanbím se za poslední dva dopisy, a řeknu-li Ti to tak otevřeně, že se hanbím upřímně. Neměly být vůbec napsány.

Ještě něco mne zarmoutilo. Že asi během mé dovolené nebudeš v Kyšperku. Chápu situaci. Vždyť žiji v bezprostředním styku se vším průmyslovým zápasem slovenským zde, vím, jak těžce se lidem žije, hovořívám po ulicích se všemi nezaměstnanými, kteří mne velkou většinou znají, a dovedu si představit, jak to je v Podkrkonoší, kde je průmysl daleko vyhráněnějším a jeho bytí či nebytí taky rozhoduje přímo o existenci všech, již na něm závisí. Vím, že bude-li Ti možno, přijedeš. Bude-li možno mně a poštěstí-li se mi sehnat nějaký výdělek v redakci,[1] přijedu zase já do Jesenýho. Ovšem — i tak se mi to zdá nevhodným, poněvadž v těch časech vyžadovat pohostinství je také ošklivá věc. Nějak se do té doby rozhodneme. — V sobotu a v neděli jsem si dobyl slávy na prknech Thalie,[2] a zítra ještě opakujeme „Z českých mlýnů“.[3] Pak budeme cvičit „Pražské švadlenky“.[4] —

Zdejší sekretářka kom. strany je taky z vašeho kraje. Možná, že se některá ze sl. sestřiček pamatují na soudr. Rezlerovou ze Semil,[5] která mívala i v Jeseným schůze. Bijeme se někdy v novinách co se týče názorů na literární kritiku, ale jinak pracujeme společně. —

Zasílám Ti současně k uschování povídečku z hospody,[6] kde jsem kupoval ty písničky. V příštím dopise Ti pošlu poslední a taky nejlepší dosud povídku „Neděle“.[7] Napíšeš mi,

---

[1] — Jilemnický, ako aj iní prispievatelia komunistických časopisov, nepísali za pevný honorár. Redakcia platila podľa stavu pokladnice, ktorá vďaka cenzúre a inej perzekúcii bola takmer vždy prázdna.

[2] — Jeden z dôkazov, že aj Jilemnický hrával v ochotníckom krúžku pri banskobystrickej organizácii FRTJ.

[3] — Karel Fořt, *Z českých mlýnů.* Fraška se zpěvy a tanci. Hudba od E. Starého.

[4] — *Pražské švadlenky.* Fraška se zpěvy a tanci. Slova i hudba Otto Faster.

[5] — Baruška Rezlerová-Švarcová, aktívna členka slovenského a českého robotníckeho hnutia. V čase pôsobenia Jilemnického bola sekretárkou banskobystrickej organizácie KSČ, redaktorkou Proletárky, intenzívne pracovala v ženskom komunistickom hnutí. Neskôr odišla pred zatknutím do Moskvy. Jilemnický v Moskve v čase štúdií na GIŽu u Švarcov býval. A. Döhringová B. R.-Švarcovú poznala ako členka robotníckeho telovýchovného spolku v Jesennom (DTJ). Bola aj na niekoľkých schôdzach, na ktorých vystupovala B. R.-Švarcová, ktorá sa často stýkala aj s otcom A. Döhringovej, zakladateľom organizácie sociálnej demokracie v Jesennom.

[6] — Poviedka nebola nikde odtlačená. O ktorý hostinec v Ban. Bystrici išlo, nepodarilo sa zistiť.

[7] — Poviedka Nedeľa vyšla na pokračovanie v Pravde chudoby (roč. V, č. 135, 9. XI. 1924, str. 6 — č. 138, 16. XI. 1924, str. 6).

jak se Ti líbily, a vytkneš mi chyby dle Tvého názoru. Cením si vždy takových zdravých úsudků lidí, již sami netvoří, ale tvorbou proniknou a ji ocení. —

Tedy jedno je jisto: klene se nad námi opět nebe čisté, jasné a slunečné lásky, viď! A už se nikdy nezkalí.

Líbá Tě vřele

Tvůj

Ivka

9.

Baň. Bystrica 21. IV. 23.

Má zlatá Kátěnko,[1]

včera mi došel Tvůj toužebně očekávaný dopis, ale promiň, že jsem na Tvé přání „piš hned“ nemohl tak „hned“ odpovědět. Bylo 20. v měsíci, to jest den, kdy republika vyplácí vojakům peníze za to, že se vyvalují, učí střílet a maří zbytečně čas. Nu a tak tedy s tím dnem mám já taky hodně práce a počítání, takže jsem mohl teprve teď, druhý den v poledne, tu chvilku odpočinku věnovat s radostí Tobě. Vrátil jsem se právě z města, bloudil jsem ulicemi, peněžní doručovací knihu v ruce, přes 30.000 Kč v kapse, a od jednoho vojenského neb státního úřadu k druhému chodě, všude jsem ten těžký kapitálek odtučňoval, až jsem se vrátil se třemi stovkami, na něž mi nezbylo času, domů. Odpoledne půjdu i s těmi na procházku. Jdu ale rád. Víš proč? Inu tak: bloudím pomaličku ulicemi, v nichž stojí báby a ženičky ze vsí s krošnami másla, vajec, sýry, květinami a drůbeží, pod charakteristickými ohromnými deštníky sedí několik ovocinářek, jejichž pomeranče volají do světa slunnou slávou blankytné Italie, burské ořechy vzdychají po panenské zemi dolní Afriky, chromově žluté citrony připomínají krásnou Mignon, jež v tichých benátskych večerech hrávala na strunové nástroje v šplouchajících lagunách politých stříbrem tekutého měsíce — je to taková pouť dalekým světem, když se člověk vydá do sobotního trhu, kde vlastního slova neslyšet, ale jistě dobře se rozléhá originelní cigánská řeč, jež je otevřena jen k prudkým hádkám, jak se mi zdá. — A mimoto dnes chodím rád sám a sám ulicemi proto, že mohu rozmlouvat v duchu s Tebou, jež v klidu a tichoučkém míru tráviš den svého svátku, k němuž já Ti nikterak nemohl přispět, Tebe žádným dárečkem překvapit, což Ti jistě nebude milým. Je zbytečno psáti omluvy — ale jsem pro letošek bezradným. Doufám, že mne zčásti omluvíš. —

Chápu plně nesmírné starosti sl. sestry a plně souhlasím s Tvým názorem. Nechtěla bys žádnou hostinu a máš pravdu. Je to zbytečný výdaj jen proto, aby si lidé mohli 14 dní po vsi vyprávět, kolik se na svadbě snědlo, kolik vypilo a kdo měl snad mušku. Do mladého manželství nikdy peněz nezbývá, to je věc jistá. Nač tedy si zatěžovat rozpočty nějakými zbytečnými výdaji? Vždy je to lepší koupit věci potřebnější, pěkný a vkusný nábytek, na nějž si taky ušetříme, a co se nebude dostávat, doplní jistě možnou cifrou můj tatínek, který mi přeje vždy v tom případě, když vidí, že sám se snažím rozumně šetřit. On sám je prostinký a mohu dle něho dobře soudit, že prostota je nejlepší zložkou šťastného života. — Sám jsem prostý a snažím se být dobrý. Soudíš-li, že si mé lásky ani nezasloužíš, zraňuješ mne nepříjemně. Je to *moje* vůle, že jsem si vybral Tebe a dal Ti na jevo vše, co je člověku drahým, a proto vím dobře, že si mne zasloužíš plně a že jsem jinak voliti nemohl. Rozhodneš-li se snad někdy jinak ve své volbě, bude to zas Tvá věc a já budu nucen ustoupit, poněvadž lásku si vynucovat — to je ponížení. A já se ponižovat nedovedu. O tom však je zbytečno hovořit teď, kdy jsme si prozatím svou věcí jisti. — Vecí, jež jsem u vás zapomněl, použij dle své vůle.

---

[1] — Katěnka, postava z hry *Zlatý Jiří*.

Vidím, že jsem už u konce dopisu, že taky jsem prozatím napovídal věcí dost, a proto končím s vřelým pozdravem všem.

Líbá Tě mnohokrát

Tvůj

Ivka

10.

V Baň. Bystrici dne 19. června 1923.

Ty Kaťko zlá,

nemohu si vysvětlit Tvoje věkytrvajíci mlčení. Přece Tě nemohl nikterak dopálit můj kratičký dopis z domova, a dlužna jsi mi už asi za tři kusy korespondence. Myslím, že i v tom případě, kdybys na mne nadobro zanevřela, zaslouží, abys mi o tom napsala, neboť i já bych tak rozhodně učinil. Proto čekám.

Doma jsem byl krátkou dobu, počasí bylo úžasně nepříznivé a proto se mi zdálo, lépe že je být v Bystřici než doma. Ale protože byl brášek doma, ušlo to; byli jsme dvakrát v lese.

Měl bych pro Tebe novinu z domova, ale nechám si ji zatím pro sebe, poněvadž nevím, co bude dále.

Druhá věc je tato:

Před mým odjezdem domů byla zde na sekretariátě[1] policejní prohlídka na všecky rukopisy. Měl jsem tam 3 legitimace a své povídky a verše. Všecko mi sebrali. Proto jsem odejel na dovolenou. Sháněli se po mně četníci, když jsem tu nebyl. Teď je čekám každou chvíli. Včera večer jsem přijel, představ si, že mám hlavu v kole. Konám přípravy k eventuelnímu soudnímu přelíčení. Nejpravděpodobnější však je, že budu zavřen na nějaký měsíc, což by znamenalo současně vzdáti se svého povolání a pak, po příchodu domů, vrhnout se na cokoliv.[2] Mám příliš těžké hodiny k prožívání, než abych mohl bavit Tě nějakým vypravováním. Přes to však doufám, že neopomeneš mi napsat. I já sdělím Ti případné změny a novinky.

Pozdravuji všecky srdečně.

Tebe k udušení líbám, ač nevím, smím-li.

Tvůj

Petr

11.

V Baňské Bystrici dne 21. června 1923.

Má milá Elmuško,

myslím, že je skutečně nemožno zlobit se na Tě, ač jsem už měl pevný úmysl učinit tak na nějaký čas. Ale došlo mi včera Tvoje psaníčko; vypravuješ v něm docela přirozeně a bez přetvářky, a věř: když tak v duchu vidím, jak stojíš u špalku a sekyra se míhá, jsi prací rozpálena a krev sa rozproudila do celého těla křepce a jaře, zdá se mi, že je to účelnější nežli sedět nad dopisním papírem a psát násilně třebas jen proto, aby byl náš umluvený termín jednoho týdne dodržen. Uvážil jsem to a řekl si: pracuj, musíš-li a cítiš-li, že Tě práce trošku blaží a když je nutna k životu — vždyť je Ti to daleko prospěšnější než psáti dopis. Vydržím takových deset dní bez psaníčka od milé, vím-li při tom, že ta moje milá je příliš milá, než abych ji nemohl proto míti k smrti

---

[1] — Na sekretariáte Komunistickej strany Československa v Ban. Bystrici.

[2] — Obavy Jilemnického sa nepotvrdili. Vysvetlenie je v ďalšom liste, z 21. júna 1923.

rád. Napsal-li jsem Ti z domova, že jsi zlá, jak jsem si nikdy ani představit nedovedl, mohlas v tom vycítit nevinný žert a rozpustilý výrok bez podstaty, pročež si to taky s tou naší svatbou nebudu nijak rozmýšlet. Byl bych blázen, abych od Tebe upouštěl, když jsem konečně v Tobě našel děvče mého snu a touhy.

Myslíš-li, že jsem šťastlivec, že jsem dostal dovolenou, musím Ti napsat, jak k ní vůbec došlo. — Psal mi tatínek, že Jindra přijede 3. t. m. domů na 14 denní dovolenou. Co jsem já učinil, bylo, že jsem dal okamžitě bráškovi písemný rozkaz: po příjezdu domů napsat mi dopis, že máti je těžce nemocna. Potom počkat asi 3 dny a ze Žamberka mi poslat telegram, že matka zemřela.[1] A brášek mi na to odpověděl: Dle rozkazu! Tvůj Jindra!

Co komického bylo a následovalo potom, když s telegramem v ruce běžel jsem večer do hospody za pijícími důstojníky žádat dovolenou, jak mne samotného ještě mermomocí do flámu zatáhli, takže jsem zmeškal vlak, jak jsem proto znovu ještě s jedním kolegou v druhé hospodě slavil nastávající dovolenou, neboť jsem měl peněz jak šlupek — a pak doma nečekán se objevil nejmladší Jilemnický, potřásaje rukou máti, které vlastně přijel na funus! — Představ si, že to bylo příliš odvážne a přitom hrozně veselé. Mimoto chtěl jsem se jaksi rozptýlit, neboť několik dní předtím mi na sekretariátu zabavila policie rukopisy a 3 legitimace politické. Řekl jsem si, ať se děje vůle Páně, ale nejdříve dovolenou! Tu jsem musel za každou cenu mít. Jsi zvědava, jak asi jsem dovolenou užil. Inu, zle, miloučká, zle, poněvadž to strašlivé počasí bylo k zoufání! Byl jsem s bráchou dvakrát v lese a nic víc. Ostatně pršelo. Přerovnávali a třídili jsme si knihy, dělili se o dědictví, při čemž jsem poznal, že mám tedy ženského prádla daleko víc než svého a že si k tomu budu muset koupit nějakou panenku hezkou, aby to roztrhala, neboť mně košile se sedly nesluší, ani katě s kraječkami bych sám nijak upotřebit nemohl. Rozhodně taky budu muset mít 2 postele k vůli ložnímu prádlu, a aby ta druhá postel nebyla prázdná, budu si muset vypěstovat aspoň jednu blešku do ní. — Tedy o to bych strach neměl. Jedná se mi pouze o to, abych Ti byl milým vždycky natolik, že bys mne měla ráda, a toho dosáhnu-li nevím. Rád bych, to je jisté. —

Věrným jsem Ti o dovolené zůstal, dík nepříznivému počasí a ufňukaným povahám tak mnohých našich domorodek. Je to úžasné, co se nám to tam zahnízdil za národ. Takové protivy. U Hnízdilů[2] jsem nebyl, s Karlem[3] jsem sice mluvil a i v krámě byl. S paní jsem neměl čest. — Brášek mi odjížděl v neděli ráno, já v neděli večer. Vyprovodili jsme ho s tatínkem do Ústí n. Orl., kde jsme všichni hrozně dlouho měli čekat. Proto jsme se rozešli do města, kde jsem tatínkovi říznul strašně do kapitálu. Koupil jsem si na šaty pravou anglickou látku, pak na kabát double[4], čepici, doma jsem si koupil nové boty — a já mu za to neměl co dát, než že jsem při odjezdu políbil ruku a za vše poděkoval. Hlavní věc, že budu od hlavy k patě novým a že se nebudu muset stydět přijít do světa. Jen aby mne nezavřeli, bože můj, aby mne nezavřeli! Nevím, na co bych se pak vrhnul. A ztratil bych Tebe, viď!

Včera jsem se něco jistějšího dověděl. Mazali jsme večer trošku s naším komandantem deku v kantině, a ten, když byl v měkčí náladě, svěřil se mi, že zde v době mé dovolené byli četničtí oficíři vyšetřovat ohledně mne. Na základě zabavených rukopisů a věcí jsem prý obviněn zosnováním tajné komunistické organisace mezi vojskem, a že jdou po stopách. Těch však nenajdou, poněvadž o tyto věci jsem se nikdy mezi vojáky nestaral. Byla by to hrozně nevděčná a riskantní práce. Jen aby si nevymyslili ještě

---

[1] — Bol to istotne drastický prostriedok, ako získať dovolenku, no aj ten svedčí o Jilemnického pomere k vtedajšej armáde.

[2] — Pavla Hnízdilová, vdova po rušňovodičovi, bola tetou A. D.

[3] — Karel Hnízdil, bratranec A. D.

[4] — Myslí sa asi dvojitá látka.

něco jiného. Dám si teď už docela s politikou pokoj, pokud budu na vojně. To se nevyplácí. —[5]

Dále: náš komandant podával návrh na moje povýšení. Věděl jsem a bránil jsem se proti tomu, ale marně. Za žádnou cenu nechci šarži, ale návrh byl podán. Když jsem přijel z domova, byly již návrhy vyřízeny a chlapci povýšeni. Můj návrh byl červeně přeškrtnut, přes to velký otázník a poznámka: *z bolševismu podezřelý.* Tak jsem byl rád, že to tak dopadlo, aby si ti, kdož mne neznají, nemyslili, že jsem se na to nemohl dříve zmoci až na konec. Mne je takto jako prostému vojáku náramně dobře. Volně a svobodně. Podlahu mýti není nečestná práce. To vždycky dokážu. —

Co bych Ti jiného psal? Že, dá-li mi pánbůh štěstí a vyváznu z té prokleté pavučiny bez pohromy, uvidíme se za tři měsíce a ukážeme si, že se máme rádi hodně moc a až do skonání. Viď! A zahraješ mi k tomu Holubičku.[6]

V naději na brzkou odpověď končím a mnohokrát Tě horce líbám.

Tvůj

Petr

12.

V Baňskej Bystrici 9. VIII. 23.

Milá Elmuško,

děkuji Ti za dopis, jímž, doufal jsem prosvětlí se náš poměr a budeme moci na základě tom stavět nebo bourat. Stavět naši lásku k vyšším cílům a dalším metám, anebo zbourat vše, co mezi námi se za čas roprostřelo, zahladit stopy svých slov a pomalu zabraňovat i vzpomínkám. Ale běda! Tvůj dopis je velmi nejasný, nemohu z něho ničeho positivního vyčísti a vyvozovati další důsledky.

Dobyl jsem si Tvé sympatie svými upřímnými dopisy. Budiž. Jsem už takovým, že jsem vždycky psával dopisy pěkné. Ale i při tom vždy jsem se obával, dobydu-li si sympatie svým jednáním, živým slovem a podobně. A Ty mi upřimně přiznáváš, že toho jsem u Tebe. nedosáhl. Zklamal jsem Tě při svých návštěvách, byl jsem pouze duší Tvým a nikoliv osobně. Očekával jsem toho a nejvíce jsem se právě toho obával. Píšeš, že se Tě však zmocnil ostych z nezvyklosti, nechtělas mi říci otevřenou pravdu, poněvadž Tvoje ženská útlocitnost, právě u Tebe tak markantně vystupující, Ti toho nedovolila. Ale třeba že to vím dokonale ocenit, přece Ti přiznávám, že to byla chyba. Nechtělas mne ranit otevřeným doznáním. Ale mělas tak učinit. Byl jsem u Tebe dvakráte a nikdy jsem nebyl tím, kterého jsi čekala a jakého sis z mých dopisů vyobrazila. A přece nikdy jsem v dopisech neudal falešného tónu, každičká řádečka je srdečná a věrná fotografie mého nitra i vnějšího života. Mohla sis utvořit obraz dokonalý. Zůstaly Ti jen moje dopisy, ta živá svědectví mé neskonalé lásky k Tobě. Jinak můj obraz bledl v Tvých očích a vzpomínkách. Elmo, drahá Elmo, necítíš, že z toho vane studený podzim? Že je

---

[5] — V tejto pasáži Jilemnický zrejme upokojuje A. Döhringovú. Jilemnický vcelku málo dbal na opatrnosť. Pracoval na sekretariáte KSČ, cvičil vo FRTJ, písal, a to aj pred aj po tejto udalosti. O vojenskom živote priamo nepísal, ale v jeho poviedkach je jasne vyjadrený odpor k vojne a k vtedajšej armáde. Taký je fejtón Nelámaj, netrhaj, nešliap! v Ročenke slovenskej chudoby, aj článok v Hlase ľudu (roč. IV, č. 36, 24. VIII. 1922) Predvečer manévrov, kde pod značkou B. B. 17. VIII. 22 ostro napadá šikanovanie a nezmyselnosť vojenskej prípravy v armáde predmníchovskej ČSR.

[6] — Holubička, vtedy veľmi spievaná ľúbostná pieseň. Uvádzame začiatok:

Holubičko drahá má,
zašelesti křídly,
spěj tam, kde za horama
miláček můj sídlí.
Lásku pěj mu jak slavíček,
milion mu dej hubiček... atď.

to stesk opuštěných a resignujících strnisek, čekajících, až je někdo obrátí pluhem jako stránku papíru v knize kolosálního života?

Budeš mojí chotí, budu-li já Tobě dobrým manželem, starostlivým a něžným, jenž dovede dobře pochopit, co jest žena. To jsou Tvá slova z dnešního dopisu. — Život je drsný natolik, že je zbytečno, aby si jej lidé sami zdrsňovali. Myslím, že mám povahu slibující ženě starost o ni, něhu a pochopení v radosti i žalu, ale nemohu tvrditi, že bych dovedl vyhověti ve všech směrech Tobě. To musíš poznat Ty, já ne. Zvlášť nahlížíš-li poněkud jinak do budoucnosti než já, mohlo by se lehko stát, že shoda, která má vzájemně prostupovati muže i ženu v rodině, je problematickou v případě našem. Neboť shoda skutečná záleží na shodě názorů. Dodáváš-li k tomu: však se shodnem! Elmušo, rozváž si dobře, než něco tak positivního vyslovíš! Zvlášť Ty si to rozvaž, která si nenašla zalíbení ve mně, ale v mých dopisech, a která jsi byla mnou zklamána, neboť sis mne představovala ve skutečnosti jinak. Připadá mi, že už jako z *nutnosti a z donucení osudem* myslíš, že se *musíme vzít*. Řekl jsem, že s Tebou smýšlím vážně. Víš to Ty a u Skrbků[1] jsem tak taky řekl. Ale abys tím snad byla znásilňována a vnucována do sňatku, resp. známosti s člověkem, jenž na Tebe nezapůsobil zrovna nejlepším dojmem, poněvadž kol sebe vidíš mnoho chlapců, které bys mohla mít daleko víc ráda, to nechci. Napsal jsem Ti ostatně už a řekl také, že Tě do ničeho nenutím. Ponechávám Tobě i sobě svobodu volby v případě, že poznáš omyl v naší lásce. To není chytrost, nemysli. Je to jen proto, abychom jednou oba nemuseli naříkat na okamžité vzplanutí a nerozvážnost, když bychom pozdě poznali, že se vlastně k sobě nehodíme a že jsme se vzali jen proto, že jsme si to slíbili.

Pamatuješ, když jsme šli poprvé do Bozkova na divadlo?[2] Ptal jsem se Tě docela vážně, nevadí-li Tobě nepoměr výšky nás obou. Řekla jsi: „Mně nevadí, že jste malý. Máte zase velkou duši". A vidíš, přece to byl zásadní omyl. Nyní už poznáváš, že když jsem Tě svojí osobou neuspokojil, nestačí Ti ani duše, a že kolísáš a přemítáš, na čem se vlastně máš ustanovit. A já už tenkrát jsem si byl vědom, že toto bude základním kamenem, od něhož vyjdeme. Co je Ti platna moje duše, když jinak jsem Ti nebyl tím, co v dopisech? Věřím, že pak snadno bledne obraz i vzpomínka a nemám nikterak za zlé. Poněvadž je to přirozené. —

O jedno Tě prosím, Elmušo: rozmysli si dobře, nežli se fakticky rozhodneš. Poněvadž pak je pozdě bycha honit a jelikož bych se vždy snažil zachovávat se co nejjemněji, nikdy bych si nebral vinu na sebe, vznikly-li by nějaké rozpory, jež ostatně u Tvé povahy jsou většinou vyloučeny, předpokládám.

Podmínky, jež mi kladeš, dovedu velice dobře splnit, ale i tak se obávám, stačilo-li by Ti to k úplnému štěstí. Proto jen prosím o rozvahu, než se vyjádříš vážně o věci, jež sama je příliš vážnou.

Nedomnívej se, že jsem snad zabloudil na jiný rayon a za jinýma očima[3]. Nikoliv, jenom proto Tě nabádám k rozmyslu a rozvaze, poněvadž Tě mám příliš rád, než abych Tě připravil o štěstí spokojeného a vroucího života, jenž má být harmonie. Příliš rád Tě mám, než abych Tě k sobě poutal, cítiš-li, že nejsem chlapcem Tvé představy a Tvých snův.

Ale nehledíš-li na toto a myslíš-li, že i tak Tě dovedu zcela uspokojit, dát Ti štěstí a radost a něhu, vroucí slovo a plodný čin, pak buď mi vítána, stokrát milá a milejší, poněvadž v Tobě spojil se můj sen o ženě se skutečností. Vím, že jsi příliš dobrá, než abys mne dovedla zarmoutit, vím, že jsi prostota a láska v jednom, a obé vítězí.

Jedno jediné mne trápí, a o tom následující:

Jdi do světa, myslíš-li, že je Ti toho nevyhnutelně zapotřebí. Musíš vědět Ty sama

---

[1] — Kristína Skrbková bola tetou A. Döhringovej a pri svojej druhej návšteve v Jesennom Jilemnický u nej býval.

[2] — Už uvedená návšteva divadelného predstavenia v Bozkove.

[3] — Myslí sa tu, ako by bol nadviazal inú známosť.

nejlépe, zda je nutno učit se Ti domácímu hospodaření. Mimoto nejlépe chápu situaci, v níž byste se nacházely v zimě, která bude jistě takovou, jako byla letošní. Bez práce. Bez výdělku. Odkázány na výdělek jedněch slabých rukou. Jdi do světa a uč se. Ale máš-li mne ráda a můžeš-li, posečkej až do času, kdy přijdu z vojny domů. Nastoupíme společně místo 1. října, každý v jiném konci republiky. Ale ne z choutky jiné než z té, abychom se ještě viděli, než zase se rozjedeme za budováním základů k společnému štěstí. Do Prahy za Tebou jeti nemohu.[4] Neměl bych svědomí od otce žádati peněz na takový výlet, když teď má tolik výdajů s nákupem nových šatů, prádla a vypravením mým do světa. Ale k Vám bych jel v případě, že bych byl hostem *vítaným* a ne pouze *trpěným*. Ale jinak, máš-li mne skutečně ráda, nemohl bych jet do dalekého světa, aniž bych Tě spatřil a nezažil s Tebou několik krásných okamžiků. To pochop, prosím Tě, a rozhodni se. Ostatně uvidím, jakou bude Tvoje odpověď na tento můj dopis. A mluv bez ostychu a jasně, upřimně, ne abych se musel nejistě dohadovat.

„Kdybych si Tě namluvila někde u zábavy, bylo by to snad jiné bývalo". — Tomu docela nerozumím. Vysvětli mi to, prosím Tě, ano? Ale jistě!

Doufám, že mi odpovíš hodně brzy, nejdéle do týdne. Jsem nedočkav a zvědav. — Buď zatím hodně mnoho zdráva!

Tvůj

Petr

13.

Svrčinovec „u Deja" 12. X. 23.
Na mou duši, nevím, kolikátého dneska je.

Milá Elmušo,

díky za dopis. Je mi divno, žes mi nepsala přímo na moje nynější působiště, ale ještě domů. Vždyť jsem Ti po svém příjezdu sem poslal též značně obšírný dopis do Břevnova. Patrně Ti nedošel. Dnes jsem dostal od tatínka: celou postel se slamníkem, dopis od něho a od Tebe. Nezbývá, než abych Ti v mém listu opakoval vše, co jsem psal v prvém.

Tedy: víš, že jsem čekal na Dolný Kubín[1]. Mají zřizovat parelelku a na tu mne chce dostat tamější inspektor. Hned jak jsem pověsil vojnu na hřebík, jel jsem do Bratislavy zeptat se na referát minist. školství, co mám činit. Prý ať počkám na zřízení paralelky. Já že nečekám, že jsem čekal 2 roky na vojně a že toho už mám dost, prachy žádné, jen chuť do práce. Aby mi dali jakékoliv místo. A tím způsobem jsem dostal místo ve Svrčinovci.

Svrčinovec, to je dědina ležící u Čadce, v nejchudobnějším drátenickém kraji slovenském. Protéká jím Kysuca — studená vodička. Dedina je rozdělena na 2 části. Při Kysuci se táhne jedna hlavní část, dlouhá jak pohádka. Tam jsou jedna státní škola „u Myši" a jedna škola obcí vydržovaná. Nad Kysucou jsou samé vysoké vrchy. Za jedním z nich, za největším, je bohem opuštěných něco málo chalup, a ty patří též Svrčinovci. Chalupy jsou v t. zv. placech; každý z placů má své jméno. Největší je „u Deja", a protože je nejblíže škole, nazýva se škola Svrčinovec „u Deja". Tato státní škola, bohem nejopuštěnější ze všech těch chalup, to je teď můj hrad. Spravuji tuto a i tu státní dole „u Myši". Když jsem přišel v Čadci k inspektorovi, jmenoval mne hned správcem obou, dostal jsem asi 5000 Kčs na dlaň a hybajte, učit všecky národy! Nakupujte dřevo, ať nezmrznete Vy ani děti, starejte se o všecky účty atd. — Šel jsem. Do vršku nahoru jako do nebe, a když jsem vršek přešel, pozdravily mne zase jen hory a lesy.

---

[4] — A. Döhringová odišla v lete 1923 do Prahy—Břevnova na prácu.

[1] — P. Jilemnický písal žiadosť o učiteľské miesto v Dolnom Kubíne ešte z vojenskej služby. Táto pasáž listu spresňuje, prečo sa dostal do Svrčinovca.

Krucinál — kde je to? Jdu dál — dále — a z ničeho nic vyrostl ze země komín. Aha! tam musí být chalupa! Ale špatně jsem se potázal. Čekal jsem došky, ale on na střeše asbest. A celá škola jako villa[2], pěkná, výstavná a čistá. Třída je krásně světlá, všecko skoro nové, a teď byt? Kuchyň dlažděná, dobrá plotna s troubou, aj pec na chléb, potom spíž a schody na půdu. Na druhé straně za předsíňkou 2 krásně vymalované pokoje. Čišely prázdnotou. Povídal jsem si hned: hrome, nějakou dobrou, veselou a milou žínku, to by byl ráj! Okolo nezařízená, bohužel mokrá zahrada, plot rozsekán a spálen předchůdci, studna s výbornou vodou, kamenný sklep, potom AHA, pak dřevník, chlév pro prasátka, kurníky. Vidíš, neschází mi nic, nic, než dobrá ženská ruka, která by si s tím věděla rady. Já jsem z toho upřímný jelen. Psal jsem Ti předešle, ba prosil snažně, aby ses vykašlala na Prahu, sebrala kytaru a nějaký šnuptychl a rozjela se ke mně, tu že budeš zatím dělat hospodyní, dokud nebudeš paní. A ono se zatím to zbožné přání někde toulá po Břevnově nebo uplynulo po Vltavě k Mělníku. Opakuji to tedy nyní znovu a znovu, rozhodni se a přijeď. Chci tomu já. Budeš-li chtět i Ty, bude dobro. Ale rozhodni se dřív než napadne sníh, vždyť bych Ti nemohl přijít naproti!

Jak tu žiji já? Krásně, na mou duši krásně! Ráno mne vzbudí posluhovačka o sedmé, zatopí mi, a já si vařím mléko k chlebu. Učiním přípravu a rozvrh denního učiva, pak v 9 hod. začne škola. To je do 12, ale poněvadž mi trvá vždy moc dlouho, než si zatopím na oběd, pustím o pár minut děti dřív domů. Já totiž jsem hrozně špatný topič. Když mi už v kamnech hučí, jdu si pro vodu. Já totiž jsem taky špatný kuchař a začnu nejdřív vařit vodu. Když klokotá, tak přemejšlím, co bych do ní hodil. Mám pouze dvě možnosti; buď do ní hodit vejce nebo párek. To se rozhodnu hned. K tomu mám zas mléko. Dnes jsem si nakrájel na drobno slaninu, a když se mi vyškvařila, tak jsem na tom opékal chléb. K tomu mléko. Oběd byl za ½ hodiny. V jednu hodinu začnu učit, ve tři to pustím do luftu a je konec. Pracuji pak na účtech a věcech administrativních, a když se svečeřívá, začnu zas vařit vodu. Večer do ní dávam pravidelně špetku čaje. Někdy zavařím do mléka kakao, ale teprve dnes jsem přišel na to, že ho musím dříve rozmíchat, nežli ho vleji do vařícího mléka. Neboť jsem jinak vždy měl kakao ve žmolečcích a navrchu čisté přírodní mléko. Chybami se totiž člověk učí. Uznáš jistě laskavě, že při tomto způsobu života nikdy se mi nestane to neomalené štěstí, abych ztloustnul. Vždyť jsem se toho bál — konečně jsem tedy přišel do vhodného prostředí. —

Vím, že od začátku se ptáš: a což nedostaneš koupit stravu u lidí? Dušinko, nikoliv. Již mnoho jsem ve světě prožil, mnoho viděl, ale takovou bídu jako tu — nikdy. Není polí. Jsou jen kopanice, záhony to ručně obdělávané, mrvu i na zádech vynášejí do těch vršků. A co jim to dá? Brambory, zelí a ubohý oves. Z toho lidé žijí rok od roku, novorozeně až do smrti, nepoznavše chleba. Není peněz na takové pochoutky. Kuchařské umění je tedy hrozně pozadu, a poněvadž s bídou jde ruku v ruce velká špína, je potřebí vepřového žaludku ku strávení těch věcí a jídel. Raději žiji tak, jak sám umím. Neztratím-li zdraví do té doby, než se u mne usídlíš, neručím. Proto si raději pospěš. —

O zábavách mluvit je absurdností. Byl jsem v neděli se podívat dolů do vsi. Byly hody. Šel jsem si přičuchnut ku kostelu, a za to jsem byl pozván na hostinu. Vysvěcoval jeden kovář nový dům hostinou.[3] Neznali mne, ale pozvali mne. Bylo dortů, cukroví, jídel, vína, piva a všeho habaděj. Paní kováčová totiž zná své umění dosti. Nepustili mne vůbec, bavil jsem je dobře, říkali, že nejsem žádný Čech, že lhu. Hned mi tam namlouvali sestru pí kovářové, ale já se z toho galantně vymknul, neboť jsem si chtěl dobírat jednu pannu, sestru mého kolegy učitele z Čierneho[4], jež je dosti osvícená, aby se dala upoutat

---

[2] — Jilemnický chce navidomoči získať A. D. pre Svrčinovec. Na iných miestach (vo fejtónoch) vyjadril sklamanie.

[3] — Kováčom sa myslí Anton Kulla, ktorý na toto prvé zoznámenie s Jilemnickým živo spomínal.

[4] — Nepodarilo sa zistiť, o koho išlo.

řečí. Večer jsme šli na muziku, zatančil jsem dva kousky s velkým sebezapřením v sále, jenž na mou duši nemá víc než 10 m², a to s pí. kovářovou za hostinu a s tou pannou Katarínkou na dobré přátelství. Od té doby ona dávala každému košem z dědinských chlapců; když jsme se vyhrnuli v 9 hod. večer domů, dostala za to od ponížených a uražených chlapů (ženatých) pár f.... Dva z nich pak při útěku spadli při cestě s 5 m výšky do potoka, neboť byla příšerná tma. Nemohli jsme jinak než zůstat všichni nečinni, poněvadž do sebe sami jsme tlouci nechtěli. To byla moje poslední taneční zábava ve Svrčinovci. — A jinak se tu bavit — nemožno. Ty máš možnost jít všude. Tu zas lidé holdují lásce. Jak je chlapci 16 roků, už má milou. Od té doby, jak si ji vyhlídne, chodí k ní spát. Jsou-li následky, nemusí si ji zrovna vzít. To je tu zvykem a nikterak zle se neposuzuje. Ženská, jež má za svobody ratolest rodu, jmenuje se „prespanka". Je jich tu víc než vdaných. Každou sobotu, když přijdou chlapci z roboty domů, neslyšet nic jiného než hvízdání neb zpěv jejich, jdoucích „na ohľady". Zaťuká u komory na okénko, milá vykoukne, je-li to ten pravý, a už je tam. Je to příliš primitivní, člověka to zaráží, ale — zvyk má železnou košili. — Ženy i děvčata jsou tu vůbec takové neforemné, člověk nevidí ani pěkné nohy, natož pěknou tvář. Nohy omotány až ke kolenům plátnem, sešněrovány řemínky dost malebně, řemínek vedle řemínku, nosí tu kožené měkké krpce, jež si ponejvíc robí doma sami. Kroj není krojem, což je zapříčiněno chudobou. Široké skládané sukně, potom kabanicu, na hlavě šátek bílý s červenou proužkou uprostřed. Chlapi jsou jak myslivci, hnědé houněné kabátce se zeleným vyložením, na hlavě mastný klobouk malých rozměrů, na ramena vlasy, plátěné kalhoty bílé v létě v zimě, krpce. To je kroj. Ale třebaže chudobně, přece jen krásně je tu, tak krásně, že jsem si to tu rázem zamiloval. Vím, že i Tobě by se zde líbilo, když bys viděla někdy za deštivých mlhavých dnů, jako teď, ploužit se mraky téměř pod nohami po modrých horách a zalesněných srázech. Krása je krása a my oba máme radi stejné věci, viď!

Nevím, co bych Ti tak měl ještě povídat. Rozepsal jsem se jaksi neobvykle, ale myslím, že tolik času budeš mít, aby sis přečetla těch několik řádečků či lístečků.

Čekám, brzo-li se u mne objevíš nebo brzo-li mi napíšeš, že přijedeš. Rád bych, aby dopisy od Tebe byly hodně časté, vždyť jsem tu jak mrtvý na živém hřbitově. Nevím, co se děje ve světě, nevím, co jinde či doma. — Tedy aspoň Ty na mne nezapomínej. —

Mám na čase, abych skončil, musím ještě napsat tatínkovi, kvitovat postel a napsat, co peněz jsem už musel vydat za vše. Možná, že se mu zželí syna druhorozeného a otevře dlaň svou, aby přispěl nějakou almužnou.

Tedy měj se zatím dobře a *brzy piš!* Je-li pravda, že milostivá paní Svobodová[5] i na mne neznámého obrací se s pozdravem, tož i já se opovažuji svoje poručení povznést nad ty vršky, co kolem mne stojí, a přitom si vzpomenout na celou Prahu dalekou.

Líbám Tě mnohokrát vřele.

Tvůj

Ivka

P. Jilemnický, učiteľ,
štátna ľudová škola „u Deja",
Svrčinovec, pp. Čierne pri Čadci.

---

[5] — Pani Svobodová bola asi zamestnávateľkou A. D. v Prahe.

Ján Béder

VLASTNÉ ŽIVOTOPISY VEDÚCICH ČLENOV TAJNÉHO SPOLKU VZÁJOMNOSŤ

(Vrchovský—Ollík—Hodža)

Máloktoré obdobie slovenských národných dejín prešlo v takom veľkom rozsahu do vedomia širších kruhov našej spoločnosti ako obdobie štúrovské. Poznatky o ňom nezostávajú len v odborných publikáciách, ale systematicky sa sprostredkúvajú ďalej celou školskou sústavou i rozvetveným osvetovým aparátom. Táto skutočnosť, ako je potešiteľná, tak je i záväzná. Nárokuje si na prvom mieste istotu a pravdivosť podávaných poznatkov a z nej vyplývajúce správne hodnotenie udalostí, činov, úsilí celej generácie i jednotlivých osobností.

Jednou zo základných právd, ktoré sa s istotou podávajú o štúrovskom hnutí, je poznanie, že kolískou štúrovcov bola tzv. *Literárna jednota*, samovzdelávací študentský spolok pri lýceu v Bratislave. Formovanie mladej generácie a utváranie nového kultúrnopolitického programu v tridsiatych rokoch minulého storočia sa spája s menom *Ľudovíta Štúra*. Najmä podľa precíteného a živého podania J. M. Hurbana v životopise Ľ. Štúra (SP 1881—1883) sa zdalo, že tento nový a priebojný prúd v našom národnom a kultúrnom smerovaní začal sa formovať pod vplyvom morálnych kvalít, pedagogických schopností a v nemalej miere i pod vplyvom sugestívnej osobnosti Ľudovíta Štúra. Prijímaním takéhoto náhľadu vychádzalo aj ďalším bádateľom, že Ľudovít Štúr bol nielen iniciátorom, ale rozhodujúcou osobnosťou v nástupe mladej generácie, ktorá dostala po ňom aj meno. Tak potom vychádzalo, že po jeho odchode na štúdiá do Halle r. 1838 začal stagnovať ním vzbudený život v Ústave. Ako najvýrečnejší doklad takýchto náhľadov uvediem len konštatovanie Milana Hodžu z diela *Československý rozkol*. Dva roky, ktoré Štúr strávil v Halle, boli vraj jeho druhom „dobou opustenosti a neistoty". Zastupoval ho síce „skromný, horlivý" August Horislav Škultéty a „prísny, jadrný, ale chorľavý" Pravoslav Červenák a Hurban, ale „iniciatívnu a rukoviteľskú osobnosť Štúrovu nemohli nahradiť... Od roku 1836 bol Štúr dušou nového ruchu a bratislavskej mládeži bez neho nevoľno bolo žiť" (c. d., T. Sv. Martin 1920, 115).

Takéto závery a hodnotenia sú však v rozpore so skutočným vývinom a zásluhami, ktoré si v národnom hnutí mladej generácie tridsiatych rokov získali so Štúrom iní jeho súčasníci. Nový výskum, oslobodený od tradičných náhľadov a záverov, opierajúci sa o rozbor prameňov zo spomínaného obdobia, presvedčivo ukazuje nové súvislosti nielen pre celkový vývin v organizačnom centre mladej generácie, v *Spoločnosti česko-slovanskej v Bratislave* (názov „Literárna jednota" tiež neodpovedá skutočnosti a značne skresľuje význam Spoločnosti, zužujúc jej činnosť len na literárnu prácu), ale aj nové hodnotenie osobností a ich zásluh pri vytváraní a upevňovaní nového programu. Ukazuje sa, že proces ideového a organizačného formovania sa mladej slovenskej generácie tridsiatych rokov má oveľa širšie a hlbšie korene, ako len v Štúrovej osobnosti, alebo len v domácej spoločenskej a kultúrnej situácii. Odhalením príčin vzniku, organizačného ustrojenia, cieľov a činnosti tajného spolku *Vzájomnosť* v rokoch 1837—1840 otvárajú sa nové pohľady na politický a kultúrny program štúrovskej generácie. Odkrývajú sa vnútorné diferenciácie, počiatky umierneného i radikálnejšieho krídla, ktoré sa zrejmejšie prejavili v štyridsiatych rokoch.

Už podľa doteraz známych a zverejnených materiálov (porov. našu štúdiu *Spoločnosť česko-slovanská a Slovanský ústav v Bratislave v rokoch 1835—1840, Sborník prác a štúdií Vysokej školy pedagogickej*, Bratislava 1957, 1—80; ako aj článok pri príležitosti 120. výročia vyjdenia prvého čísla písaných novín *Tajný spolok slovenských radikálov*, Mladá tvorba II, 1957, 374—376) možno tvrdiť, že ideovým vodcom i organizáto-

rom nového hnutia medzi slovenskou študujúcou mládežou v tridsiatych rokoch bol doteraz len okrajovo spomínaný Alexander Boleslavín Vrchovský. Jeho zásluhou dostala Spoločnosť česko-slovanská nielen kvalitatívne inú ideovú náplň, ale aj pevné organizačné ustrojenie, ktoré ju uschopňovalo stať sa centrom novej slovenskej generácie aj mimo školského prostredia. Ľ. Štúr má v počiatočnom období veľký podiel ako iniciatívny uskutočňovateľ nového programu, ale neskôr vedome zastáva umiernenú líniu v nastoľovaní a uskutočňovaní nového programu. Okrem toho — najmä pre jeho neprítomnosť — predstihujú ho vo význame pre rozvoj národného hnutia v tomto období jeho nástupcovia, a to „prísny, jadrný", a vtedy ešte vôbec nie chorľavý B. P. Červenák (práve nezmerná príčinlivosť a doteraz nezhodnotená práca nahlodala jeho zdravie) a tiež „skromný a tichý", ale veľmi obľúbený A. H. Škultéty. Okrem nich vystupujú koncom tridsiatych rokov do popredia ešte iní aktívni členovia generácie: členovia tajného spolku *Vzájomnosť*, ktorá od roku 1837 do roku 1840 — do Štúrovho príchodu — organizovala, usmerňovala nielen národnú výchovu študujúcej mládeže, ale aj vidieckych vlastencov, pripravujúc sa premyslene a sústavne na verejné politické vystúpenie. V tomto ohľade nemožno teda nijako hovoriť o dobe opustenosti, ale o vyvrcholení prípravnej fázy programu štúrovskej generácie.

Vedúcu úlohu v tomto spolku mal už spomenutý A. B. Vrchovský, Benjamin Pravoslav Červenák, Pavol Všudyslav Ollík ako jeho zakladatelia. Priraďujem k nim aj Michala Miloslava Hodžu, ktorý aj keď nemá podiel pri jeho založení, stal sa jeho prvým členom a prakticky od začiatku sa zúčastňoval významným spôsobom na jeho činnosti. Takto sa do popredia záujmu pri skúmaní vývinu v tridsiatych rokoch dostávajú títo štyria ako vedúce osobnosti. Okrem náčrtu vzniku a programu tajnej *Vzájomnosti*, ako sme ho podali v spomenutých prácach (mienime sa jej venovať v samostatnej štúdii) zverejňujeme nateraz pre lepšie poznanie týchto dejateľov ich vlastné životopisy do roku 1838.

Životopisy vznikli na Hodžov návrh s jednotným cieľom. Autorom nešlo v nich o kronikárske zachytenie svojich životopisných údajov, ale chceli v nich vystihnúť tie momenty vo svojom živote, ktoré ich priviedli k národnému povedomiu. Životopisy zverejnili postupne vo *Vzájomnostných listoch*, vo svojich písaných novinách, aby „rozviňování citů národnosti zvláště u Slováků jak u sebe tak u jiných poznávati hleděli", čím by sa poučili o prostriedkoch a spôsoboch, ktoré najviac vplývajú na vzbudenie národného cítenia.

Prvý podávame životopis A. B. Vrchovského ako vedúceho činiteľa *Vzájomnosti*. Životopis nie je neznámy bádateľom, upozornila naň a opísala ho H. Turcerová vo svojej práci *Louis Stúr et l'indépendance slovaque* (Paris 1913, 43 n.). Nevedelo sa však, ako došlo k jeho napísaniu, a to len po rok 1838. Životopis je časťou povinného dvojmesačného listu Vrchovského pre *Vzájomnosť*. Z takýchto listov Červenák ako redaktor vyhotovoval vzájomnostné noviny. Práve tretie číslo, kde podľa dátumu Vrchovského listu (26. II. 1838) mal byť životopis uverejnený, sa nezachovalo. Nezachoval sa ani Vrchovského list, ale len jeho odpis, ktorý si Vrchovský dal vyhotoviť zo všetkých svojich príspevkov do novín v prvom roku *Vzájomnosti* (1837-38). Tieto odpisy sú známe a sú uložené v archíve Slovenského národného múzea v Martine.

Na druhom mieste v rade týchto životopisov by mal byť životopis B. P. Červenáka. Nezachoval sa, ani nevieme, či ho napísal. Možno bol tiež v onom stratenom treťom čísle novín. Citeľne nám chýba nielen pre úplnosť portrétov týchto štyroch vedúcich postáv, ale najmä pre potrebnú opravu niektorých údajov a tvrdení J. M. Hurbana ako jeho životopisca (*Životopis Benjamina Pravoslava Červenáka*, Zrcadlo Slovenska od Benj. Pravoslava Červenáka, Pešť 1844, 127—133).

Pavol Všudyslav Ollík je najmladší zo zakladateľov *Vzájomnosti*. Doteraz bol skoro neznámy, hoci má významný podiel v študentskom hnutí v Banskej Štiavnici. Svoj životopis poslal *Vzájomnosti* v liste niekedy v apríli 1838. Podávame ho zo 4.

čísla *Vzájomnostných listov* (datovaného 29. IV. 1838 — v LAMS), teda z odpisu Červenákovho.

M. M. Hodža, autor myšlienky životopisov, podal svoj návrh v liste z 1. nov. 1837 a hneď aj uviedol dosť obšírne svoj život. Jeho list sa nezachoval, životopis podávame z Červenákovho odpisu v 2. čísle *Vzájomnostných listov* (1. I. 1838 — v LAMS). Životopis bol doteraz neznámy a vypĺňuje medzeru v poznaní Hodžovho života. „Kde, akým činom prebudilo sa v ňom slovenské národné povedomie, nevieme" — sťažoval si Jozef Škultéty (*O Slovákoch*, T. Sv. Martin 1928, 202) a po ňom ďalší autori štúdií a monografií o Hodžovi. Teraz sa to dozvedáme z jeho vlastných slov, zachycujúcich jeho život od narodenia až po prvú kázeň v Liptovskom Mikuláši dňa 27. aug. 1837.

Ďalšie osudy týchto štyroch dejateľov sú alebo známe (Hodža, Červenák), alebo vyžadujú ďalší výskum (Vrchovský, Ollík).

Alexander Boleslavín Vrchovský

V Skalici městě stolice nitránské zrozen,[1] až do dvanástého roku věku mého požíval sem na tamějších školách vyučování téměr jediné v řeči mateřinské; knihovníčka školská poskytovala mi mnohé slovenské knihy, a ještě, jak kdyby to nedávno bylo bývalo, pamatam se na příběhy Beňovského,[2] sněm Kostnický,[3] Kartygám[4] a jiné, které jsem byl čítaval, za každou groš vždy platě. Neb ve věku tomto dychtivost po knihách počíná v mladíku růsti, bolestně jsem na zásobu německých kněh otce mého pohlédával, nemoha jim rozuměti, dojemy v tomto věku najhlouběji se do duše vrijí, kdyby knihy ony v duchu národným psány byly bývaly, co by nebyli na mne oučinkovali?

R. 1823/24 poslán jsem byl do Komárna na Maďarčinu; tehdy jsem mimo materčinu jinou žijící řeč neznal. Tu když se mi Maďaři často posmívali, že jsem Slovák, a často opakůvali že mne škoda byt Slovákem, neb bych sa prý, jsa milovník slaniny a papriky dobře za Maďara hodil — první kapka nenávisti proti národu tomuto do mého srdce vloudila.

R. 1825/6 dostal sem se do Přešporku a 5 roků zde trávil. Byli to nejsmutnější časy pro mou národnost. Čítaje jediné německé knihy, neb se mi jiných nedostalo, obcovavše nejvíce s Němci, téměř jsem se docela sněmčil, takže se mně na prázdniny domu navracajícímu rodina neráz z chybného materčiny mluvení posmívala. Slýchal sem někdy sice o Společ[nosti] slov[enské], ale jen co o ústavu pro bohoslovců; nikdo mne nikdy ku spojení se nepozval, jen ráz ve mně láska národnosti probleskla: čítal sem totiž kdesi znělku Kollárovu o nevděčnosti k národu svému; táto se mi tak zalíbila, že jsem si cítění toto do denníka zaznamenal.

---

[1] Narodil sa 20. októbra 1812. H. Turcerová (a po nej aj iní) mylne udávajú rok narodenia 1811 (*Louis Stúr et l'indépendance slovaque*, Paris 1913, 43). — Život Vrchovského po roku 1840 je nepreskúmaný. S jeho počiatočnou aktivitou a vedúcou úlohou v tridsiatych rokoch ostro kontrastuje jeho utiahnutosť v nasledujúcich desaťročiach. Žil ako advokát v Pešti, nechýbal síce pri hlavných národných akciách, ale aktívne nevystupoval. Umrel tragicky, utopil sa v Dunaji roku 1865.

[2] *Pamätné Přjhody Hraběte Beňowského,* na wětším djle od něho samého sepsané, we wýtah pak uwedené a přeložené od — — Pějč a nákladem Insstytutu Literatury Slowenské. V Prešpurku 1808.

[3] *Hystorye Welikého Sněmu Kostnického.* Od ... Kašpara Royko ... Z německého přeložená od Wáclava Petrýna. V Praze 1785.

[4] Při dobytí Budínskeho Zámku, do zajetj křestanského padlé Kartigam řečené; (potom Krystýna nazwané) Turecké Slečny, Kišassoňky Řjdké a památné Přjpadnosti, Které w uherském gazyku Pán ——; w slowenském pak Michal Semian ... wydal. W Presspurku 1790.

Rok[u] 1830/1 po smrti otce přinucen sem byl matce na pomoc doma stráviti. Otec můj byl vzor laskavého, jediné svým srozencům žijícího, pro ně všecky trpkosti podnikajícího otce. Sám vládl dary ducha nadobyčejnými, a proto vzdělanost všestrannou a spůsobnosť v rozličných uměních za hlavný cíl člověka považoval, proto i těžkými oběti mně a bratrům mým mistrů v hudbě, malbě a rozličných řečech držel. Zaneprázdnením těmto jeho přísnému dozírání a jednomu příteli, jenž mně laskavě k sobě přivinul a vždy k čítání knih přidržoval, mám co děkovati, že jsem se hýrivému, tehdy ve školách velmi panujícímu životu, opilství a karbaníctví jako mnozí mojí bratrové neodevzdal. Přítel onen byl Pavel Mazúr,[5] jen malé povzbuzení od tohoto aneb od otce mého bylo by lásku k národnosti ve mne ve velký plameň bylo roznítilo. —

R. 1831/2 ubral sem na právnícke učení do Vídně. Dva první roky trval sem ustavičně v Nemčině. Ale roku 1834/5[6] známost učinil z jistým Zajączkowskym, Polákem, a chtěje příležitosti použiti, počal sem se od něho polský, on ode mně francuzký učiti. Tento znamenitý mladík živými barvámi mi los Polska opisoval, vypravoval hrdinské skutky které se tam díli, ukazoval povinnosti ku svému národu a povzbuzoval, bych i já jim zadost činil. Já napřed nadmítal nedostatečnost našich síl, neplatnost všeho našeho usilování, však když jsem byl Spaziera Historiu povstání polského[7] byl čítal a tam viděl jak blízko polská řeč s naší a tudiž i národ tento s námi jest spřízněný, tu mi zastkvěla vidina jasná v duši, ji pronikla a nepromenně se s ní sloučila. O kdybych vám vypsati mohl jak jsem já v novém tomto životě blaženým byl. Jasně se pamatam, jaká [nečitateľné][8] svírala předtím srdce mé, když sem v německých knihách o vlastenectví čítával, a já v mém srdci nic podobného necítil; ale nyní jsem i já v řad šlechetných onech mužů, o nichž mi německé dějiny vypravůvali, vstoupil,[9] i ja jsem cítil v sobě povolání oněm tajně neráz zavidené, na nečem slavném, nesmrtelném pracovati. O národnosti, teprv co tvůj oheň jsem zacítl, cítím hodnost člověčí v sobě. Procítnutí tomuto nasledovalo seznámení a spojení se se Slovany Vídeňskými, upevnění se v řeči a v literatuře slovenské, tu mi Sam[o] Chalupka a Jiří Matůška[10] znamenitě napomocní byli. Mimo spomenutých nejvíce sem obcoval s Poláky výbornými Czyžewským, Běleckým, Šmialowským a Lewandovským.

Od tohoto přeporodění duševního jen jedna hvezda vůdkyně (vyjmouli lásku a peči o mou rodinu nejbližší) svítila mi na cestě života, a až do konce svítiti bude; a ty, drahá Vzájemnosti věrná, silná, neunavná, a vždy bdící — mne až ku konci sprovázeti budeš.

---

[5] Priateľstvo zo školských rokov sa uchovávalo aj potom, keď už boli v zamestnaní. Mazúr bol zememeračom na Pálfyho panstve v Stupave. V čase Vrchovského účinkovania v Bratislave (1836/37) nadviazala s Mazúrom listové spojenie aj bratislavská Spoločnosť česko-slovanská (porov. Listář I, listy XIII, XLVIII, LVIII).

[6] Ide tu zrejme o omyl pri odpise alebo o nepresnú spomienku Vrchovského. Zo zmyslu predchádzajúcej vety ide o tretí rok štúdia vo Viedni, t. j. šk. rok 1833/34. Len v tomto roku mu mohol pomáhať — ako sa ďalej uvádza — Samo Chalupka, ktorý v tomto šk. roku dokončil štúdium vo Viedni. A napokon o národnom preporodení Vrchovského už v tomto roku hovorí jeho účasť — spolu so Samom Chalupkom a Jurajom Matúškom — na brnenskej schôdzke u Kampelíka (porov. Václav Žáček, *Čechové a Poláci roku 1848 I*, Praha 1947, 161 n.).

[7] R. O. Spazier, *Geschichte des Aufstandes des polnischen Volkes in den Jahren 1830-31*, Stuttgart, I—III, 1834. — Knihu si na Vrchovského návrh objednala aj Spoločnosť česko-slovanská v Bratislave.

[8] W. Bobek *(Štúrovci a filomati,* Slovensko a Slovanstvo, Bratislava 1936, 220) číta: jaká *cuzí cnost* svíravala — čo nedáva zmysel; skôr by sa dalo čítať: jaká *ouzkost* . . .

[9] V texte: vstoupiti.

[10] Samo Chalupka (1812—1883), známy básnik, Juraj Matuška (1809—1898), ev. farár, neskôr sedriálny sudca. Obaja už na štúdiách v Bratislave vynikali národným povedomím. Patria medzi zakladateľov Spoločnosti česko-slovanskej v Bratislave.

Narozen jsa 1819[11] v Pukanci sl. kr. a ban. mestě již 5-ho roku žití mého na velkou mou prosbu a častejší slib pilnosti (neb rodiče pro útlost věku ještě o rok to odtáhnouti chtěli) do školy tamější som pušten byl. Ponevadž pak nějakou známost čítání již od rodičů sem si byl nadobyl, nezadlouho mě učitel do II-hé classy přeložil. Jaká radost byla pro mne, anť ne více normálský šlabikár a tenký katechizmus, ale jiné větší váhy knihy, biblickou historii, biblí, kancionál do školy sem nosit měl. Obzvláště čítanka, již sem si potom nejvíce oblíbil, mnoho mi slibovala radosti. Teměř všecky básničky, nejen od učitele vyznačené, ale i ostatní sem se naučil — z nichž některé až posud si pamet na památku prvního života, první činnosti zadržela. Ona byla matkou temného, jakého věk můj schopný byl — a jakými můj, ne sice na slovo vzatý, než v předkládání čítanky pilný učitel dáti vstavě byl, o národu mém pochopu. Jak rád sem doma školy navštěvoval, tak strašná mi byla myšlenka, že se mám mezi Maďarů z příčiny nadobytí sobě známosti maďarčiny z lůna mých rodáků, druhů a přátel odebrat, jak to při každém člověku, obzvláště mladíku, se vším, co mu milé jest, se loučícím pozorujeme. Náklonnost tuto a lásku k krajanům a přátelům matka příroda všem dítkám svým do srdce vštípila, a jest zárod lásky k národu, jest jiskra, která udušená zradné ochladí, rozfoukaná vlastenecké zahřívá srdce.

Po 2 letním pukanské školy navštěvování na vůli starostlivých rodičů celý rok sem na maďarské řeči v Tekovské st. na male Seči (kis Szécse) a sice v čaře strávil — kde co Slovák vysmíván ještě větší lásku k mé vlasti, krajanům a druhům, kdežto o vysmívání z rozdílu národního, tím méně o pronasledování nevinných neslycháno. Po roku měla vlast o jednoho Maďara více, neb nejen že sem, nemaje žádného kdo by se se mnou Slovenský byl smlouval, řeč vlastní zapomněl (ne sice slova, než etymologii) a tak zhola nic krom maďarské řeči neznal, ale i nemale porušení (zmaďaření) mravů sem získal. Při návratu mém do vlasti nic mě více nemrzelo a větší hanbou neobtežovalo, jako to, když sem se s matkou a přátely maď. neznajícími podle vůli vyshovárati nemohl. Pročež všecku mou pozornost sem obratil na spojování a zmeňování slov, takže sem se opět v krátkém čase po druhýkrát materčině naučil.

Když sem doma ještě dva roky chodil do školy poslední sice téměř celý zimnicí trápen, 1829 do Šťávnice sem byl vypraven, kde za grammatistu[12] přijatý 4 roky sem pobyl. Zde brávav sobě ze školní knihovny, obzvláště za syntactictví[13] slov. knihy, ponekud sem se (nakolik mi bez základů mluvnických možné bylo) i [se] spisebnou řečí obznámil, a i skladáním písniček, vinšů atd. v ní cvičil. A tak se ta jiskra národní mátkou přírodou do srdce vštípená, potichu rozhárala, až 1833 v Šoproně hnízdě Maďarů, vpravém slova smyslu v hnízdě beťárů, v neuhasitelný plamen vypukla. Tu sem pospíchal s dějepisem Slováků se oboznámit i nalezl ve školní knihovně latinsky písanou in 4 historii Moraviae, kde i Otče náš slovenský ve třinácte nářečích,[13a] jehož odpis posavad mám, sem nalezl. Nalezl sem dále básně na jmenyny Josefa Palatina ve všech Uhorska řečech psané, nasledovně i čslovenský a sice od Palkoviče, horv. srbs. vend. rusňácky atd. — motto jejich bylo „vox diversa sonat, sensus hic omnibus idem est.[14]" Palkovič začal: „Kam, o Muzo mne v sladkém vytržení Neseš přeprudce? jaká náhlá hnutí Dávno tuhými po prvotným zpěvě Strásají ňádry". — Co to za prosodia? či v naší řeči nemohou

---

[11] P. Halaša udáva rok narodenia 1817 (*Register Slovenských Pohľadov 1881—1938*, I, Martin 1949, 74). — Ollík sa podobne ako Vrchovský po roku 1840 odmlčal. Umrel ako advokát v Banskej Štiavnici 8. dec. 1890.

[12] Do nižších tried stredného stupňa latinskej školy (dva roky ako gramatista, dva roky ako syntaxista).

[13] Porov. predošlú poznámku.

[13a] V knihe Juraja Papánku: *De regno regibusque Slavorum* (1780); nečíslovaná tabuľka medzi stranou 80—81.

[14] Rozličné hlasy znejú, ale ich zmysel je ten istý.

tak aneb ještě lépe verše zníti, jak v latinské? rozmyšlel sem sobě. Ihned sem se pokusil o vypracování elegie (v metrice) „Na nepřátelů Slováků jmenovitě Maďarů“ takto začaté: Ach keby sem sily měl utřetých vás vetru do vlády Dal bych! proč k chuti moc nepřipojil si Bože?“ Žáden pochop o slov. prosodii nemaje, odtahoval sem si sám pouze ze zvuku a z počtu souzvuček pravidla a do veršů na spůsob latinských sem je vtískal.

Bylo nás tam více Slováků jako Kikó, Kolenovci dva, Bjelovci dva, Geržo, Kiš[15] (který mi i přeložení Idyl Gesnerových odnesl) atd. Upevňovali sme se v národnosti, zvětšovali nenávist k Maďarům, tak že sme i na hospodě Bjela v přítomnosti některých Slováků tovaryšů theatr, odemne pod názvem „Maďar ve své opravdové figuře“ (jaký byl taký byl) sepsaný hrali. Osoby Bolondy rechtor, Disznóšy zemský pán, Martha jeho žena, Vojtěch vysloužený vojenský oficír, lid robotný atd.

Slyšev o Prešporské slo[venské] Společn[osti] povstálo ve mně tužení po Prešporku, které sem ne jináče, než vyhovením mu upokojit mohl. Ještě na rok co za druhoročního rhetora[16] do Šoprona sem se vrátit měl, než neuhasitelné jináče bažení po té Studnice, ana každému, jenž ho měl, smad nektarem zahášela a zahašuje, vzbudilo ve mně to předsevzetí, že z druhoročních študií soukromnou v Prešporku složil sem skoušku — i tak sem učinil — vstoupil do Spol[ečnosti] — dostal sem příležitost třetíkrát se milé materčině učit, pilnoval sem mluvnici — svět se mi otevřel, národ můj věčným myšlenek a síl mých předmetem se stal — quid si coelum ruat[17] — telo i duše tomu je obetována. Nejpamatnější pak doba mého předešlého i budoucího života jest ta, kdež si mě ty, Drahá Vzáj[emnosti], do lůna svého přijala.

Michal Miloslav Hodža

Narodil sem se pod Fatrou, odvětvím starověké Tatry, v Turčánské stolici v *Rakši* dne 22 Září 1811. Otec *Jan Hodža* z rodiny Ďurčáňovské, v Ďurčiné v Trenčánské stolici od nepaměti obydlelé, pocházející, matka *Mária Hrianka,* rozumí nástrojové bytosti mé, od nichžto sem dostal formu lidskosti mé, v nichž se mi sjevila *Sláva,* najznamenitější dcera země matky a Boha Otce.

První city člověčkosti mé pěstovalo náboženství, jediná darkyně rodičů mých, která se z říši ideálů, z království božího, ač jen v prostičkém a každodenném, ale čistotném obleku k nim uchýlila. Nábožnost tedy byla, kteráž duchu mému tu životní napravu udělila; tato mne buď i ne k sebecitné, ale k povolné člověčkosti pozdvihla. V otčině naučiv se čítati a psati, za důkazy dobrých počinkův a tak i schopnosti ducha, odsoudil mě rodič ke školám. Kdo zná co tím dobrého vykonal?

Potom v Bystřici baňské školy grammatické,[18] v Rožnave rhetorické[19] vystudovav, dal sem se do Prešova.[20] Plynulo tu živobytí nesamostatného věku. V Bystřici měl sem Professora rodilého Němce, kterýž ale slovančině velmi dobře rozuměl, ba i miloval ji. Nic mne, nakolik si to pamětám, tak udivit nemohlo, jako když sem se už tu, co tak řečený Gram[matista] Novicius,[21] učil, že ze slovenské řeči pochodí ruská, polská, česká, srbská atd. Toto prvé, maličké uvědomení o svém národů blažilo mě za drahný čas citem

---

[15] Neskôr prešli všetci na lýceum do Bratislavy a stali sa aj členmi slovenskej Spoločnosti: Drahomír K i k o z Uhrovca, Ján a Daniel K o l é n y z Myjavy, Jozef a Ľudovít B i e l y z Čachtíc, Adam G e r ž o z Nového Mesta a Ján K i š z Uhrovca.

[16] Žiak druhého ročníka poslednej triedy, z ktorej sa prechádzalo po zložení teoretickej a praktickej skúšky na vlastné lýceum.

[17] Čo sa aj nebo zrúti.

[18] V šk. rokoch 1822/23—1825/26.

[19] V šk. rokoch 1826/27—1828/29.

[20] V šk. rokoch 1829/30—1831/32.

[21] Žiak prvého ročníka gramatickej triedy; veteranus grammatista — žiak druhého ročníka tejto triedy.

velemyslnosti, takže sem se vystavoval mluviti tu řeč, z kteréž tak mnohé pošly, jsa toho za mým Professorem domnění, že to jest slovenská, ne slovanská. V Rožňavě ale se to jinak ďálo. Tamější Professor, pošlý z rodu slovenského, často nám vychvalujíc Maďary, ubohým Slovákům o bílém koni, o Svatoplukovi, o prodané krajině do zapyření nažvastal. A tento nesvědomitec najlepší žáky, kteříž se cvičnosti všelijakou, zvláště ale v latině vyznačovali, měl z Turce, z Liptova aneb i z jiných stolic Slováky. Rozdílná tato povaha Professora tohoto a onoho v Bystřici ukazuje na to, že Němec skůr je hotov Slovanstvu přáti, jako taký odrodilý zapekleneněc anebo divohrdý Maďar.

V Prešově sem pobyl tři roky, po který čas sem se pilně sice dost v jiných školských věcech, ale zvláště, ba s největší oblibou v Maďarčině cvičil, umyšleje se na tom, aby tato řeč budoucně, asnad i co spisovateli, nanejvýš zobyčejněna byla. Proto sem i s cvičením se v latinském veršování, také Maďarské cvičenky spojil. Není také divu, ani příčiny, za kterouž by se mi to teď vytýkalo. Ten oheň národnosti, zanícení v nedávné době, rozhoštujíc se v srdcích každého mladíka uherského, kterémuž slovo vlasti tanulo, zaujal i mé srdce, mimo to schopné takových věcí, jenž si člověk vidinnosti ozdobovati může. A při tom ustavičné hluky a termy Maďarů, z nichžto [s] mnohými sem v přátelském svazku nažíval, uši a srdce mé ku jejich náklonnostem a oblíbením ducha zanáškám navyčili. Při tom všem národu a řeči své sem naprosto tak odcizen nebyl, aby sem se byl za své hanbil, ujímaje se o to směle kdekoliv a kdokoli utržkavě se proti tomu kasati počínal. Nic meně tato skušenost, že se tu rodem naším opovrhuje, na mně to nevymohla, abych se byl od takových oddělil a ku svému tím vroucněji přilnul. Nebo povšechnost toho pochopu a na něm založeného usudku, že totižto můj národ v Uhřích jsou jen Uhré, Maďari, Hungari, že i z toho plemene, z té kolebky jsou, tak stále místo byla si v mysli mé osobila, že ji odtud nic vypáčiti nemohlo. Kde tedy je takováto předpojatost anebo jen křivé pochopění, tam je darmo, k vyšším pochopům národnosti, člověčenstva vznesti se tam nemožno. Mezitím non venit ante suos prudentia nobilis annos.[22] Život vnitřní člověka má své vlastní doby; nebo člověk celý jest sama hystorye.

Poslední rok mého pobývání na školách Prešovských stal se s mou dosavadní soustavou vnitřno-životní všeobecný převrat. Jen mnoho srdce, třebas i dost málo rozumu měj, totě rozhodne osud tvé duševnosti. Jen máličko sem zaslechnul o Slovanství, jen malo slov učitele mého Greguše,[23] obvinujících Slováky z neznámosti národu svého, řeči své, z cizolibosti a lehkomyslnosti, dojalo na mě srdce , jen jednokrátné přečtení předzpěvu na Sl[ávy] Dceru, kterýž mi jistý Lipták, od rodu Němec, opsaný sdělil, jen jednokrátné přečtení koruny mučedlníků českých — a já sem Ti, Vzájemnosti moje, plný Slovanstva čslovenského! Úctivou tuto zpomínku musím učiniti o nebožtíkovi Důstoj. Pánu Ondřejovi Majerovi,[24] bohomluvectví Dru. rodilém Turčanu; ze Žabokrjek. Tento mne v tomto mém zápalu, mnohými, horlivými řečmi utvrdil, předstíraje mi zvláště vytečnost našeho rodu a převahu nad jinými (nakolik se to na oboru školském jevilo) i umní i mravnou, ukazuje také napsané, odůvodněné osvědčení se Professorů Colegium Prešporského, ve zprávě o téže škole učinené Vrchnosti vyšší: Excessus in Collegio nostro rarissimi aut nulli fiunt, nisi *Hungari* et Rosciani confluxerint.[25] Pokoj prachu jeho! Památku velect. Starčeka zachovejž aspoň Ty, drahá vzájemnosti!

Upevniv se tedy na tomto přesvědčení, umyslil sem sobě materštině se učiti. Mnoho

---

[22] Vznešená múdrosť prichádza len po rokoch.

[23] Michal G r e g u š (Greguss, 1793—1838), profesor prešovskej školy, prešiel roku 1833 do Bratislavy, kde Hodža znovu bol jeho žiakom, a to obľúbeným, ako udáva H u r b a n (*Ľudovít Štúr*. Kniha prvá. T. Sv. Martin 1928, 46). Greguš bol v Bratislave hlavným patrónom maďarskej študentskej spoločnosti a zavádzal na lýceu maďarčinu.

[24] Andrej M a y e r, dr. teológie a profesor na ev. lýceu v Prešove v rokoch 1783—1829.

[25] Priestupkov na našom ústave by nebolo bývalo vôbec, alebo len málo, keby sa ich neboli dopustili Maďari a Rusíni.

všelijak dobrého slyšev o společnosti Prešporské, předsevzal sem sobě hned budoucí rok tam jíti, a tam dvouletý bohomluvecký běh vykonati. A tak rozloučiv se s Prešovským učilištěm, domů sem na prázniny přišel, pevně maje na vůli do Prešporku, jen zvlášte pro společnost slovenskou, jíti. Doma se bavě nahodou u jedného faráře ev. nadařil sem se na Šaff[aříkove] Geschichte der sl[awischen] Sprache.[26] V této se mi podruhé zjevila Sláva, ukázavši mi z hory posvatné i zemi zaslíbenou. V ní se s plnocitým plesaním v Slovanstvu našel!

Přišlého do Prešporku[27] ulíbala mě Slávy Dcera i se Štúrem K. A to bylo dost, ba i mnoho najednou srdci mému přinesti! V Prešporku sem pobyl dvě léta s prospěchem, pilně se zanášeje zvláště tou řečí, kteráž mimo co mne k náději štěstí bytovaní mého přiúčastňovala, ještě víc nalezena jest, co drahý kámen, kterýž utěšeně se lesknul a jehožto leskot jen zloba sousedů, jako to *potvora Pfeffelova*[28] onnu Svatojanskou mušku, jen proto, že se lesknul[a] oplila.

Rozlučiv se s Prešporkem, přišel sem do rodiště svého, úzké, pro tak veliké úmysly, na kterýchž sem celou podstatou lpěl, prostranné však pro pokoj. Mladší bratr Ondřej, študující teď na Prešporském Lýceum, od Otce, z návodu mého, přivázán, i za celých 8 měsíců v Grammatice a Syntaxi vyučován byl. Tu sem zpozoroval, jako náš národ už řečí svou tkví v půdě klassického světa. Tabulkovým spůsobem, totiž, přestaviv učenci svému soustovu jeho materského jazyka, na tyto počátky sem soustavu latinského jazyka, celkom příležitě a výhodně osnoval. A mladík tožť za 8 měsíců, byv už zapomnev všeho co věděl, latině se tak jako dobrý Syntaxista v našich školách může, se naučil. Měl sem sice v umyslu doma i déle pobýti a třebas pět let na dovolení do Německa čekati — ale darmo; samobytnosti v okolostojnostech života nebylo, musilo se za vodidkem potřeby jíti až do Novohradu a tam u kohosi[29] učitelovati. To trvalo až do roka, kdežto sem se v nějakési hrozné osahlosti a zmrtvilosti octnul; až povstála ve mně žádost do Vídně.

Ve Vídni sem stravil rok,[30] bez ducha sice činnosti ale tím více duchem přijímavosti. Mám v zásobě, co sem sobě naukladal ve Vídni a co mi za více let potrvá. Nebo město samo jest mrtvola, kterouž červí má skoro roztočiti. Tam sem poznal, že naše vlast, tato osuhlice rozcuchaná, mnoho let potřebuje, aby se tak hřebenem absolutismu učesala. Zalíbilo se mi ve Vídni do života. Chtělo se i tam zůstati.[31] Ale přišed do Prešporku, vyrozuměl sem, že se doptávají na mne Slováci v Liptově okolo Mikuláše, či mohu vstoupiti na Sinai a snesti jim tabule zákonů? Tomu nasvědčili druzí, a zatím co se o tom jednalo,[32] žili sme si Bolesl[avínem] co blaženci vlasti jednoho srdce. Navštívil sem potom, jak se byl mne vzdálil můj přítel, i otčinu jeho; i na okolitě našich kněžů.[33] Všecko k dobrému. Život jest uživek a naopak. Dobře to má naše řeč: *užiti*, t. j. *život jeviti*. Jen že se všelico a všelijak užívá. I já sem z toho skoumavého života mnoho užil, viděv, poznav našich kněžů některých. Dobří jsou to lidé! Nic těm nechybuje, jenže v úžitku jsouce, neužívají, zakleni jsouce k této tantalovské pokutě, až nám

---

[26] *Geschichte der slavischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten.* Ofen 1826.

[27] Roku 1832/33.

[28] Gottlieb Konrád Pfeffel (1736—1809), nemecký básnik, známy tiež ako bájkár.

[29] Roku 1835/36 v Podrečanoch u zemianskej rodiny J. T. (S. Osuský, *Filozofia štúrovcov III, Hodžova filozofia*, Myjava 1932, 10).

[30] Rok 1836/37.

[31] Chcel sa venovať profesúre (S. Osuský, c. d., 14).

[32] Mikuláščania pýtali informácie od superintendenta Fr. Stromského v Bratislave (2. VII. 1837), ktorý mu dal na skúšku kázať v slovenskom kostole a potom ho vrele odporučil (S. Osuský, c. d., 12—13).

[33] Navštívil Vrchovského v Skalici, odkiaľ spolu prešli po nitrianskych kopaniciach, navštevujúc tamojších farárov (Vrbovec, Myjava, Brezová, Bukovec). V Bukovci pod povestnou obrovskou lipou Vrchovský prijal Hodžu do Vzájomnosti, keď mu tam zložil stanovami predpísanú prísahu. Hodža sa odtiaľ odobral do Bratislavy (Vrchovský v liste zo 6. okt. 1837, ASNM).

jich líto. To sem si tam v duchu tichosti odložil: a po vysvěcení na kazatele,[34] přišed do svého rodiště, tam sem asnad posledníkrát, co domovec, skřítkům čili penatům obětoval.

Dne 27. srpne pak nastoupil sem svůj uřad *s řeči z hojnosti srdce*. Z této hojnosti srdce se pověděło i toto: „Lásku k Vám chovám i co k národu mému. Jakože sem vroucími díky povinnen Bohu láskavému za to, že mi dopříti ráčil, abych skutečný učinlivý život v lůně slovens[kého] mého národu umístil; tak Vám co mojim milými rodákům, co spoluučastníkům jedné materské řeči, jednoho národu lásku svou z celého srdce svého obětuji. Nejsem, díka Bohu, z oněch, ach Bohužel veždy více a více se rozmnožujících nevdečníků, kteříž národ ten, jemuž řeč, jemuž člověčenství, jemuž ta najzláštnější, največší dobrodiní podlužni jsou, a jej předce nemilují, nenapomáhají. nezastávají. Nejsem z oněch převrácenců, kteřížto za přirozenou sobě řeč se stydějí, cizích mravů, cizí řeči se lapají, cizí řeči mluviti, v cizím, ne ve vlastním od Boha vykázaném přirozeném světě žíti, národ svůj zlomyselně, sobělibě, aneb sami donucují, aneb jiným nutiti dají. Nejsem ani z oněch — no jako jich mám jmenovat — z oněch nedbalců, kteříž neumytýma rukama k uřadu svému se přičinují, kteříž řeči té, v nížto svěřených sobě vyučují, neznají, základně neumějí, tak jako potřeba, jako duch uřadu tohoto kazatelského vyhledává, nerozumějí. Já miluji národ svůj, životem jsem mu oddán, milujem i řeč jeho, jakož otcovský jeho, nikdy neodňatelný, nikdy, jen nerozumně odbytelný poklad, jako heslo, nímž se světu ohlašuje, jako pevný závazek, v kterémžto se člověčenstvu a nebi přiučastňuje. Co jest Vaše od národu, to jest i mé, to miluji, vaše radosti, vaše zpěvy, vaše zvyky dobré národní milujem, to napomáhati, to proti všem utrhavým, křivdivým nedorozumelcům zastávati chci. Chcem i vaši mládeži ty city na srdce vzkládati, kterýmiž ona nikomu jinému na světě jen svému národu, svým otcům a matkám, náleží, aby nebloudila, když se do světa cizího vypraví, a na vaše dobrodiní nevděčně nezapomínala, národu svého se necizila, řeči své se neštítila. Jiní národové zakládají sobě ustavy, školy, Akademie, kdežto jen právě o vzdělanost osobně toho národu se pracuje. Náš národ nemá nic takového: jeho řeč se v nijakém ústavu nevybrušuje, nevzdělává, pro jeho život, jeho potřeby se nikde nepracuje. Ale máme díka Bohu mysl schopnou, srdce nábožné — mějme to vždy a spojíme-li se dva tři k učinkování společnému, tuť máme všecko; alespoň činíme ve jménu Ježíše, co jest ve jménu člověčenstva.[35]

[34] V Bratislave dňa 14. augusta 1837.

[35] Kázeň vyšla aj tlačou roku 1838 spolu s Hodžovou rečou nad hrobom cir. dozorcu Jonáša Pongrácza: Úvod Sl. B. Kazatele do Církve evangelické Vrbicko-Svato-Mikulášské, a Průvod téže Církve Dozorce do věčnosti od Michala Miloslava Hodžy, dotčené Církve předního Sl. B. Kazatele. V Liptovském Mikuláši 1838. — Tu citované miesto je po nepodstatných štylistických úpravách a vynechávkach na strane 12—13.

KRITIKA

KUKUČÍNOV SBORNÍK

Martin Kukučín v kritike a spomienkach. Sborník zredigovali Alexander Matuška, Marianna Prídavková a Miloš Tomčík. Vydalo Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry v Bratislave 1957, strán 944 a fotografické prílohy.

Stalo sa dobrou tradíciou SVKL, že od roku 1953, keď vyšiel sborník o Petrovi Jilemnickom, vydáva každoročne aspoň jeden sborník „v kritike a spomienkach". Tieto nejubilejné sborníky nielenže dobre popularizujú klasikov našej literatúry, ale keďže „neroztratene v jednej knihe zhrnujú viaceré kratšie i dlhšie práce o jednotlivých úsekoch tvorby toho ktorého autora, môžu byť vedno dobrou predprípravou na monografie". (Alexander Matuška v úvode k sborníku *Jesenský v kritike a spomienkach,* str. 7.) Ak pri predchádzajúcich sborníkoch bol dôraz na zhrnutie zapadnutých, roztratených a neprístupných svedectiev a na zaobstaraní nových od ešte žijúcich priamych svedkov života a práce klasikov, tak sborník Martin Kukučín v kritike a spomienkach množstvom a závažnosťou pôvodných štúdií chce byť predprípravou na monografiu. Tendencia zhŕňania spomienok vyvrcholila v poslednom sborníku pred kukučínovským, v sborníku *Jozef Gregor-Tajovský v kritike a spomienkach,* kde oddiel spomienok mal vyše sedemsto strán, skoro dvojnásobok ako oddiel Tajovský v kritike. Kvantita zhromaždeného materiálu neznamenala však primeraný pokrok v kvalite poznania. Prechod k situácii v sborníku Kukučín v kritike a spomienkach, kde je 600 strán štúdií (z toho rozsahove len jedna desatina retrospektívnych) a len 230 strán spomienok (z toho len 140 strán napísaných priamo pre sborník), je, možno povedať, revolučný, ale bol nevyhnutný.

Redaktori sborníka si boli dobre vedomí, kde sú jeho prednosti. Preto Matuška v *Doslove* vyzdvihuje, že štúdiami „nie na všetky tieto otázky dáva sborník odpoveď, oboplával však Kukučína *celého*" (str. 922; zdôraznil I. K.). Miloš Tomčík v *Úvode* hovorí ešte výraznejšie o tom, že sborník je náhradou za monografiu: „Pôvodné štúdie možno považovať za nový pohľad na celú tvorbu Martina Kukučína i na niektoré jej parciálne otázky. Odstraňuje sa nimi nedávny zjednodušujúci výklad Kukučínovho diela, v ktorom boli badateľné stopy ekonomizmu a sociologizmu" (str. 10). Ako sa podarilo štúdiám i redaktorom realizovať správny zámer, na to sa pokúsime odpovedať niekoľkými kritickými poznámkami.

Na rozdiel od predchádzajúcich dvoch sborníkov (o Jesenskom a Tajovskom) začína sa sborník Martin Kukučín v kritike a spomienkach štúdiami. Miloš Tomčík to odôvodňuje tým (str. 10), že jeho ťažisko je v kritickej časti. Tento postup nebude vari správny, lebo to, čo je východiskom štúdií, materiálom, dostáva sa na koniec. Ale to nie je jediný nedostatok usporiadania. V Úvode sa síce vytyčuje správna zásada, že staršie štúdie (retrospektíva) sa zaraďujú podľa chronológie ich vzniku a nové zasa podľa základných periodizačných období Kukučínovej tvorby. No v skutočnosti je to inak. Na začiatku je nová štúdia Andreja Mráza *Miesto Martina Kukučína vo vývine slovenskej literatúry,* usilujúca sa o celkové zhodnotenie Kukučína z dnešných kritérií, a potom nasledujú štyri staršie články — portrétiky (Votruba, Krčméry, Nádaši, Menšík), z ktorých Jégého *Rozpomienky a reflexie pri návrate Martina Kukučína* by sa omnoho lepšie hodili do spomienkovej časti, do susedstva spomienok Smetanových, Šrobárových a G. Novomeského. Potom sa však už ide podľa základných periodizačných období Kukučínovej tvorby a tu sa nehľadí na to, či je to staršia alebo novšia práca. Tak sa dostáva Čepan so svojou metodicky náročnou štúdiou *Kukučín a tradície poromantickej prózy*

medzi montáž Vajanského časopiseckých novinárskych recenzií a Menšíkovu materiálovú pozitivistickú štúdiu Kukučín v Prahe z roku 1915. Alebo ďalej zas Šoltésovej *Dojmy z Kukučínovho románu Bohumil Valizlosť Zábor* z roku 1931 predchádza štúdia Rosenbaumova *(Vznik a zameranie Kukučínových próz o štúrovskej epoche)* a za ňou nasleduje Nogeho *(O kompozícii Kukučínových poviedok)*. Takýmto radením príspevkov veru nevynikol plasticky *„nový pohľad* na celú tvorbu Martina Kukučína i na niektoré jej parciálne otázky" (zdôraznil I. K.), veď sa miešajú dovedna články napísané v rozmedzí sedemdesiatich rokov.

Poznať vek príspevku v sborníku však nie je vždy ľahké. V predchádzajúcom sborníku — *Jozef Gregor-Tajovský v kritike a spomienkach* — sa začalo totiž so zlým zvykom (a nebolo by dobre, keby sa stal tradíciou), že miesto Poznámok a vysvetliviek, ponecháva sa len Bibliografická poznámka, ktorá v recenzovanom sborníku tiež nie je celkom vyhovujúca. Uvádza sa v nej len, odkadiaľ sa pretláča text, no nie aj údaj o jeho prvom uverejnení. Čitateľ sa nedozvie, kde a kedy uverejnili po prvý raz svoje články Votruba a Krčméry. Kvôli tomu treba siahať po ich *Vybraných spisoch*, ktoré nemá každý vždy poruke. Ďalej sa zdá, že po prvý raz odtláčaný príspevok Jána Vávru (staršieho) Jasenová — rodisko Martina Kukučína je starší, lebo ako o súčasnosti sa v ňom hovorí o ľuďoch a faktoch dnes už nesúčasných (str. 603, 611).

Prínos spomienkovej časti sborníka okrem zhrnutia starších príspevkov tohto druhu je najmä v získaní spomienok na Kukučínovo pôsobenie mimo Slovenska, od jeho juhoslovanských príbuzných. Ba aj spomienky Slovákov na Kukučína, žijúceho po prvej svetovej vojne v Juhoslávii, sú konkrétnejším prínosom pre dokreslenie jeho ľudského portrétu ako tie, kde sa spomína na Kukučína žijúceho vo vlasti. Mnoho nových údajov je zvlášť v spomienke Kukučínovho švagra Petara Didolića (dosť je ich však aj v kratučkej *Rodinnej spomienke* Petronely Furdovej, Didolićovej dcéry) a v článku M. Bartulicu *Niekoľko slov o práci dr. M. Bencúra v Punta Arenas*, ktorý je založený na archívnom výskume i na nám neprístupnej literatúre. V juhoslovanských príspevkoch, v Ormisovom *(S Kukučinom v Záhrebe roku 1924)* aj v *Troch malých stretnutiach* (Ľ. Hurbanová—A. Kamenárová—M. Párnický) vystupujú do popredia fakty, kým v spomienkach na Kukučína na Slovensku väčšinou len dojmy (často z čítania), aj to nie vždy dostatočne skontrolované so skutočnosťou.

Na všetkých spomienkach si možno overiť, ako chýbajú sborníku dobré poznámky a vysvetlivky. V juhoslovanských príspevkoch sú neznáme reálie (napr. v článku Branka Nižetiča *Kukučín na ostrove Brač* sa píše, že na Brači 22 dedín tvorí 8 obcí; nikde sa však nevysvetlí, že na rozdiel od synonymického významu slov dedina a obec u nás, obec u južných Slovanov znamená administratívnu jednotku ap.) a spomínajú sa nám menej známi alebo vôbec neznámi spisovatelia a kultúrni či politickí činitelia. Istotne na vrub nedostatočného sledovania „juhoslovanizmov" spadajú aj také „tlačové" chyby, ako je premenovanie Ivana Vazova na Nazorova (str. 818), alebo cintorína Mirogoj na Migoroj (str. 814). Poznámkovať bolo treba nejednotné údaje (ak už museli zostať), ako je napr. rok Kukučínovho odchodu na Brač (str. 650, 655), alebo datovanie epidémií, ktoré Kukučín ako lekár musel zvládnuť (str. 721, 725, 735). Neopravené potom zostali aj zjavné omyly zomrelých či žijúcich vážených autorov. Tak Škultéty sa diví (str. 623), čo čítaval (z čoho vychádzal) Kukučín, keďže „Vajanského vzácne drobnôstky ako *Hlásnik Čierny idealista, Rubačova žena*, sú len z roku 1883". Kukučín však mohol čítať Škultétym menované Vajanského prózy už tri roky pred svojím debutom, lebo všetky vyšli v Národných novinách roku 1880 (XI, čís. 22, 137 a 128). Ďalší príklad: Mária Pietrová sa dojíma (str. 781), že tvrdo čakávala Slovenské pohľady s Kukučínovými prózami, a na doklad toho uvádza, aký silný dojem na ňu spravili prózy *Neprebudený* a *Rysavá jalovica*. Ale ani jedna z nich nevyšla v Slovenských pohľadoch, i keď o *Rysavej jalovici* to tvrdí aj Zuzka Zguriška (str. 825). Potom sa necháva na riešenie „slovenskej literárnej historiografii", čo mal vyriešiť sám autor, alebo aspoň redakcia — totiž, kedy vlastne Ján Belnay sedel s Kukučínom na schôdzke Detvana (str. 761).

Redakcia zaradila medzi spomienky okrem Bartulicovho článku aj dva príspevky, ktoré nemajú spomienkový charakter, ale sú skôr štúdiami o niektorých Kukučínových životných problémoch. J. K. Garaj sa zamyslel nad odchodmi a návratmi dr. Mateja Bencúra, ktoré sa podnetne usiluje osvetliť aj z jeho diela. No výsledky nepokročili veľa nad predchodcov, podľa môjho názoru sa tu tieto Kukučínove odchody z vlasti zbytočne heroizujú (str. 670). Aj Bárdošova práca *MUdr. Matej Bencúr — obecný lekár* zväčša len opakuje údaje, známe odinakiaľ. Skutočnosť, že medzi spomienky sa dostávajú materiálové štúdie o živote autora, svedčí o procese, aký je typický pre celý sborník. Vidieť totiž zvrat od zhromažďovania materiálu k jeho spracovaniu. Je to dôkaz o rozvoji našej vedy. Škoda však, že sa prejavuje viac kvantitatívne ako kvalitatívne.

Z listov Martina Kukučína, tak sa volá samostatný oddiel sborníka (str. 835—916), ktorý zredigovala Marianna Prídavková. Je ozajstným prínosom, lebo dáva výrazný, nezjednodušujúci obraz o ideovom profile Martina Kukučína a autenticky osvetľuje mnohé podrobnosti z jeho života. Listy ukazujú, že v posledných časoch sa trochu preceňovala (ešte aj v sborníku) svetonázorová priebojnosť Martina Kukučína a nevidelo sa, že jeho demokratizmus je spútaný nielen jeho povahovými vlastnosťami, ale aj nacionalizmom staršieho razenia. Spôsob uverejnenia listov znamená pokrok najmä proti sborníku *Jesenský v kritike a spomienkach*, v ktorom sa vôbec neuvádzali adresáti. Aj Prídavková vynecháva z listov privatissima, no vynechávky vyznačuje. Pochopeniu listov dobre pomáhajú vysvetlivky (čo sa zvlášť dôrazne cíti v porovnaní s ostatnými časťami sborníka), ktoré sú pedantné (až na také štylistické nešikovnosti, ako je „martinské krídlo národa" — str. 905), ale nezachádzajú do zbytočných drobností. Charakter listov by si však niekedy vyžadoval nielen stroho vecné komentovanie, ale aj zaujatie stanoviska k niektorým problémom.

Ako sme už spomenuli, ťažisko sborníka je v jeho prvej časti — *Martin Kukučín v kritike* (str. 13—60), najmä v nových štúdiách, ktoré chceli, podľa slov úvodu, odstrániť „nedávny zjednodušujúci výklad Kukučínovho diela, v ktorom boli badateľné stopy ekonomizmu a sociologizmu". Nevedno, či pre stopy „ekonomizmu a sociologizmu" vypadla štúdia Stanislava Šmatláka *Kukučínova novela Mladé letá* (Literárnohistorický sborník X, 1953, str. 60—90), ktorá je však dosiaľ najdôkladnejším — a najmarxistickejším — monografickým rozborom niektorej Kukučínovej prózy. Redakcia ju mala zaradiť do sborníka. A to najmä preto, že „badateľné stopy ekonomizmu a sociologizmu" sa nahradzujú v niektorých nových štúdiách badateľnými stopami iných metód. Istotne si marxizmus má osvojiť v špeciálnej metodike jednotlivých vied všetko dobré, k čomu sa došlo v predchádzajúcom vývine. Bolo by nesprávne odmietať každý pokus o psychologický výklad ako nemarxistický a rovnako nesprávne by bolo uzatvárať sa pred tým, čo pozitívneho priniesol štrukturalizmus do rozboru literárneho diela, najmä jeho formy. Keď však čítame štúdie tohto sborníka, neraz sa nám zdá, akoby sa marxizmus trochu vytrácal. Nejde nikde o polemiku proti nemu. Ale v niektorých štúdiách výskum zostáva pred problémami, ktoré práve pomocou marxizmu možno riešiť najlepšie (Čepan). Iné zas zostávajú zväčša len pri opise (Gašparíková, Čavojský, ktorý príznačne venuje prevažnú časť štúdie Kukučínovmu pomeru k divadlu, ako jeho vlastným hrám). Štúdiám, usilujúcim o marxizmus, neraz chýba všestranná a hlboká znalosť problematiky súvisiacej so skúmanou témou (Tomčík, Pišút). Ak aj napriek takýmto metodickým nedostatkom je zreteľný prínos štúdií tohto sborníka do nášho poznania a hodnotenia diela Martina Kukučína, svedčí to, že síce sa už sprofesionálnil literárnovedný výskum u nás, že však sme ešte len na začiatku rozvoja vedeckého výskumu našej literárnej minulosti. A musí nám byť všetkým jasné, že tento rozvoj nie je možný bez aplikovania marxizmu.

Alexander Matuška vo svojom *Doslove* správne pripomína, že s Jankom Kráľom, Hviezdoslavom a najmä s Tajovským a Timravou „sme ďalej v interpretácii a výklade i hodnotení ako s Kukučínom. Na pohľad prosté jeho dielo predstavuje toľko a tak hrubých orieškov a orechov na lúskanie a hľadanie jadra, že to je bezpečným príznakom

toho, že to s jeho prostotou nie je také prosté" (str. 919). Ukazujú to aj jednotlivé štúdie. Hoci o žiadnej z nich nemožno povedať, že by bola zbytočná (čo je dobrým vysvedčením pre redaktorov sborníka), predsa nie každá vedela plne rozlúštiť problém zo svojho určeného stanoviska. Pre „prostotu" Kukučínovho diela je príznačné, že celkove v prenikaní ku koreňom Kukučínovho umenia sú bližšie štúdie syntetizujúce ako tie, ktoré majú tvrdenia dokazovať analýzou Kukučínovho diela.

Andrej Mráz, ktorý vo svojich početných kukučínovských štúdiách prešiel etapami podceňovania i preceňovania Kukučínovej pokrokovosti, v štúdii *Miesto Martina Kukučína vo vývine slovenskej literatúry* (str. 15—16) našiel správnu mieru tohto hodnotenia. Pravda, nepúšťa sa do analýzy. Na niektorých miestach uspokojuje sa len psychologickým postrehom pri vystihnutí ideového smerovania Kukučínovej tvorby. Slabšou časťou Mrázovej štúdie je záver, v ktorom sa usiluje vyznačiť, ako vplývalo Kukučínovo dielo na slovenskú literatúru po r. 1918, na diela spisovateľov socialistického realizmu. Tu sú miesto zistení len hypotézy a priania, aby tak bolo, ako my chceme. Staršie Kukučínove portréty sú stručné, no každý má svoju prednosť. V najrozsiahlejšom z nich, v Menšíkovom nekrológu (str. 72—90) sa stretávame s pozitivistickou dôkladnosťou. Menšík zvláštnu pozornosť venuje slovensko-českým vzťahom, s ktorými sa materiálovo vyčerpávajúco zaoberá aj v špeciálnej štúdii *Kukučín v Prahe* (str. 130—157). Votruba v svojom článku k päťdesiatke Martina Kukučína (str. 47—52) zas upozorňuje na zásluhy Martina Kukučína pri prekonávaní tzv. ľudovej literatúry. Jeho podnety sú v sborníku ďalej rozpracované. Úryvky z Krčméryho *Stopäťdesiatich rokov slovenskej literatúry* (str. 33—64) potvrdzujú, že tento krajan Mateja Bencúra ho pochopil skutočne kongeniálne. Hlboký je ponor Krčméryho aj do rozpornosti Kukučínovej osobnosti a do jedinečnosti i typickosti jeho postáv.

Z ostatných starších štúdií zaujmú najmä Šoltésovej *Dojmy z Kukučínovho románu Bohumil Valizlosť Zábor* (str. 279—290) svojimi postrehmi o problematike zemianstva a poznámkami o jazyku, kým Ďurovičov článok *Dvaja susedia u Hviezdoslava a Kukučína* je len prínosom tematickým. Zvláštnu pozornosť si zasluhujú Vajanského kritické poznámky ku Kukučínovým začiatkom (str. 91—94). Sem zaradili redaktori aj úryvok z *Literárnych želaní* uverejnených v Národných novinách roku 1883 a až v Bibliografickej poznámke sa upozorňuje, že ich autorom je Andrej Kmeť (no Petrusovovo polemické tvrdenie o autorstve Vajanského na str. 494 zostalo bez poznámky). Skutočnosť, ako málo kritickej pozornosti venoval Vajanský najvýznamnejšiemu prozaikovi svojich čias a ako málo pochopil jeho spôsob písania, jeho realizmus svedčí, že Vajanský kritik je viazaný tými istými ideologickými obmedzeniami ako Vajanský prozaik, že tieto dve zložky Vajanského literárnej činnosti nemožno stavať proti sebe. *Ivan Kusý*

PRÍSPEVOK K OSVETLENIU SLOVENSKÉHO HISTORIZMU 18. STOROČIA

Dejepisná štúdia Jána Tibenského *J. Papánek—J. Sklenár. Obrancovia slovenskej národnosti v XVIII. storočí* — (Martin 1958, strán 156) nie je úplnou novinkou. Jej stručný obsah podal autor v sborníku *O vzájomných vzťahoch Čechov a Slovákov* (Bratislava, SAV 1956, str. 142—153), a to v článku *Vznik, vývoj a význam veľkomoravskej tradície v slovenskom národnom obrodení*. Jednotlivými zložkami tejto otázky sa Tibenský už od r. 1946 zaoberal vo viacerých svojich statiach. Základom týchto výskumov bola totiž jeho dizertačná práca z roku 1947. Postupom rokov si ujasňoval ideologickú súvislosť historizmu 18. storočia s triednym procesom a s utváraním sa „buržoázneho slovenského národa". Kniha *Papánek—Sklenár* je síce výsledkom staršej práce, ale je nová svojou koncepciou, totiž svojím marxistickým hodnotením národnobuditeľského historizmu v 18. storočí. Pri tejto príležitosti chcem poukázať na jej význam pre dejepis slovenskej literatúry, a to hlavne pre výklad literatúry národného obrodenia.

J. Tibenskému sa podarilo odhaliť vývin i spoločenské úzadie uhorského historizmu pri vzniku národných ideológií na sklonku 18. storočia. Česká i slovenská literárna história vysoko oceňovala dejepisné práce osvietencov a buditeľov národa, ale zanedbávala zdôrazňovať ich polemický charakter. Stačilo jej zdôrazňovať ich národne obranný charakter. Tak si počínal aj Jaroslav Vlček, Škultéty, Pražák a iní. Už to, že prvé prejavy slovenského buditeľského historizmu sa objavili v latinských spisoch, odradzovalo od podrobnejšieho výskumu. Ale práve odhaľovanie rozporov a polemického zaostrenia týchto spisov nám môže podať pravdivý obraz dobového napätia, ako aj obraz zmýšľania kultúrnej vrstvy na počiatku obrodenia. Tento polemický charakter buditeľského historizmu mal pôvod v triednom i národnostnom napätí. Metodicky nevyhnutné je poznať všetky polemizujúce strany. Prakticky to značí, že slovenské národné obrodenie treba skúmať i v súvislosti s maďarským obrodením. Česká literárna história má pomerne podrobne prepracované súvislosti českého osvietenstva s nemeckým. Slovenská literárna história však donedávna podávala slovenské obrodenie temer odtrhnuto od uhorského kultúrneho prostredia. Štúdium latinských spisov sa zanedbalo, hoci latinčina v Uhorsku v 18. storočí bola ešte všeobecne používaným jazykom vedeckej spisby.

Práca J. Tibenského o Papánkovi a Sklenárovi je svojho druhu prvým dielom, ktoré začlenilo diela týchto historikov do širokej súvislosti, do celého prúdu uhorského a cirkevného historizmu. Jedine tak mohla vyniknúť ich novosť, ich záporné i kladné stránky. Jej ústrednou témou je vlastne aktualizácia veľkomoravskej a cyrilometodejskej tradície v Papánkovom a Sklenárovom diele. Táto tradícia, ako sa už neraz zdôraznilo, mala pre vznik národnej ideológie slovenskej základný význam. Pre českých buditeľov nebolo treba dokazovať legitimitu českého kráľovstva a tým i nárok na národnú rovnoprávnosť medzi národmi rakúskej ríše. Pre slovenských buditeľov sa legitimita „slovenského kráľovstva“ musela dokazovať alebo priamo vytvoriť. Jednoduchá existencia slovenskej národnosti, slovenského ľudu bez nejakého historicko-právneho podkladu ešte nestačila v 18. storočí k vymedzeniu pojmu národ — natio. Tak ako šľachtické rody museli opierať svoje práva o donačné listiny, tak i práva národa v ponímaní historikov 18. storočia museli mať svoju oporu v nejakom štátoprávnom podklade. Keby sa v 18. storočí boli k slovenskej národnosti hlásili nejaké magnátske rodiny a odvodzovali svoj pôvod a svoje práva z čias Veľkomoravskej ríše, bola by úloha našich osvietenských historikov omnoho ľahšia. Keďže však práve v tomto storočí sa magnátske rodiny, hoci rozličného pôvodu, hlásia k maďarskej národnosti, bolo treba legitimnosť slovenskej národnosti dokazovať a obraňovať. Papánek a Sklenár sa o to pokúsili (nie prví ani poslední) dokazovaním, že Slováci ako národ sú priami dediči Veľkomoravskej ríše, že prijali kresťanstvo pred príchodom Maďarov do krajiny medzi Dunajom a Karpatmi, že boli spolutvorcami uhorského štátu a že teda majú rovnaké práva vzhľadom na svätoštefanskú korunu ako Maďari.

J. Tibenský sa v prvej časti svojej knihy celkom správne metodicky sústredil na historický vývin pojmu natio v Uhorsku, na prejavy slovanského a slovenského povedomia v minulosti, na svedectvá kronikárov a práce novších historikov o vzniku Uhorska v súvislosti s rozpadom Veľkomoravskej ríše. Z preskúmania tohto materiálu mu vyšiel tento záver: „Pravda, tradícia veľkomoravská a najmä cyrilometodejský odkaz nemali v našich dejinách vždy jednoznačne pokrokový charakter. Záležalo na tom, kto, kedy, v záujme akej triedy, akých spoločenských vrstiev ich hlásal“ (str. 27). Z tohto hľadiska vidí Tibenský vystúpenie Michala Bencsika s takzvanou podmaniteľskou teóriou ako prejav v službách feudálneho „natio Hungarica“. Podľa tejto teórie Maďari si podmanili Svätoplukovu krajinu i jej ľud. Slováci sa stali tak večne poddanými Maďarom a nie sú plnoprávnymi občanmi Uhorska. Bol to najhrubší prejav triednej i národnostnej panovačnosti, ktorý mal neblahý vplyv aj na vývin maďarského nacionalizmu vôbec. Na tomto mieste mal autor možnosť zaoberať sa hlbšie dôsledkami podmaniteľskej teórie v maďarskej historiografii, ako aj v maďarskej literatúre 18. a 19. storočia. Bencsik a jeho nasledovníci šírili predstavu „šľachtického maďarského národa“. To

viedlo k tomu, že temer každý šľachtic a zeman sa hlásil k maďarskej národnosti. Podobne pôsobila táto teória i na meštiansku inteligenciu. Proti podmaniteľskej teórii vystúpil Ján Baltazár Magin (1728) a vynikajúci historik Samuel Timon (1733), ktorý je tvorcom teórie o pohostinnom prijatí Maďarov Slovákmi. Podľa Timona Slováci sa odtrhli od Svätopluka a Moravanov a spojili sa s Maďarmi, aby spolu s nimi vytvorili nový štátny útvar. Timon takto dokazoval rovnoprávnosť Slovákov s Maďarmi, pričom Tibenský dokladá, že mu išlo len „o rovnoprávnosť slovenského zemianstva a meštianstva s maďarským, teda o feudálnu rovnoprávnosť". Mohol však doložiť aj to, že táto teória mala v sebe zárodok osvietenskej znášanlivosti, že bola rozhodne pokrokovejšia ako teória podmaniteľská.

Dielo Juraja Papánka *Historia gentis slavae* (1780) sa nám teraz zásluhou Tibenského javí ako výslednica vyše polstoročnej polemiky v uhorskej historiografii a ako priamy ohlas na dielo Štefana Salagia *De statu ecclesiae Pannonicae* (1777). Salagius privlastnil všetku slávu Veľkomoravskej ríše a christianizačnú činnosť Cyrila a Metoda len uhorským Slovákom. Papánek mohol čítať len prvý zväzok Salagiovho diela, ale už týmto zväzkom mohol byť inšpirovaný k novej patetickej oslave Slovákov ako jadra Veľkomoravskej ríše. Papánek vysoko vyniesol zásluhy Slovákov o budovanie Uhorska. Stal sa tak inšpirátorom vystúpenia bernolákovcov a do značnej miery básnického diela J. Hollého, aj keď Papánkove *Dejiny slovenského národa* sú plné omylov a nesprávností. Istá vec je, že Papánek veľmi posilnil staršie tendencie po samostatnej slovenskej literatúre v rámci Uhorska a že je ideovým tvorcom uhorsko-slovenskej orientácie nášho národného obrodenia. Tibenský nezabudol zdôrazniť, že u Papánka mal nemalú úlohu i jeho zemiansky pôvod. Celkove veľmi kladne hodnotí jeho podiel na slovenskom národnom obrodení (str. 87). Ale práve pri tomto hodnotení by sa žiadal i kritický pohľad na ideový základ Papánkovej apoteózy starých Slovákov a na jej dôsledky v ďalšom národotvornom procese. Išlo by o kritiku Papánkovho uhorsko-slovenského historizmu, jeho nepriameho podcenenia organickej súvislosti slovenskej a českej kultúry a spojitosti ich obrodenských snáh. Bolo by vďačnou témou i porovnanie Papánkovho a Hollého historizmu.

V druhej časti svojej knihy Tibenský podáva rozbor a kritiku diela Juraja Sklenára *O najstaršej polohe Veľkej Moravy* (1784). I toto dielo malo obranný a polemický charakter oproti podmaniteľskej teórii. Bolo však vedecky celkom pomýlené. Zabiehalo do fantastických konštrukcií. No práve preto vyvolalo ostrú polemiku z viacerých strán, no najviac zo strany maďarského historika Štefana Katonu.

Nezáleží teraz na podrobnostiach ich polemík. Môžeme len s uspokojením zistiť, že zásluhou Tibenského sa roky jozefinizmu v slovenskej literatúre javia omnoho plastickejšie. Sú plné ideového napätia, sú plné prejavov slovenskej vôle po národnej rovnoprávnosti, po samostatnej národnej kultúre. K svojim štúdiám o Fándlym a Bajzovi pripojil Tibenský novú podnetnú štúdiu o Papánkovi a Sklenárovi, a to opäť v širokých spoločenských a kultúrnych súvislostiach. Dejiny slovenskej literatúry majú v nich podklad pre nový, dramatickejší obraz počiatočnej fázy národného obrodenia.

Milan Pišút

HAMALIAROVO KRITICKÉ TORZO

Ján Igor Hamaliar, *Kritické torzo*. Články, kritiky, recenzie a referáty. Vydal Slovenský spisovateľ 1958, strán 268.

Výber Hamaliarových statí, článkov a kritík, ktorý vyšiel teraz pod názvom *Kritické torzo*, opiera sa o autorovu publikáciu *Hlasy nášho východu* (1929), do ktorej tento tesne pred smrťou zhrnul svoje najzávažnejšie literárnokritické prejavy. Terajší zostavovateľ Branislav Choma rozšíril dosť podstatne tento súbor, najmä o recenznú časť

Hamaliarovej tvorby. Je to záslužná práca, lebo hoci ide naozaj len o torzo, a to o torzo, ktoré závažnejšie neovplyvňovalo náš literárny vývin, predsa zostáva dokumentom snáh a cieľov našej kritiky v druhej polovici dvadsiatych rokov. Zároveň ukazuje, že mapa slovenskej literárnokritickej činnosti nie je ani medzi dvoma vojnami taká biela, ako by sa pri povrchnejšom pohľade zdalo.

Hamaliar bol predovšetkým kritik, to znamená bojovník za vyššiu úroveň *súčasnej* literatúry. Literárnohistorický aspekt v jeho tvorbe málokde nachádzame. Aj keď sa snaží v súhrnných článkoch a literárnych portrétoch podoprieť svoje vývody o súčasnej literatúre pohľadom do minulosti, stále zostáva na literárnokritickej rovine. Je to chyba, lebo jeho súdy o minulosti nemajú váhu, menia sa väčšinou na paušálne odsúdenia a čo viac, neznalosť vývinového procesu slovenskej literatúry (lebo tá sa za všetkým skrýva) znejasňuje mu pohľad aj na súčasnosť a nakoniec rozmazáva jeho vlastné umelecké krédo, v mene ktorého bojuje za vyššiu umeleckosť literatúry.

Hamaliar v príkrych súdoch odmieta slovenskú predprevratovú literatúru, pretože slúžila, bola pedagogickou, didaktickou, krátko všetkým len nie literatúrou. Rovnako príkro odmieta aj poprevratovú literárnu produkciu, ktorá ho sklamala malosťou, prízemnosťou, provincionálnosťou a všeličím iným. Uznáva, že vývinová krivka literatúry stúpa hore pomaly a reaguje na prudké zvraty v organizme spoločnosti oneskorene, ale sám je veľmi netrpezlivý, že sa slovenská literatúra doposiaľ nevypla k svetovosti, kam by ju sám rád vytiahol. Pri nekritickom odmietaní celej minulosti a skoro celej prítomnosti bolo aj jeho volanie po svetovosti slovenskej literatúry vykorenenou, zvädnutou zelinou, zvučnou, ale prázdnou frázou. Volal po bytostnom *slovenskom* umeleckom prejave (v ňom videl kľúč k svetovosti), ale dal si malú námahu vystopovať, ako a v čom sa v minulosti prejavila táto svojbytnosť v slovenskej literatúre a ako presahuje do prítomnosti. Nemeral slovenskú literatúru ňou samou, ale vnášal do nej zvonku kritériá veľkosti a svetovosti.

Pohľad zhora, ktorým sa díval Hamaliar na slovenskú literatúru, vyplynul mu z ocenenia vysokej úrovne českej literatúry. Pod vplyvom českej kritiky, najmä Šaldu, formovali sa aj jeho názory na umenie. Uvedomuje si, že umelecké dielo, ak má pôsobiť, musí vyrásť v autorovi nenásilne, z potreby povedať, len tak sa stane skutočným činom. V mene tejto zásady bojoval proti napodobovaniu, myšlienkovému epigónstvu, mravnopoučnému a didaktickému pseudoumeniu v minulosti aj prítomnosti. V prebojúvaní takejto literatúry stáva sa Igor Hamaliar kritikom živým a prítomným.

V kontexte vtedajšej slovenskej literárnej kritiky, ktorej vedúcou osobnosťou bol Krčméry, pôsobil Igor Hamaliar ako kritik moderný, protitradičný. Pozitívne hodnotil tie úsilia v slovenskej literatúre, ktoré smerovali von zo škrupiny úzkoprsej nacionálnosti. Veril, že v budúcnosti „národ a vlastenectvo budú sa... stotožňovať s človečenstvom". Cenil si davistov, ktorí zapájali slovenskú literatúru do celosvetového sociálnorevolučného prúdenia. Vyslovoval sa aj za všestrannejšie a dôkladnejšie poznanie sovietskej skutočnosti, literatúry a literárnej vedy, ktorá môže byť vo všeličom pre nás inštruktívnou. Na druhej strane odmietal napr. prejavy slovenského konfesionalizmu katolíckeho a evanjelického, skrývajúceho sa pod rúškom umeleckého spodobovania života (Rázus, Orlov). Aj týmito názormi je nám dnes Igor Hamaliar blízky.

Okrem množstva drobných recenzií a drobnejších kritík napísal Hamaliar aj niekoľko širšie koncipovaných štúdií a kritických statí. Vo výbere tém riadil sa zrejme osobnými sympatiami a vonkajšími okolnosťami (jubileá, oslavy, výročia). Nebadať tu žiadnej vnútornej zákonitosti, systematickosti, ktorá by bola viedla pero a záujem autora od jedného spisovateľa k druhému. Od Jána Lajčiaka (sympatický mu bol príkrym odsúdením slovenského zápecníctva) dostáva sa Hamaliar k Vladimírovi Hurbanovi Vladimírovovi a od toho zas cez Timravu a Kubányho k Urbanovičovi atď. Aj keď mu podrobnejšia znalosť predmetu literárnohistorického výskumu umožní zasvätenejšie vniknutie do umeleckého diela, čoho výsledkom je niekoľko bystrých nových postrehov, predsa sa Hamaliar ťažko zdvíha nad bežnú kritickú úroveň. Z tohto dôvodu jeho práce len v malej

miere obohacujú naše kritické vedenie a neboli ani nebudú nejakým základnejším prameňom literárnovedného poznania.

Hamaliarovi však nechýbal ani talent, ani usilovnosť. Vidieť to z jeho sústavnej recenzentskej činnosti. Aj keď sa dívame na jeho dielo s výhradami, uvedomujeme si, že autor bol ešte veľmi mladý a jeho dielo bolo len prísľubom do budúcnosti, gestom, ktoré zarazila smrť hneď v zárodku. Ťažko usudzovať, akým smerom by sa bol jeho talent ďalej vyvíjal, ale iste by sa bolo jeho poznanie rozšírilo a prehĺbilo. Keď z tohto hľadiska posudzujeme jeho vehementné odmietanie slovenskej literatúry, vidíme v ňom veľa mladíckeho zápalu a bojovnosti. Tento zápal strhával ho často k jednostrannosti. Hamaliar neuznával kritické autority a jeho pohľad na každé konkrétne dielo je jeho vlastným pohľadom. Často sa mýlil alebo si protirečil. Ale boli to jeho omyly a nimi sa tiež vykupuje pravda.

Výber Hamaliarových kritických statí doplnil zostavovateľ B. Choma solídnym záverom. V úvode odsudzuje nevšímavosť slovenskej literárnej histórie k drobnejším literárnokritickým zjavom, ponad ktoré sa prechodí často bez zastavenia, hoci nezaslúžene. Zdôvodňuje potrebnosť oboznamovania sa s ich dielom a tomu slúžia reedície a knižné vydania časopiseckých a iných príspevkov. Zamýšľa sa nad ľudským aj kritickým osudom Hamaliarovým na pozadí širších spoločenských a literárnych súvislostí. V hodnotení Hamaliara si nezastiera pohľad na jeho nedostatky, našiel však v jeho kritickej tvorbe toľko pozitívneho, že nebolo na škodu vydať ho znovu. *Vladimír Petrík*

DIELO O OBRODENSKEJ LITERATÚRE

Felix Vodička, *Cesty a cíle obrozenské literatury.* Vydal Československý spisovatel, Praha 1958. Strán 323.

Výskum literatúry obdobia tzv. národného obrodenia stal sa dôležitým v českej i slovenskej literatúre nielen z hľadiska literárnej histórie, ale aj z hľadiska ďalších spoločenskovedných disciplín. Ide totiž o obdobie, v ktorom vznikajú kvalitatívne nové prvky, vytvárajúce aj nový celok. Vzniká nová česká literatúra, vzniká nový, t. j. buržoázny národ český. Výskum objavil úzku spätosť literatúry a spoločnosti. Literatúra niektoré prvky odrazila hneď po ich vzniku, iné vyvolávala svojimi myšlienkami, anticipovala niektoré javy spoločenskej povahy. Vo výskume, orientovanom marxisticky, nejde len o zisťovanie nových skutočností, ale o výklad procesu, ktorý prebiehal v literatúre národného obrodenia. Použitie dialektickej metódy pri poňatí vývinu literatúry ako procesu spätého so spoločenským vývinom pomáha literárnohistorickému výskumu objaviť zákonitosť tohto vývinu a podstatu novovznikajúcich javov. Takto možno odlíšiť „cesty a cíle“ prof. Vodičku v recenzovanej práci od starších prác iných autorov, ponímajúcich často literatúru nielen zužujúco, ale aj bez prihliadnutia na vývinový proces, na jeho vnútorné protirečenie.

Práca F. Vodičku má význam aj pre slovenskú literárnu históriu. Je poučením pri rozvíjaní metodológie marxistickej literárnej vedy. Je poučením aj preto, že skúma obdobie, v ktorom česká a slovenská literatúra boli si vzájomne veľmi blízke, prelínali sa a interpretovali sa vo svojej dobe ako jedna spoločná literatúra.

Kniha obsahuje šesť štúdií. V úvode k statiam autor odôvodňuje svoje teoretické východiská. Ide mu o revíziu prístupu k literárnemu dedičstvu. V posledných desiatich rokoch „přehodnocovací pokusy jen zřídka kdy mohly být historickou analysou, která je základní podmínkou marxistického vědeckého pohledu na každou skutečnost společenského života“. Preto pokusy o prehodnotenie (termín pre mnohé nedostatky prác dnes už dosť zdiskreditovaný) ostávali na povrchu. Miesto historicky podloženého rozboru „předváděli výčet jednotlivých dokladů pokrokového smýšlení autorů, po

případě výčet jednotlivých prvků". Na základe týchto výpočtov hovorilo sa o autoroch v tom zmysle, či spĺňajú napr. princípy realizmu a ľudovosti alebo nie. Druhou chybou bolo, že sa volil vždy jeden autor, na ktorom sa robila načrtnutá operácia. Vodička správne určuje charakter týchto chýb. Treba ho doplniť, že tieto nedostatky vyplývali z nedialektického prístupu, z dogmatizmu, ktorý mal na našu vedu určitý škodlivý vplyv. Vodička vytyčuje svoj postup pri interpretácii dejín literatúry. Hlavnú úlohu marxistickej literárnej vedy vidí v sledovaní dramatického vzťahu medzi objektívnymi požiadavkami života, kladenými na literatúru, a ľudským úsilím, smerujúcim k realizovaniu danej úlohy. To znamená, že historik nemá vidieť literatúru ako existujúci fakt, ale ako „*dynamický proces plný možností*, naplňován umělecky nejrůznejším způsobem, po případě jen nedostatečně využitých nebo zcela zanedbaných tvůrčích činností spisovatelů". Tento proces nie je len spôsobom vnikania do individuálnej psychológie, ale aj do jeho historického zaradenia, historickej podoby. Tvorba podľa Vodičku je výsledkom vzájomného stretnutia troch základných historických činiteľov literárneho procesu: autora, objektívnych požiadaviek kladených spoločnosťou na literatúru a literárnej tradície. Ani jedného z týchto činiteľov nemožno skúmať izolovane, ale len vo vzťahu k iným. Marxistický literárny vedec musí nielen skúmať, ale aj hodnotiť nadstavbové javy. Pre toto hodnotenie treba mať kritérium. Nemôže ním byť ani autorov úmysel, ani nejaké všeobecné, väčšinou nehistoricky postavené princípy, ako je ľudovosť alebo realizmus. V dejinách literatúry je aj jedno aj druhé, ale vždy vo vzťahu, v procese, nie samo osebe. To, čo ich spája, je vzťah literatúry ku konkrétnym podnetom alebo problémom života. Lebo literatúra nevzniká bez vplyvu spoločnosti a života. Z týchto teoretických poznatkov Vodička prichádza k metodologickému záveru, že základnou požiadavkou literárnej histórie stáva sa rekonštrukcia „úkolov", ktoré autor vymedzuje ako spoločenské záujmy a špecifické životné (ideové) obsahy, ktoré vyžadujú umelecké poznanie a vyjadrenie.

Slovo „rekonštrukcia" treba pri trochu strohej Vodičkovej definícii chápať ako zisťovanie požiadaviek na literatúre, určitého spoločenského tlaku, nielen toho, čo spoločnosť alebo jej určitá časť prijíma, ale aj to, čo literatúra odmieta. Aj v odmietaní istých spoločenských požiadaviek treba vidieť „úkol" literatúry.

Vodička vie, že sledovanie „úkolu" literatúry v spoločenských oblastiach viedlo by k sociologizovaniu. Preto zdôrazňuje nielen zakotvenosť úloh v životných a spoločenských potrebách, ale aj ich umeleckú realizáciu. Literárny historik musí tieto úlohy diferencovať, skúmať ich základný charakter, hierarchizovať. Vodička rozlišuje úlohy, ktoré „slouží k udržení starého pořádku" a úlohy, ktorých plnenie prebojuváva cestu novým životným formám. Poznajúc nedostatky literárnohistorickej práce u nás, upozorňuje, že literárny historik má vidieť a zhodnotiť literatúru aj v tých funkciách, ktoré nesmerujú svojimi dôsledkami k spoločenským zmenám, ktoré sú však schopné umelecky často veľmi pôsobivo „osvětlit postavení člověka v dané společenské situaci, po případě soubor ideologických představ, jež formují jeho společenské vědomí". Takýmto prístupom k dejinám literatúry nestratí sa z historikovho obrazu šírka literárneho procesu, jeho vnútorné rozpätie. Takýto pohľad je pohľadom dialektickým.

V ďalšej časti úvodu Vodička osvetľuje ciele svojej práce. Kriticky sa dotýka aj niektorých svojich prác a ich metodológie. Ide tu najmä o literárnovedný štrukturalizmus, jeho nedostatky pri hodnotení literatúry, teóriu imanentného samopohybu.

Rozhodujúca pri novom pohľade na literatúru národného obrodenia je novosť pohľadu na spoločnosť tohto obdobia, nielen nový prístup k dejinám literatúry. Oproti starším koncepciám buržoáznych vedcov (Kaizl, Goll, Vlček, Masaryk, Hanuš, Pekař, Strakoš, Novák, a bolo treba uviesť aj Pražáka) stavia Vodička nový výklad. Podľa neho „obrozenská literatura se nám jeví jako soubor ideologických jevů, které jsou příznačné pro období rozkladu feudalismu a které souvisí s formováním novodobého (buržoasního) národa". Odlišnosť vývinu českej literatúry od iných národných literatúr

(platí to aj, alebo predovšetkým aj na slovenskú literatúru) vzniká odlišnosťou postavenia českého národa, národa bez vlastnej štátnej organizácie. V umeleckom ohľade ide o odlišný charakter českého literárneho klasicizmu. Klasicizmus považuje Vodička za literárne hnutie, ktoré vyjadrovalo literárne tendencie späté so vznikom absolutizmu a bolo schopné vyjadriť aj tendencie späté s formovaním novodobých národov. V krajinách, ktoré iba začali bojovať za jednotu alebo proti iným absolutistickým štátom, ohrozujúcim ich štátny vývoj, klasicizmus „většinou nestačí nést obě tendence najednou". Ide predovšetkým o Nemecko a Poľsko. V Čechách je situácia ešte komplikovanejšia. Aj v Čechách sa prejavujú klasicistické tendencie, ale „nebylo myslitelné, aby byl pod patronací klasicismu dobojován zápas o formování národa". K takejto funkcii nemal podmienky, a preto túto úlohu prevzali ďalšie literárnoumelecké hnutia. Na druhej strane bolo treba vidieť a uviesť, že klasicizmus túto úlohu plnil i napriek nepriaznivým podmienkam, ktoré uviedol autor. Obdobná a v mnohom ešte zložitejšia situácia bola na Slovensku. Dielo Jána Hollého je dielo klasicistu. Jeho eposy vznikajú v tej podobe, v akej sú, práve preto, že v autorovej prítomnosti bol slovenský národ v bezprávnom postavení, bez jednotnej spisovnej reči. Preto veľké historické obdobie prvého slovanského štátu v strednej Európe stalo sa objektom básnikovej tvorby. Pôjde teraz o to, aby sa podrobným rozborom dokázal obrodenský charakter Hollého tvorby, aby sa vyriešil jeho vzťah k „literárnemu odkazu". Hollého miesto v hodnoteniach historikov a literárnych historikov je zatiaľ príliš pohyblivé.

Venovali sme Vodičkovmu úvodu preto toľko miesta, lebo ho považujeme za dôležitý z hľadiska teoretického a metodologického. Vodička chápe dejiny literatúry ako dejiny literárnej tvorby, vznikajúcej zo živých ľudských potrieb spoločenských v konkrétnej historickej podobe.

V prvej štúdii *Vztah obrozenské literatury k literárnímu dědictví* sa Vodička vhodne oprel o Leninovo stanovisko k otázke významu kultúrneho dedičstva pre marxizmus a novú kultúru socialistického obdobia. Sleduje vzťah ku kultúrnemu dedičstvu vzhľadom na jazyk literatúry, ktorý spája epochy a sám sa ďalej vyvíja, ďalej vzhľadom na poznanie, zachytené v literatúre staršej a v novej preberané a prehĺbené, a nakoniec vzhľadom na literatúru ako formu spoločenského vedomia, ktorá má účasť na spoločenskom zápase. Sledovanie vzťahu podľa jednotlivých oblastí a javov, od seba nijako neodtrhnutých, ale zas videných v hierarchii, umožnilo autorovi vidieť problematiku v celej šírke. Vodička sa pokúsil o periodizáciu literatúry českého národného obrodenia. *Prvé* obdobie ohraničuje posledným štvrťstoročím 18. storočia. Je to obdobie, v ktorom sa veľmi živo pociťuje „protiklad mezi rozvinutostí forem literární kultury německé a omezeností literatury české" a nedostatky literárneho jazyka.

Druhé obdobie kladie do prvých troch desaťročí 19. storočia. Zbraňou národného hnutia stala sa *slovanská* myšlienka, literárny jazyk odpútal sa po lexikálnej stránke od jazyka predobrodenského. Pomer k minulosti bol veľmi aktívny a súčasne sa do popredia dostala ľudová slovesnosť. To sa odrazilo aj v literárnej tvorbe a v kultúrnych akciách (falšovanie starších pamiatok, vydávanie ľudovej slovesnosti, tzv. ohlasy).

Tretie obdobie spadá do rokov tridsiatych až päťdesiatych. Vidí v ňom obdobie prvých vážnych konfliktov „celé soustavy dobových idejí a snů, vzněcovaných i literární oslavou dávnověku, s tvrdou soudobou společenskou skutečností, uklidňovanou jen násilím metternichovského režimu". Reprezentuje ich dielo K. H. Máchu, J. K. Tyla a B. Němcovej. Témou literatúry stáva sa súdobý politický zápas českého národa. Ľudová slovesnosť zachovala si z kultúrneho dedičstva ústredné postavenie. V tomto období vznikajú tendencie literárneho realizmu.

Štúdia ukazuje, že minulosť môže byť silou, pôsobiacou živo, a môže vývoj hamovať, môže byť i putom, ktoré treba rozbiť. Taký bol aj vývin vzťahu českej obrodenskej literatúry k minulosti.

V druhej štúdii, nazvanej *Úloha Josefa Dobrovského při vzniku obrozenské literatury*, vymedzuje autor zásluhy Dobrovského o rozvoj českej literatúry. Aj tu sleduje úlohu, ktorú Dobrovský plnil s ohľadom na objektívne požiadavky, aké sa kládli na českú literatúru v poslednej tretine 18. storočia. Literárna história nevedela v minulosti vysvetliť niektoré problémy vzťahu J. Dobrovského k českej literatúre. Ba viacerí popierali jeho zásluhu a obviňovali Dobrovského z nevlasteneckého postoja. Vodička rozborom spoločenskej a kultúrnej situácie zisťuje hlavnú úlohu prvého obdobia českého národného hnutia. Je ním „objektívní potřeba hlubší kultury spisovního jazyka, aby se mohl stát skutečně jazykem celonárodním a zároveň s tím i prohloubením kulturního života, především literatury, t. j. literární kultury na podkladě národního jazyka". Pri zisťovaní tejto úlohy dopúšťa sa Vodička určitého skreslenia, tvrdiac, že sa národné hnutie, „vedené od počátku obrození převážně ve svazku československém, rozpadá od čtyřicátých let 19. století na národné hnutí české a slovenské a že to má svůj odraz i ve vzniku zvláštního národního jazyka slovenského". Národné hnutie slovenské malo svoje špecifické črty dávnejšie, než uvádza Vodička. Toto hnutie ako celok nemožno stotožňovať s jeho súčasťou, s hnutím za literárny jazyk. Konečne ani v otázke literárneho jazyka nebola jednota. Známe sú praktické slovakizačné deformácie češtiny, odôvodňované v obrodení Kollárom a Šafárikom existenciou slovenčiny, slovenského národa.

Dobrovského cesta k záujmu o českú literatúru viedla cez štúdium českých dejín, češtiny. Obrátil zreteľ na súčasný stav českej literatúry. Prekliesnil cestu koncepcii českej literatúry ako celku. Jeho zásluha je v tom, že svojou vedeckou prácou a kritikou „ukázal české literatuře český jazyk jako nejcennější literární dědictví", ktoré si treba dobre osvojiť pre ďalší rozvoj novej českej literatúry.

V štúdii *Kulturní politika Josefa Jungmanna* bezprostredne nadväzuje na obdobie Dobrovského. Vodička tu zisťuje „úkol", spĺňaný Jungmannom v kultúrnej politike, totiž, že jeho zásluhou sa „podařilo vytvořit literární kulturu vyššího slohu, zprostředkovanou českým jazykem, že se podařilo bohatě odstínit český kulturní život na podkladě diferenciace jazykových funkcí". Sleduje Jungmannove ciele a konfrontuje ich s praktickými výsledkami. Jungmann podľa Vodičku preklenul protiklad národného a svetového. Na posilňovanie národného charakteru volil taktiku lojality voči viedenskému dvoru. Jungmann podľa okolností kryl „své jednání oficiální lojalitou ke králi a císaři". Sme toho názoru, že ona „oficiální lojalita" nebola len taktikou, ale vyplývala z Jungmannových spoločenských náhľadov. Je však jedine správne, že autor odporúča Jungmannovu činnosť hodnotiť podľa „výsledků a činů" a nie podľa zámerov, podľa masky „tichého génia". Myslíme, že na Jungmannov postoj platí Kollárov „nápis" o tom, aby budúce pokolenia nesúdili podľa toho, čo a ako robiť mohli, ale čo a ako robiť smeli.

„Příspěvkem k poznání specifičnosti českého romantismu" označil autor svoju štúdiu *Genese romantického hrdiny*. Vodička odmietol staršie kritériá, podľa ktorých literárny romantizmus určovala literárna teória. Nie je ním „soubor požadavků, směřujících k využití fantastičnosti, citu, k zdůraznění nahodilosti, po případě speciální vzrušující thematiky..." Autorovi možno dať len za pravdu, lebo tieto znaky mohla mať a mala tvorba, vznikajúca dávnejšie pred romantizmom. Ide mu o iné kritérium. Rozhodujúce je, že „vznikají podmínky pro romantického hrdinu, lyrického a epického, pro umělecký obraz schopný v historické situaci prvé poloviny 19. století obrážet vnitřní situaci jedince postaveného tváři v tvář životu, který se vyvíjí v období nedořešeného boje proti feudalismu". Romantický hrdina vznikol v českej literatúre vtedy, keď „ideál nemohl být realisován, když sen nenalézal potvrzení v životě...". I keď autor zúžil otázku romantizmu len na otázku hrdinu, postihol jeho podstatu, t. j. literárnu reakciu na nový životný obsah, ktorý si hľadal cestu k umeleckému vyjadreniu.

Máchom vstúpil do českej literatúry básnik *analyzujúci*, na rozdiel od Kollára, básnika syntetizujúceho, ktorý prekonával spoločenské rozpory všeobecnými ideami. Vodička

nachádza príčiny, prečo Máchov romantický hrdina nemohol sa v Čechách hneď udomácniť na rozdiel od Slovenska, kde našiel bojovných i horlivých prívržencov. Vidí ich v tom, že slovenská literatúra mala hrdinu — Jánošíka, ktorý bol zobrazený v ľudovej slovesnosti. Mácha svojím hrdinom predchádzal revolučný vývin, a preto bol pochopený až v čase skutočných revolučných činov, t. j. r. 1848 a v rokoch po ňom. Vodičkova štúdia prehlbuje predovšetkým vzťah Máchovej poézie k životu. Dôležitá je aj pre slovenskú literatúru ako príklad pre dôkladnejšiu analýzu štúrovskej poézie.

Po B. Václavkovi len málo literárnych vedcov sa púšťalo do skúmania problémov vzťahu medzi folklórom a literatúrou. Preto štúdia *Včleňování folklorní pohádky do obrozenské literatury* zasluhuje už aj preto vysoké ocenenie, že je príspevkom k problematike pomerne nespracovanej. Vzťah medzi literatúrou a folklórom demonštruje Vodička na diele Boženy Němcovej *Národní báchorky a pověsti*. Němcová pochopila českú ľudovú rozprávku ako „mohutný zdroj poučení a jeho společenských tužeb". Vodička neodkrýva len tvorivý prístup Boženy Němcovej k ľudovým rozprávkam, ale aj spôsob, akým pomáhala folklórna próza spisovateľke v jej obrazoch zo života ľudu. Výklad o včleňovaní ľudovej rozprávky do českej literatúry v štyridsiatych rokoch minulého storočia doplňuje objasnením Tylových „dramatických báchoriek" a Erbenovej *Kytice*. Tyl pomocou ľudovej rozprávky našiel cestu k českému národnému životu, k českej národnej hre, Erben básnicky monumentalizoval rozprávku a tým aj sám ľud. Erbenom bol proces obrodenského „znárodňovania" rozprávky zavŕšený.

Štúdiou *Místo Babičky ve vývoji české literatury* uzatvára autor svoju knihu. *Babičku* chápe ako dielo, ktoré odpovedá na požiadavku obrodenskej literatúry, aby bolo svojím celkovým charakterom národné. Ukazuje na vývin zobrazovania života českou prózou pred vznikom *Babičky*. Němcová vytvorila český národný typ. Vodička podáva obraz umeleckej krištalizácie *Babičky* a objavuje metódu stvárňovania života, princíp „lineárního přiřazování výpravných prvků", známy z folklóru, no u Němcovej tvorivo prevzatý. *Babičkou* splnila Němcová úlohu vytvoriť estetický ideál, obraz dokonalého človeka, vyrastajúceho z obrodenského humanizmu, obraz, ktorý „byl spjat v jeden celek s obrazem českého národního života".

Vodičkova kniha štúdií o „cestách a cieľoch" českej obrodenskej literatúry je aktuálna nielen pre súčasnú literárnu vedu, ale tým, že si kladie otázky o plnení úloh literatúry, je aktuálna aj pre súčasnú socialistickú kultúru. A tým je Vodičkova kniha o minulosti knihou súčasnosti.

Karol Rosenbaum

SBORNÍK O STARŠEJ ČESKEJ LITERATÚRE

Příspěvky k dějinám starší české literatury. Praha, ČSAV 1958. Strán 242 + 4 obr. príl.

Časopis Česká literatura, vydávaný štvrťročne Ústavom pre českú literaturu ČSAV, zďaleka nepostačuje publikačným potrebám pracovníkov Ústavu, nehovoriac ani o literárnych historikoch, pôsobiacich mimo neho. Z tohto dôvodu vznikol sborník, v ktorom pod redakciou J. Hrabáka vyšli práce viacerých literárnych historikov, vzťahujúce sa svojou tematikou na širokú oblasť staršej českej literatúry. Súčasne bola táto publikácia príležitosťou k dôstojnému uczeniu osemdesiatych narodenín dvoch významných vedcov — akad. Fr. Ryšánka a akad. R. Urbánka, ktorým venovali niektorí autori svoje príspevky.

Prvá najobsiahlejšia stať z pera Rudolfa Urbánka sa zapodieva šašom kráľa Juraja z Poděbrad — Janom Palečkom a jeho predchodcami v českých krajinách (*Jan Paleček, šašek krále Jiřího, a jeho předchůdci v zemích českých*, 5—89). Úvodom venuje autor pozornosť problematike verejnej mienky a vagantom ako jej nositeľom

a šíriteľom. Sleduje vývoj názorov jednotlivých bádateľov na vagantskú otázku a všíma si podrobne najmä propagačnú činnosť vagantov, ktorá silne pôsobila na premeny verejnej mienky. Z nepokojného vagantského živlu sa regrutovali aj jokulátori, blázni a šašovia, ktorí nesmeli chýbať na žiadnom väčšom šľachtickom dvore. Ich meno preslávil najmä Žito, šašo kráľa Václava, a Paleček, šašo kráľa Juraja — dvaja významní reprezentanti českých šašov, ktorí si vedeli získať vážnosť a určitý vplyv aj na kráľovskom dvore. Ďalšiu časť svojej štúdie venuje R. Urbánek rozboru predbielohorskej palečkovskej literatúry, trom rukopisom a dvom tlačiam histórií o Palečkovi. Upozorňuje na anachronistické kritériá a vzájomné vzťahy medzi jednotlivými textami, podáva súpis variantov a usiluje sa vysvetliť skutočnú osobnosť Palečkovu. Na záver sleduje palečkovskú tradíciu v literatúre 19. a 20. stor. a v prílohe odtláča budapeštiansky rukopis Artikulov Bratra Palečka.

Ďalšie tri príspevky sú venované staročeskej Alexandreide. Prvé dva pochádzajú z pozostalosti Václava Janoucha. Tento bádateľ sa v nich zaoberá otázkou pôvodnosti diela (*O poměru Alexandreidy staročeské k Alexandreidě Gualtera Castellionského*, 93—103) a jeho datovaním (*Datování narážek na Litvu v Alexandreidě staročeské*, 104—111). Miloslav Šváb sa v štúdii *K otázce uměleckého zobrazování ve staročeské Alexandreidě ve srovnání s Alexandreidou Gualterovou* (113—140) zapodieva v poslednom čase obchádzanou problematikou používania umeleckého obrazu v našej staršej literatúre. Konštatuje, že vieme veľmi málo o stavbe umeleckého obrazu v stredovekej literatúre, a kladie si otázku, aký bol tento obraz v diele, ktoré vzniklo na základe určitej predlohy, prevzalo migračný sujet, teda v staročeskej Alexandreide. M. Šváb rozoberá jednotlivé postavy diela a ukazuje ich umelecké zobrazenie. Podobne sleduje spôsob opisovania scén, prírody a prostredia. Na základe svojich poznatkov poukazuje v závere na osobitosť českej básne vzhľadom na Alexandreidu Gualtera Castellionského a Ulricha z Eschenbachu.

Vladimír Kyas publikuje nájdený zlomok jedného z najstarších odpisov staročeského Passionálu (*K staročeskému Passionálu*, 141—155), obsahujúceho legendu o sv. Felixovi a Adauktovi a o sv. Adriánovi. Rozborom textu, vynikajúceho po stránke štýlovej aj jazykovej, ukazuje význam Passionálu pre českú literatúru. František Ryšánek v stručnom príspevku *Makaronská skladba Detrimentum pacior* (159—162) poukazuje na doterajšie chybné čítanie niektorých miest rukopisu básne. V článku *Drobný pramen k Hádání Pravdy a Lži Ctibora Tovačovského* (163—165) opravuje ten istý autor mienku literárnych historikov o Ctiborovej neznalosti latinčiny.

V článku *Několik poznámek o Konáčově hře Judith* (167—184) všíma si Milan Kopecký niektoré otázky súvisiace s touto biblickou hrou z polovice 16. stor. Jeho úvodná exkurzia do terminologických problémov nie je práve najšťastnejšia. Zamýšľa sa nad vhodnosťou označovať obdobie medzi husitskými vojnami a Bielou horou termínmi humanizmus a reformácia. Navrhuje aplikovať na našu literatúru poznatok poľského bádateľa Kazimierza Budzyka, ktorý poukázal na to, že renesancia aj reformácia sú produktami tej istej dejinnej tendencie — úsilia buržoázie o získanie politickej moci a označuje ich jediným termínom — renesancia. Kopecký sa prihovára za používanie tohto termínu namiesto termínu reformácia. K tomu treba poznamenať, že v poslednom čase sa už v literárnohistorickej periodizácii upustilo od pomenovaní tejto epochy (reformácia) a nasledujúcej pobielohorskej (protireformácia) názvami prevzatými z náboženskej terminológie. Volíme pre prvú epochu termíny humanizmus a renesancia, pre ďalšiu barok alebo obdobie utuženia feudálneho systému. V označení prvej epochy nemožno obísť termín humanizmus, lebo v českej aj slovenskej literatúre nesporne prevládal nad renesanciou, kým renesančných literárnych pamiatok máme pomerne veľmi málo. Nemožno teda, podľa nášho názoru aplikovať u nás Budzykov návrh, ktorý vylučuje termín humanizmus, v tej forme, ako sa uvádza. V poľskej literatúre má skôr svoje opodstatnenie, keďže poľská renesačná literatúra je bohatšia (M. Rej, J. Kochanowski), no vynechanie termínu humanizmus sa nám ani

tu nezdá celkom správne. Treba podotknúť, že termíny reformácia a protireformácia nemožno vymazať z literárnej histórie, i keď nimi neoznačujeme epochy, ale používame ich tam, kde patria, na pomenovanie špecificky zameranej náboženskej literatúry, ktorá zväčša tvorila písomníctvo týchto období. Vynechanie ktoréhokoľvek z týchto pojmov (renesancia, humanizmus, reformácia, barok, protireformácia) by bolo zjednodušením a skreslením problematiky, lebo každý z nich má svoju špecifickú ideovú a obsahovú náplň v literárnej histórii. V praxi sa, pravda, nedá viesť presná hranica medzi jednotlivými pojmami. Reformačné dielo malo aj renesančné a humanistické prvky a naopak, humanistické zas mohlo mať reformačnú tendenciu. V ďalšom texte štúdie si autor všíma Konáčov vzťah k poľskej literatúre podľa narážok v jeho diele a definitívne určuje závislosť Konáčovej hry od jej predlohy — drámy Joachima Greffa z r. 1536. M. Kopecký vyčíta Konáčovi obmedzené dramatické schopnosti. Píše, že zaostal „za ideálem své doby, jímž bylo umělecké zpracování biblického námětu národním jazykem v klasické dramatické formě" (str. 184). Na jeho ospravedlnenie však konštatuje, že takéto ašpirácie ani nemal, lebo sa zameriaval na moralistické ciele. Pochybujeme, že ideálom doby bolo takéto spracovanie biblického námetu. Naopak všetci naši humanistickí dramatici zdôrazňovali didakticko-moralistické tendencie zvoleného príbehu, čo už a priori mohlo oslabovať umeleckosť diela. Cieľom doby boli práve tieto moralisticko-výchovné tendencie. Sotva možno vyčítať Konáčovi, že sa nepovzniesol nad túto dobovú požiadavku a nevytvoril ozajstné umelecké dielo. Tým nechceme, pravda, povedať, že by produkcia humanistických dramatikov bola bez akejkoľvek umeleckej hodnoty. U nadaných jednotlivcov preniká i pod didakticko-moralistickým nánosom.

Jaroslav Kolár publikuje literárnymi historikmi dosiaľ nepovšimnutú satirickú *Historiu o odpustcích a očistci* (185—202) z konvolútu, ktorý vznikol medzi rokmi 1589—1612. Text skladby dopĺňa vecnými vysvetlivkami a textovou kritikou a sprevádza zaujímavou štúdiou o politickej satirickej predbielohorskej tvorbe, porovnávajúc ju s týmto žánrom v epoche predhusitskej a husitskej. Poukazuje na skutočnosť, že veda minulej spoločenskej epochy obchádzala politickú satiru pre jej časovú aktuálnosť ako literatúru menej hodnotnú. Tým skreslila obraz literárnej tvorby predbielohorskej epochy. Úlohou dnešných bádateľov je preto ukázať aj také literárne prejavy, „které měly nejužší vztah k aktuálnímu společenskému dění, které byly nejživotnější složkou tehdejší literární tvorby" (str. 187). Kolárova práca je podnetným prínosom do problematiky štúdia tohto literárneho odvetvia, ktoré tvorí najmä v období zostrených sociálnych a politických zápasov pred Bielou horou dôležitú zložku v českej literatúre.

K najvýznamnejším zjavom českej literatúry druhej polovice 16. stor. a začiatku 17. stor. patrí Šimon Lomnický. Z jeho pomerne už dosť prebádaného diela nedočkala sa zatiaľ hlbšej pozornosti literárnych historikov jedna jeho časť — mravno-didaktické spisy, ktorých napísal desať zväzkov. Nimi sa zaoberá vo svojej práci *O mravně výchovné próze Šimona Lomnického* (203—213) Emil Pražák. Upozorňuje, že Lomnický pretkal tieto spisy množstvom kratších či dlhších príbehov, tzv. histórií a vychádzal tak v ústrety súvekému čitateľskému dopytu po zábavnej próze. Ako prameň pre tieto príbehy poslúžili Lomnickému zbierky kazateľských exempiel, najmä Gesta Romanorum. Svoje spisy štylizuje ako rozhovor autora s čitateľom. Táto forma spolu s častým používaním ľudových slovných obratov a prísloví prezrádza Lomnického úsilie o priblíženie sa ľudovému čitateľovi. Vo veľkej produkcii mravno-výchovnej prózy 16. stor. znamená Lomnického beletrizácia tohto žánru prínos. Priblížil sa tak knižkám ľudového čítania, ktoré nadobudli význam najmä v pobielohorskom období.

Eduard Petrů sa usiluje v článku *Vývoj básnické tvorby Mikuláše Dačického z Heslova* (215—239) postihnúť hlavnú líniu tvorby Dačického a stanoviť jej periodizáciu. Uvádza stručný životopis básnika, zápisy jeho básnickej tvorby a jej chronológiu, pomer dvoch recenzií Prostopravdy a stanovenie periodizácie jeho poézie.

Objavná je najmä posledná časť tejto štúdie, v ktorej sa autor zaoberá vzťahom poézie M. Dačického k vývoju staršej českej satiry. Ukazuje, ako sa u Dačického opakuje vývoj českej satiry: od príslovia cez monologickú satiru k dialógu a polyfónii. Poukazom na podrobnosti v ich stavbe, i keď ako celok dramatickej, opravuje omyl Menčíkov a Wintrov, ktorí pokladali tieto posledné básne za divadelné hry. Štúdiu uzatvára autor charakteristikou Dačického ako pokračovateľa domácej tradície satirickej poézie, do ktorej vniesol proverbiálne prvky a pomocou ktorej hlásal ideály protihabsburského stavovského povstania.

Sborník vcelku možno hodnotiť ako veľmi zdarilé podujatie. Záujemca o staršiu literatúru tu nájde materiál, ktorý by bol ináč roztrúsený po rôznych časopisoch, a preto menej prístupný. Nebolo by aj u nás možné uskutočniť niečo podobného? Takéto sborníky by bolo možné vydávať v nepravidelných intervaloch, z času na čas, ako by ukázala potreba. Slovenská literatúra podobne ako Česká literatura vychádza iba štyrikrát do roka a vydávanie takýchto občasných sborníkov zo staršej literatúry by ju odbremenilo a súčasne by poskytlo lepšie publikačné možnosti pracovníkom v staršej slovenskej literatúre.

Milena Cesnaková-Michalcová

GLOSY

OLBRACHT O UMENÍ A SPOLOČNOSTI

Ivan Olbracht: *O umění a společnosti.* Praha 1958. Československý spisovatel. Výbor usporiadal, na vydanie pripravil a doslov napísal Miloslav Nosek.

Podiel Ivana Olbrachta na vývine socialistickej literatúry z hľadiska kritickej práce bol rozhodne menej známy ako jeho podiel umelecký. V súvislosti s novým a spravodlivým hodnotením Jaroslava Haška vynorili sa znova dva Olbrachtove články, v ktorých prenikavým spôsobom hodnotil Haškovu knihu *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války.* Najmä článok v Rudom práve (z 15. XI. 1921) sa stal priam programom nového štúdia diela Jaroslava Haška a podnetom k odstráneniu všetkých nesprávnych legend. Sám Olbracht považoval tento svoj článok „za svůj nejdůležitější literární čin".

No okrem tejto práce ani Olbracht sa o inej svojej kritickej činnosti nezmieňoval. Bol preto určitým prekvapením už výber statí *O jazyce a literatuře,* vydaný R. Havlom v knihovničke Varu (1953). Tu sa objavil Ivan Olbracht ako bystrý polemik, najmä v otázkach jazykových, a ako jeden z tých našich revolučných spisovateľov, ktorí sa podieľali na teoretickom objasňovaní vývinových zákonitostí socialistickej literatúry. Tým záslužnejší je terajší rozsiahly výber Miloslava Noska.

U Ivana Olbrachta všetky stránky literárneho prejavu sú späté s jeho vyhraneným politickým postojom. Výber ukazuje jeho náhľady na všeobecné otázky kultúry a spoločnosti a súčasne zahŕňa aj práce, týkajúce sa konkrétnych literárnych diel. Týmto spôsobom sa zvýraznilo nielen Olbrachtovo úsilie osobné, jeho názory na literárny proces, ale z jednotlivých statí — v spojení s inými autormi (St. K. Neumann, Nejedlý, Václavek, K. Konrád, Majerová, Jilemnický a iní) — je možnosť bližšie osvetliť sám literárny proces. Pod-

statným oddielom výberu sú Olbrachtove kultúrnopolitické polemiky, ktoré sú v mnohom dobrou školou pre súčasnú kritiku.

Z hľadiska otázok vzniku socialistickej literatúry azda najzávažnejšie sú Olbrachtove state o proletárskej literatúre, o socialistickej poézii, o spisovateľskej práci a vývin jeho názorov na tendenciu umeleckého diela.

Olbracht sa pomerne často zaoberal otázkou proletárskej literatúry. Roku 1928 v ankete Literárnych novín podal svoj názor na proletársku literatúru. Podľa Olbrachta proletárska literatúra, ktorú vytvárajú proletárski umelci, nemôže vznikať programovo, ale proste treba podporovať tých, ktorí vyšli z proletariátu a píšu. Vtedy vyslovil názor, že treba umožniť týmto proletárskym umelcom — podľa príkladu SSSR — študovať literárnu techniku. Odsúdil nesprávne tendencie, ktoré vyžadovali od proletárskej literatúry, aby vystihovala len negatívne stránky života. Hovoril: „Ale nutnou složkou umění musí býti všechny složky proletáře a života, tedy i radost, dobrodružnost a také nádhera, třeba ne nádhera šatu a obydlí."

Tento jeho názor bol sformulovaný na podklade myšlienok, ktoré napísal už r. 1909 v článku *Socialistická poesie.* V tomto článku Olbracht varoval pred jednostranným chápaním úloh socialistickej poézie iba ako odhaľovateľky negatívneho v živote vykorisťovaných más, ako poézie súcitu. V socialistickej poézii chcel už v tom čase vidieť „onen radostný optimizmus mas a radostnou víru v sebe, rozkoš boje na pouti za zlatou hvězdou, ne již jen pro boj sám, ale pro vítězství, radost činu a radost práce...". V súvislosti s niektorými výstrelkami novej poézie rokov 1948 a ďalších treba ľutovať, že niektoré z týchto Olbrachtových statí, ktoré anticipovali správne názory na socialistickú literatúru, neboli už vtedy zverejnené.

V inej stati (v Indexu, 1931, č. 6) vyjadruje názor na proletársku prózu. V tomto článku Olbracht spresnil svoj názor na proletársku literatúru. Pod proletárskou literatúrou myslí tu literatúru „psanou spisovateli proletářského smýšlení, cítění a nazírání". Odmietol výlučné chápanie proletárskej literatúry ako tvorby písanej len literátmi proletárskeho pôvodu. Ako hlavný príklad uviedol dielo Jaroslava Haška.

Zaujímavé je, že napriek tejto koncepcii hovorí Olbracht v pasáži o proletárskej próze iba o tej časti, ktorá je písaná proletármi (F. Sauer, V. Káňa a iné). Nepochybne sa tu nechcel dotýkať problémov súčasného hodnotenia socialistickej literatúry a chcel sa aj vyhnúť hodnoteniu vlastnej práce. Zaujímavé je aj to, že v tejto stati už odmieta možnosť školskej výchovy autorov.

Olbracht v priebehu času špecifikoval svoje náhľady. Tak je to aj v článkoch venovaných problému tendencie v umeleckom diele. Olbracht odmietal tendenciu ako „primitívní verbální agitaci". Je za hlbšiu tendenciu, za bojovú literatúru, za prejav životného názoru, ktorému nesmie chýbať umelecké posvätenie.

Je nemožné všimnúť si v tejto zbierke všetky názory a myšlienky. No už tými, ktorých sme sa dotkli, stáva sa Olbracht priekopníkom novej literatúry nielen svojím umeleckým dielom, ale aj kritickou tvorbou. Z článkov všeobecno-politických sú smelé jeho polemiky s T. G. Masarykom a široko založená polemika s J. Kapilom o kultúre v SSSR (*Obrazy ze soudobého Ruska,* 1920). Z jeho portrétov upozorňujeme na výstižný medailon Vladislava Vančuru a vynikajúce články na obranu *Nikolu Šuhaja* a knihy *Dobyvateľ.* Práve v týchto osobne motivovaných statiach vidieť silu jeho argumentácie a úsilie neobraňovať len vlastnú prácu, ale najmä zásady socialistickej literatúry.

Výber z Olbrachtových prác, opatrený bohatým kritickým aparátom je záslužným činom Ústavu pre českú literatúru ČSAV a nakladateľstva Československý spisovateľ. Význam výberu nie je len úzko špeciálny, hoci mnohé zo statí treba považovať iba za podnety pre literárnohistorickú prácu. Olbrachtové state môžu tiež ovplyvňovať a spolupôsobiť aj pri formovaní novej literárnej tvorby.

Břetislav Truhlář

Jiří Levý, *České theorie překladu.* Vydalo Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1957. Strán 947.

V edícii Český překlad ako prvý zväzok vyšla objemná kniha Jiřího Levého o vývoji prekladateľských teórií a metód v českej literatúre. Publikácia pozostáva z dvoch častí: zo štúdie (Vývoj překladatelských theorií a method v české literatuře, str. 13—243) a z materiálov, ktoré tvoria úvahy českých prekladateľských teoretikov i praktikov (str. 292—875), s poznámkovým aparátom. Na koniec pripojil autor výberovú bibliografiu o českej i mimočeskej literatúre o preklade (str. 875—925).

V jednotlivých častiach práce podáva Levý charakteristiku vývinu prekladateľskej teórie podľa periodizácie, ktorú predstavuje vo vzťahu k pôvodnej literárnej tvorbe. Všíma si teoretické myslenie o preklade a jeho umeleckých prostriedkoch v stredoveku a za renesancie, v období protireformačnom, v období národného obrodenia a v poobrodenskej dobe u májovcov, lumírovcov a ruchovcov, u literárnych skupín z konca 19. stor. a napokon v období medzi dvoma vojnami.

Charakteristika jednotlivých období je podložená bohatým porovnávacím materiálom, ktorý autor mohol použiť z materiálov, uverejnených v druhej časti publikácie. Výklad problematiky prekladu v jednotlivých epochách kultúrnych a slovesných dejín českej spoločnosti rieši aj vzhľadom na jazykový vývoj a hlavne vývoj slovesných druhov. Počiatky prekladateľskej problematiky autor kladie do stredoveku, časove ich však bližšie neurčuje. V literatúre umeleckej, ktorú reprezentuje zväčša poézia, cíti sa v stredoveku kolísanie medzi doslovným a voľným prekladom. Cieľom prekladateľov nebol prevod, ale zámer, a preto ich pracovné postupy sú parafrazujúce (skracovanie, rozvíjanie motívov, kompozičná prestavba). Preklad v období humanizmu teoreticky nadväzuje na antiku a spĺňa dve funkcie — vlastenecko-jazykovú a vzdelávaciu. Humanisti sa usilujú o zrozumiteľnosť; charakteristické je pre nich rozširovanie textu, teda prevažuje tu zámer filologicko-interpretačný nad umeleckým.

Veľmi zaujímavo podáva Levý charakteristiku reformačného prekladateľstva, v ktorom sa plne odrazil zápas medzi katolíkmi a evanjelikmi. Kým prví sa hlásia k zásade „doslovizmu", evanjelici využívajú prekladanie biblických textov na ich prehodnocovanie, čo ich vedie aj k ďalšiemu uvoľňovaniu jazykových prostriedkov spod tlaku stredoveku. Zásluhou emocionálneho zaujatia pre text stáva sa z tejto filologickej činnosti umenie. Prekladatelia za protireformácie dielo prebudovávajú v duchu sprístupnenia ľudovým vrstvám, pravda, príslušné miesta v texte tendenčne zvýrazňujú. Do ich tvorby zasahujú aj postupy barokovej estetiky, prejavujúce sa vo formalistických tendenciách (ampflikácia, slovné rozširovanie a pod.).

Štúdium prekladateľských teórií v obrodenskom období začína Levý rozborom všeobecných čŕt klasicizmu a romantizmu v európskom prekladateľstve, ďalej sa zaoberá názormi Petrmanna a Dobrovského, ktorí reprezentujú tzv. prípravné prebudenecké obdobie. Ich snahy smerujú k sekularizovaniu prekladov, k nadviazaniu priameho kontaktu s čitateľom. Tak sa zavádzajú napr. prostriedky lokalizácie známe aj v slovenských prekladoch ešte i v rokoch šesťdesiatych.

Vrcholné obdobie obrodenské reprezentuje literárna skupina J. Jungmanna. Svojím prekladateľským dielom prispeli jungmannovci k obohateniu českého jazyka, i keď ich činnosť mala ráz experimentálny a jazykovo exkluzívny.

Zistenie, že dualizmus romantickej estetiky v prekladateľskom programe obrodencov je buď v „doslovizme" (preklad prózou), alebo vo vernosti metrickej formy (preklad rozmerom originálu), mohli by sme ilustrovať aj na slovenskom materiáli v časoch A. Trúchleho-Sytnianskeho. Podobne aj obdoba dvojjazyčných edícií (romantici radi proti svojmu prekladu odtláčali originál) našla by sa aj v slovenských prekladateľských pomeroch.

V období poobrodenskom je viditeľný presun pozornosti z jazyka na obsah. Zaujímavé je sledovať spolu s autorom, ako sa odrazila slovanská idea v prekladateľstve. Cieľ prekladateľstva v poobrodenskom období je skôr informatívny než formálne umelecký a riadi sa zásadou aktuálnosti a sústavnosti.

Levý sa zaoberá aj problematikou tzv. prekladateľského realizmu, ktorý nastolila generácia májovcov. Za realistické tendencie považuje všetko, čo prispieva k správnejšej a umelecky hodnotnejšej interpretácii predlohy. V tomto období Nebeského, Brandla a i. vystupuje J. Durdík (Kalilogia 1873, Poetika 1881). Podľa Durdíka preklad môže byť verný (primitívna metóda, ktorá sa drží slova), alebo voľný (preklad sleduje myšlienku). V obidvoch prípadoch je pre prekladateľa záväzná predloha, pretože len čo prestáva byť preklad podobný originálu, prestáva byť prekladom. A tým sa vlastne prekladanie blíži k reprodukčnému umeniu.

Ďalej charakterizuje autor dve skupiny tohto obdobia, skupinu Vrchlického a Sládka, ako aj ich stúpencov. Hodnotí ich umelecké kréda, ako aj ich estetiku, u Vrchlického viac formovú, u Sládka viac významovú. Pri rozbore Sládkovej prekladateľskej činnosti si všimol aj Hviezdoslava, ktorý ako prekladateľ má mnoho spoločného so Sládkom.

Najprudší zápas o prekladateľskú metódu prebieha u literárnych skupín z konca 19. storočia. Nastupujúca generácia podrobuje revízii prekladateľské metódy, prakticky hodnotnejšie dielo však nevytvára. Popri Masarykovi vystupuje tu F. X. Šalda, ktorý ako teoretik prekladu neprevýšil kritika pôvodnej literatúry. Preklad považoval za tvorivý čin a jeho tvorcom má byť básnik. Moderna vytvorila pojem kongeniálnosti, t. j. duševného spriaznenia prekladateľa s autorom predlohy.

V poslednej kapitole charakterizuje Levý prekladateľskú situáciu medzi dvoma vojnami a jednotlivé generačné zjavy tesne späté s pôvodnou tvorbou. Základ tohto obdobia tvorí škola O. Fischera. Nové teórie prekladu vznikajú aj v opozícii proti tzv. substitučnej teórii U. von Wilanowitza-Moehlendorffa. Autor tu vypočítava názory temer všetkých popredných slovesných umelcov tohto obdobia a medzi nimi aj Bohumila Mathesia, ktorý žiada, aby prekladatelia počítali nielen s obsahom diela, ale aj s jeho genézou, od ktorej závisela autorova koncepcia.

V závere práce upozorňuje Levý na problémy jednotlivých prekladateľských období a poukazuje na špecifickosť vývoja českého prekladateľstva. Vývin reprodukčných metód, ku ktorým sa zaraďuje aj preklad, možno charakterizovať zmenami vo vzťahu k predlohe a k čitateľovi. Prekladateľstvo je činnosť tvorivá i reproduktívna a podľa toho, ktorý moment prevažuje, možno hovoriť o prekladateľskej vernosti alebo voľnosti. Napätie a kolísanie medzi týmito hľadiskami tvorí všeobecné kritériá, ktoré pomáhajú pri periodizácii literatúry prekladového typu.

Levého práca predstavuje bez pochýb to základné, čo sa v oblasti vedeckých výskumov o preklade vykonalo. Pre slovenskú literárnu vedu môže poslúžiť ako metodická paralela problematiky vývinu prekladateľských metód a teórií na Slovensku. Pri jeho spracovaní bude však potrebné uplatniť viac štúdium štylistické, ktoré vedie k hlbšiemu poznaniu špecifickosti prekladu ako umeleckého tvaru.

Anton Popovič

PETER BEZRUČ A JANKO JESENSKÝ

V článku k smrti národného umelca Petra Bezruča (Pravda, 21. II. 1958) zmienil sa K. Rosenbaum o básni, ktorú Bezručovi venoval básnik Janko Jesenský. V Múzeu Janka Jesenského v Bratislave je niekoľko listov, vzťahujúcich sa na túto báseň. Prvý z nich je list redakcie pamätníka *Bezručův hlas* v nakladateľstve Čin v Prahe, adresovaný J. Jesenskému:

V Praze dne 6. února 1940

Vážený pane doktore,

připravujeme vydání památníku o Petru Bezručovi a dovolujeme si Vás požádat o nějaký příspěvek, nejraději o původní slovenské verše, jimiž byste vyjádřil svůj vztah k životu a dílu jmenovaného básníka. Spolupráce se účastní mezi jinými Josef Hora, Jaroslav Kratochvíl, Božo Lovrić, Vojtěch Martínek, Karel Polák, skladatel Josef Plavec, Bedřich Václavek. Redakce končí 20. února t. r. a proto prosíme příspěvek do 15. února.

Děkujeme Vám a zůstáváme v úctě

za redakcii:
D. M. Pavlíček

P. S.

Bylo by to krásné, kdyby přišly Tvoje verše k uctění P. B. Pevně v to doufáme! Stokrát vzpomíná a dobré přeje Tvůj

Josef Kopta

Redakcii spomenutého sborníka vtedy veľmi záležalo na tom, aby aj v podmienkach násilného rozdelenia českého a slovenského národa bol zdôraznený vzájomný vzťah obidvoch národných kultúr. Túto okolnosť si Janko Jesenský uvedomil, keďže o niekoľko dní, 15. februára 1940 zapísal do zošitu, označeného *Reflexie na zlobu dňa od 21. nov. 1939 do 29. mája 1940* na stránku 46—47 báseň *Petrovi Bezručovi.* Túto báseň poslal redakcii sborníka *Bezručův hlas,* ktorá básnikovi odpovedala nasledujúcim listom:

V Praze dne 23. února 1940

Vážený pane doktore,

děkuji Vám srdečně za Vaše vzácné a ochotné porozumění a rád použiji Vašich veršů, které jste nám tak brzy zaslal.

Zůstávám Váš zcela oddaný

D. M. Pavlíček

Keď kniha *Bezručův hlas* vyšla, dostal Janko Jesenský poďakovanie od samého Petra Bezruča, ktoré skontrolovala nacistická cenzúra. Bezruč písal:

Pan dr. Janko Jesenský,
univ. profesor,
Bratislava
ul. Somolického 17

Pane profesore,

děkuji Vám za krásnou vzpomínku, na str. 55 pražské knihy věnovanou. — Vzpomínám, jak jsem před třemi lety stál na břehu Dunaje, Vaší krásné řeky, v Bratislavě. Před lety jsem ji znal jako blaue Donau in Wien, když jsem tam jezdíval za bratrem. Byl to den překrásný ke konci dubna, v Brně bylo ještě slunko zubàté. — Pozdravuji Vás ze srdca upřimného.

*Petr B***.*

3. XI. 40. K. n. H.

Na zadnej strane obálky je Bezručovou rukou napísané: „Vl. Vašek, Kostelec na Hané 256 Protektorát"

O päť rokov neskoršie dostal Janko Jesenský od Petra Bezruča druhý list. Keď bol totiž Jesenský vymenovaný za národného umelca (23. XI. 1945), nechýbal medzi blahoprajnými listami ani list Bezručov s veršom:

Není treba s proudem plovat,
ale prece s proudem pluji:
netreba MU gratulovat,
ale prece gratuluji.

Petr Bezruč

1/XII 45

Neskoro, ale přece děkuji za laskavou vzpomínku k sedmdesátce pred 8 lety. Byl jsem jí tak potěšen, došla z krásné východní země!

Tentoraz už nebolo na adrese mylne „univ. profesor", lež:

„Janko Jesenský, národní básník, Bratislava." Odosielateľ bol uvedený: „P. K.(?) Kostelec na Hané 256."

Nepodarilo sa zatiaľ zistiť, či Janko Jesenský písal Bezručovi k sedemdesiatke. Je však pravdepodobné, že sa Bezruč v tomto prípade pomýlil a že v skutočnosti išlo opäť o báseň „Petrovi Bezručovi" z roku 1940. Táto báseň bola po oslobodení publikovaná v Jesenského zbierke *Čierne dni* (Tranoscious, L. Sv. Mikuláš 1945, str. 102).

Libor Knězek

Jonáš Záborský vo svojom životopise Rodine v Zábori, v 31. kapitole *Úradovanie v Župčanoch* vykreslil svoje trpké župčianske životné osudy. Zmieňuje sa o pomere k biskupovi, spomína spory, s farníkmi o cirkevnú lúku, ich neochotu dať prikryť farské budovy, ba i to, že z trucu odopierali posielať deti do školy. A keď ich dal preto stíhať a exekvovať, poslali inštancie, t. j. sťažnosti biskupovi, žiadajúc jeho potrestanie, dokonca raz aj jeho odstránenie. Záborský poznamenáva, že sedliaci inštancie „dali popísať pri pohároch akémusi pecúchovi v Prešove v krčme". Župčianske skúsenosti zobrazil básnicky v Panslavistickom farárovi.[1]

Záborský vidí svojich nepriateľov v sedliakoch. No väčšieho a skrytého nepriateľa mal v osobe Jána Hlaváča, rodáka z Malého Šariša (1798—1868; M. Šariš bol fíliou Župčian), ktorý sa za Bachovej éry stal námestníkom hlavného župana.[2]

Záborský spomína Hlaváča v liste Viktorinovi, no nijako lichotivo. Nazýva ho medziiným „holou ničegou".[3] V nepriaznivom svetle predstavuje ho Záborský aj vo svojich prácach, menovite v Panslavistickom farárovi v osobe Dechtiara. Čo sa stalo medzi Záborským a Hlaváčom, prečo sa znepriatelili, nevedno. Zdá sa, že ich rozdvojila politika, lepšie povedané rozdielne národnopolitické náhľady. Istá vec, že Hlaváč bol verným služobníkom bachovského režimu.

Akého „priaznivca" mal Záborský v Hlaváčovi, ukazuje nedávno nájdený list v prešovskom Št. archíve.[4] Ján Hlaváč sa obracia v liste na košického biskupa Ignáca Fábryho a najhrubším spôsobom osočuje Jonáša Záborského. List zreteľne ukazuje, akým tŕňom bol Jonáš Záborský v očiach miestnych vedúcich činiteľov a akými prostriedkami sa ho snažili znemožniť a odstrániť. Ide o závažný dokument, ktorý dáva nahliadnuť do zákulisia bojov proti Záborskému. Archaicko-úradnou maďarčinou písaný list podávam v presnom preklade.

*

Z úradu. K 39. prezidiálnemu číslu vo veci obsadenia župčianskej a malošarišskej fary iným r. k. plebánom.

Jeho excelencii a prevelebnému Ignácovi Fábrymu, skutočnému vnútornému tajnému radcovi a pánu diecéznemu biskupovi

v Košiciach.

Vaša excelencia a prevelebný pán biskup,
Milostivý pane!

Keďže okresným slúžnym v župe opätovne bolo uložené, aby prípadné reštančné poplatky pre kňazov, kantorov a učiteľov vymáhali a aby sa usilovali, aby také poplatky v budúcnosti boli riadne odvedené a vôbec, aby zákonité žiadosti pánov farárov boli splnené s každou služobnou ochotou, hlavný slúžny širočianskeho okresu, majúc pred očami toto moje nariadenie, v dôsledku žiadosti pána župčianskeho plebána Jonáša Záborského, aby župčianski a malošarišskí r. k. farníci boli prinútení dať znova slamou prikryť stodolu, patriacu k župčianskej farnosti, napomínal obyvateľov spomenutých obcí k plneniu týchto povinností. A keby napomínanie ostalo bezvýsledné, má svoj rozkaz exekvovať s mojím súhlasom za žandárskej asistencie.

V dôsledku týchto opatrení priviezli síce k spomenutej stodole slamu s tým, že ju najbližšie prikryjú, ale viacerí župčianski a malošarišskí roľníci dostavili sa ku mne a okrem iných sťažností vyzdvihli najmä to, že ich plebán sa k nim, t. j. voči ľudu chladno spravuje a vo veci ľudovýchovy, resp. o výchovu ich detí nepre-

[1] Pozri o tom aj v mojej knihe *J. Záborský*, 40 n. a 103 n.

[2] V knihe o Záborskom nesprávne píšem podľa použitej literatúry Štefan Hlaváč miesto Ján z Malého a nie z Veľkého Šariša. Opravujem nesprávnosti podľa matriky.

[3] List č. 31. na str. 272.

[4] Ďakujem s. Šarlaymu, pracovníkovi Št. archívu v Prešove za upozornenie na list.

javuje ani najmenší záujem, a to až natoľko, že ani nevizituje školy. Z tej príčiny odopreli príspevky, t. j. zdráhali sa prikryť spomenutú stodolu. V reči podotkli, že o koľko šťastnejší sú malošarišskí a župčianski protestanti, ich farár každú povinnosť s láskou vykonáva a ľudu nielenže nerobí nijaké ťažkosti, naopak v ťažkostiach mu pomáha otcovskou radou a ochranou, kdežto ich plebán chová sa voči nim nepriateľsky.

Pri prednášaní tu uvedených sťažností si spomínam, že dôstojný Jonáš Záborský, župčiansky pán plebán, raz za návštevy u mňa opäť si sťažoval na ľud, spomínajúc jeho hrubé správanie sa voči nemu. Z obojstranných sťažností môžem uzatvárať iba to, že na obidvoch stranách antipatia a nenávisť dosiahli najvyšší stupeň a nieto nádeje, žeby sa obnovila prepotrebná zhoda.

Nazdávam sa, že podstatu sťažností treba vidieť jednako v ľahostajnosti pána farára Jonáša Záborského v otázke ľudovýchovy, jednak v zmenených miestnych pomeroch, ktoré nastali tu po rokoch.

Že velebný pán plebán Jonáš Záborský v ľudovýchove prejavuje ľahostajnosť a že sa o župčiansku a malošarišskú školu nestará, toto uznal prevelebný Ján Csukár, dekan prešovského dekanstva a dekanský škôldozorca za svojej nedávnej návštevy u mňa. Ozaj podivná mi je tá okolnosť, že ten istý kňaz, ktorý podľa zprávy Pešťbudínskych Vedomostí na svätomartinskú Maticu obetoval 100 zlatých, nemôže týždenne venovať niekoľko hodín na vizitáciu ľudových škôl. A je to natoľko čudné a nápadné, pretože viem, že niekdajší župčianski plebáni menovite ľudom takmer zbožňovaný Andrej Krasňanský, dekan, venoval preveľkú pozornosť ľudovým školám. Nech mi je dovolené Vašej excelencii tu spomenúť aj to, že aj mňa ako aj deti takých rodičov, ktorí mali v úmysle svoje deti ďalej školovať, elementárne predmety učil vtedajší župčiansky kňaz.

Je nepopierateľnou pravdou, že sa miestne pomery v posledných desaťročiach v Župčanoch a Malom Šariši podstatne zmenili v neprospech a na škodu našej svätej viery.

Statkármi v Malom Šariši boli: Ladislav Péchy, horlivý katolík, ktorý nielen kostol, ale aj plebána zahrnoval početnými dobrodeniami; Anton Okolicsányi, kráľovský radca, a hlavne jeho horlivá manželka barónka Klára Prényiová, ktorí vo veci viery nielen sami išli dobrým príkladom a svojich poddaných povzbudzovali k pobožnosti a k úcte voči r. k. svätej cirkvi, ale aj na kňaza a kostoly v obidvoch obciach t. j. v Malom Šariši a Župčanoch prinášali obete.

N. Erös a manželka Alžbeta Szinyeyová, župčianski statkári, obidvaja boli známi ako horliví katolíci. Tak to bolo voľakedy! A teraz?

Miesto Ladislava Péchyho sú tu dedičia po grófovi Tomášovi Szirmayovi, ktorých majetok, pretože nebývajú v obci, je v rukách židovského árendátora a spravujú ho prostredníctvom splnomocnenca Karola Hellnera, miestneho advokáta protestantského náboženstva. Namiesto Okolicsányiho a barónky Kláry Prényiovej prišiel David Lux, izraelita. Okrem nich nateraz malošarišskými statkármi sú Barkány, izraelita, a Koloman Meliorisz, ev. augsburského vierovyznania. V Župčanoch namiesto bývalých zemepánov je Gejza Pulszky, statkár ev. augsburského vierovyznania. A tak nateraz v týchto dvoch obciach šľachtické majetky, ktoré predtým patrili horlivým katolíkom, patria prirodzeným nepriateľom r. k. viery. K tomu pristupuje ešte tá okolnosť, že terajší kňaz stal sa z protestanta pápištom, teda je konvertita — a namiesto *pastor bonus* [podčiarkol Hlaváč; = dobrý pastier] je chladný a ľahostajný *mercenarius* [platený nádenník L.] A tento sa so židmi, ktorým dal vlastné farské pozemky do árendy, bratríčkuje a s luteránskymi statkármi žije v priateľskom pomere, no s ľudom obidvoch obcí žije v otvorenom nepriateľstve.

Všetko toto sú skutočnosti, a skutočnosťou je, že malošarišský vyše 70-ročný starec, statočný, ale hlúpučký učiteľ, práve pre svoj vysoký vek je bezvládny človek. I to je skutočnosťou, že župčiansky učiteľ svojím nevľúdnym výzorom je skôr súci za pandúra než za učiteľa a svojím nevľúdnym pohľadom vypudzuje zo školy aj tie deti, ktoré pre učenie majú sklony.

Toto všetko zvážiac, nieto pochybnosti, že v Župčanoch a v Malom Šariši vec našej svätej viery a výchova našich detí má nedostatky a tu treba pomáhať. Pokladám za pálčivú potrebu, aby bol čím skôr ustanovený do Župčian horlivý, za našu svätú vieru a za veriacich zapálený plebán, ktorý oproti početným židovským a protestantským statkárom ochráni svoje stádo. Z toho dôvodu som taký smelý Vašej excelencii na základe môjho listu zo začiatku týždňa pod 39/prez. číslom predostrieť tento ponížený návrh, či by nebolo možné preložiť terajšieho župčianskeho plebána na uprázdnenú stropkovskú faru — na tomto okolí, pokiaľ viem, sú katolíci vo väčšine a je tam aj františkánsky kláštor — a na jeho miesto vymenovať do Župčian Antona Kasanického, miestneho slovenského kaplána.

Posúdenie môjho návrhu závisí od múdrosti Vašej excelencii, mne však nezbýva iného, ako Vašu vysokú pozornosť opätovne obrátiť na smutné okolnosti uvedenej župčianskej farnosti. Je mojím nenáročným náhľadom a mojou mienkou, že ďalšie ponechanie Záborského v Župčanoch pre uvedené okolnosti je na škodu našej svätej viery.

Odpusťte, Vaša excelencia, že som Vás obral o vzácny čas, ale ráčte sa presvedčiť, že som považoval za svoju povinnosť v záujme nábožnosti a vznešenej svätej veci ľudovýchovy, čiastočne aj ako jeden z veriacich župčianskej farnosti ozvať sa týmito riadkami.

Ináč prijmite výraz mojej prevelikej úcty.
D. 18. 2. 1863.

Pozn. Koncept listu podľa diktátu písal podpísaný Fischer. Pod tým je schvaľovacie vlastnoručné signovanie: Exp.[edovať] Hlavács.

*

Celý obsah listu je v príkrom rozpore so životom Jonáša Záborského a s jeho literárnou tvorbou, menovite s *Panslavistickým farárom, Dvoma dňami v Chujave, Najdúchom* a i. Nieto stopy, ktoré by potvrdili pravdivosť čo len jedného tvrdenia (napr. že by sa bol Záborský priatelil s maďarskými luteránskymi statkármi alebo že sa absolútne nestaral o výchovu detí ap.). Takýto negatívny posudok o Záborskom je výrazom zlomyseľnosti, ba viac, Hlaváč sa ukazuje ako denunciant a Záborský ho správne nazýva ničomníkom. Pravdou však je, že jeho pomer k ľudu bol ozaj trocha odmeraný, málo teplý.

Nadhadzuje sa otázka, prečo nevyhovel biskup žiadosti takého vplyvného mocipána? Zdá sa, že biskupovi Fábrymu, ktorý ináč nijako nebol priateľsky naklonený Záborskému, Hlaváčove informácie sa nepozdávali dosť seriózne a iste mal lepšie zprávy o ňom. Preto nevyhovel Hlaváčovi a Záborského nepreložil do Stropkova.

List je dôležitý aj z inej stránky. Hlaváč totiž uvádza v ňom niekoľko statkárskych rodín a podľa všetkého tých Kobozyovcov treba hľadať medzi nimi. Ktorý z nich mu bol modelom, ostáva aj naďalej utajené.

List jasne ukazuje, v akom nepriaznivom ovzduší žil a tvoril Jonáš Záborský.

Ervín Lazar

NEZNÁMÝ DOPIS SAMA CHALUPKY JOSEFU JUNGMANNOVI

Literární archiv Národního musea v Praze získal od potomků Josefa Jungmanna, rodiny Strettiových, další část Jungmannovy pozůstalosti, v níž mimo mnoha nových literárně historických materiálů je uložen i dosud neznámý dopis Sama Chalupky Josefu Jungmannovi z 28. června 1830 (Jungmannova pozůstalost, LANM, 15 A 1). Dopis má listy rozměru 21,2 cm × 13 cm, které jsou popsány po jedné straně.

Chalupka v dopise odpovídá na předcházející list Jungmannův, v němž Jungmann zřejmě reagoval připomínkami na užívání slovakismů v básnických pokusech, které mu Chalupka zasílal k posouzení, a varoval ho před jazykovými novotami bernolákovců. Chalupka zde v podstatě

zaujímá Kollárovo kompromisní stanovisko jednotného spisovného jazyka s právem uvést do češtiny některé přednosti slovenského „nářečí". Avšak pozoruhodné je to, s jakou rozhodností zastáva své stanovisko osmnáctiletý student proti takové autoritě, jako byl tehdy Jungmann a čím je zdůvodňuje. „Můj národ tak od dávna mluví," píše Chalupka, což nám dokládá, jak si již mladí slovenští básníci, ačkoli ještě psali česky, velmi citelně uvědomovali potřebu vyjadřovat se ve své mateřštině. Tento rozhodný postoj naznačuje nesmiřitelný rozpor, zmírňovaný uměle autoritami, jenž se začínal rýsovat v souvislosti s příklonem slovenské literatury k lidové poesii a s nadcházejícími snahami o emancipaci slovenského jazyka, literatury a slovenského národa v tehdejší propagované myšlence slovanské vzájemnosti a pospolitosti, jež předcházely snahám o emancipaci v rámci národů evropských.

Dopis nám poskytuje i další cenný doklad, že můžeme bezpečně klást počátky Chalupkovy básnické tvorby již do let před rokem 1830. Dosud jsme se opírali jen o záznamy básní v Chalupkově zápisníku Repertorium dispositionum (1829).

—

Velevážený a vysoce učený pane!
Velikou radostí sem byl jat, když mi Vaše milé psaní doručeno bylo; než nerad sem se tomu dočetl, že Vašnost od tak dávna postonávají. Já žádám na Pánu, aby toto moje psaní při dobrém zdraví Vás Drahý Vlastenče! našlo.

Za výstrahu mně proti novotám danou upřimně děkuji. Než neračte mi prosím na zlou stránku vykládati, když při tom na omluvu něco zkrátka přednesu. — Nemám úmyslu je všecky jak sou brániti, předce však na tom jsem, aby některé našeho nářečí přednosti do češtiny uvedeny byly; a to právem. Chceteli zajistě Vlastenci! aby Slovák se Vaší řeči přidržel, spravedlivě Vám s ním nakládati potřebí, a dovoliti, aby i on svoje zvuky, Vašich libější, slyšeti mohl. — Že k tomu jen celý národ právo má, dopouštím, ale předce nic bez původce. Můj národ tak od dávna mluví, i Čech se může tomu přiučiti, nebude to jeho dosti drsnaté řeči ku škodě. Jakže se Slovák naučil češtině, když uvedena byla? — Toto je od mnoho let Slováků žádost, které jestli dosti učiněno bude, i Bernolákovci snadně přivedeni budou na starou dráhu, kteří krom toho, vydáním Písma Svatého Trnavským nářečím,[1] hrozí. —

Těšiti mne bude, jestli něco o vnitřní ceně mých prvnůstek[2] řeknete.
— Lépe jiným, obzvláště nás zběhlejším, chyby v oči padají, než samým nám. Tak by sem se já, vystříhati se jich naučil. — Já od Vaši Milosti vše co učeník od učitele přijmu.

S radostí Vaši Milosti zprávu dávám o tom, že jeden z našich mladých Vlastenců Homera[3] nám brzo v rouše slovanském ukáže. — S přeložením již jest cele hotov, jen k vyladění několik ještě let vynaložiti chce. Roucho toto šito jest dle míry krécké.

Opět Vašnosti prositi se osměluji, že tyto nové pokusy Pánu Redaktorovi odevzdati ráčíte.

---

[1] Svaté Písmo starého i nového Zákona, podľa obecného latinského, od sv. Rímsko-Katolíckej Cirkvi potvrdeného, Preložené s Prirovnaňím gruntovného Tekstu, na Svetlo vidané. V Slovenském nárečí Nitranském nákladom — — Ďel prwní 1829, Ďel druhí 1832. Preložil Juraj Palkovič. W Ostrihome, Vitlačené z Litterámi Jozefa Beimela Cis. Kral. Priv. Primatiálskeho Knihtlačara.

[2] Chalupka se tu zmiňuje o svých básnických prvotinách, které posílal Jungmannovi k posouzení. V Jungmannově ani Palackého pozůstalosti nebyly nalezeny. Není dosud známo, jestli byly některé z nich otišteny nebo jestli je Jungmann s připomínkami vracel Chalupkovi. Pravděpodobné muže být i to, že je Jungmann na přání Chalupkovo předával a že zůstavají nepovšimnuty v pozůstalosti některého z redaktorů tehdejších časopisů.

[3] Pravděpodobně jde o překlad K. Kuzmányho, který v Hronce 1838 (str. 260—279) uveřejnil ukázky z překladu Homérovy Iliady.

30. exempl. Vypsání Palestiny[4] posílám P. Neurenterovi,[5] jenžto Vaši Milosti exempl. doručiti má.

Ráčiteli psaní toto odpovědí poctiti, adresujte prosím ji do Horní Lehoty (:Ober Lehota:) do stolici zvolenské, — přes Prešpurk, Šťávnici (:Schemnitz:), Bystřici (:Neusohl:) a Březno (:Briess:), kde do konce Srpna se zdržovati budu.

Tím se poručena čině, zůstávám
Velevážený a Vysoce učený Pane
Vlastenče
Vašnosti
poníženÿ služebník
Samoslav Chaloupka.

V Prešpurku
dne 28. června 1830.

Jindřich Tax

Z KNÍH A ČASOPISOV

Dr. Ladislav Dvonč, *Bibliografia slovenskej jazykovedy za roky 1953—1956.* Vydala Matica slovenská v Martine 1958. Strán 337.

V pomerne krátkom časovom odstupe vyšiel ďalší zväzok bibliografickej práce L. Dvonča ako pokračovanie jeho *Bibliografie* za roky 1948—1952 (vydala Matica slovenská r. 1957). Už podstatne väčší rozsah tohto nového diela (o vyše sto strán) dokumentuje kvantitatívny rozmach jazykovednej práce u nás v posledných rokoch; ten si vyžiadal od autora i niektoré technické úpravy oproti zväzku predchádzajúcemu, najmä podrobnejšie vecné delenie materiálu a zavedenie nových tematických oddielov.

I teraz nás zaujíma, ako sú v Dvončovej *Bibliografii* zachytené styčné oblasti medzi literárnou vedou a jazykovedou. Ak sme v súvislosti s predošlým zväzkom museli konštatovať podstatnú neúplnosť oddielu *Štylistická stránka jazyka* (pozri SL 1958, 379), tento raz môžeme byť s týmto oddielom oveľa spokojnejší. Zato však nespokojnosť vyvoláva novo vytvorený oddiel *Edičná technika* (str. 242—243), ktorý mal zachytiť príspevky z oblasti textológie a ktorý teda mal byť bibliografickým obrazom práce pri vydávaní starších literárnych textov u nás. Tento oddiel je u Dvonča až podivuhodne chudobný, medzerovitý. Je to tým nápadnejšie, že práve od roku 1953 nastal v slovenskej textológii a vôbec v edičnej praxi kvalitatívny prelom smerom k systematickosti a vedeckosti, čo sa však na tých niekoľkých záznamoch Dvončovej *Bibliografie* nijako neodráža. Chýba tu rad textologických prác teoretických, riešiacich základnú problematiku spracovania textov významných spisovateľov minulosti (pripomíname aspoň niektoré príspevky v časopise Slovenská literatúra: Felixov rozbor otázky tzv. základného textu Kalinčiakových poviedok, SL 1954; Krausov príspevok o problematike vývinu textu Maríny, SL 1956; Prídavkovej obsiahlu štúdiu o problematike vydávania diela M. Kukučína, SL 1956 atď.). Okrem toho sa však nazdávame, že Dvončova *Bibliografia* nemusela načisto obísť bohatý textologický materiál, ktorý sa nachádza v edičných komentároch k vydaniam niektorých klasikov (napr. v Ambrušovom vydaní diela Ľ. Štúra, v Kostolného vydaniach Hviezdoslava atď.), pretože práve edičná prax najvernejšie odzrkadľuje skutočný stav textologickej práce, vykonanej u nás v posledných rokoch.

Odhliadnuc od týchto parciálnych (a špeciálnych) nedostatkov, treba však zdôrazniť vskutku základný význam Dvončovej

[4] Hodnověrne z hodnověrnych Spisů spolusebrané Vypsání Země Svaté, Kananejské, jinými krajinami dědictwí Izraelova. K lepšímu vyrozumění Písmům S. vydal — — —. W Baňské Šťavnicy. Vytištěné u Štěpána Mihálik. Částka první 1829, Částka druhá. Města XII. pokolení Izraelského 1831. Preložil Adam Chalupka, ev. farář.

[5] Martin Neurentter, knihkupec v Praze.

bibliografickej práce. Tento význam vynikne tým viac, ak si uvedomíme, že spolu s predošlým zväzkom *Bibliografie* Dvončovej a dávnejšou *Bibliografiou* Blanárovou majú slovenskí jazykovedci bibliograficky spracovanú svoju produkciu od roku 1939. Dôraz na bibliografickú dokumentáciu vlastnej vedeckej tvorby, aký vidíme u našich jazykovedcov, by mal byť podnetným, ba nabádavým príkladom pre podobnú sústavnú činnosť aj pre iné vedné disciplíny, predovšetkým pre slovenskú literárnu vedu. *(sš)*

B o k e s o v a edícia statí Š. M. Daxnera *V službe národa* (SVKL, Bratislava 1958, 532 strán) je cenným príspevkom k poznaniu zložitých sociálnopolitických otázok a organizačných podujatí slovenského národného života v druhej polovici 19. storočia, najmä v tzv. „memorandovom období". Podáva obsiahly výber z politických a novinárskych statí i právnických úvah, návrhov a dokumentov formulovaných vedúcim činiteľom porevolučnej slovenskej politiky. Popri *Vlastnom životopise*, prejavoch na memorandovom zhromaždení roku 1861, politických polemík a obrán národného programu hodnotu edície zvyšuje i poznámkový aparát a najmä rozsiahla, bohato fundovaná štúdia dr. F. Bokesa o Š. M. Daxnerovi, vedľa Ľ. Štúra a J. M. Hurbana najvýraznejšej a „najpozoruhodnejšej postave slovenských národných dejín 19. storočia", formulovateľovi ideológie „memorandového" a tzv. „matičného" obdobia. *(oč)*

Stručné dějiny české a slovenské literatúry. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1950. Strán 323. — Je to pomocná kniha pre žiakov škôl tretieho stupňa. Časť Stručné dějiny české literatury (str. 9—264) spracovali dr. B. Balajka, dr. V. Tichý, dr. L. Páleníček. Časť Přehled dějín slovenské literatury (str. 267—316) spracovali doc. dr. J. Béder a dr. J. Sedlák. V krátkom predslove tejto knihy autori píšu: „Při psaní této knihy jsme vycházeli ze základního požadavku osnov: naučit mladé lidi číst a rozumět literárnímu dílu." Predsavzatie chvályhodné, ale uskutočnené len v minimálnej miere v časti českej, v slovenskej skoro vôbec nie. Stalo sa tak pre dve hlavné príčiny: rozsah látky v pomere k rozsahu publikácie túto koncepciu vylučuje; a za druhé: aj samotné názvy stručné dejiny a prehľad dejín do značnej miery vylučujú to, o čom autori píšu v úvode. A tak proti zámeru autorov aj táto „pomocná kniha" je pomocná v tom, že pomôže žiakovi pripraviť sa na skúšky, ale len veľmi málo mu pomôže pri prenikaní k zmyslu literárneho diela. Na to rozhodne treba hľadať iné formy pomocných kníh. Forma stručných dejín či prehľadu môže vyhovovať skôr pre učebnice, nie pre pomocné knihy. Chyba je pravda i v tom, že u nás pomocné knihy nie sú doplnkom k učebniciam, ale náhradou za učebnice. *(jn)*

Československo-sovietsky inštitút v Prahe pripravil zaujímavý sborník, nazvaný *Čtvero setkání s ruským realismem* (vydalo Nakladat. ČSAV, Praha 1958, strán 354), venovaný otázkam vzťahov medzi českou a ruskou literatúrou najmä v minulom storočí. Hoci si štúdie všímajú rôzne obdobia vo vývine českej literatúry, charakterizuje ich spoločné úsilie o skúmanie vplyvu prekladov z ruštiny, ako sa odrážal vo všeobecnom literárnom procese českej literatúry.

Prvý príspevok — štúdia Ladislava Z a d r a ž i l a *Překlady z ruštiny v České včele 1834—1835* — je venovaný doteraz nedostatočne osvetlenej prekladateľskej činnosti typického predstaviteľa česko-ruských vzťahov v prvej polovici 19. stor. — F. L. Čelakovského. Autor vychádza z výberu a techniky prekladov, čo mu súčasne poskytuje materiál, na ktorom demonštruje ich aktívny význam pre utváranie novočeskej prózy. Prvoradý význam prekladov (hoci ide o autorov druhej garnitúry, ako Senkovskij, Somov, Žukovskij, Bulgarin), ktoré Čelakovský pretláčal v Českej včele, vidí autor v tom, že oslobodzujú českú literatúru spod jednostranného nemeckého vplyvu, ktorého výrazom bol idylický romantizmus Gessnerovho typu, že prinášajú prvky nového realizmu a podieľajú sa na vytváraní moderného českého novelistického štýlu.

Jiřina T á b o r s k á v štúdii *Gogol v české literatuře čtyřicátych a padesátych let* sleduje prenikanie Gogoľa do českej literatúry. Preklady Gogoľových diel — ako dokazuje autorka — majú významné postavenie v zoznamovaní sa českej verejnosti s ruskou literatúrou a signalizujú novú etapu vzťahov k ruskej literatúre. Ich existencia vytvára trvalé spojenie s demokratickou líniou ruskej literatúry, na ktorú vedome a sústavne nadväzuje neskoršia generácia májová. V popredí autorkinho záujmu nie je konkrétny vplyv Gogoľa na jednotlivých českých spisovateľov. Citlivo sleduje ohlas Gogoľovho diela v českom prostredí, ako aj tie jeho stránky, ktoré mali prvoradý význam pre posilnenie realistických tendencií v českej literatúre, dovŕšených tvorbou B. Němcovej. Z týchto dôvodov — ako zisťuje Táborská — najväčší ohlas vyvolávajú Gogoľove realistické obrazy ruského života. K pochopeniu Gogoľa ako veľkého satirika dostáva sa až nasledujúca generácia.

Posledná štúdia sborníka (Ilja S v a t o ň o v á, *A. P. Čechov na českých scénach 1889—1914)* hodnotí ohlasy jednotlivých premiér Čechovových hier. Autorka rozoberá príčiny neúspechu Čechovových hier na českých javiskách na celkovom pozadí situácie v českej dramatickej literatúre tohto obdobia. Skutočnosť, že Čechovove hry dlhý čas nepochopila ani kritika, ani obecenstvo, vysvetľuje osobitosťou Čechovovho dramatického diela, ktoré zobrazovalo komplikované životné vzťahy a bolo v protiklade ku konvenčnému repertoáru súčasných českých divadelných scén. Ako prelom v chápaní Čechova autorka označuje až zájazd Moskovského umeleckého divadla do Prahy r. 1906 s dokonalým predstavením *Troch sestier.*

Sborník *Čtvero setkání s ruským realismem* je významným prínosom k osvetleniu mnohých stránok česko-ruských literárnych vzťahov a svojou orientáciou na otázky naozaj základného významu úspešne prispieva k plneniu jednej z hlavných úloh našej rusistiky. *(aš)*

V tom istom sborníku „príspevkov k dejinám rusko-českých literárnych vzťahov" (*Čtvero setkání s ruským realismem,* str. 181—289) je uverejnená i obsiahla stať Evy H e r m a n o v e j *Někrasov a některé otázky českého básnictví v letech šedesátých,* v ktorej sa autorka usiluje vystopovať a vyložiť vzťah medzi poéziou N. A. Nekrasova a básnickou tvorbou generácie májovcov. Neobmedzuje sa pritom len na hľadanie nejakých bezprostredných „vplyvov" Nekrasova na poéziu českých básnikov, ale ide jej predovšetkým o širokú konfrontáciu základných vývinových tendencií českej poézie a časti poézie ruskej, reprezentovanej Nekrasovom. I keď táto šírka záberu zvádza autorku k častým odbočeniam a robí jej prácu občas málo prehľadnou, predsa práve ona jej umožnila metodologicky správne uchopenie predmetu a pomohla jej nadhodiť na pozadí vzťahu k tvorbe N. A. Nekrasova i niektoré podstatné otázky interného vývinu českej poézie v šesťdesiatych rokoch. (Napr. zistenie odlišného, ba protichodného pomeru českého literárneho prostredia k Nekrasovovej epike a lyrike nabáda zamyslieť sa nad vzťahom týchto dvoch básnických druhov uprostred samotnej generácie májovcov.)

Téma vzťahu českej poézie šesťdesiatych rokov k tvorbe N. A. Nekrasova je obzvlášť zaujímavá i pre slovenskú literárnu históriu. Poznáme totiž doklady, že mladý Pavol Országh sa na prahu sedemdesiatych rokov oboznamoval s Nekrasovom prostredníctvom českých prekladov (konkrétne napr. s básňou *Básnik a občan*) a je teda pravdepodobné, že české literárne prostredie mu nesprostredkovalo iba Nekrasovove básnické texty, ale aj svoju interpretáciu zjavu tohto ruského básnika. *(sš)*

VI. ročník (1957) *Sborníka prací filosofické fakulty brněnské university* (Řada D — literárněvědná) prekvapil svojím bohatým obsahom. Vedľa viacerých štúdií z oblasti germanistiky, romanistiky a slavistiky číslo sborníka pretláča diskusný príspevok F. Wolmanna k IV. slavistickému kongresu v Moskve *Jednota obsahu a formy a umělecká struktura ve srovnávacím bádání slovesném.* Serióznym prínosom k riešeniu problematiky regionalizmu v literatúre je štúdia Jiřího Krystínka *K otázce regio-*

nalismu v literatuře. Autor sa opiera hlavne o domáci — český a moravský materiál, na základe ktorého dochádza aj k všeobecným teoretickým záverom. Správne rozlišuje dve stránky tohto javu: konzervatívnu, smerujúcu priamo k posilňovaniu buržoázneho nacionalizmu, výrazne prejavujúcu svoj protisocialistický charakter v období medzi vojnami napr. v ruralizme, a pokrokovú, ktorá má dôležitý význam aj v súčasnom vývine literatúry. Zmysel súčasného regionalizmu vidí autor v pevnom zakotvení literárneho diela v konkrétnom prostredí a v realistickom zobrazení jeho typických stránok.

Z ostatných prác našu pozornosť najviac zaujal článok J. B. Michla *Björnson a Slováci,* ktorý sa sústreďuje hlavne na Björnsonovo vystúpenie proti účasti pôvodcu reakčného školského zákona — grófa Apponyiho na medzinárodnom mierovom kongrese v Mníchove r. 1907 a na polemiku, ktorú toto vystúpenie vyvolalo. Z početných ohlasov v slovenskej tlači autor venuje pozornosť len Vajanského článku. V rubrike Materiály dopĺňa však Michl svoj článok doteraz neuverejnenou korešpondenciou B. Björnsona s českým právnikom Eduardom Ledereřom, ktorý spolu s Heydukom a Kálalom informoval nórskeho spisovateľa o ťažkom národnom a sociálnom položení slovenského národa. Sborník uzatvára bohatá recenzná časť.

(aš)

Ako odtlačok z časopisu Knižnica IX, 1957, č. 2 vyšla stať doc. dr. A. B a n i k a *Literárny archív Matice slovenskej, jeho kultúrny význam, pracovné úlohy a dnešný stav.* Prednosta LAMS v Martine informuje tu širšiu verejnosť o právnom štatúte, organizácii, pracovnej náplni a stave zbierok tohto archívu. Vychádzajúc z historickej tradície MS, načrtáva perspektívny rast tohto vedeckého pracoviska, ktoré sa má stať Ústredným literárnym archívom na Slovensku, zhromažďujúcim všetok rukopisný materiál literárneho charakteru. Podrobne opisuje schému inventáru LA, akvizičné i evidenčné formy a prácu študijno-informačného oddelenia. Práca LAMS je nateraz sťažovaná nedostatočnými priestorovými, technickými a finančnými náležitosťami. Je v záujme rozvoja literárnej vedy, aby toto pracovisko bolo čím skôr náležite vybavené a schopné všestranne slúžiť vedeckým potrebám. *(oč)*

K n i ž n i c a X (1958), č. 4, uverejňuje pod značkou *J. G.* článok *Verejná národná knižnica v Bratislave v 19. storočí* (163—169), v ktorom autor hovorí o osudoch knižnice grófa A. Apponyiho. Knižnica bola otvorená r. 1827 a r. 1846 bola prenesená do Oponíc. Mala verejný charakter, o čom svedčí aj venovanie zapísané v darovaných knihách z Londýna. J. Č a p l o v i č v príspevku *Prvý pokus o slovenské noviny* (169—172) dokazuje podľa údajov Valaského Conspectu a Ribayovho katalógu vlastnej knižnice, že prvými slovenskými novinami boli bližšie neznáme *Noviny o rolním a polním hospodářství,* ktoré vyšli začiatkom r. 1783 (možno viac ako jedno zaznačené číslo). Noviny sa uvádzajú chybne ako neperiodická publikácia (Mišianik, *Knihopis*) a nie sú známe ani v najnovších prácach (Klimeš, Potemra, Dezsényi). Medzi drobnejšie príspevky Knižnice patrí *Nepravý Rizner na pamätnej tabuli bratislavského lýcea* (176—177) a *Kvetohájsky=Ľudovít A. Engler* (177—178) J. V. O r m i s a a recenzia J. M i n á r i k a o faksimilnom vydaní *Piesní Jána Sylvána* (186—188). *(jm)*

Práca Ladislava Č a v o j s k é h o *Divadelné snahy a záujmy členov pražského Detvana (1882—1900)* (Slovenské divadlo VI, 1958, č. 5, str. 406—425) vychádza z materiálu rukopisných zápisníc Detvana z tohto obdobia, na ktorom chce demonštrovať náhľady jednotlivých členov tohto študentského spolku na svetovú, českú i slovenskú dramatickú spisbu (Kukučín, Jégé). Všíma si aj prínos príslušníkov Detvana do slovenskej dramatickej spisby (Sochář, Tajovský, Šrobár, Jégé, Kukučín, Smetana). Čavojského práca neprekračuje však rámec komentára k uvedeným zápisniciam. *(aš)*

A. H a b o v š t i a k v článku *O dialektizmoch v Bodenkovej knihe Na starom grunte* (Slovenská reč XXIII, 1958, č. 4) sa zameriava na rozbor hláskoslovnej, tvaroslovnej, syntaktickej a lexikálnej vrstvy

zázrivského nárečia v najnovšom Bodenkovom diele. Kladie si otázku: nakoľko sa autorovi podarilo vystihnúť charakter tohto nárečia, použitého v priamej reči niektorých postáv, a či použitie dialektu prispelo k umeleckej hodnote rozprávok. Po podrobnom rozbore jazykovej stránky diela, po rekapitulácii obdobných tendencií v novšej slovenskej próze (Záborský, Kukučín, Šándor, Zguriška) prichádza k záveru, že Bodenkov pokus skončil neúspechom. Nevystihol dostatočne ani charakter nárečia, ani ho funkčne náležite nevyužil, lebo mu išlo viac o vonkajší „nárečový" kolorit, ako o uplatnenie istého štylistického princípu. *(oč)*

3. číslo VI. ročníka (1958) časopisu Česká literatura bolo súčasťou prípravy českých literárnych vedcov na IV. medzinárodný sjazd slavistov v Moskve, a preto čitatelia dostali v ňom tematicky bohatý sborník siedmich štúdií, z ktorých prvé tri boli priamou súčasťou sjazdových rokovaní. Ide o štúdie Jana Mukařovského *K otázce individuálního slohu v literatuře* (str. 254—269), Františka Svejkovského *Základní problémy středověké poetiky a jejich odraz ve studiu slovanských literatur* (str. 269—287) a Karla Dvořáka *O předpokladech studia vlivů lidové slovesnosti na literaturu* (str. 288—301). Je príznačné, že všetky tieto „sjazdové" príspevky sa zaoberajú metodologickými problémami dnešnej literárnej vedy. Stať akad. Mukařovského novým spôsobom objasňuje otázku štúdia individuálneho štýlu autora a náznakovým rozborom štýlu K. Čapka, I. Olbrachta a Vl. Vančuru dokazuje, že individuálny štýl spisovateľa nie je záležitosťou iba jeho osobnosti, jeho osobných tvorivých dispozícií, ale že je podmienený i vplyvom spoločenskej situácie doby i vplyvom autorovho zámeru pôsobiť v určitom zmysle na čitateľa. Individuálny štýl autora sa preto nevymyká z rámca všeobecného literárneho procesu, ktorým sa rozvíja literatúra ako celok, a preto tiež „niet neprekročiteľnej hranice medzi skúmaním individuálneho slohu jednotlivých autorov a skúmaním literárnohistorickým" (268). — Príspevok Fr. Svejkovského vyzdvihuje význam stredovekých poetík (a rétorík) pre štúdium umeleckej špecifickosti literatúry tohto obdobia. Zhrnuje výsledky, ku ktorým dospela literárna veda posledného obdobia v neslovanských krajinách a zdôrazňuje potrebu podobne zameraného výskumu i pre dejiny slovanských literatúr. — A napokon článok K. Dvořáka, nadväzujúci na folkloristické práce B. Václavka, usiluje sa formulovať úlohy, ktoré čakajú na riešenie v oblasti vzťahov medzi ľudovou slovesnosťou a literatúrou umelou; naznačuje tri základné okruhy otázok, v ktorých možno sledovať vplyv ľudovej slovesnosti na literatúru: je to okruh vplyvu ideového, vplyvu tematického a vplyvu formálneho (t. j. vplyvu výrazových prostriedkov v širokom zmysle slova). Na všetkých týchto príspevkoch vidieť, že metodologické otázky sa tu nastoľujú s veľkou znalosťou konkrétneho literárneho materiálu a že vychádzajú zo skutočných potrieb súčasného literárnohistorického bádania u nás. Ich podnetnosť je preto celkom nepochybná.

Z ostatných štúdií tohto čísla (Antonín Škarka píše o mieste Komenského v českej národnej literatúre, Jaroslava Janáčková o ceste K. V. Raisa k realistickej próze a Mojmír Grygar o umeleckých reportážach Júliusa Fučíka) osobitne pripomíname stať Zdenka Pešata *Problém individualismu v Macharově poesii* (str. 341—365), ktorá nás zaujala nielen novým pohľadom na problém „pesimizmu" a „nihilizmu" u J. S. Machara, ale predovšetkým úsilím o začlenenie Macharovej tvorby z osemdesiatych a deväťdesiatych rokov minulého storočia do vývinového rytmu českej poézie. Pešatovi sa podarilo i pomocou širokých historických paralel prisúdiť Macharovi vývinovo zákonité miesto medzičlánku medzi staršou demokratickou líniou českej poézie (Sv. Čech, Vrchlický) a poéziou novou, odpútavajúcou sa od meštiackeho sveta „už v mene zápasov robotníckej triedy" (Bezruč). *(sš)*

Sborník Národního musea v Praze (Řada C — literární historie, sv. III, č. 1) úspešne pokračuje vo vydávaní prameňov k rôznym obdobiam českej literatúry. Číslo,

ktoré pripravil Josef Čermák, oboznamuje nás s málo známou postavou českého národného obrodenia — „zapadlým vlastencom" Josefom Havelkom. Skromná literárna činnosť Havelkova má len malý význam pre skúmanie epochy českého národného obrodenia. V jeho rukopisnej pozostalosti zachovalo sa však niekoľko závažných dokumentov, podávajúcich autentické zprávy o tomto období. Havelkove rozpomienky na roky 1802—1817 (napísané v r. 1864) informujú o ochotníckych hrách v Stavovskom divadle, o Dobrovskom, ako aj o jeho priateľoch a súčasníkoch V. Hankovi, Štěpánkovi a Hýblovi. Dvanásť Havelkových listov Hankovi prináša cenné údaje k Hankovej biografii. Zväzok uzatvára list, písaný Havlíčkovi, ktorým sa Havelka pokúša zasiahnuť do polemiky medzi Havlíčkom a Tylom v Pražských novinách a Květoch. *(aš)*

Informatívna úvaha dr. Václava Černého *K studijní problematice barokní* (Časopis pro moderní filologii XL, 1958, č. 3) prináša cenné údaje o zahraničnej literatúre, zaoberajúcej sa problematikou baroka. V prvej časti úvahy hodnotí tri príspevky, ktoré sa dotýkajú problémov baroka v Čechách a na Slovensku. Na prvom mieste si všíma prácu debrecínskeho slavistu dr. Andreasa Angyala *Barock in Ungarn* (Ed. Ungarische Hefte, Budapest 1945, 136 strán) a jeho stať *Slavistische Probleme der ungarischen Kunstgeschichte* (Zeitschrift für Slavistik, Berlin, Bd. II., H. 1), v ktorých sa tento zaoberá i slovenským prínosom do uhorského baroka (okruh palatína J. Thurzu, Trnava, Prešporok a i.). Černý upozorňuje i na ďalšie state A. Angyala *(Der Entwicklungsgang der Slavistik in Ungarn,* Wissenschaftliche Zeitschrift der. Univ. Jena, 1956-57 a *Das Problem der slavischen Barocks vo Wissenschaftliche Zeitschrift der. Univ. Greifswald,* 1956-57), bez ktorých sa nemožno zaobísť pri výskume domácej barokovej problematiky. Ako cenný prínos hodnotí autor i prácu E. Wintera *Die tschechische und slowakische Emigration in Deutschland im 17. und 18. Jahrhundert* (Berlin 1955). V závere prvej časti všíma si dielo V. L. Tapié *Baroque et Classicisme* (Paris 1947, 386 str.), v ktorom autor podáva okrem iného i prenikavú syntézu barokového obdobia českého výtvarného umenia a architektúry.

V druhej časti úvahy analyzuje najnovšie sovietske práce z oblasti výskumu baroka: prácu V. N. Lazareva a M. A. Iljina *Barokko* (4. zv. Veľkej sovietskej encyklopédie), A. A. Smirnova v *Istoriji zapadoevropejskoj literatury* (Moskva 1947, stať *Ispanskoje barokko i Kalderon*) a štúdie N. A. Sigalovej o Corneillovi (Izvestija Akademii nauk SSSR zv. XV, 1956 a úvodná štúdia ku Corneillovým tragédiám, Moskva 1956). V sovietskych štúdiách Černý oceňuje zvlášť nový metodologický prístup k problémom, štúdium rastu barokového kultúrneho javu z historických sociálnych podmienok a predpokladov, v protiklade k výskumu západoeurópskemu, v ktorom prevláda záujem o umelecko-štýlové a duchovno-historické hľadiská. *(oč)*

Glosa Pavla Trosta *Poznámky o metonymii* (Slovo a slovesnost XIX, 1958, č. 1) snaží sa uviesť do pojmu metonymie a metafory nové metodologické hľadiská. V prvej časti rekapituluje názory F. Novotného (*Co je metonymie,* LF 1956 — „metonymie je tropus přívlastku, synekdocha je tropus dělení nebo celku") a Ch. Ballyho (*Linquistique générale;* — synekdochu, metonymiu a metaforu možno vymedziť formulami pars pro toto, pars pro parte a totum pro toto). V druhej časti rozoberá riešenie R. Jakobsona, vychádzajúce z procesu reči ako výberu jednotiek z kódu (slovníka) a ich skladania vo vyššie jednotky. Pri výbere rozhoduje vzťah podobnosti, pri skladaní vzťah súmedznosti. Prípady afázie potvrdzujú relatívnu samostatnosť oboch pochodov. V závere autor glosy upozorňuje, že vzťah kontextu ku kódu nie je nadradený. Užívanie slov sa vymedzuje nielen významom, ale i kontextom. Pri metafore je obrátený vzťah slova k *vecnej* oblasti, t. j. základ jazykového významu, — až názorný obraz veci sprostredkuje zmysel metaforického významu. Pri metonýmii nie je vzťah slova k vecnej oblasti prevrátený, rozpätie medzi znakom a označeným nie je veľké.

(oč)

J. Minárik

ŠTEFAN PILÁRIK (1615—1693)
VÝBER Z DIELA

Uverejňuje sa tu výber z tvorby Štefana Pilárika s dôkladnými vysvetlivkami a komentárom. V podrobnej štúdii sa autor zaoberá kritickým prehľadom doterajšej literatúry o živote a diele Pilárikovom a jeho podrobným životopisom. Ďalej osvetľuje vývinové smerovanie Pilárika a najmä to, v čom je význam pre jeho súčasnosť i našu prítomnosť.

SAV 1958, str. 396, obr. 26, brož. Kčs 26,50.

J. Ľ. Holuby

NÁRODOPISNÉ PRÁCE
Zostavil dr. J. Mjartan

V práci sa uverejňuje celoživotné dielo jedného z najväčších slovenských národopiscov Jozefa Ľudovíta Holubyho. Je to národopisný materiál, ktorý Holuby pouverejňoval po rozličných časopisoch a sborníkoch od roku 1872 až do svojej smrti roku 1923.

Prvá kapitola obsahuje memoárové, autobiografické práce Holubyho, druhá kapitola obsahuje už materiál národopisný, a to synteticky zhrnutý materiál zo Slovenska, ktorý sa dotýka viacerých národopisných otázok. Tretia kapitola obsahuje národopisný materiál z Bošáckej doliny. Ostatné kapitoly obsahujú bohatý národopisný materiál, ktorý Holuby zozbieral a uverejnil. Zaoberá sa tu hmotnou kultúrou, prechádza na ľudové výtvarné umenie, kroj a odtiaľ na oblasť duchovnej kultúry, ľudovej viery a ľudovej slovesnosti.

SAV 1958, str. 564, obr. 47, viaz. Kčs 63,50.

J. Stanislav

DEJINY SLOVENSKÉHO JAZYKA I.
HLÁSKOSLOVIE

Toto druhé, zrevidované vydanie prináša veľký historický materiál a materiál zo súčasnej slovenskej dialektológie. Čitateľovi sa tu dostáva do rúk rozbor literatúry a prameňov o pôvode a sídliskách Slovanov, prehľad slovenských nárečí a obsiahla stať o mieste slovenského jazyka medzi slovanskými jazykmi. Ďalej sa v práci podrobne preberá hláskoslovie od predhistorickej doby do historickej. Kapitola o historických zmenách obsahuje rozsiahle state o vokalizme, konsonantizme, prízvuku a kvantite.

SAV 1958, str. 590, viaz. Kčs 65,—.

Litteraria

(Štúdie a dokumenty) I, 1958

Sborník Litteraria I, prináša šesť väčších literárnovedných štúdií. Ľ. Čuprová píše o živote a diele Jána Silvána, akad. A. Mráz o Tomášekovej poviedke Obchodníci, O. Mrlian o Dohnányho redaktorstve v Slov. pohľadoch, C. Kraus o Sládkovičovej porevolučnej tvorbe, J. Noge o Kukučínových poviedkach a P. Petrus o inonárodných literatúrach v zrkadle slovenskej lit. kritiky koncom 19. storočia.

SAV 1958, str. 381, brož. Kčs 34,—.

ČASOPISY SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED R. 1959

Názov časopisu	Počet strán	Vychádza ročne	Cena čísla	Ročné predplatné
Naša veda	48	12 ×	3,—	36,—
SPOLOČENSKÉ VEDY				
Slovenská reč	64	6 ×	4,—	24,—
Jazykovedný časopis	96	2 ×	10,—	20,—
Slovenské odborné názvoslovie	32	12 ×	2,—	24,—
Slovenský filozofický časopis	104	4 ×	6,—	24,—
Historický časopis	160	4 ×	10,—	40,—
Slovenská archeológia	240	2 ×	60,—	120,—
Slovenská literatúra	128	4 ×	7,—	28,—
Slovenský národopis	168	4 ×	13,50	54,—
Slovenské divadlo	96	6 ×	7,—	42,—
Ekonomický časopis	112	6 ×	5,—	30,—
Právnické štúdie	176	4 ×	11,—	44,—
Právny obzor	64	10 ×	3,—	30,—
BIOLOGICKÉ A LEKÁRSKE VEDY				
Biológia	80	12 ×	7,—	84,—
Bratislavské lekárske listy	64	24 ×	4,—	96,—
Neoplasma	112	4 ×	13,—	52,—
POĽNOHOSPODÁRSKE VEDY				
Poľnohospodárstvo	160	6 ×	15,—	90,—
Veterinársky časopis	104	6 ×	8,—	48,—
Lesnícky časopis	72	6 ×	6,—	36,—
PRÍRODNÉ VEDY				
Matematicko-fyzikálny časopis	64	4 ×	7,—	28,—
Chemické zvesti	64	12 ×	8,—	96,—
Geologický sborník	160	2 ×	20,—	40,—
Geografický časopis	80	4 ×	8,—	32,—
TECHNICKÉ VEDY				
Zváračský sborník	128	4 ×	13,—	52,—
Strojnícky časopis	64	4 ×	8,—	32,—
Elektrotechnický časopis	64	6 ×	8,—	48,—
Stavebnícky časopis	64	6 ×	8,—	48,—
Vodohospodársky časopis	96	4 ×	10,—	40,—